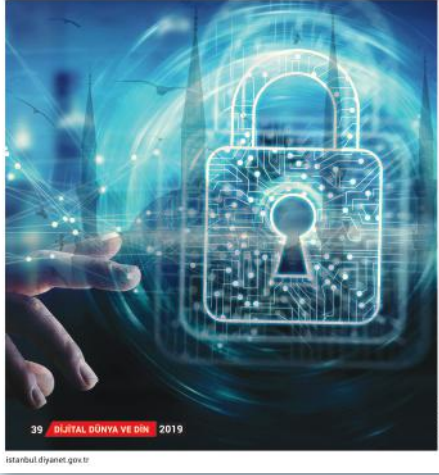

DİN VE HAYAT

TDV • İSTANBUL MÜFTÜLÜĞÜ DERGİSİ • Sayı: 39 • YAZ 2019/1440

EDITÖRDEN

Teknolojinin insan hayatına girerek yeni bir seyir çizdiği hakikat olarak önümüzde duruyor. Hayatımızın bir parçası haline gelen teknoloji, bilginin de dijitalleşmesi ile bir tercihten öte zaruret halini aldı. Bilgi dijitalleşirken, dinî terminoloji, dinî bilgi de dijitalleşme sürecine-ağır aksak da olsa- dahil oldu. Din ve Hayat Dergisi vazgeçilmezimiz haline gelen dijitalleşme serencamımızı ve süreci bir dosya haline getirdi.

Dijital Dünya ve Din başlıklı dosyamız İstanbul Müftüsü Prof. Dr. Mehmet Emin Maşalı Hocamızın *Küreselleşmenin Payandallığında Dijital Dünya ve Ahlâk* yazısı ile başlıyor. Dijital çağda müslüman kalabilme konusunda yazdığı eserlerden âşina olduğumuz Nazife Şişman *Dijital/Biyo-Teknoloji Çağında Müslüman Gelecek Tasavvuru Var mı?* başlıklı yazısında kendi sınırlarını aşma istidadında olan insanın biyo-teknoloji çağında bu işi sadece bedene teksif ettiğinden bahsediyor. Gelineen noktada bu çağı yorumlarken en büyük tehlikeyi perspektif yoksunluğu olarak niteliyor. *Dijital Dünya'da Dinî Değerlerin Aktarımı* başlıklı yazısında Prof. Dr. M. Bahaüddin Varol, dijital ortamlardan korkarak ya da kaçarak meselenin çözilemeyeceğini problemlerin üzerine cesaretle gidilmesi gerektiğini ifade ederek, çözüm önerilerini de sıralıyor. Prof. Dr. Hakan Aydın *Enformasyon Toplumunda Dinî Bilgi* başlıklı yazısında dinî bilgi talep edilen ağların güvenilirlik ve kalite disiplininden geçmeden alınmasının sakıncalarına işaret diyor. Bu alanda ortaya çıkan yeni problemler ise *Sosyal Medya Kullanımına İlişkin Fıkhi Hükümler* başlığı altında Doç. Dr. Soner Duman'ın kaleminde cevabını buluyor. Sosyal Medya kullanımından doğan problemlerle ilgili olarak *Sosyal Medya Kutuplaşma ve Dindarlık* başlığı ile Dr. Öğretim Üyesi Ekmel Geçer bir yazı kaleme alırken, bu alanda en büyük sıkıntılardan birisi olan mahremiyet konusunu *Mahremiyet ve Sanal Dünya* başlığı ile Fatma Bayram kaleme aldı. Yeni medya, dijital dünyanın mahiyeti, sanal gerçeklik ve din konuları ise Prof. Dr. Mehmet Akgül'ün kaleme aldığı *Dijitalleşme ve Din* başlıklı yazıda cevap buldu. Dijital Dünyada Kendini Bulmak ya da Kaybetmek başlıklı yazıda da Doç. Dr. Mehmet Emin Babacan, dijitalleşmenin yarattığı tahribatı ya da onardığı meseleleri paylaştı.

Bu sayımızda yine önemli bir isim Prof. Dr. Mete Çamdereli konu ile ilgili etraflı ve verimli bir söyleşi ile düşüncelerini bizimle paylaştı. Sosyal medya ve internet kullanımı üzerine bir grup genç arkadaşımızın da görüşlerinin yer aldığı soruşturma bölümümüz de dikkatlerinize sunuldu.

Dijitalleşmenin imkânlar silsilesi olduğunun idrakinde ama bu dünyanın esaretine girilmeyeceğinin de bilincinde olarak Din ve Hayat Dergisi'nin hem meseleyi etraflıca ortaya koyan, hem de tehlikelere işaret eden yeni sayısı ile sizleri baş başa bırakıyoruz.

Kâmil BÜYÜKER

"Bizi dosdoğru yola ilet," (Fatiha, 1/6)
Hat: Gürkan Pehlivan

KÜRESELLEŞMENİN PAYANDALIĞINDA DİJİTAL DÜNYA VE AHLÂK

Prof. Dr. Mehmet Emin MAŞALI
İstanbul Müftüsü

Dijitalleşme ve bunun dinî alanda ortaya çıkardığı sonuçlar ve sorunlar üzerine yapılacak bir değerlendirmenin yetkinlikle muttasıf olabilmesi için şu iki hususun mutlak surette mihver edinilmesi gerektiği kanaatindeyim. İlk husus dijitalleşme olgusunun tarihî serüveni, ve bu olguyu ortaya çıkaran sosyal, kültürel şartların tespiti, ikincisi husus

da dijitalleşme olgusunun ahlâkî alanda ürettiği sonuçlardır. Şurası bilinen bir gerçek ki bir konuyu veya olguyu incelerken, onun varlık kazanmasını sağlayan küllî tasavvurların ortaya çıkarılması zorunluluk arz eder. Aksi takdirde konuyla ilgili değerlendirmeler parçacı olacak, dolayısıyla o konuda derinlikli ve küllî bir tasavvur ortaya konulamayacaktır. Bu tespit

dijitalleşme olgusu için de geçerlidir. Zira bu olguyu, ona varlık veren tarihî ve kültürel arka plandan yalıtılarak ele aldığımızda belli bir izah ortaya koyabilecek olsak da o izahın bütünlükçü bir bakış sunmasını beklemek mümkün değildir.

Bu açıdan baktığımızda dijitalleşme olgusunun, küreselleşmenin ürünü olduğu ve beraberinde küreselleşmenin içerdiği bütün olumsuzlukları taşıdığı yönünde bir tespitte bulunmak mümkün olacaktır. Şöyle ki hayatın devingen bir yapı arz ettiği malumdur. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak da insanlık tarihi boyunca şu veya bu ölçekte değişimler vukû bulmuştur. Ne var ki Rönesans ve Reform hareketleriyle başlayan, Aydınlanma, Fransız devrimi, sanayi devrimi, teknoloji devrimi ve nihayet bilişim devrimi ile son bulan ve yaklaşık dört asrı kuşatan tarihî süreç, gerek değişimin hızı gerekse insanlık üzerindeki etkileri bakımından önceki süreçlerdeki değişimlerle kıyaslanamayacak niteliktedir. Anılan süreçler ve bu süreçlere eşlik eden devrim niteliğindeki gelişmeler, adına küreselleşme denen ve dünyayı sosyal, ekonomik, siyasî ve kültürel açıdan yekpare bir yapıya bürendüren ilişkiler ağını ortaya çıkarmıştır. Küreselleşme olgusu ise kendi egemenliğini, Taha Abdurrahman'ın ifadesiyle, ekonomi, bilim-teknoloji ve bilişim alanlarında kurduğu hegemonik yapı üzerinden tesis etmeye çalışmıştır.

Ekonomik ilerlemenin tüm toplumların gelişmişliğine katkı sunacağı tezini esas alan küreselleşmecî anlayış, hiçbir sınır tanımayan ve piyasa kurallarını istediği gibi belirleyen bir küresel yapı oluşturma yoluna gitmiştir. Bu yapının varlığını devam ettirebilmesi, küresel şirketlerin dünya ekonomisindeki hâkimiyetini sağlamayı gerekli kıldığından, global ekonomiyi yönlendirici ve belirleyici kurumların oluşturulması yoluna gidilmiştir. Bu noktada küresel

ekonomik sistemin varlığını devam ettirebilmesi ilave birtakım mekanizmalar ve enstrümanların geliştirilip devreye sokulmasını icap ettirmiştir. Bilim ve teknoloji alanında meydana gelen ilerleme ve gelişmelere bu yönde baş gösteren bir zorunluluğun ürünü olarak bakmak mümkündür. Zira küreselleşme sürecinde bilim ve teknoloji, global ekonomiye yön veren şirketler ile uluslararası kuruluşların planladığı ticarî projelere gerçeklik kazandıracak bir araç haline dönüşmüştür. Bilim ve teknoloji alanında görülen hızlı gelişmeler ise bilgisayar teknolojileri alanındaki gelişmeleri tetiklemiştir. Dolayısıyla bilgisayar teknolojisindeki gelişmeleri sağlayan araştırmaları finanse eden de yine küresel ekonomiye hükmeden kurum ve kuruluşlar olmuştur.

**Dijital dünyanın
sunduğu bilgi yığını
içinde insanlar, sağlam ve
sağlıklı bilgilerin bulunmadığı
alanlar ve kişiler hakkında
kaygısız değerlendirmelerde
bulunabilmektedir. Belki
de günümüzün en yaygın
ahlâkî sorunu bu yolla
gerçekleşmektedir.**

Bu gelişmeler son kertede iletişim sistemleri düzeyinde adına internet denen bir entegrasyona vücut vermiştir. Böylece sayısız bilginin çok etkili biçimde toplanıp depolanması, dünyanın dört bir yanındaki tüketicilere hız ve hacim sınırı olmaksızın aktarımı, tüketicilerin birbirleri arasında bilgi transferinde bulunmaları mümkün hale gelmiştir.

Neticede tüm dünya küresel ekonominin hegemonyasına girmiş, bu hegemonya da bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler ve bilişim teknolojileri alanındaki ilerlemelerle tahkim edilmiştir. Gerek yeni teknolojik ürünlerin piyasaya sürülmesi yönünde amansız bir hırsı besleyen bilim ve teknoloji tüketimi gerekse dijital alanın ticarî faaliyet ve bu faaliyetlerin duyurusunun yapıldığı bir reklam alanı halini almasının ardında hep bu global ekonomik yapının mevcudiyeti fark edilmektedir. Dolayısıyla bu ekonomik yapı için bilim ve teknoloji ve dijital alan başta olmak üzere hemen her şey hegemonik ekonomik düzene hizmet eden birer enstrümandır (bkz. Tâhâ Abdurrahman, *Rûhu'l-Hadâse*, Mağrib, 2006, s. 77 vd.).

Dijitalleşmenin ahlâkî sonuçlarına gelince, öncelikle şunu belirtmek gerekir ki bu sorunların tamamını kuşatma ve hiçbir tikel unsuru dışarda bırakmama iddiası, en azından böyle bir yazı için pek mümkün değildir. Bu yüzden, ele aldığımız konuda birkaç ilkesel hususa işaret etmek yeterli olacaktır. Şunu peşinen ifade etmek gerekir ki insanî fiillerin ayırt edici vasfı ahlâkîliktir. Bunun sebebi de insanı diğer canlılardan ayıran en temel özelliğin ahlâk olmasıdır. Dahası, insanî fiilleri değerlendirmede esas alınabilecek en sahih ölçütün ahlâk olduğu yönünde bir tespite gitmek asla indirgemeci olmayacaktır. Bu durum insanla ilgili her şeyin doğrudan ahlâkla ilgisinin bulunduğu anlamına gelir. Böyle olduğu içindir ki ekonomiden siyasete, sanattan bilime kadar insanı ilgilendiren her şey ahlâkî bir zemine oturmak durumundadır. Bu durum dijital olan/alan için de geçerlidir. Dolayısıyla bir şeyin dijital alanda mevcudiyete sahip olması, ahlâkla irtibatında ona toleransla yaklaşmayı icap ettirmeyecektir.

Ahlâk açısından bakıldığında, en büyük eksiklik dijital olanın nesnel gerçekliğinin bulunmaması, yani sanal olmasıdır. Dolayısıyla dijital dünyada hiçbir şey hakîkî sîreti ve gerçek mahiyeti üzerinden idrak edilmemekte, idrak, sûret ve semboller üzerinden gerçekleşmektedir. Kimi durumda tek gerçeklik, sûret olarak idrak edilen şeyin gerçeklik adına hiçbir karşılığının bulunmamasının oluşturduğu hayal kırıklığı olabilmektedir.

Öte yandan, bu sanal âlemde yüz yüze iletişimde bulunmanın devre dışı kaldığı bir iletişim hali söz konusu olduğundan, taraflar arasında bir paylaşım gerçekleşiyor olsa da bu, çoğu zaman, onlara ahlâkî bir ufuk kazandıracak ve onların kemâl yönünde ilerlemelerini temin edecek bir paylaşım olmamaktadır. Keza taraflar arasında bir bilgi aktarımı söz konusu olsa da bu aktarım tarafların bilgi dağarcıklarında gelişmeye imkân verdiği ölçüde ahlâkî gelişimlerine yol vermemektedir. Çünkü burada bilgi aktarımı maruflar arasında değil meçhuller arasında gerçekleşmektedir. Taraflar birbirini tanımamakta ve birebir iletişimde olduğu gibi kendisi için bilindik, tanıdık bir muhatpla yüz yüze olma hali söz konusu olmamaktadır.

Taraflar arasında bir marifet ve tanışıklığın olmadığı iletişim halinden bir bilgi nesnesine ulaşmak mümkün olsa da marifet ve irfan devşirmenin imkânsız olacağı muhakkaktır. Ayrıca tüm ilişkilerini dijital dünyanın kapalı devreleri üzerinden yürüten kişi zamanla kendi içine kapanmakta ve sosyallik vasfını yitirmektedir. Dijital dünyaya ait mecralarda binlerce kişi ile diyalog kurması ve bu diyalogların sanal olması sebebiyle, ona hakîkî manada bir sosyalleşme imkânı vermemektedir.

Dijital dünyanın sunduğu bilgi yığını içinde insanlar, sağlam ve sağlıklı bilgilerin bulunmadığı alanlar ve kişiler hakkında kaygısız değerlendirmelerde bulunabilmektedir. Belki de günümüzün en yaygın ahlâkî sorunu bu yolla gerçekleşmektedir. Zira günümüzün ahlâkî krizi, kesin bilgiye dayalı olmadan insanlar ve olaylar hakkında ileri geri konuşmak ve yorum üretmek, önyargıya dayalı tahminler yürütmek, yanlış kanaatler beslemek diye ifade edilebilir. Kaynağını bilmediğimiz nice bilgiyi aktardığımız, bizzat tanıklık etmediğimiz nice olayı paylaştığımız için kim bilir ne gönüller kırdık, ne beddualar aldık. Paylaşımında bulunma ve sosyal medyada daha çok tanınırlık elde etme adına aslı astarı olmayan nice bilginin peşine takılarak kim bilir kaç kişinin şeref ve onurunu zedeledik, gönlünü incittik, hak ve hukukunu çiğnedik. Bütün bunları yaparken de, *“Ey müminler! Zandan (zanına dayalı hüküm vermekten) çok sakının! Çünkü öyle zanlar vardır ki düpedüz günahdır.”* (Hucurât, 49/12) mealindeki Kur’ânî beyanlara, *“Her duyduğunu söylemesi kişiye yalan olarak yeter!”* (Ebû Davûd, Edeb, 80) şeklindeki Nebevî hakikatlere kulak vermedik. Kulağımıza çalınan her bilginin peşine takılıp asılsız sözlerin yayılmasına, yalan ve iftiranın ortalıkta kol gezmesine aracılık etmemiz halinde müslüman olmanın şuuruna eremeyeceğimizi, mümin olmanın hakkını veremeyeceğimizi maalesef dikkate almadık.

Dijitalleşmenin beraberinde getirdiği bu ve diğer sorunların üstesinden ancak ahlaklanma yönünde bir çaba ile geleceğimiz muhakkaktır. Zira ahlak sadece bireysel anlamda faziletliliği temin edici değil aynı zamanda sosyal nizamın devamlılığını da sağlayıcı hasletler bütünüdür. ■

DİJİTAL/BİYO-TEKNOLOJİ ÇAĞINDA MÜSLÜMANLARIN GELECEK TASAVVURU VAR MI?*

Nazife ŞİŞMAN

Gün geçmiyor ki, geleceğin ütopyik ya da distopik manzarasına dair, sağlıkta yenilikler, robot hizmetçiler, ortadan kalkacak mesleklerle ilgili haberler gündemimizi işgal etmesin. Çağdaş gelecek tahayyülleri, ütopyalar/distopyalar ve bilim kurgu üzerinden ifade buluyor. Elon Musk uzayda bir yerlerde yurt arıyor insanlık için. Davos'ta konuşan Harari, yüz yıl sonra bugünkü insanın Neanderthal¹ gibi kalacağını "müjdeliyor".²

2017 yılı Ekim ayında bir robot ilk kez vatandaşlık statüsü kazandı. Hem de Suudi Arabistan'da. Parklarda yaşlılara ve ziyaretçilere yardım etmek üzere tasarlanan Sophia, uluslararası bir teknoloji konferansında bir konuşma yapmıştı. "Aile kurmak istiyorum, aile çok önemli bir yapı", diyordu bu konuşmasında. Son birkaç yıldır sık sık haberlerde karşılaşıyoruz. Japonya'da genç erkekler, anime karakterlerle evleniyorlar. Sıcaklık, yumuşaklık, itaat gibi geleneksel kadın rollerini ifa eden, ama gerçek hayattaki gibi sorumluluk yüklemeyen, sorun çıkarmayan, ekonomik yük olmayan kadın figürlerle...

Bu gelişmelerden bahsedince şaşırıyoruz, tedirgin oluyoruz. Ama hangi mesafeden ve hangi araçlarla değerlendireceğimizi bilemiyoruz. Böyle bir durumda öncelikle nereden baktığımızı netleştirmemiz gerek. Çünkü aşırı teknolojikleşmenin "insan doğası"ndan bahsedemeyeceğimiz bir gelecek tasavvuruna geçit verebileceği dikkate alındığında, en büyük tehlike perspektif yoksunluğudur.

Hayatımıza katılan her teknolojik yenilik, gündelik hayat örgütlenmemizi de zihniyet dünyamızı da dönüştürüyor. Bu değişim ve dönüşümle yüzleşmek zorundayız. Dijital teknoloji ve biyo-teknolojinin bize vadettiği gelecek henüz gelmeden üzerinde düşünmek, sonraki kuşaklara borcumuz. Bilim ve teknolojiyi dışarıda bırakan bir gelecek tahayyülünün gerçekçi olma ihtimali yok. Çünkü son iki yüzyılda hızlanan icatlarıyla teknoloji, önümüzdeki yıllarda dünyanın çehresini tamamen değiştirecek. Hemen herkesin beklentisi bu doğrultuda. Görüş farklılığı, değişen çehrenin neye benzeyeceği ve bu konuda bizim bir söz hakkımızın ve dahlimizin olup olamayacağı sorusuyla birlikte ortaya çıkıyor.

Bir tarafta, bir şey icat edilmişse tedavüle girer, mutlaka uygulanır diyenler var. Yani “Atom bombası icat edilmişse kullanılmalıdır.” diyenler; “de facto”nun hâkimiyetini ilan edenler... Bu düşüncenin sahipleri: Teknokratlar, silikon vadisi benzeri teknoloji şirketleri, tekno-kapitalistler... Onlara göre organ nakli mümkün, o halde yaşama karşı çıkmamalısınız. Klonlama mümkün, o halde teknolojik ilerlemeye karşı olmalısınız. Eğer Luddist, yani teknoloji karşıtı ya da güç savaşında yenilgiyi baştan kabul eden biri olarak nitelenmek istemiyorsanız tabi.

Son 150 yıla damgasını vuran değişim, şiddetini artıran bir ritimde. Hızdan dolayı yadırgatıcı ve güçsüzleştirici bir etkiye sahip. Esasında her çağ zorlukları ve imkânları ile birlikte gelir. Ama bazen imkânlar insanların gözünü o kadar büyüler ki zorlukları ve maliyetleri görünmez kılar. İçinde yaşadığımız döneme kolaylıkların büyüğü ve hızın döngüsü hâkim. İşte bu yüzden neyle muhatap olduğumuzu, neyi yaşadığımızı anlayacağımız fırsatı bırakmıyor bize. Teknolojinin hızı bizi önüne katıp götürüyor. Hâlbuki insan/müslüman olabilmek, insan/müslüman kalabilmek için sürüklenmek değil, şahit ve dâhil olmak gerekir. Müslüman olmanın bu çağa özgü bir zorluğu varsa, o da bilim-teknoloji-kapitalizm sarmalının içinde olduğumuzu fark etmemizi zorlaştıran bir atmosferle kuşatılmış olmamızdır.

Müslümanlar bir tarafta “İslâm terakkîye mânidir.” şeklinde özetlenebilecek oryantalist yargının, diğer tarafta ise ekonomik ve siyasal açıdan yaşanan yenilgi ve olumsuz koşulların baskısı altında bakıyorlar meseleye. Böyle olunca, güç devşirmek, yenilgiden kurtulmak için en yeni teknolojiye ulaşmak, bir çözüm gibi görünüyor. Ve eleştirel mesafe tamamen kayboluyor.

İslâm ve terakkî meselesi tarihsel bir bagaj olarak her daim bizimle. Son birkaç yüzyıl ile yüzleşirken “İslâm terakkîye mânidir.” yargısına cevap üretmenin dışında bir tavır geliştirmek pek söz konusu olamadı, ne yazık ki. Böyle olunca da çağdaş teknolojiye teslimiyet, “bilim”le barışık olmanın göstergesine dönüştü. 19. yüzyıl için, evet, Batı’dan gelen bir şeydi teknoloji. Ama bugün “Bunlar Batı teknolojisinin sorunları!” diyebileceğimiz bir dünyada yaşamıyoruz. Bizzat “Batı”yı yaşıyoruz. O yüzden çağdaş teknolojinin sorunları, içinde yaşamamız hasebiyle bizim sorunumuz. Önce bu gerçeğe yüzleşmemiz gerekiyor. Çünkü çözüm için önce tasvir etmek,

ardından tahlil etmek gerekir. Biz daha tasvir aşamasına bile gelmediğimizden şu iki tavidan birine teslim oluyor müslümanlar: Ya “Bunlar hep Batı!” deyip kenara çekilme ya da “İslâm bilim dinidir.” deyip tekno-bilime teslim olma.

Peki dijital/biyo-teknoloji çağında müslümanların gelecek tasavvuru var mı? Bu soruya açıklık kazandırmak üzere tıp endüstrisinin vaatleri karşısındaki tavra dair bir örnek üzerinden yol almak istiyorum. Müslüman ilahiyatçıların biyo-teknoloji ve tıp endüstrisindeki yeni gelişmelere yaklaşımları hem şaşırtıcı hem de düşündürücü.

Bir sempozyumda bir ilahiyat profesörü “Çocuk kimin yatağında doğarsa onundur.” mealindeki hadise dayanarak çocuğun tamamen taşıyıcı anneye ait olduğunu, doğan çocuğun mahremiyet ilişkisi açısından yumurta donörü kadın ve sperm donörü erkekle hiçbir ilişkisinin olamayacağını iddia etmişti keskin bir dille. Yani genetik anne babalık diye bir konu yoktu gündeminde. Hatta taşıyıcı annenin çocuğu, yumurta taşıyıcının çocuklarıyla evlenebilirdi bile. İlahiyatçı fetvayı vermiş, kendince meseleyi çözmüştü.

Çağdaş gelecek tahayyülleri, ütopyalar/distopyalar ve bilim kurgu üzerinden ifade buluyor. Elon Musk uzayda bir yerlerde yurt arıyor insanlık için. Davos’ta konuşan Harari, yüz yıl sonra bugünkü insanın Neandertal gibi kalacağını “müjdeliyor”.

Daha derinlikli ve şumullü bir ele alışa ihtiyaç olduğunun farkında bile olmadan.

Seküler cinsel etikte yetişkinler arasında rızaya dayanan her tür ilişki etik açıdan kabul edilebilir niteliktedir. Fetvacı biyo-etik yaklaşımına sahip müslümanlar arasında da sanki buna benzer bir tavra rastlanıyor. Öne çıkarılan mesele, mahrem yerlerin görülmesi ve evlilik bağı. Bu tarz yaklaşım için “Evli çiftler arasında uygulanan her tıbbî müdahale mübahtır.” şeklinde bir genelleme yapılsa, yanlış olmaz. Halk arasında tüp bebek diye bilinen in vitro dölleme ile ilgili fetvalarda başka hiçbir unsura dikkat edilmemesi de bu yaklaşıma dayanıyor zaten. Hatta iki eşi olan bir erkeğin bir eşinin döllemiş yumurtasının öteki eşinin rahmine yerleştirilebileceği yolunda fetva verenler bile var. Bu fetvalar da aynı mantığa yaslanıyor.

Bir çocuğun birkaç biyolojik ebeveyninin olması ne anlama gelir? Ya da ille de kendi genlerinden çocuk sahibi olma arzusu normatif açıdan “İslâmî ilkeler”le ne kadar uyum halindedir? Bu gibi soru ve sorunlar hiç gündeme gelmiyor. “Allah dilediğine çocuk verir.”

(Şuara, 26/49) mealindeki ayetin takdîri boyutu, çocuk sahibi olma ile ilgili teknolojik çabalara normatif bir sınır çizmekte midir? Bu düzeyde hiç düşünülüyor.

Günümüzde İslâmî biyo-etik dendiğinde fetvalardan başka bir malzeme akla gelmiyor. “Müslümanlar bu konuda ne düşünüyor?” diye bir soru sorulduğunda, hemen fetvalara müracaat ediliyor. Biyo-etigi fetvalar üzerinden değerlendirmek, kader ve ilahiyat ile ilgili temel soruları göz ardı ettiğinden İslâm ilahiyatına, hukuka ve biyo-etige dair merkezî öneme sahip birtakım meseleler dikkate alınmıyor. Hâlbuki fetva külliyyatı İslâmî biyo-etikle alakalı düşünce ve tartışmaların bütününi temsil edemez.

Elbette fetvalar insanların hayatını dine uygun yaşamaları için gereklidir, fakat belirli bir konuda “İslâm ne söyler?” sorusuna cevap teşkil etmek bakımından yeterli olamaz. Belli bir konuda “İslâm ne söyler?” sorusunun cevabı katmanlı bir cevap olmalıdır. Felsefî ve metafizik düzeyden fikir ve bilgi düzeyine, oradan da hukuk ve siyaset düzeyine doğru bir düşünce akışı

zarurîdir. Özellikle, insan, hayat, ölüm gibi varoluşsal meseleler söz konusu olduğunda.

Şunu sık sık hatırlayalım. Bilimin iyiyi tayin edebilirliğini eleştirmek, teknolojinin tartışılmazlığına karşı çıkmak, bizi gerici ya da fundamentalist yapmaz. Mesela... Dijital sonsuz yaşam vaadi, ebedî ahiret yurdunun yerine mi geçecek? Bu soruyu sormalı değil miyiz? Müslümanlar insanı “ölümlü”, bu dünyayı “imtihan”, ahireti “asıl yurt” kabul ederler. Bu bakımdan tekno-bilimsel meseleler, sadece pratik olarak değil, felsefî, metafizik, kelâmî açıdan da müslümanların gündeminde olmalı.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz. İnsan haddizatında kendi sınırlılıklarını aşma çabasında olan bir varlıktır. Günümüzde biyo-teknoloji bu çabayı sadece bedene teksif ediyor ve mükemmel bedenler vadediyor. Dijital teknolojiler ise bedenden âzâde, makinelere yüklenebilen, bedenden bedene ya da “bulut” a aktarılabilen zihinsel bir varoluşun peşinde. Verilerin, algoritmaların ve sayıların soluk aldığımız dünyayı tanımladığı, şekillendirdiği ve yönettiği bir “metrik kültür” içinde yaşıyoruz. İnsanların dijital desteklerle bedenlerini mükemmelleştirecekleri ya da zihinlerini/hafızalarını makinelere (küçük bir çipe) yükleyerek bedensiz bir varoluşu tecrübe etme imkânı bulacakları bir gelecek tasavvuru, bilimsel tahayyüle de bilim kurgu dünyasına da şekil veriyor.

Böyle bir gelecek tasavvuru karşısında müslümanlar, “Batının tekniğini alalım, kendi ahlâkımızı

muhafaza edelim.” anlayışına sığınmaya devam edebilirler mi? 19. yüzyıl için, dokuma makineleri, tren yolları, silah sanayii vb. sahalarda “Batı” dan gelen bir unsurdur teknoloji. Ama algoritmaların algıları yönetmesinden, organ nakli ticaretine, mahrem bilgilerin veri olarak işlenip pazarlanmasından genetik manipülasyona... karşı karşıya olduğumuz meseleleri, “Bunlar Batı teknolojisinin sorunları!” diyerek göz ardı edebileceğimiz bir dünyada yaşamıyoruz.

Muhatap olduğumuz ve dijital, metrik, ağ, akışkan vb. sıfatlarla tavsif edilen kültür, hem “insanlık” anlayışımızı, hem de hayatı ve ölümü tecrübe edişimizi derinden etkileyip dönüştürüyor.

Aşırı teknolojikleşme ve biyo-teknolojinin “insan doğası”ndan bahsedemeyeceğimiz bir gelecek tasavvuruna geçit verdiği süreç açısından en büyük tehlike, perspektif yoksunluğudur. Dijital ağların zamanı ve deneyimi amansızca ele geçirdiği ve denetlediği, biyo-teknolojinin de uzun ömür vaadine karşın ölümü ve yaşamı ekonomik bir meta olarak kodladığı gerçeğiyle yüzleşmek, helâl/haram çerçevesine sıkışan dar bir fikhî bakışla mümkün

olmayacaktır. Felsefî, iktisadî, ahlâkî, metafizik..., çok boyutlu bir bakış ve ele alış gerekiyor, ama ondan da önce nasıl bir dünya içre olduğumuzu anlamayı sağlayacak bir tasvir gerekiyor. Zira tasvir olmadan tahlil, tahlil olmadan da teklif yani çözüm söz konusu olamaz. Bu yüzden şikâyet cümlelerine değil, olmakta olanı anlayacak keskin gözleme, derinlikli analize ve doğru sorulara ihtiyacımız var. ■

Muhatap olduğumuz ve dijital, metrik, ağ, akışkan vb. sıfatlarla tavsif edilen kültür, hem “insanlık” anlayışımızı, hem de hayatı ve ölümü tecrübe edişimizi derinden etkileyip dönüştürüyor.

DİPNOTLAR

- * Bu metin, 4-5 Nisan 2019’da Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Diyarbakır) tarafından düzenlenen “Dijitalleşme, Değerler ve Din Sempozyumu”nda sunulan tebliğden alınmıştır.
- 1 Neandertal ya da Neandertal insanı, günümüzden yaklaşık 200 bin ila 28 bin yıl önce yaşamış insan türüdür.
- 2 Yuval Noah Harari, 2018 Davos zirvesinde insan ırkının geleceği ile ilgili çok çarpıcı bir konuşma yaptı. “Homo Sapiens”in son temsilcileri

olabileceğimizi, insanların bundan iki yüz yıl sonra zihni, bedeni ve beynini farklı örgütleyen, bizden çok farklı varlıklara dönüşeceğini söyledi. Harari’ye göre, ekonominin merkezinde de işte bu mühendislik bilgisi yer alacak. 21. yüzyılın ekonomisinde tekstil, otomobiller ya da silahlar değil; bedenler ve zihinler veri olarak merkeze oturacak. <https://www.youtube.com/watch?v=bq27njb7Rck>

DİJİTAL DÜNYADA DİNÎ DEĞERLERİN DOĞRU AKTARIMI

Prof. Dr. M. Bahaüddin VAROL

Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi

Teknolojinin ulaştığı seviye ve ortaya çıkardığı durum sebebiyle insanoğlunun bilinen tarihinin hiçbir döneminde bugün yaşanan değişim ve dönüşümün örneğini görmek mümkün değildir dersek yanlış söylemiş olmayız. Zira tarihi süreçte yüz yıl gibi bir zamanda meydana gelen değişimler artık on yıl veya daha az bir süreçte gerçekleşmektedir. Söz konusu tecrübenin ilk defa yaşanıyor olması, insanlık düzeyinde oluşturduğu olumsuz etkiler karşısında yetersiz kalma durumunu ortaya çıkarmıştır. Buradan en çok etkilenen ise tüm dünya toplumlarında görüldüğü gibi daha çok dinî ve kültürel değerler olmuştur. Teknoloji gelişimi akıl almaz bir biçimde ilerlemeye devam ederken bugünün insanı kaybedilen değerler karşısında çaresizlik içerisinde ne yapacağını düşünmektedir.

Ortaya çıkan bu yeni durumun nasıl tanımlanacağı, nasıl anlaşılacağı ve nasıl yönetileceği ise bir problem olarak karşımızda durmaktadır. Bilgi, bilginin kaynakları, aktarımı, eğitimi ve öğretimi ile algı, etki ve rolü değişmiştir. Bu noktadaki en önemli iki problem ise bu değişimin insanların kontrolünden çıkmış olması ve nereye doğru evrileceğinin bilinmemesidir. Geleneksel toplum ve inanç yapısında insan üzerinde yaptırım gücüne sahip unsurlar tamamen devre dışı kalmış, bilgi ve değer aktarma vasıtaları etkisiz hale gelmiştir. Konu ile ilgili yazılan, çizilen ve söylenenler ise problemleri ve çaresizliği dile getirmekten öteye geçebilmiş değildir. Söz konusu olumsuz durumla ilgili söylenecek çok şey olmasına rağmen burada bunları saymanın herhangi bir faydası olmayacaktır. Çünkü zaten insanlar bunları şöyle veya böyle bizzat

yaşamakta ve ne yapacağını bilmez bir halde kendisine uzatılacak bir yardım eli beklemektedir.

Dijital Dünya ve Müslümanlar

İnsanların dijital veri kaynaklarına son derece adapte olup buna mesafeli duranların ise kendisini dışlanmış hissettiği bir ortamda artık bu durumu göz ardı ederek kendimize göre çözümler aramak veya sığ ve sınırlı bir çerçevede çözüm bulmak ne derece mantıklı ya da ne derece İslâmî olur. Zira İslâm'ın kuşatıcı ek-seninde sadece kendini, ailesini, grubunu veya belli bir çevreyi koruma refleksi müslümanın düşünce ve duygusal kapsam alanından uzaklaşması anlamına gelecektir. Bugünün bireylerinde devletin eşit, adil ve koruyucu şemsiyesi altında kendisini güvende hissedemediği durumlarda aşiret, parti, sendika, cemaat ya da herhangi bir isim altında bir araya gelerek kendi haklarını veya çıkarlarını koruma davranışı yaygın bir hale gelmiştir. Bu dar çerçeve içerisinde toplumsal alanda sağlayamadığı bazı yeterlilikleri sağlamak insana farklı bir huzur ve tatmin olma duygusu vermektedir. Tabi bu da İslâm gibi toplumun her katmanına yayılması ve yaşanması gereken bir inanç ve ahlâk sisteminde yeni ve farklı problemlere kapı aralamaktadır.

Söz konusu çaresizliğin diğer bir yönü ise dijital ortamın çok farklı formlarla ve etkilerle karşımıza çıkmasıdır. Çok kısa bir süre öncesine kadar radyo ve televizyonla sınırlı olan bu ortam bugün adeta her yeni günde yeni bir şekil kazanmaktadır. İnternet ve sosyal medya alanları, medya paylaşım ortamları, mesaj paylaşımları, bilgisayar programları, dijital oyun platformları, cep telefonu ve tablet uygulamaları, kablosuz kapsam alanları ve daha henüz adı bile konulmamış çok farklı nüfuz alanları... Bunlara bir de yapay zekâ teknolojisi ve bunun insana etki anlamında kullanılması çalışmaları da ilave edilecek olursa gerçekten bu alanda ne yapılması ve nasıl yapılması konusundaki problemin ne denli büyük olduğu anlaşılacaktır. Ayrıca

bütün bu formların görsel ve ilgi çekici sunumla insanı sadece somut/görsel algıya yöneltmesi, kısa süreli ve etkisiz sanal bir bilgi yığının oluşmasına sebep olmaktadır. Bu durum bilginin, özellikle de dinî bilginin fiile/uygulamaya dönüştürülmesi noktasında büyük bir zafiyeti ortaya çıkarmaktadır. Zihni yapılanması somuta adapte olmuş bireye rûhî ve manevî çerçevedeki soyut inanç ve iman alanının nasıl anlatılacağı ve öğretilceği, ahlâkın nasıl uygulama alanına taşınacağı bu problemin diğer bir yönünü oluşturmaktadır.

Değişim ve Etkileri

Bütün bu değişimler için bir tarih belirlemek durumunda kalırsak -her ne kadar bu noktasal olarak mümkün değilse de- 2000 yılını bir başlangıç kabul edebiliriz. Zira 2000 yılı, bu yılda otuz ve daha ileri yaşlarda olanlar (x ve y kuşağı) ile bundan sonra dünyaya gelenler (z kuşağı) arasındaki iletişimin koptuğu bir dönemi yansıtmaktadır. Anne-babanın çocuklarıyla, aile büyüklerinin torunlarıyla, öğretmenin öğrencileriyle, toplumun büyük kesiminin yeni nesille iletişiminin koptuğu, karşılıklı anlaşma ve anlaşılmanın mümkün olmadığı, x kuşağının içine kapanıp çaresizlik içerisinde kendi dünyasında şikayetlerine devam ederken y kuşağının ne olup bittiğini anlamaya çalışma çabası, z kuşağının ise toplumsal etkiyi minimize ederek kendine çok farklı ve yeni bir dünya yaratma havası içerisinde olduğu bir duruma şahit olmaktadır.¹

İşte teknolojik ve dijital gelişmenin ortaya çıkardığı bu toplumsal ve nesiller arası kopuş, diğer bir ifade ile çatışma alanında, dinî ve kültürel değerlerimizin yeni nesillere en doğru şekliyle nasıl transfer edileceği problemi zihinlerdeki yerini korumaktadır.

1980'li yıllarda başlayan dijital rüzgârın etkisi ülkemizde daha çok 1990'lı yıllarda kendisini göstermiş ve bu süreçte dinî söylem ve tartışmalar internet ortamında görülmeye başlamıştır. Bir kısım kişi ve grupların teknolojiye mesafe koyup reaksiyon göstermesi

Müslümanlara düşen sadece problemleri konuşmak ve şikâyet etmek yerine bu problemlere çözüm üretip cesaretle üzerine gitmek, bir an önce organize olarak planlı, projeli ve sistematik çalışmanın içerisine girmektir.

ve hatta yasaklama yaklaşımı yanında bazı çevreler kendi imkanlarıyla oluşturduğu siteler aracılığıyla ihya, ıslah ve tebliğ çalışmasına girişmişlerdir. Dinî referans olarak kabul edilen kitaplar dijital ortama aktarılmış, on binlerce kitabı barındıran dijital kütüphaneler kullanıma sunulmuştur. Yazılar, sohbetler, dergiler ve videolar bazı tiplerin popüler olmasına vesile olmuştur. Bugün geldiğimiz noktada yapılan bunca çalışmaya rağmen acaba dinî değer ve ilkeler doğru bir şekilde aktarılabilmiş ve toplumda gerçekten istenen dinî bir değişme ortaya çıkarılabilmiş midir? Buna evet demek oldukça güçtür. Zira artık aynı şeyleri yaparak farklı şeyler beklemek durumundan kurtulmak gerekmektedir. Zaten oldukça sınırlı etki ve role sahip olan klasik usûllerin dijital ortamda aynen sürdürülmesinin pratik bir karşılığı olmamıştır.

Teklifler

Müslümanlar olarak bizler derin problemler karşısında oturup beklemek yerine Hz. Peygamber örneğinde olduğu gibi, çaresiz olmadığımızı ve her birimizin

sorumlu olduğunu bilerek harekete geçmemiz gerekmektedir.² Peki nereden başlamalı ve neler yapmalıyız? Bu noktada aklımıza gelen bazı hususları şöyle sıralamak mümkündür:

1. Öncelikle dijital çağda yaşadığımız gerçeğini kabul ederek buna zihnî olarak hazırlanmalıyız. Kafamızı kuma gömerek veya yasakçılık ile bununla mücadele edilebileceği düşüncesinden vazgeçmemiz gerekmektedir. Bu gerçek sanal bir gerçek olmadığı gibi geçici bir durum da değildir. Yeni nesile teknolojiyi kullanma ve medya okuryazarlığı bilinci verilmelidir.³ Bugün insanların en çok istismar edildiği alan dijital ortamlardır. Bundan ancak bilgi ve bilinçle korunabileceği bir gerçektir.

2. Dijital ortamlarda müslümanlar olarak yetersizlikler yaşadığımız gerçeğinden hareketle bu yeni ortam ve duruma uygun nitelikli elemanların yetiştirilmesi ve cazip imkanlarla istihdam edilmesi gerekmektedir. Bu devlet eliyle yapılabileceği gibi güvenilir ve kuşatıcılığı herkes tarafından kabul edilen kurumsal yapılar tarafından da yapılması mümkündür.

3. Sadece kendimize, ailemize veya aynı eksen de gördüğümüz çevremize dönük çözüm projelerinin yeterli olmadığını ve olamayacağını anlamalıyız. Zira bu kadar birbirine entegre olmuş bir dünyada, iletişimin bu denli kuşattığı bir global etki altında en küçük birim olan aile içinde bile saf, sade ve istediğimiz evsafta kalabilmemiz mümkün değildir.

4. Dijital ortamdaki tüm bilgileri denetlemek mümkün değildir. Buna dönük bir gayret boşa giden bir çaba olacaktır. Ancak güvenilir site ve ortamlar indeks oluşturarak özellikle dinî bilginin bu kaynaklardan alınması teşvik edilerek bilinçlendirme gerekmektedir. Farklı düşüncelerle her türlü tezviratın yapıldığı gibi dinî değer ve bilgilerin de çarpıtılması mümkün olabilmektedir.

5. Yeni nesil merkezli olarak İslâm'da iman-amel, inanç-ibadet bütünlüğü bilinci sürekli işlenmelidir. Zira dijital ortamların insanların hayatlarından aldığı zaman geriye ne ibadetlere ve ne de dinî duygu ve düşüncelerin yaşanmasına fırsat vermektedir. Yine genç nesle İslâm ahlâk ve âdâbının sadece gerçek hayat ve ilişkilerde değil, sanal ortam ve ilişkilerinde de geçerli olduğu bilinci yerleştirilmelidir. Bugün sosyal ağ ortamlarındaki kişilerin büyük çoğunluğunun gerçek kişiler olmayıp ilişkilerin sahte isimlerle yürütüldüğü bilinmektedir. İnsanların çift hatta çok kişilikli karakter yapısı doğru dinî değerlerin yerleştirilmesi karşısında büyük bir engeldir.

6. Genç neslin inanç noktasındaki zaaf ve problemleri bu ortamlarda dolaşıma sürülen sorularla yönetilmektedir. Kurumsal ve güvenilir bir yapı üzerinden bu sorulara akli ve nakli deliller ekseninde ikna edici doğru cevaplar verilmelidir. Ayrıca doğru dinî bilgi ve düşünceyi besleyen, arzu edilen bilinç düzeyinin oluşturulmasına katkı verecek olan film, video, resim, çizgi film, program, uygulama, sanal gerçeklik ve etkileşimli programlar ile yapay zekâ uygulamaları geliştirilmeli ve yukarıda işaret ettiğimiz kurumsal yapılar üzerinden kullanıma sunulmalıdır.

7. Bu çerçevede oluşturulacak belli ağlar ve bağlantılar üzerinden planlı ve sistematik eğitim programları düzenlenmeli, herkese ve her düzeye açık olacak olan bu ortamlarda başarının ve katılımın artışını sağlayan mekanizmalar oluşturmalı, teşvik edici ödüllendirmelerle eğitim ve öğretime katılmaları sağlanmalıdır. Dinî bilgi merkezli yarışmaların çok ilgi çekeceği bir gerçektir.

8. Bu arada insanların farklı bilgi ve yaş düzeyleri farklı tebliğ metodolojilerinin geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede hazırlanacak özel yapımlara yer verilmeli, hangi bilginin hangi düzeyde alınması gerektiği ve faydalı olabileceği titizlikle takip edilmelidir. Bugün en temel problemlerden birisi de seviyeli ve üst düzeyde ele alınıp tartışılacak konuların, bilgi düzeyi düşük insanlar önünde yapılmasıdır. Bu durumun ortaya çıkardığı tahribat görüldüğünden çok daha büyük olmaktadır.

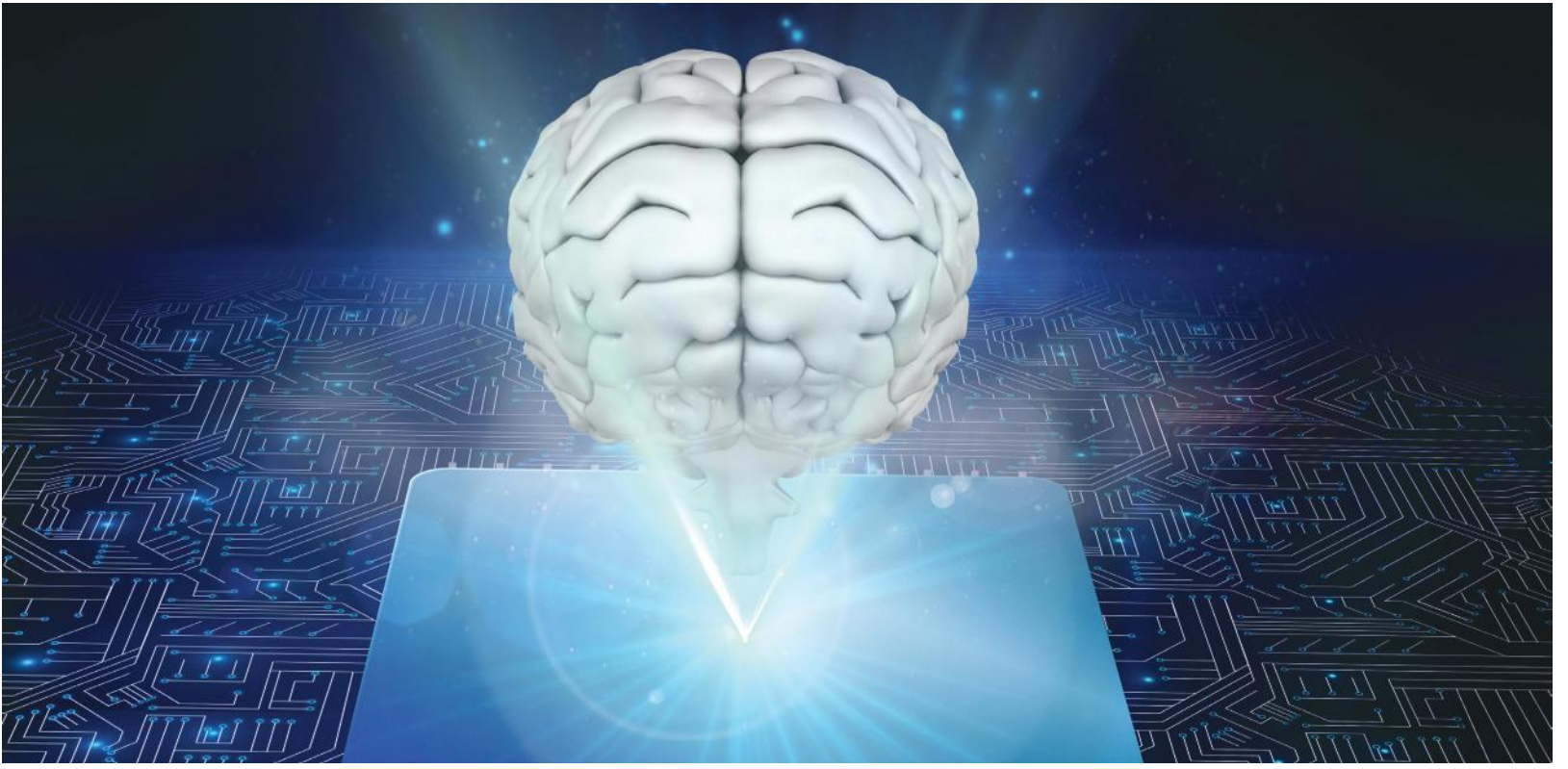
Sonuç olarak, artık insanları belli bir noktada tutup sınırlandırmak mümkün değildir. Bilgi kaynakları ve vasıtalarının çeşitliliği adeta bir girdap olup insanı içerisine çekmektedir. Eğer yeni neslin bilinçli bir müslüman olarak yetişmesini ve dinî değerlerin doğru bir şekilde aktarılmasını istiyorsak onları koruma refleksinden vazgeçip bilgilendirmemiz gerekmektedir. Bunun yolu ise kime, neyi, nasıl sunacağımızı bilmekten geçmektedir. Amaç bilgi yükü olmuş bir toplum mu, yoksa bilgili/erdemli bir toplum oluşturmak mıdır? Dijital ortamlardan korkarak ve düşman ilan ederek bir yere varmamız mümkün değildir. Müslümanlara düşen sadece problemleri konuşmak ve şikâyet etmek yerine bu problemlere çözüm üretip cesaretle üzerine gitmek, bir an önce organize olarak planlı, projeli ve sistematik çalışmanın içerisine girmektir. Dağınık ve düzensiz gayretler belli alanlara teksif edilerek Hz. Peygamber örneğinde olduğu gibi sabır ve sebatla sürdürülmelidir. Rabbimiz de öyle buyurmuyor mu? “İnsan için ancak çalıştığı kadarı vardır, onun gayreti ve çalışması(nın sonucu) görülecektir.” (Necm, 53/39-40) ■

DİPNOTLAR

- 1 Bilgi için bkz: “Nesiller Ayrılıyor: X, Y ve Z Nesilleri”, www.acikbilim.com/2013/09/dosyalar/nesiller-ayriliyor-x-y-ve-z-nesilleri.html
- 2 Geniş bilgi için Siyer anlatım ve öğretimi konusunda kaleme aldığımız tebliğe bakılabilir: “Dijital Ortamda Siyer Anlatım ve Öğretimi:

(Tespitler-Problemler-Teklifler)”, *Siret Sempozyumu I: Türkiye’de Siret Yazıcılığı*, 2012, s. 523-543.

- 3 İpek, İsmail, “Bilgisayarlar, Görsel Tasarım ve Görsel Öğrenme Stratejileri”, *The Turkish Online Journal of Educational Technology - TOJET* July, 2003, volume 2, Issue 3, Article 9, s. 68 vd.

DİNÎ AĞ TOPLUMUNUN DOĞUŞU

Prof. Dr. Ergün YILDIRIM

Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi

Sosyolog Castells'in Ağ Toplumu yaklaşımı, dijital bağlamda şekillenen toplumsal hayatı anlatır. Hatta daha da ileri giderek ağ içinde şekillenen yeni bir toplum tarzından bahseder (Castells, E. Ağ Toplumu'nun Yükselişi, 2005). Sanayi ve tarım toplumlarından farklılaşarak ortaya çıkan bu toplum biçimi, ağlar içinde şekillenerek var olmaktadır. Toplum, bilgi teknolojilerine eklenerek çalışan ağlar içinde hareket etmekte, akmakta, oluşmakta ve yaşamaktadır. Buna göre de toplumsal dünyanın anlam ve realitesi meydana gelmektedir. Ağ içinde bir üretim tarzı gerçekleşmektedir. Ağ içinde savaşılmakta ve yaşanılmaktadır. Dijital diye de ifade edilen bu ağ toplum paradigmasında din de önemli bir dönüşüm geçirmektedir. Daha doğru bir ifade ile dinin pratikleri, kurumsallaşmaları, etkileşim ve tartışmaları bu ağ bağlamı içinde önem taşıyor. Çünkü artık ağ toplumundaki din de ağ dinseliliğiyle tezahür ediyor. Bundan dolayı bir "dinsel ağ" doğuyor.

Dinsel ağ, dinin dijital ortamda yorumlanması, örgütlenmesi, gruplar oluşturması, imgenmesi ve çeşitli vecheleriyle yeniden tezahür etmesidir. Dinî varlığın yeni bir üsluba, görünümüne ve sese yönelmesidir. Bu açıdan din ve dijital varlık arasındaki ilişki çift yönlüdür. Bir yönde dijital teknoloji, söylem, üslup ve akış kendisini dinî alana yansıtır. Burada dinin anlatımı, görselliği ve kamusal hayata katılımı önemli değişmelere uğrar. Örneğin dinî anlam, eylem ve nesnellikler daha da hızlanır, akışkanlık kazanır, yayılım gösterir, dijital bağlamın içine yerleşir, orada yeniden üretilir, dijital vaizler, dijital ilmi-haller gibi olgular ortaya çıkar. Dinî anlam ve faaliyetler bütün küresel zeminde yayılım gösterir. Çünkü ağ toplumu, bir dijital dünya çerçevesidir. Faaliyeti bütün dünyaya taşır. Din de aynı şekilde, bir küçük grup tarafından da temsil edilse bütün dünyaya yayılma içine girer. Örneğin ABD'nin Utah Eyaletinde faaliyet gösteren Mormonlar, artık bütün dünyaya bu teknolojiler aracılığıyla kendilerini sunarlar. Nitekim Türkiye'de faaliyet gösteren bir dinî grubun çeşitli

yayınları internet üzerinden onlarca farklı dil ile yayılma gösterebilmektedir.

Dijital olgu, sadece bir teknolojik alt yapıdan ibaret değildir. Belki de bundan dolayı, sosyologların özellikle ağ kavramını tercih etmeleri daha da anlamlı. Çünkü teknoloji ile eklemlenerek çalışan bir şebeke öne çıkmaktadır. Bu şebeke ya da ağ, insan eylemlerinin tezahürü, etkileşimi, yayılımı, üretimi, akışı gibi çeşitli boyutlarından oluşuyor. Dayanışma ve gruplaşma, çatışma ve itme eylemlerinin gerçekleştiği bir sosyal düzlem meydana getiriyor. Bütün bunlar dinî fenomen üzerine de yansiyabiliyor. Dijital bağlam, dinî fenomenin yeniden açılım ve akışını anlatır.

Dijital ile din arasındaki ikinci ilişki boyutunda, dinin din olarak etkide bulunması dikkat çekiyor. Din, ağ düzeninden tek yönlü etkilanmiyor. Kendisi de onu etkiliyor. Orada yuvalandıkça hem dönüştürüyor hem de dönüştürüyor. Kendisine yeni bir temsil alanı açıyor. Farklı bir dil keşfediyor. Uzanamadığı mesafelere uzanıyor. Küresel bağlama yerleşiyor. Hareketli, renkli, çoğul ve her an ulaşılabilen bir olgu haline geliyor. Bilgi, görsellik ve anlatım biçimi olarak bunu net biçimde görüyoruz. Örneğin dinî kıssalar, fikirler, kahramanlar, peygamberler, savaşlar vs. çeşitli animasyonlar, videolar vb. yollarla tekrar üretiliyor. Dolayısıyla din bütün mirası, kaynakları ve tahayyülleri ile dijital dünyayı zenginleştiriyor. Daha geniş coğrafyalara ve daha farklı toplumsal kesimlere uzanıyor. Dijital dünya bunun aracı haline geliyor. Dindarların “İslâmî evlilik siteleri”, vaaz siteleri, dinî ilimler siteleri, ibadet anlatımlarının animasyonları, belgeseller ve filmler ile oldukça geniş ve zengin bir dinî kültür üretimi gerçekleşiyor.

Dinî Akımların Ağ İçine Yerleşmesi

Dinî akımlar oldukça geniş bir yelpazeye sahip. Bunları literal, spiritüalist, mistik, resmî, sivil, politik,

şiddet yanlı, barışçıl, geleneksel, modernist gibi birçok kategoride ele almak mümkün. Artık çoğulculuk ve post-modern dönemde dinî akımların da yeni biçimleriyle karşılaşılıyor. Aslında klasik dönemde de bu dinî akımların çoğulluğu vardır. Çeşitli mezheplerin, tarikatların ve hareketlerin var oluşu bunun örneğidir. Ancak modernleşme ile beraber yaşadığımız standartlaşma ve bütünleşme tecrübesi sonucunda bu çoğulculuk önemli ölçüde örtüldü ya da ret edildi. Ancak post-modern zamanlarda ve küreselleşen dünyada dinsel çoğulculuk (religion plüralizm) yeniden keşfediliyor.

Dinî akımlar ve dijital ilişkisini birkaç açıdan değerlendirmek mümkün:

- a- Bütün dinî akımlar dijital düzlem içine yerleşiyor
- b- İrşat, tanıtım ve faaliyetler düzlemin doğasından etkilanıyorlar
- c- Dinî akımlar burada irşat, tanıtım, kamusal etkinlik oluşturma çabasında
- d- Küresel bir nitelik kazanıyorlar
- e- Dini çarpıtma imkânları da kolaylaşıyor

Bu konuda geleneksel tarikat grupları da modern cemaat yapıları da aynı tutum içindedir. Gelenekçilik ya da modernlik farklılaşmasının burada bir önemi yoktur. Çünkü hepsi de topluma mesaj vermek istiyor, insanlara seslenmenin gayreti içerisinde. Dijital düzlem, onların kendilerini anlatmaları ve göstermeleri için oldukça etkin bir platform.

Bu açıdan dinselliğin dijitalleşmesi oldukça evrensel bir boyut taşır. Bütün dinî akımları kapsar. Her bir akım gücü ve imkanları ölçüsünde onlardan faydalanmaya çalışır. Onları kullanmak için büyük bir çaba gösterir. En kadim kurumsallaşmalar içinde kendini tanımlama gayretinde olan ve moderniteye oldukça mesafeli davranan dinî akımlar bile dijital teknoloji ve ağlardan kaçınmamaktadır. Örneğin kendilerine

En kadim kurumsallaşmalar içinde kendini tanımlama gayretinde olan ve moderniteye oldukça mesafeli davranan dinî akımlar bile dijital teknoloji ve ağlardan kaçınmamaktadır.

şeyh diyen kişiler vaazlarını burada yapmaya başlamaktadırlar.

Dinî akımların tebliğ, tanıtım ve kamuoyu oluşturma fonksiyonlarını artık dijital bağlam meydana getirmektedir. Dijital düzlem, kendi dinî düşüncelerini yaymanın önemli bir zeminidir. Kitaplarını, dergilerini, risalelerini, beyanlarını, propaganda mesajlarını buradan geniş kesimlere ulaştırma çabasındadırlar. Örneğin Türkiye'nin küçük bir şehrinde doğan ve merkez oluşturan bir dinî akım, bu platform aracılığıyla küresel dünya ölçeğinde bir kamuoyu oluşturabiliyor.

Dijital teknoloji, dinî akımların çalışma yöntemlerinde derin dönüşümlere de yol açmaktadır. Mahrem, kişiye bağlı veya kitap eksenli irşat çalışmaları yerini web sayfalarına, yeni tasarımlara, renklere ve sembollere bırakmaktadır.

Tanıtım, dinî akımların kendilerini topluma taşımaları, meşruiyet edinmeleri ve faaliyetlerine destek oluşturmaları gibi birçok anlama gelmektedir. Dijital dünyanın kendince bir tanıtım konsepti vardır. Burada tanıtım aynı zamanda bir "reklam" eşliğinde yürüyor. Dolayısıyla dinî faaliyetlerini tanıtma çabasında olan dinî akımlar, reklam dünyasıyla tanışıyorlar.

Onun dili ve endüstrisinin parçaları haline geliyorlar. Bu da onları dinsel dilin ruhanî taraflarını kaybetme riskiyle karşı karşıya bırakıyor. Bir yandan geniş kitlelere kendilerini tanıtırken öte yandan da reklam paradigmalarıyla birleşiyorlar.

Dijitalleşme, kamusal alan inşa etmenin yepyeni bir yoludur. Dinî akımların, grupsal dinî kamusal alan üretme çabaları yeni dönemde dijital kamusalılık ile mümkün hale geliyor. En azından alternatif kamusal alanlarını inşa ediyorlar. Kendilerine katılan insanları buradan bilgilendiriyorlar. Haberler sunuyorlar, dünyayı yorumluyorlar, kültür anlatıyorlar, tartışmaları sunuyorlar. Bu da genel kamusal bağlamdan farklı "cemaatik kamusal"ın sanal doğuşunu haber veriyor. Cemaatçi (dinî) sanal kamusal alan... Ayrıca yine dijitalleşme ile beraber genel kamusal alanı da etkileyerek meşruiyetlerini ikame ediyorlar. Kamusal alanın sanal cemaatçi inşası, bütün bir küresel alana yayılabiliyor.

Dijitalleşme ile beraber dinî hareketlerin mahremiyet bağlamları dönüşüyor. Aleniyetleri artıyor. Gizemleri çözülmeye uğruyor, ifşalar kolaylaşıyor. Bundan dolayı da çeşitli sorunları kamusal alanda daha

fazla tartışılmaya başlıyor. Herhangi bir şeyhin ya da dinî aktörün yaptığı konuşmalar YouTube, Facebook, Twitter gibi alanlarda kamuoyuna yansıyor. Bu da hem dinî akımların çok daha fazla eleştirisini gündeme getiriyor hem de bu akımları daha yoğun bir biçimde toplum gündemine taşıyor. Nitekim bugün Türk toplumunda bunu çok yoğun bir biçimde yaşıyoruz. Her gün din ile ilgili bir kişi, bir konu ya da bir olay gündem oluşturuyor.

Dijitalleşme, dinî hareketleri küreselleştiriyor. Onları küresel imgeler, olaylar ve çevrelerle etkileşime sokuyor. Küresel toplumsal akışa katılarak var olmaya yöneliyorlar. Farklı toplumlar ve ülkelerde çalışmalarını yaymaya başlıyorlar.

Dini Çarpıtmanın Kolaylaşması: Cihadist Akımlar

Cihadist akımlar, çağımızın isyancı hareketleridir. Cihad ve İsyân adlı çalışmamızda bu konunun tarihî, sosyolojik ve ilahiyat temellerini araştırıyoruz (Yıldırım, Cihad ve İsyân, 2019). El-Kaide, DEAŞ, Boko Haram, En-Nusra gibi akımlar dini referans almaktadırlar; dini cihada indirger iken cihadı da kılıca, yani şiddete indirgiyorlar. Bu indirgemeci isyan ve terör akımları, cihadı merkeze alan ve onu da salt kılıca indirgeyen tutumları nedeniyle cihadist adıyla anılıyorlar. Örneğin tevhid, nübüvvet gibi en temel konular bile cihad ile özdeşleştiriliyor. İslâm tarihi cihad ile eşitleniyor. Cihad da salt “kılıç cihadı” olarak anlaşılıyor. Yine kılıç cihadının bile sınırlarını belirleyen normlar ters yüz ediliyor.

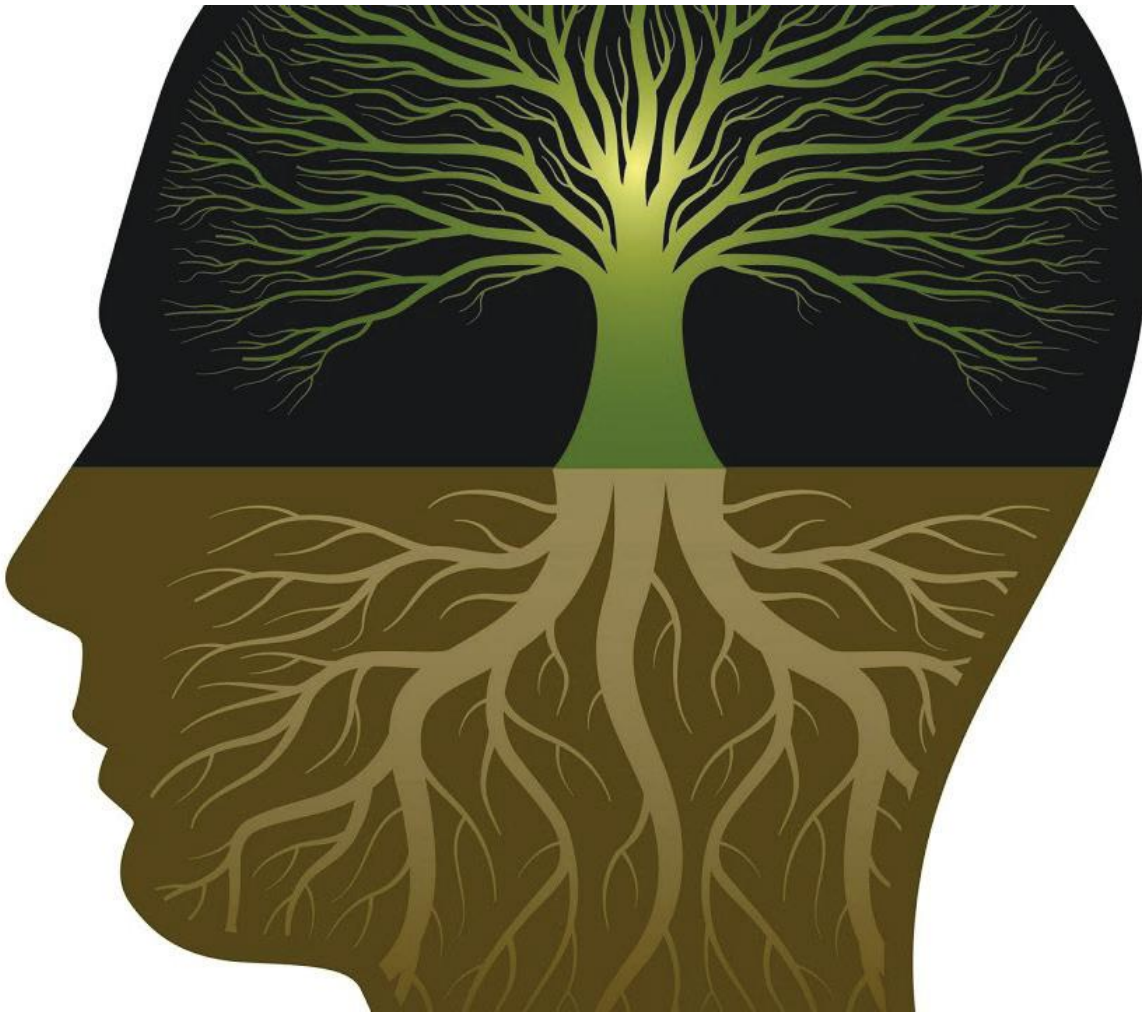
Bu akımlar şiddet eylemlerini çeşitli hikâyeler etrafında dile getirirken, faaliyetlerini tanıtırken ve propaganda yaparken ağ toplumu imkanlarını sonuna kadar kullanıyorlar. İnternetin bütün boyutlarından yararlanıyorlar. Öncelikle çarpıtmalarını kolaylaştıran, söylemlerini etkili hale getiren bir dijital dünya üretiyorlar.

Dijital dünyanın sunduğu hareketli, canlı ve görsel zenginlikten yararlanıyorlar. Kendilerine taraftar kazanmak için çok etkili web tasarımlarına başvuruyorlar. İslâm’ın tarihî şahsiyetlerini dijital görselliğin ve imgelemenin içinden geçirerek yeniden kendi

anlayışlarıyla bütünleşen hayalî varlıklar haline getiriyorlar. Örneğin İslâm kahramanlarını DEAŞ’ın siyah bayraklarını taşıyan resim-animasyonlarla yeniden üretiyorlar. Kendi liderlerini, komutanlarını ve terörist savaşçılarını elinde siyah bayraklar ve atlar üzerinde “cihad eden” kimseler biçiminde sembolleştiriyorlar. Yüzüklerin Efendisi filminde üretilen savaşçı kahraman tiplerinden yararlanarak kendi “cihatçı” taraftarlarını anlatıyorlar (Jihadi Culture, Ed. T. Hegghammer, 2017). Ölen taraftarlarını İslâm’ın şehit öğretisini transfer ederek çeşitli müzikler, semboller ve anlatılar eşliğinde videolarda YouTube’a yüklüyorlar.

Savaştan, yıkımdan, kandan ve ateşten yükselen bu akımlar, dijital imkanlarla yeni bir kültür üretiyorlar. Batılı araştırmacılar buna “cihadi cultur” adını veriyor. İslâmiyet’in kahramanlık ve mücadele hafızası bu araçlar aracılığıyla popüler kültüre göre sembolleştirilerek seferber ediliyor. Özellikle gençlerin protest ve dünyaya meydan okuyan duyguları bunlarla bütünleştirilerek saflarına çekiyorlar. Dünyayı kurtarmaya çalışan, açlık ve adaletsizlikle savaşan savaşçıların imgesi, dijital teknoloji ile hem üretiliyor hem de yayılıyor. Bu teknoloji aracılığıyla dünyanın her tarafında yoksunluk ve yoksulluklar içinde biriken isyan duygularını harekete geçiriyor. Bundan dolayı buna cihadi kültür değil, “isyancı kültür” adını vermek daha doğrudur.

Dini dijital platformlar üzerinden çarpıtarak yayan sadece “cihadist hareketler” değil, örneğin FETÖ gibi yapılar da bulunmaktadır. Bunlar da çeşitli dijital ortamlarda küresel bağlamda öncelikle kendi peşinde gidenleri motive ediyorlar. Ürettikleri çeşitli yalan ve hayalî haberlerle grup dayanışmasını ayakta tutmaya çalışıyorlar. DEAŞ ve El-Kaide’ye benzer bir biçimde ilk dönem İslâm kahramanlarıyla özdeşim kurmaya yönelik çeşitli rüyaları ve haberleri internette yayıyorlar. Hapishanelerde, gözaltlarında ve yargılanmalarda kimi “olağanüstü” olaylar icat ederek aralarında yayıyorlar. Öte yandan kamuya yönelik de kara propaganda yayarak haklı olduklarını gösterme çabası içine giriyorlar. Dijital dünya, onlara sanal kolektif duygular sunuyor. ■

ENFORMASYON TOPLUMUNDA DİNÎ BİLGİ¹

Prof. Dr. Hakan AYDIN

Erciyes Üniversitesi Medya ve Din Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü

Modern toplum analizine dair literatürün önemli bir kısmı, içinde yaşanan çağı ve toplumu belli niteliklerle tanımlama girişimleri çerçevesinde şekillenir. Bunlar içerisinde en çok ilgi gören tanımlama girişimlerinden biri de “enformasyon toplumu”dur. Enformasyon toplumu özellikle sanayi sonrası toplumların genel karakteristiğini yansıtmak için kullanıma giren, pek çok eleştiri ve tartışmanın odağı haline gelse de mevcut toplumsal yaşamın tekno-enformasyonel temellerine dair önemli sorgulamaların gerçekleştiği bir uğraktır. Bu sorgulamaların temelini enformasyon teknolojisi paradigması oluşturur. Castells’e göre söz konusu paradigmanın en önemli özelliği hammaddesinin enformasyon olmasıdır. Nitekim bu teknolojiler enformasyonu temel alan

teknolojilerdir. Paradigmanın bir diğer özelliği yeni teknolojilerin etkilerinin yayılımıyla ilgilidir. Enformasyon pek çok insanî etkinliğin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu durum aynı zamanda enformasyon teknolojilerinin ağ kurabilme yeteneğiyle ilgilidir. Enformasyon teknolojileri ayrıca temel nitelikleri sürekli değişim ve örgütsel akışkanlık olan toplumda esnekliğe olanak sağlar. Son özellik ise belli teknolojilerin bütünleşmiş bir sisteme dönüşümünün giderek yaygınlaşmasıdır. Bu kurguda mikro-elektronik, telekomünikasyon, opto-elektronik² ve bilgisayarlar, enformasyon sisteminde bütünleşmiştir.³ Tüm bu özellikler toplumsal etkinliklerin neredeyse tamamını etkileme potansiyeline sahip olarak görülen enformasyon teknolojisi paradigmasını vücuda getirir ve bugün modern

toplumların sanayi sonrası durumunu anlamaya yönelik yaklaşımların temelinde bu paradigma yer alır.

Bunlardan en çok ilgi göreni, Daniell Bell⁴ tarafından ifade edilen “post-endüstriyel toplum” kavramıyla somutlaştır. The Coming of Post-Industrial Society: A Venture of Social Forecasting (Post-Endüstriyel Toplumun Doğuşu, Toplumsal Öngörüye Yönelik Bir Girişim) isimli kitabında Bell, ekonomide hizmet sektörünün imalat sektörüne göre daha önemli bir konuma gelişinin nasıl gerçekleştiğini inceler ve enformasyon toplumu olarak adlandırdığı yapının toplumsal çerçevesine yönelik birtakım açıklamalarda bulunur. Aynı şekilde Peter F. Drucker’ın The Age of Discontinuity (Süreksizlik Çağı)⁵ adlı kitabında bilgi teknolojisine ayırdığı bölüm enformasyon lehine değişim çözümlemesinin en başarılı örneklerinden birini sunar. Japon sosyolog Yoneji Masuda’nın geleceğe işaret eden The Information Society as Post-Industrial Society (Post-Endüstriyel Toplum olarak Enformasyon Toplumu)⁶ adlı kitabı da bu değişim ve gelişimin bitmeyen hikâyesini çarpıcı bir biçimde ortaya koyar.⁷ Tüm bu değişim hikâyelerinin merkezî tezi, toplumun biçimlenmesinde ve gelişiminde maddî üretime dayalı değerlerin değil bilgisayar ve iletişim teknolojileri tarafından belirlenen enformasyona dayalı değerlerin itici bir güç olmasıdır.⁸ Bu kurguda bilgisayar ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, enformasyon toplumu hikâyesinin genişleyen sınırları için yeni referans çerçeveleri oluşturur.

Günümüzün ağlarla örülmüş enformasyon toplumunda iki temel eğilimin yaygınlaştığı görülür. Bunlardan ilki artan enformasyon arzıdır; giderek artan ölçüde daha çok kurum ve birey daha az giderle enformasyon üretilip iletebilir hale gelmiştir. Buna paralel olarak gelişen bir diğer eğilim ise enformasyon tüketiminin ciddi oranda büyümesidir. Bu temel eğilimlerin enformasyon toplumunda bilgi arama ve edinme süreçlerinde⁹ çeşitli imkân ve avantajlar oluşturmakla birlikte önemli problemlerin ortaya çıkmasına da zemin

hazırladığı ifade edilebilir. En temelde yüksek enformasyon arzı her ne kadar enformasyon tüketicileri için daha az masrafla daha çok seçeneğe, iletişim kanallarına ulaşmak için daha çok olanağa imkân tanısa da, kargaşa ve tutarsızlık arasından kullanışlı veya uygun enformasyonu bulmada, bunları işleme ve depolamada artan zorluk ve artan gider anlamına gelmektedir. Ayrıca bilginin toplumun farklı kesimlerinden pek çok kişinin erişimine açık hale gelmesi, bilgiye ulaşma noktasındaki geleneksel sınırlılıkların belli ölçüde ortadan kalkması, bilgiye erişim maliyetlerinin önemli ölçüde azalması gibi unsurlar her ne kadar önemli avantajlar olarak görünse de, bunlardan her birinde yaşanan dönüşümün belirli sorun alanlarının ortaya çıkmasına yol

açtığı da ifade edilebilir.¹⁰ Özellikle deneimsiz bilginin kolayca yaygınlaşması, güvenilirlik ve geçerlilik sorunları olan enformasyonun yaygın bir akış halinde olması, söz konusu durumun bir enformasyon kirliliğine sebebiyet vermesi ve bu kirliliğin doğru bilgiye ulaşmayı zorlaştırması gibi sorunlar bunlardan yalnızca birkaçıdır.

Enformasyon toplumunun ağlarla örülmüş günümüz biçimlenmesinde en önemli bilgi edinme araçlarından birinin internet olduğunu ifade etmek mümkündür.¹¹ Bu durum dinî bilgilenme açısından da geçerlidir. Pew Araştırma Merkezi’nin Internet and American Life (İnternet ve Amerikan Yaşamı) isimli projesi kapsamında 2001 yılında gerçekleştirilen CyberFaith: How American Pursue Religion Online isimli araştırmanın sonuçlarına göre; internet kullanıcılarının %25’i dinî ve manevî enformasyonu online ortamlardan edinmektedir. Karşılaştırmak gerekirse bu oran online kumar oynayanlar, açık arttırmaya katılanlar, hisse senedi takip edenler, internette telefon görüşmeleri yapanlar ile internet bankacılığı hizmetleri ve çöpçatanlık/tanışma sitelerini kullananların oranlarından daha fazladır.¹² Yine Pew Araştırma Merkezi’nin Internet and American Life isimli projesi kapsamında gerçekleştirilen Faith Online isimli araştırmanın sonuçları, Amerikalıların

İnternet ilginç bir şekilde bir yandan geleneksel dinî anlayışların ya da dinî grupların otoritesini sürdürmesi bakımından büyük bir tehdit oluştururken diğer yandan da bunların muhafazası için önemli bir imkân olarak görülmektedir.

%64'ünün interneti dinî ve manevî sâiklerle kullandığını ve bu kullanımın önemli bir kısmının da çeşitli amaçlarla dinî bilgi aramaya yönelik olduğunu ortaya koymuştur.¹³

TÜİK'in¹⁴ Hâne Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması'na göre hânelerde internet erişiminin 2017 itibariyle %80'lere ulaştığı Türkiye'de de dinî bilgi arama/edinme süreçlerinde internet etkin bir biçimde kullanılmaktadır. MAK Danışmanlık şirketi tarafından gerçekleştirilen Türkiye'de Toplumun Dine ve Dinî Değerlere Bakışı isimli araştırma kapsamında katılımcılara yöneltilen, "İslâm dini ile ilgili bilgileri daha çok hangi kaynaklardan öğreniyorsunuz?" sorusuna katılımcıların %30'u "dinî kitaplar" yanıtını verirken %45'i "internet" yanıtını vermiştir.¹⁵ Bu yanıtlar Türkiye'de geleneksel dinî bilgi edinme süreçlerinin önemli ölçüde farklılaştığını gözler önüne sermekte, internetin dinî bilgi edinme sürecinde en çok kullanılan kaynak olduğunu ortaya koymaktadır. Alexa¹⁶ verilerine göre de Türkiye'de din ve maneviyat kategorisinde 573 internet sitesinin aktif olduğu ve bu sitelerin hemen hemen hepsinin dinî bilgi arama ve edinme sürecinde kaynak olarak kullanıldığı bilinmekle birlikte, "İslâmî dinî bilgi kaynakları" kategorisinde 81, Fıkıh kategorisinde ise 12 adet internet sitesinin aktif olduğu görülmektedir.¹⁷ Bu veriler internetin Türkiye'de dinî bilgi arama ve edinme süreçlerinde aktif bir biçimde kullanıldığına yönelik önemli ipuçları sunmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'de gerçekleştirilen iki araştırmanın sunduğu veriler önem arz etmektedir. Söz konusu araştırmaların ilkinde Türkiye'de dinî enformasyon sağlayan başlıca internet sitelerinin yetkinlik, otorite ve kapsama dair önemli eksikliklerinin olduğu ve bu eksikliklerin güvenilirlik problemlerine yol açtığı saptanmıştır.¹⁸ Bu çalışmayı tamamlayıcı nitelikteki bir diğer araştırmada ise internetin örnekleme dahil edilen üniversite öğrencileri için en temel dinî bilgi kaynaklarından biri olduğu; bu yaygın kullanımın aksine öğrencilerin internet ortamından elde edilen bilgilere yeterince güvenmediği ve interneti dinî bilgi kaynağı olarak kullanmak hususunda düşük düzeyli bir eleştirel yeterliğe sahip olduğu ifade edilmiştir.¹⁹

Dünyada ve Türkiye'de bilgi edinme davranışlarını somutlaştıran bu veriler günümüz enformasyon toplumlarında internetin en temel dinî bilgi arama/

edinme kaynaklarından biri olduğunu ortaya koyar. Söz konusu durum ise internetin, geleneksel dinî bilgi arama davranışlarını ve bilgi edinme sürecindeki bir takım gereklilikleri ne ölçüde dönüşüme uğrattığı sorusunu gündeme getirir. Bu husustaki dönüşümlerden ilki zaman ve mekan kısıtlarının belli ölçülerde ortadan kalkmasıyla ilgilidir; nitekim bir eğitim merkezine ya da camii ve benzeri mekanlara gidilmeksizin dinî bilgiye erişim olanaklarında artış söz konusudur. Bir diğeri ise öğrenme giderleri ile ilgilidir; günümüzde bir yerden bir yere gitmek veya bir kitap satın almak gibi belli maliyetleri olan faaliyetlere alternatif olanaklar söz konusudur. Diğerleri de bilgiyi elde etmek için gerekli beceri ve araçlar (kütüphane kullanım becerileri vs.) ile arşivleme (bilgi içerikli malzemelerin depolanması vs. gibi) gibi durumlarla ilgilidir; bu durumda da sahip olunması gereken becerilerin ve arşivleme biçimlerinin farklılaştığı ifade edilebilir.²⁰

Dinî bilgi arama/edinme süreçlerini dönüşüme uğratan tüm bu etmenler aynı zamanda otorite ve otantiklik problemlerini gündeme getirir. Dinî bilginin geleneksel kurumlar ve ilim adamlarının yanı sıra artan ölçüde internet ortamından temin edilmesi, söz konusu kurumların ve ilim adamlarının otoritelerini önemli oranda aşındırmaktadır. Bununla birlikte geleneksel otoritelerin, otoritelerini yeniden tesis etmek için yine internete başvurdıkları görülmektedir. Dolayısıyla internet ilginç bir şekilde bir yandan geleneksel dinî anlayışların ya da dinî grupların otoritesini sürdürmesi bakımından büyük bir tehdit oluştururken diğer yandan da bunların muhafazası için önemli bir imkân olarak görülmektedir. Günümüzde sosyal medya ortamları ayrıca yetkinliği ve güvenilirliğiyle ilgili önemli soru işaretlerini gündeme taşıyan yeni mikro otoriteleri beraberinde getirmiştir. Nitekim bu çerçevede gerçekleştirilen bir doktora tezinde ortaya çıkan nitel veriler, mikro otoriteler olarak ifade edilen yeni enformasyon kaynaklarının etkisini gözler önüne sermektedir. Buna göre; "İslâmî içerikli paylaşımlarıyla ön plana çıkan ve büyük takipçi kitlesine ulaşan web sayfalarını ve sosyal medya hesaplarını yöneten içerik yöneticileri, takipçileri tarafından ilmi ve manevî hususlarda destek sağlayacak otoriteler olarak görüldüklerini ve bu doğrultuda ilmi halden inançla ilgili meselelere kadar pek çok soruya muhatap kaldıklarını ifade etmiştir. Meseleyi

daha da ilginç bir hale getiren şey ise içerik editörlerinin büyük bir çoğunluğunun dinî hassasiyetleri dışında herhangi bir ilmi müktesebata sahip olmamalarıdır. Bu doğrultuda özellikle sosyal medyada önemli bir görünürlüğe sahip olan popülerleşmiş medyatik hesapların, özellikle genç kuşakların din algısının şekillenmesine etki eden unsurlardan biri haline geldiği ifade edilebilir.²¹ Bu hususta zikredilmesi gereken bir diğer sorun da otantiklik sorunudur. Çevrimiçi ortamların etkileşimli doğası söz konusu ortamlarda karşımıza çıkan dinî içeriklerin eğer bir aktarma ise aslına uygunluğu, hangi amaçlarla ne şekilde üretildiği, gerçek olup olmadığı gibi hususlar tam olarak bilinmemektedir. Bu ise başlı başına bir güvenilirlik problemidir.

Bu ve benzeri sorunlar internet ortamındaki dinî bilginin güvenilirliğine yönelik ciddi kaygıları beraberinde

getirmektedir. Herhangi bir internet sitesindeki enformasyonun doğruluk, güvenilirlik gibi en önemli özelliklerinin denetlenmesinin, siteyi ziyaret eden kullanıcının sorumluluğunda olması da internet ortamındaki bilginin güvenilirliğine ciddi şekilde zarar vermektedir.²² İnternet ortamındaki bilginin güvenilirliği problemi özellikle din olgusu gibi ciddi bir mesele söz konusu olduğunda ayrı bir önem kazanır. Hatalı, eksik ve tutarsız dinî enformasyonun önemli bir dinî meselede hatalı, eksik ve tutarsız bir kavrayışa ve bunun sonucunda gelişebilecek benzer davranış pratiklerine zemin hazırlayabileceği ifade edilebilir. Bu sebeple dinî bilgilenme amacıyla kendisine başvurulmuş internet sitelerinin belli güvenilirlik ve kalite kriterlerine sahip olup olmadığına yönelik değerlendirmeler önem arz etmektedir. ■

DİPNOTLAR

- 1 Bu çalışma daha önce Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Ağustos 2018 tarihli sayısında yayımlanan "Enformasyon Toplumunda Dini Bilgi Edinme: İnternet Ortamındaki Dini Enformasyonun Güvenilirliği ve Kalite Kriterleri Üzerine Bir İnceleme" başlıklı makaleden yararlanılarak hazırlanmıştır. Söz konusu çalışma ve ilgili makaleler için bkz. Eken M. ve Aydın H. (2019). Enformasyon Toplumunda Dini Bilgi Edinme: İnternet Ortamındaki Dini Enformasyonun Güvenilirliği ve Kalite Kriterleri Üzerine Bir İnceleme. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Temel M., Eken M. ve Aydın H. (2018). İnternet Üzerinden Dini Bilgi Edinme Süreci ve Eleştirel Yeterlilikler: Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğrencileri Üzerine Ampirik Bir Değerlendirme. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(59), 1121-1130.
- 2 "Özellikle yarı-iletken (semiconductor) foton dedektörleri ve lazer kaynakları teknolojisindeki ilerlemeler sonucu, son yıllarda başlı başına bir mühendislik dalı olabilecek kadar gelişme gösteren opto-elektronik için ışık, optik ve elektronun birlikte kullanımı gibi bir tanımlama yapılabilir. Opto-elektronik, savunma ve güvenlik sistemleri, fiber optik iletişim, barkod okuyucular, kompakt disk çalıcılar, otomatik uzaklık ayarı yapan fotoğraf makineleri gibi çok farklı ve yaygın uygulama alanları bulmuştur ve bulmaktadır. Geniş uygulama yelpazesi nedeni ile opto-elektronik, modern teknolojinin temel taşlarından biridir." Bkz. Özek, Faruk (1995). *Optoelektronik*. Ankara: A.Ü.F.F. Döner Sermaye İşletmesi Yayınları .
- 3 Castells, M. (2008). *Eformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür / Ağ Toplumunun Yükselişi* (2. baskı, cilt: 1). (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- 4 Bkz. Bell, D. (1973). *The Coming of Post-Industrial Society; A Venture in Social Forecasting*. New York: Basic Books.
- 5 Bkz. Drucker, P. F. (1969). *The Age of Discontinuity; Guidelines to our Changing Society*. New York: Harper & Row.
- 6 Bkz. Masuda, Y. (1981). *The Information Society as Post Industrial Society*. Washington D.C.: World Future Society.
- 7 Briggs, A. ve Burke, P. (2011). *Medyanın Toplumsal Tarihi: Gutenberg'ten İnternete*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- 8 Masuda, Y. (1981). *The Information Society as Post Industrial Society*. Washington D.C.: World Future Society.
- 9 "İnsanın yaşamını sürdürebilmesi ve diğer insanlarla olan ilişkilerini düzenleyebilmesi için bilgiye gereksinimi vardır. Bu gereksinimin ortaya çıkışı çeşitli etkenlere bağlıdır. Bilgi gereksinimi sonucu ortaya çıkan bilgi arama davranışı da her insan için aynı olmayıp çok farklı nedenlerden etkilenecek şekilde şekillenmektedir." Bkz. Uçak, N. Ö. (1997). Bilgi Gereksinimi ve Bilgi Arama Davranışı. *Türk Kütüphaneciliği*, 315-325.
- 10 Mc Quail, D. ve Windahl, S. (2010). *Kitle İletişim Çalışmalarında İletişim Modelleri* (3. baskı). (K. Yumlu, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- 11 Cole, J. (2001). *The UCLA İnternet Report 2001 - "Surveying the Digital Future"*. Los Angeles: UCLA Center for Communication Policy
- 12 Larsen, E. (2001). *CyberFaith: How American Pursue Religion Online*. Washington D.C.: Pew İnternet and American Life Project.
- 13 Hoover, S. M., Clark, L. S. ve Rainie, L. (2004). *Faith Online*. Washington D.C.: Pew İnternet and American Life.
- 14 Çevrimiçi: TÜİK (2004-2017). Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması. *Bilgi Toplumu İstatistikleri 2004-2017*. TÜİK.
- 15 Kulat, M. A. (2017). *Türkiye'de Toplumun Dine ve Dini Değerlere Bakışı*. Ankara: MAK Danışmanlık.
- 16 "Alexa, ABD merkezli Amazon firmasına ait bir web ölçümleme şirkettir. İnternette bulunan tüm siteleri belli başlı kriterleri baz alarak sıralamaya koyan Alexa, 1996 yılında kurulmuş bir şirket olarak çalışmaları oldukça eskiye dayandığı için güçlü bir veri tabanına sahiptir. Bu yüzden herhangi bir internet sitesi için bilgi edinmek istendiğinde ilk ölçüm vasıtası olarak tercih edilmektedir." bkz. www.mediatick.com.tr, 2018.
- 17 Çevrimiçi: https://www.alexa.com/topsites/category/Top/World/T%C3%BCrk%C3%A7e/Toplum/Din_ve_Maneviyat/%C4%B0slam/Bilgi_Kaynaklar%C4%B1 adresinden alındı
- 18 Eken M. ve Aydın H. (2019). Enformasyon Toplumunda Dini Bilgi Edinme: İnternet Ortamındaki Dini Enformasyonun Güvenilirliği ve Kalite Kriterleri Üzerine Bir İnceleme. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(58), 894-946.
- 19 Temel M., Eken M. ve Aydın H. (2018). İnternet Üzerinden Dini Bilgi Edinme Süreci ve Eleştirel Yeterlilikler: Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğrencileri Üzerine Ampirik Bir Değerlendirme. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(59), 1121-1130.
- 20 Hasan, H. ve Haron, H. (2013). Technology and Religion: Information Seeking Behaviour of Online Religious Information Among Malays. *World Applied Sciences Journal*, 28(8), 1082-1088. DOI: 10.5829/idosi.wasj.2013.28.08.13812
- 21 Eken, M. (2019). Modern Görsel Kültürde Online Din: M Nesli'nin Online İnanç Pratikleri Üzerine Bir İnceleme. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- 22 Çelik, T. (2014). İnternet Sitelerinin İçerik ve Kullanılabilirlik Kalitelerinin Değerlendirilmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (2), 137-154.

Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme! Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur. İsrâ 17/36.

وَقَدْ كَرِهَ اللَّهُ لِعِلْمِهِمْ إِذَا سَأَلُوا عَنْ شَيْءٍ فَقَدْ عَظُمَ إِلَيْهِمْ ظَعْنُهُمْ

İSLÂM HUKUKUNDA YENİ BİR ALAN: SOSYAL MEDYA FIKHI

Dr. Öğretim Üyesi M. Raşit AKPINAR

Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Modern insanın 21. yüzyılın başlarında kendisiyle tanıştığı sosyal medya, kısa sürede sadece bir iletişim aracı olmanın ötesine geçmiş ve eğitim, kültür, sanat, ekonomi, siyaset, sağlık gibi birçok alanda köklü bir dönüşüm ve yeniliği beraberinde getirmiştir.

Kişilerin kendilerini tanımlayan bir profil oluşturarak paylaşım yapmasına, bağlantıda olduğu diğer kullanıcıların profil ve paylaşımlarını incelemesine imkân veren sosyal ağ teknolojisi, kullanıcılar tarafından üretilen bilginin basit, anlık ve çift taraflı olarak paylaşımına imkân sağlayan yeni bir medya sistemi oluşturmuştur.

Esasen bu yeni sistemin ürün ve hizmet çeşitliliği, medya kavramının sınırlarını zorlamaktadır. Zira tek yönlü bilgi paylaşımının benimsendiği geleneksel medyanın aksine sosyal medya, insanların fikirlerini, anılarını veya anlık olarak ne yaptıklarını paylaşımlarını amaçlayan Wordpress, Twitter gibi blog ve mikrobloglarla;

Facebook, LinkedIn gibi sosyal ağlarla; Wikipedia gibi kolektif bir çalışmanın ürünü olan internet ansiklopedileriyle; YouTube ve Instagram gibi fotoğraf, müzik, video ve canlı yayın paylaşım siteleriyle; Şikayetvar gibi ürün ve şirket eleştirilerini konu alan sitelerle; aralarına fetva sitelerini de dahil edebileceğimiz Diyanet Fetva, Google Answers gibi soru cevap siteleriyle; Second Life gibi sanal gerçeklik platformlarıyla; kitap, makale, oyun ve uygulama paylaşım ortamlarıyla zengin bir içerik sunmaktadır.

Sosyal medya üzerinden dile getirilen fikir ve düşünceler, sanal dünyanın sınırlarını aşarak çoğu zaman gerçek hayatta bir karşılık bulmaktadır. Büyük toplumsal olayların, protesto, ayaklanma ve iç savaşların sosyal medya üzerinden tetiklendiğine sıkça şahit olmaktadır. Ticarî firmalar müşterilerini sosyal ağlar aracılığıyla haberdar edebilmekte, birçok kurum ve kuruluş, üyelerini bu ağlar üzerinden örgütleyebilmekte hatta resmî müesseseler bile duyuru ve tebligatlarını bu siteler aracılığıyla

yapabilmektedir.¹ Sosyal medya, insanların evden çıkmadan alışveriş yapabildikleri, bir eğitim kurumunun kayıtlı öğrencisi olarak sunduğu tüm eğitim olanaklarından yararlanabildikleri, bulundukları yerden kamuoyu oluşturabildikleri yahut hastaneye gitmeden tedavi olabildikleri, sadece iletişim aracı olmanın ötesinde “global köy”² olarak da isimlendirilen toplumsal bir mekân hüviyeti kazanmış durumdadır.

Hukukun Konusu Olarak Sosyal Medya

Yeni bir alan olarak sosyal medya hukukunun modern hukuk kültüründe yer edinmesi oldukça yenidir. Bunda hukuk kurallarının toplumsal gelişmelerin ardından şekköl etmesi ve sosyal medya ile ilgili önerilen hukukî düzenlemelerin ifade özgürlüğü, bilgiye ulaşma ve haber alma hakkı gibi evrensel yayın ilkeleri ekseninde eleştirilmesinin etkisi bulunmaktadır. Fakat her halükârda yaygın bir kullanıcı kitlesi bulunan ve hizmet çeşitliliğiyle hayatın her alanını kuşatan sosyal medyadaki tasarrufların hukuka uygunluğu sorgulanmaya başlamıştır.

Bireylerin sosyal medya üzerinden gerçekleştirdikleri her paylaşım ya da faaliyetin hukukî veya cezaî sorumluluğunun bulunabileceği genel bir prensip olarak kabul edilmektedir. Her şeyden önce sosyal medya, her türlü sıradan ve nitelikli suç için araç olma potansiyelini taşımaktadır. Üstelik hakaret, nefret söylemi ve ırkçılık suçları ile yanlış ve yanıltıcı bilgi beyanında bulunmak gibi dolandırıcılık kapsamında değerlendirilen suçlar, sosyal ağlar aracılığıyla daha kolay gerçekleştirilmekte ve daha tesirli olmaktadır. Pek çok suçun alenî bir biçimde işlenmesi o suçun nitelikli halini oluşturur ve cezada artırıcı etkiye sahiptir. Sosyal medya aracılığıyla işlenen suçlar da geniş kitlelere ulaşabileceğinden bu kapsamda görülmektedir. Diğer taraftan aracılık vasfının ötesinde, “profil hırsızlığı” gibi sosyal medyaya özgü fiiller de hukukun konusunu ilgilendirmektedir.

Bazı ülkeler sosyal medyayı doğrudan veya dolaylı olarak kapsayan hukukî düzenlemeler benimsemiş olsa da sanal ortamda suçun oluşumu, tespiti ve takibi, yaptırımların yeterliliği ve uygulanabilirliği konusunda bir dizi problem söz konusudur. Sözgelimi mevcut ülke hukukunun geçerli olmadığı bir başka ülkede sosyal medya üzerinden işlenen suçlar, yetki karmaşasına yol açmakta, nihayetinde uluslararası hukuk kurallarının işletilmesi de sürecin uzamasına ya da sonuçsuz kalmasına sebep olmaktadır. Benzer şekilde sosyal medya şirketlerinin adli

kurumlarla iş birliği yapmak istemeyişi, bilişim sistemi ihlalleri ve sahte hesap iddiaları suçlunun kimliğini tespit etmeyi zorlaştırmaktadır.³

İslâm Hukuku Açısından Sosyal Medya

İnsanın iletişim kurmaya yatkın bir varlık oluşu, onun bu isimle anılmasını da sağlayan ayrılmaz bir özelliğidir (insan = ünsiyet kuran). İnsanın bu tabiatının farkında olan İslâm’ın iletişim ve sosyallik anlayışı ise modern dünyanın ulaştığı seviyenin çok ilerisindedir. Şöyle ki İslâm kültüründe insan, kendi cinsi dışındaki varlıklarla iletişim kurabilecek kadar sosyaldır. Onun sosyalliğinin sınırları cin ve melekleri, hayvan ve cansız varlıkları dahi içine alabilecek kadar geniştir. Kur’ân’ı Kerim’de meleklerin peygamberlerle iletişim içinde olduğu, müminlerin bağışlanmaları için dua ettiği, zayıf düşükleri savaşlarda onlara yardım ettiği, insanlara bazı bilgileri öğrettiği ve meleklerle düşmanlık edenlerin Allah’ın da düşmanı olduğu haber verilir. Benzer şekilde bazı ayetler, hem peygamberlerin hem de insanların cinlerle olan iletişim ve münasebetlerine değinir.⁴ Yine Hz. Peygamber’in hayvan sevgisine yönelik tavsiye ve müjdeleri ile onlara kötü muameleyi yasaklaması çok sayıda hadise konu edilmiştir.⁵ Bu tavsiyelerin pratik hayata aktarılmış en güzel örneklerini kuş köşkleri inşa eden, kuş evlerini cami mimarisinin bir parçası haline getiren, mezarlıklara hayvan sulukları yapan ve hayvan dernekleri kuran tarihî mirasımızda görmek mümkündür. Tüm bunların ötesinde kutsal sayılan iki harem bölgesinde hayvanlar ve bitki örtüsüne zarar vermenin dinimizce yasaklanması, Hz. Peygamber’in yaşadığı kayıplara ve acılara şahitlik eden Uhud Dağı için “*Uhud bir dağdır, o bizi sever biz de onu severiz.*” şeklindeki açıklaması⁶ İslâm’ın sosyallik anlayışının hangi boyutlarda olduğu hakkında fikir verir niteliktedir.

Buna rağmen günümüz müslümanlarının iletişim fırsatları sunan sosyal medyadan gerek kişisel gelişimleri açısından gerekse İslâmî hizmetler noktasında yeterince yararlanmayışı üzerinde düşünölmelidir. Bunda sosyal medya kullanımının dinen sakıncalı olduğu yönündeki fetvalar etkili olsa da esas problem, çağın getirdiği yeniliklere uyum sağlayamama kaynaklıdır. Ne yazık ki gelinen noktada insanlar ve kurumlar arası iletişimin bir anlamda sosyal medyaya kayması göz ardı edilmektedir. Henüz bir sosyal medya hesabı bulunan cami ve derneklerin, eğitim kurumu ve vakıfların sayısı oldukça yetersizdir.

Bu açıdan bakıldığında, İslâm hukuku açısından tasvip edilmeyen bazı tasarrufların gerçekleşmesine aracılık ettiği gerekçesiyle sosyal medya kullanımını bütünüyle gayri meşru ilan etmek isabetli gözükmemektedir. Pratik hayatta bir karşılığı bulunmayan bu yaklaşım yukarıda çerçevesi çizilen sosyallik anlayışıyla örtüşmemesi bir yana, İslâm hukuk usûlünde hükümlerin belirlenmesinde etkili olan aslî ibâha ve maslahat prensipleriyle de çelişmektedir. Bunun yerine sosyal medya kullanımında yol gösterecek genel ölçüler ihdas edilmeli ve sosyal medya üzerinden gerçekleştirilen her bir tasarrufun ayrı ayrı mahiyet analizi yapılarak meselenin hükmü belirlenmeye çalışılmalıdır.

İslâm hukuk literatüründe dinî hükümlerin gayesinin, beş temel ilkeyi muhafaza etmeye yönelik olduğu kabul edilir. Zarurî maksatlar diye adlandırılan bu hedefler dini, canı, aklı, nesli ve malı korumayı öngörür. Sosyal medyanın kullanım biçimi ve amacı, bu temel maksatlarla çatıştığı takdirde meşrûiyet sorunu gündeme gelecektir.

Sözgelimi malın korunması amacıyla İslâm ticaret hukukunda alışveriş esnasında müşteri ve satıcının birbirini aldatması, akdi bozan unsurlar arasında değerlendirilmiştir.⁷ Sosyal medya şirketlerinin tıklama prensibine dayalı reklam politikalarının, kullanıcıları hile ve aldatmaya sevk ettiği söylenebilir. Şöyle ki, tıklanma sayısı orantılı bir komisyon vadeden bu sistemde reklamın yayınlandığı sayfanın sahibi, o reklama daha fazla kişinin tıklaması için her türlü yolu denemektedir. Takipçilerine ve sayfasını ziyaret edenlere sürekli olarak ilgili reklamın linkini yollamakta veya sayfasını, kaçınılmaz olarak o bağlantıyı tıklamalarını gerektirecek bir şekilde tasarlamaktadır. Bunun sonucunda ziyaretçiler, ilgilenmedikleri halde reklama tıklamak zorunda kalmakta, bu da reklamı yayınlayanın haksız kazanç teminine sebep olmaktadır.

Filtreleme tekniğiyle çalışan reklamların, içeriği konusunda da sıkıntılar mevcuttur. Şöyle ki reklamı kendi sosyal ağında yayınlayan kişi, sözleşme gereği kendisine aracı olan kuruluş tarafından önerilen tüm reklamları yayınlamak zorunda kalmaktadır. Bu durumda İslâm'ın tecviz etmediği ürünlerin (mesela alkol ürünleri), ya da İslâm itikadına aykırı bazı fikir ve ideolojilerin (mesela kilise reklamları) veya müstehcen içeriklerin tanıtımı kişinin iradesi dışında yapılmış olmaktadır. Kullanıcılarına sadece reklam izleterek gelir vadeden sosyal medya

uygulamaları ise gerek kurulum amacı gerekse işleyişleri açısından hukukî problemler barındırmaktadır.

Yine sosyal medya üzerinden yapılan alım satım işlemlerinde, müşterinin alışverişi feshetme hakkını kullanması her zaman mümkün olmamaktadır. Sosyal medya firmaları satıcılara bu hakların kullanımına ilişkin bazı kurallara uyma zorunluluğu getirirse de uygulamada denetim ve yaptırım eksikliği bulunmaktadır. Nihayetinde kural ihlâlinde bulunan bir satıcının yeni bir hesap açarak benzer işlemleri yapması çok kolay olmaktadır. Ayrıca sosyal medya üzerinden gerçekleştirilen ticari işlemler, vergi kaçırma ve haksız rekabete konu olması nedeniyle modern hukuk tarafından da tartışılmaktadır.

İslâm hukuku açısından sosyal medyanın belki de en problematik yönü, mahremiyet ihlâllerine kapı aralamasıdır. Dünya nüfusunun neredeyse yarısının kullandığı sosyal medyanın⁸ çok geniş bir yelpazede bilgi paylaşımını teşvik etmesi, özel kalması gereken anların gizliliğine zarar vermekte ve mahremiyet ihlâllerini doğurmaktadır. Sosyal medya şirketlerinin mahremiyet ve gizlilik politikalarında yaptığı iyileştirmeler, bu ihlâlleri önlemede çoğu zaman yetersiz kalmaktadır. Örneğin özel bilgilerin, mahrem fotoğrafların sadece belirli kişilerle paylaşılması tercih edilse dahi, nihayetinde bu fotoğraflara firma yetkilileri ya da kötü niyetli kişilerin erişme potansiyeli çoğu zaman mümkün olmaktadır.

Ayrıca pazarlama stratejileri gereği üyelerin okuduğu makalelerden, incelediği sayfalara, arkadaşlık kurduğu kişilerden satın aldığı ürünlere varıncaya kadar sanal dünyadaki tüm hareketliliğini takip ederek kullanım istatistiklerini arşivleyen çerez politikaları, mahremiyeti zedeleyen bir başka husustur. Çerezlerin saklanması yoluyla yahut kullanıcının kendi paylaşımlarından hareketle derlenen bilgiler kategorize edilerek firmanın kendisi tarafından kullanılmakta yahut üçüncü kişilere ticaret maksadıyla veya kötü amaçlarla pazarlanmaktadır.

Sosyal medya üzerinden yapılan yazışma ve görüşmelerde mahremiyet sınırlarının aşılması bir diğer problemidir. İslâm'ın kadın ve erkek ilişkilerinde çizdiği sınırlar, çoğu zaman sanal dünyada kolayca aşılmaktadır. Sosyal medyanın dayattığı beğenilme ve popüler olma tutkusunu, insanların mahremiyet algısını da değiştirmiş durumdadır. Mahrem olmayan karşı cinslerin birbirinin arkadaş listesinde yer alması, gerçek hayatta birbirinin yüzüne karşı söylenmesi yadırganacak ifadelerin emojiyle yahut beğenilerle iletilmesi çoğu zaman tasvip edilmeyen

sonuçlara götürebilmektedir. Ayrıca gayrimüslimlerle arkadaşlık tesis edilmesi ve onların paylaşımlarının beğenilmesi kimi zaman dinî sorumluluklar yüklemektedir.

Sosyal medya hem gerçek yaşamda suç teşkil eden eylemlere aracılık etmesi hem de sanal dünyaya özgü suçlara ev sahipliği yapması yönüyle İslâm ceza hukukunun inceleme alanına girmektedir. Gerçek hayatta da suç kabul edilen fiillerin sosyal medya üzerinden işlenmesi durumunda hüküm zaten açıktır. Örneğin sosyal medyada en yaygın işlenen hakaret, iftira, nefret ve ayrımcılık, haberleşmenin gizliliğini ifşa, kişilerin huzur ve sükununu bozma gibi suçlar İslâm hukukuna göre cezaî sorumluluklar taşımaktadır.

Sosyal medyaya özgü hukuk ihlalleri arasında yer alan, sahte (fake) profil kullanımı, profil hırsızlığı, genelde bu türden hesaplarla kamuoyu ve algı oluşturma, itibar suikastı gerçekleştirme, kişilerin rızaları dahilinde olsa bile paylaştığı görselleri kaydetme, kötü amaçlarla çerez bilgilerini depolama, bu yolla sosyal medya kullanıcılarının takip ettikleri kişi, kurum ve yayınlar ile yaptıkları alışverişler üzerinden ilgi ve eğilimlerini tespit ve takip etme, kişisel verileri kaydetme ve bu verileri üçüncü taraflara pazarlama, bilinmemesi ve yayılmaması herkes için faydalı olan bilgileri paylaşma (blog ifşacılığı) gibi fiiller de İslâm hukuku açısından tasvip edilemez.

Bütün bunların ötesinde müdahil olduğu alanlar bakımından beşerî hukuka göre daha kuşatıcı olan fıkıh, kişinin vücut ve ruh sağlığına zarar verecek nitelik ve nicelikte sosyal medya kullanımını tecviz etmez. Yapılan araştırmalarda sosyal ağların, bireyi sürekli insanların ilgisini kendi üzerine çekmeye ve diğer insanlara karşı egoist bir tutum takınmaya yönelttiği için narsisizm; paylaştığı içeriğin takdir görmeme kaygısı ve ummadığı yorum ve tepki alma endişesi taşımaya sevk ettiğinden anksiyete, bir kişiyi rahatsız edencesine takip etmek ve hakkındaki her şeyi bilmek istemeye sürüklediğinden stalking, zihni meşgul etmesi sebebiyle dikkat eksikliği ve hiperaktivite

gibi kişilik bozukluklarını tetiklediği ifade edilmiştir.⁹ Kötü ve bilinçsiz sosyal medya kullanımının yol açtığı sağlık sorunları, sosyal medya hastalıkları adıyla tıp literatürüne girmiş durumdadır. Bir gün lazım olur düşüncesiyle internette karşılaştığı her şeyi indirmek (cheeseepodding), insanlar için kaynak oluşturmayı saplantı derecesinde abartmak (wikipedializm), telefonu olmadan bir yere gidememek (crackberry), bir kişinin çevresindeki sürekli olarak arama motorları ve sosyal medya üzerinden araştırma merakı (Google takibi), sosyal ağ sitelerinde insanların fotoğraflarına saatlerce bakarak zaman geçirmek (photolurking), yüz yüze iken gerçekleştirmeye cesaret edilemeyen hakaret ve sataşma gibi suçların sanal kimliklerin ardına gizlenerek işlenmesi (cyber bullying) bu hastalıkların en bilinenlerine örnek verilebilir. İslâm hukuku açısından bu sonuçları doğuracak sosyal medya kullanımı da sakıncalı kabul edilmelidir.

Sosyal medyanın bilgiye ulaşma, iletişim ve haberleşme, muamelata dair birçok işlemde yadsınamayacak kolaylıkları hayatımıza taşıdığı bir gerçektir. Ancak her alanda olduğu gibi sanal alemde de İslâmî ölçülere göre belirlenen kırmızı çizgilere dikkat edilmesi kaçınılmazdır. Bu perspektifle kötülüğün yayılmasını hoş görmeyen, her türlü tecessüsü ve insanların gizli yönlerinin ortaya çıkarılmasını yasaklayan ayet ve hadisler¹⁰ sosyal medyada paylaşım yaparken her zaman hatıra getirilmelidir. Benzer şekilde *Kişinin ilgisi olmayan şeyleri terk etmesini dininin güzelliği* olarak tarif eden hadis, sosyal medyada sörf yaparken yol gösterici temel ilke kabul edilmelidir. *Başkasının evine girmek için üç defa izin istenmesini tavsiye eden* hadis istenmeyen e-postalar (spam) gönderirken akılda tutulmalı; sosyal medyadaki tüm paylaşımlar, *fâsik bir kimsenin getirdiği haberin araştırılmasını salık veren* ayet¹¹ doğrultusunda güvenilirlik testinden geçirilmelidir. Sahte profil hesapların ve başkası adına yapılan paylaşımların, sahiplerini *“Bizi aldatan bizden değildir.”*¹² uyarısının muhatabı yapabileceği unutulmamalıdır. ■

DİPNOTLAR

- 1 Akpınar, M. Raşit, “İslam Hukuku Açısından Sosyal Medya”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, (2017/3), s. 494.
- 2 McLuhan, Marshall, *The Global Village*, USA: Oxford University Press, 1986.
- 3 Akpınar, s. 496.
- 4 En’am 6/128; Hicr 15/27; Kehf 18/50; Neml 27/39; Cin 72/6.
- 5 Buhârî, Cihad 152; Müslim, Selâm 148; Birr 78, 79; Ebû Dâvûd, Cihad 112; Cenâiz 1; Nesâî, Dahâyâ 42; Dârimî, Edâhî 16.
- 6 Buhârî, Megâzî 27; Müslim, Hac 503-504.

7 Serahsî, *el-Mebsût*, XIII, 18.

8 We Are Social 2019 Global Digital Report.

9 Rosen, Larry D., “Poke Me: How Social Networks Can Both Help and Harm Our Kids”, *119th Annual Convention of the American Psychological Association*, Washington 2011.

10 Nisâ 4/148; Nûr 24/19; Buhârî, Mezâlim 3; Müslim, Birr 36, 58.

11 Hucurât 49/6.

12 Müslim, İman 164.

SOSYAL MEDYA KULLANIMINA İLİŞKİN FIKHÎ HÜKÜMLER

Doç. Dr. Soner DUMAN
Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Dijital Çağ ve Sosyal Medya

Günümüzde sosyal medya hayatımıza büyük oranda girmiş durumda. Öyle ki birçok insan facebook, twitter, instagram, telegram vb. ortamlara katılıyor, hem bireysel hem de grup olarak paylaşım, beğeni, yorum yapma gibi eylemlerde bulunuyor. Hiçbir şey yapmasa birilerini takip ediyor, okuyor, resim ve videolarını görüyor.

İçinde bulunduğumuz zaman diliminin nasıl isimlendirileceği konusunda farklı görüşler bulunmakla birlikte internetin yaygın olarak hayatımıza girdiği zamanları “dijital çağ” olarak nitelemek yaygın bir biçimde benimsenmektedir. Dijital çağ, başka pek çok teknolojik yeniliği çağrıştırmakla birlikte bu çağın temel dinamiğini “internet teknolojisi” oluşturmaktadır. Günümüzde yazılı, görsel, işitsel veri akışının en hızlı bir biçimde yapıldığı internet, diğer bütün veri akış araçlarını geride bırakmıştır.

İnternetteki veri akışı ilk planda bilginin transferi meselesini çağrışırsa da bu platform sadece enformatik amaçlı bilgi transferini değil aynı zamanda insanların fantastik meraklarına, sanatsal zevklerine, inançlarına, duygularına, arzu ve heveslerine hitap edecek akışkanlığı da sağlamaktadır. “Sosyal medya” kavramı bu ikinci türden veri akışının ana merkezi konumundadır.

Dijital teknolojinin ilk baştan itibaren muhatabı olan ve “dijital yerli” olarak nitelenen zamanımız gençliği internet teknolojisinin içine doğdu. İnternet ve sosyal medya ile çocukluk döneminden itibaren tanıştı. Daha ilkokuldan itibaren verilen araştırma ödevlerini kitaplar üzerinden değil “Google” gibi arama motorları üzerinden araştırarak “kes-kopyala-yapıştır” yöntemi ile yaptı. Dinlemek istediği şarkı, izlemek istediği klip/dizi/film artık onun “bir tık kadar” yakınında.

İnternet artık birçoğumuz açısından “neyi/ne kadar/niçin/nasıl” bilmemiz gerektiği konusunda tek ve/ya en büyük belirleyici olduğu gibi “neyden/ne kadar/niçin/nasıl” hoşlanmamız, nefret etmemiz, kızmamız, üzülmemiz, şaşkırmamız gerektiği ya da bunların zıddı konusunda da tek ve/ya en büyük belirleyici konumundadır. Bir başka deyişle internet, muhatabı olan insanların hem bilgi/bilinç hem de duygu dünyalarını dizayn, koordine ve domine etme konusunda bir tür tekel halini almış konumda. İşin daha da kötüsü internetin neredeyse bağımlısı haline gelmiş olan “dijital yerliler” bu durumun farkında değil! Farkında olanlar ise bu gidişata karşı çıkmak, akıntıya kürek çekmek konusunda kendilerini yeterince cesur kıla-cak söylem ve eylem etkinliğinden uzak.

İnternet ve çevrimiçi sosyal medya, çevrimdışı sosyal hayatla mukayese edildiğinde insanların bireysel ve toplumsal hayatında daha önce alışık olmadıkları yeni bir yaşam tarzını da beraberinde getirmiştir. Şimdi ile geçmiş arasındaki fark, iki zaman dilimindeki yaşam düzeyleri arasında derece farkı ile izah edilemeyecek ve “mahiyet farkı” ifadesini haklı kılacak bir boyuta ulaşmıştır. Bu yeni tarz hayatı eskisi ile mukayese ettiğimizde arada şu farklılıkların bulunduğunu söylemek mümkündür:

a) İnternet, “sosyal” hayatı reel olandan sanal olana nakletmiştir. Artık insanlar fiziksel olarak aynı mekânı paylaşmasa da çevrimiçi aynı ortamlarda bulunarak sosyalleşmekte, bilgi ve duygu paylaşımında bulunmaktadır.

b) İnternet, sadece “sosyal” ortamı sanallaştırmakla kalmamış, zaman ve mekânla birlikte günlük hayatımızın en önemli kavram ve kurumlarını da sanallaştırmıştır. Bu kapsamda gençlik açısından son derece önemli olan “eğitim”, gerek materyalleri (e-book, PDF) gerekse ortamı itibarıyla (uzaktan eğitim) sanal hale

gelmiş, sevinç ve hüznünler fiziksel ve biyolojik olarak yaşanmaktan çıkarak emojiiler tarafından ifade edilen sanal gerçekliklere mahkûm olmuştur.

c) İnternet, bilgi akışını son derece hızlı hale getirmekle birlikte sanal ortamdaki bilgi yığını doğru olanın yanında yanlış ve yalanı da barındırmaktadır. Dijital yerliler açısından daha kötü olan durum ise doğru ile yalanı ayırt etme konusunda bir alt yapı ve bilincin oluşmamış olmasıdır. Böyle olunca, herhangi bir konuda araştırma yapan bir kimse, aynı konuda birbirine taban tabana zıt bilgi yığını ile karşılaşabilmekte, bu durum ise bir zaman sonra “hiçbir bilgiye güvenilemeyeceği” şeklinde bir ön yargıyı da beraberinde getirmektedir.

Eğer fıkıh, amellerimizin şer’î hükümlerini bilmeye çalışan bir ilim dalıysa ve eğer sosyal medya hesabımızda yaptığımız beğeni, paylaşım vb. işlemler de bir amel ise o halde buna ilişkin davranışlarımızın da din nazarında mutlaka bir takım ölçüleri olmalı. Bu alanda mutlaka derinlemesine çalışmalar yapılmalı, müslümanlar bu noktalarda bilinçlendirilmelidir.

Bu yazıda sosyal medya kullanımının fıkıhî ölçülerine ilişkin bazı tespitlerde bulunulmaya çalışılacaktır.

1. Sosyal Medyayı “Dinî Bilgilenmenin Adresi” Olarak Görmek

Dijital çağla birlikte hemen her şey kendisine dijital platformda bir şekilde yer bulabildiği gibi dinî söylem de bu alanda kısa zamanda bir yer edindi. “Dijital/çevrimiçi dinî söylem” dine ilişkin olarak dijital ortamda ileri sürülen (yazılan, çizilen, konuşulan) veri akış evrenini ifade etmektedir. Bu söylem, dijital çağ öncesi/çevrimdışı dinî söylemle esaslı bir takım farklılıklar taşımaktadır.

Geleneksel/çevrimdışı dinî söylem genellikle muhatap kitle tarafından otoritesi teslim edilmiş kimşeler (akademisyen, hoca vb.) tarafından üretilip koordine edildiği halde çevrimiçi spontane dinî söylemin üreticileri ve servis edicileri açısından böyle

bir zorunluluk söz konusu değildir. Dahası bu söyleme katkı sunanlar çoğunlukla din konusunda herhangi bir eğitim ve alt yapısı olmayan çevrelerdir. Bu söylem sahiplerinin hiçbirisi birbirinin hocası-öğrencisi değildir. Ya da ters bir biçimde söyleyecek olursak bu söyleme katkı sunanların hepsi birbirinin hem hocası hem de öğrencisidir.

Dijital din söylemi, dine ilişkin hemen her konuda birbirine taban tabana zıt söylemleri bir arada bulundurmaktadır. Sosyal medya ortamlarında dine ilişkin bir bilginin doğruluk ya da yanlışlığı “kitaba uygunluk” kriterine göre değil paylaşım, beğeni ve etkileşim sayısına göre belirlenmektedir. Âlimlerin ne dediği değil sosyal medya fenomenlerinin ne yaptığı/ dediği daha önemlidir. Bu durum, dine ilişkin sahih bilgiyi, kontrolü mümkün olmayan devasa bir bilgi havuzu içinde eritmektedir.

Din konusunda toplumu -özellikle de dijital yerlileri- yanıltmak için kasıtlı yanlış bilgileri servis etmek internet ortamında son derece basit ve sıradan bir iştir. Özellikle gençlik döneminde dine ilişkin bir alt yapı oluşturmaksızın söz konusu manipülatif veri akışına maruz kalan gençler, din konusundaki tasavvurlarını bu akışa göre şekillendirdikten sonra onların bu yanlışlarını düzeltmek son derece zor olabilmektedir.

İnternet üzerindeki dinî söylem hiçbir denetime tabi değildir. Böyle olunca dine ilişkin her türden bilgi, görüş, kanaat tedavüle sokulabilmekte, dahası dine yönelik karalama kampanyaları, dinin kutsalına yönelik saldırılar organize edilebilmektedir.

Dinî bilginin belirli otoritelerden edinilmemesi söz konusu bilgilerin doğruluk-yanlışlık, önem derecesi/ hiyerarşi gibi konularının göz ardı edilerek sanki bütün bilgiler eş derecede doğru ve eş derecede öneme sahipmiş gibi ortaya konulabilmekte, söz konusu bilgiler arasındaki bağlantılar berhevâ olabilmektedir. Böyle olunca dinin sabiteleri ile değişkenleri önemini kaybederek hepsi eşit düzlemde ele alınabilmekte, dinin sabitesi konumunda olan temel değerler çok rahat

**İnternet,
muhabatı
olan insanların
hem bilgi/bilinç hem
de duygu dünyalarını
dizayn, koordine
ve domine etme
konusunda bir tür
tekel halini almış
konumda.**

feda edilebilirken beşerî içtihad ürünü olan bir konu veya hüküm dinin esassındanmış gibi benimsenebilmekte veya lanse edilebilmektedir.

Bir yandan dijital teknolojinin hayatımıza bir daha geri dönülemeyecek şekilde girmiş olması diğer yandan bu teknolojiyi kullanan dine ilişkin söylemlerin, söz konusu teknolojiye “maruz kalan” genç kesim üzerinde yıkıcı etkilere sebep olabilecek riskleri barındırması sebebiyle dijital platform, görmezden gelinmeyecek, o yokmuş gibi davranılamayacak bir hüviyet taşımaktadır. Kuşkusuz ki dijital platformun yeni nesiller üzerinde olumsuz ve yıkıcı bir etkiye sebep olmaması için başta kamu otoritesi olmak üzere diyanet, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve kanaat önderleri elini taşın altına koymalı, mevcut sorumluluktan kendi üzerine düşeni üstlenmelidir.

2. Sosyal Medyaya İlişkin Bütün Eylemlerde “İslâm’a Uygunluk” Kriterinin Esas Alınması

Sosyal medya ortamında İslâm’ın inanç, ibadet ve ahlâk sistemine aykırı olan, bunları tahkir ve tezyif eden hiçbir yazı, resim, video paylaşmak doğru değildir. Bu yönde yazı, resim, video paylaşımı yapan kişi ya da gruplarla arkadaşlık edilmesi, takip edilmesi uygun değildir. Zira Allah Resûlü “Kişi arkadaşının dini üzeredir. Öyleyse sizden biri kiminle arkadaşlık ettiğine dikkat etsin.” buyurmuştur. “Bana arkadaşını söyle sana kim olduğunu söyleyeyim” atasözü de arkadaşlığın insanların inanç, huy, karakter ve mizacını etkilediğini çok veciz bir üslupla ifade etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurur:

“O (Allah), Kitap’ta size şöyle indirmiştir ki: Allah’ın ayetlerinin inkâr edildiğini yahut onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, onlar bundan başka bir söze dalıncaya (konuya geçinceye) kadar kâfirlerle beraber oturmayın; yoksa siz de onlar gibi olursunuz. Elbette Allah, münaфіkları ve kâfirleri cehennemde biraraya getirecektir.”²²

“Ayetlerimiz hakkında ileri geri konuşmaya dalanları gördüğünde, onlar başka bir söze geçinceye kadar onlardan uzak dur. Eğer şeytan sana unutturursa, hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile oturma.”²³

İlmî yeterlilik ve alt yapıya sahip olan kimselerin bu gibi ortamlarda insanların zihnini karıştıranlara ilmî yönden cevap verebilmek için yahut onların ne tür faaliyetler yaptığından haberdar olmak için bulunmasında bir sakınca olmasa gerekir. Ancak ilmî donanım ve alt yapısı olmayanların bu tip kimse ve grupları takip etmesi doğru olmayacaktır.

3. Sosyal Hayattaki Kuralların Sosyal Medyada da Geçerli Olduğunu Bilmek

Sosyal hayatta İslâm’ın haram ve günah saydığı fiillerden sosyal medyada da kaçınmak gerekir. Bu bağlamda lakap takma, karalama, alay etme, insanların gizli hallerini/özel hayatlarını araştırma ve deşifre etme, gıybet ve sû-i zan gibi fiillerin sosyal hayatta işlenmesi haram olduğu gibi sosyal medyada yapılması da haramdır.

Yüce Allah şöyle buyurur:

“Ey müminler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklık ne kötü bir isimdir! Kim de tevbe etmezse işte onlar zalimlerdir.

Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekirtmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah’tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyicidir.”²⁴

4. Mahremiyet Sınırlarına Riayet Etmek

Mahremiyet sınırlarına riayet sosyal hayatta nasıl gerekli ise sosyal medyada da öyle gereklidir. Bu durum özellikle sosyal medyada kişilerin kendi hayatına ilişkin fotoğraf ve video paylaşımlarında büyük önem kazanmaktadır. Sosyal medyada kendisine ait görüntü paylaşan kimselerin, mahremi olmayan kimselere açık olacak şekilde kendi resim ve videosunu paylaşması doğru değildir. Yine evli çiftlerin birbirinden habersiz olarak karşı cinsten kimselerle gizlice arkadaşlık kurmaları doğru değildir. Yine evli çiftlerin el-ele, kol-kola resimlerini ulu orta herkese açık olarak paylaşmaları her ne kadar fikhî açıdan olumsuz bir hükümler

ifade edilemese de gerek bir takım kıskançlıklara yol açabilme ihtimali, gerekse söz konusu resimlerin kötü amaçlarla kullanımı vb. bakımlarından hoş değildir.

Yüce Allah şöyle buyurur:

“(Resûlüm!) Mümin erkeklere, gözlerini (harama) dikmemelerini, ırzlarını da korumalarını söyle. Çünkü bu, kendileri için daha temiz bir davranıştır. Şüphesiz Allah, onların yapmakta olduklarından haberdardır.

*Mümin kadınlara da söyle: Gözlerini (harama bakmaktan) korusunlar; namus ve iffetlerini esirgesinler. Görünen kısımları müstesna olmak üzere, zînetlerini teşhir etmesinler.”*⁵

5. İslâm Kardeşliğine Aykırı Faaliyetlerden Uzak Durmak

Günümüzde sosyal medya çoğu zaman insanlar arası birlik ve beraberliği zedeleyen, belirli bir konuda farklı görüşleri benimseyen kimseler arasında husumeti körükleyen bir biçimde sıklıkla kullanılabilmektedir. Herhangi bir paylaşımın altına yorum yapan kimseler paylaşım sahibine küfür, hakaret gibi tacizlerde bulunabilmekte dahası kişiler ve gruplar arasında tekfire varan ötekileştirmeler yaşanabilmektedir. Sosyal medyada bulunan bir kimse müslüman kişiler ya da gruplar arasında kardeşliği zedeleyici, onları birbirine düşman eden paylaşımlardan kaçınmalı, arası bozulmuş müslümanların arasını düzeltme yönünde gayret göstermelidir.

Yüce Allah şöyle buyurur:

*“Müminler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah’tan korkun ki esirgenesiniz.”*⁶

6. Dikkatleri Üzerine Çekmek ve İlgi Odağı Olmak Amaçlı Paylaşımlardan Uzak Durmak

Sosyal medyada insanın yapıp ettiklerini, yiyip içtiklerini, gezdiği gördüğü yerleri meşru bir takım amaçlarla, mahremiyet sınırlarına riayet ederek dar bir arkadaş çevresine aktarmasında bir sakınca söz konusu

değildir. Bununla birlikte bu konuda itidal sınırlarını zorlayarak bütün insanlara açık olarak ve sürekli/düzenli bir biçimde bunları yapmak doğru olmasa gerektir. Zira bu durum bir zaman sonra bakışları üzerine çekmek, parmakla gösterilmek, insanlar nezdinde önemsenmek, sürekli kendinden bahsedilmesi için çalışmak gibi nefsanî isteklerin tatmini yönünde psikolojik bir rahatsızlığa yol açabilir. Eski âlimlerimiz bu durumu ifade etmek üzere “riya” ve “ucb” gibi ifadeler kullanmışlar ve şöhretin âfet olduğunu belirterek tanınmamayı bir nimet saymışlardır. Yine bu durum insanların birbirlerine haset etmelerine, aralarında kin ve düşmanlığın doğmasına sebep olabilir.

7. Sosyal Medya Kullanımının, Dinî-Dünyevî Görevlerimizi Aksatmaya Yol Açmaması

Sosyal medya ile uğraşmak kişinin dinî ve dünyevî vazifelerini aksatmamalıdır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

*“Kişinin kendisini ilgilendirmeyen [din ve dünya-sına yaramayan] şeyi terk etmesi, müslümanlığının güzelliğindedir.”*⁷

Yüce Allah da “onlar ki boş şeylerden yüz çevirirler”⁸ buyurmuştur. Bu hususu ihmal etmek zamanla “sosyal medya bağımlılığı” adı verilen psikolojik sorunlara yol açabilmektedir. Bu tip insanlar aile içindeki sorumluluklarını unutup ihmal etmekte, çoluk-çocuğu veya eşi ile ilgilenmek, dinî ilimler edinmek, bilgisini geliştirmek yerine sürekli vakitlerini boş harcayabilmektedir.

Bu yazı, sosyal medya ve internet kullanımına ilişkin fikhî hükümler hakkında yalnızca bir giriş ve meselenin önemine dikkat çekme yazısıdır. Sosyal medya ve internet kullanımının fikhî ölçüleri meselesi böylesi bir yazıda bütün boyutlarıyla ele alınabilecek bir mesele değildir. Bu konunun, sosyal medya uzmanları ve fıkıhçılar işbirliği ile enine boyuna ele alınıp tartışılması ve bir “İnternet ve sosyal medya fıkıhı” oluşturulması gerekmektedir. ■

DİPNOTLAR

- 1 Tirmizî, Zühd, 45; Ebû Davud, Edeb, 19.
- 2 Nisâ, 4/140.
- 3 En’am, 6/68.
- 4 Hucurât, 49/11-12.

- 5 Nûr, 24/30-31.
- 6 Hucurât, 49/10.
- 7 Tirmizî, Zühd, 11.
- 8 Mü’minûn, 23/3.

PARANIN DİJİTALLEŞME SÜRECİNE İSLÂMÎ BİR BAKIŞ

Seracettin YILDIZ

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

Son yüzyılda dünyada ve ülkemizde peş peşe büyük ekonomik krizler yaşanmış ve etkileri uzun süre devam etmiştir. Büyük Buhran (1929), Kara Pazartesi (1987), 5 Nisan Kararları (1994), Asya Mali Krizi (1997), Türkiye Ekonomik Krizi (2001), Küresel Ekonomik Kriz (2008-2012) bunların belli başlı olanlarıdır. Alanın uzmanları, gerekli önlemlerin alınmaması halinde bu krizlerin devam edeceğini ifade etmektedirler. İsimlendirmeler farklı olsa da bu krizler dikkatli bir şekilde incelendiğinde sebeplerin iki noktada toplandığı görülmektedir; para ve sanallaşma.

İnsanlık tarihinde ortaya çıkışından itibaren büyük bir değişim geçiren para, bugün devletlerin ekonomik politika araçlarının temel bir unsuru haline gelmiştir. Hâne halkı fertlerinden başlayarak toplumun her kesimi, merkez bankalarının parayla ilgili yorumlarını

dikkatle takip etmekte, bu kararların sonuçları sadece bankaları değil, esnaf, sanayici ve çiftçilerin bile yatırım ve üretim kararlarını etkilemektedir. Öte yandan, hayatın her alanında görülen sanallaşma ekonomik alanda da üst düzeyde hissedilmekte, özellikle para ve para piyasalarında yapılan işlemler somuttan soyuta doğru hızlı bir dönüşüm sergilemektedir. Bu dönüşümü daha iyi anlayabilmek için paranın tarihi gelişimine kısaca değinmek gerekir.

Paranın ortaya çıkışı, hangi aşamalardan geçtiği, para olabilmenin ölçüleri vb. soruların cevaplandırılmasında iktisatta çeşitli teoriler ortaya çıkmış, her teori kendi bakış açısına göre parayı tanımlamıştır. Bu tanımları kısaca zikredek olursak: Para, devletçe bastırılan, üzerinde değeri yazılı kâğıt veya metalden ödeme aracı olan;¹ paranın fonksiyonlarını (değişim

aracı, hesap ve değer birimi, tasarruf ve iktisat politikası aracı olma) ifâ eden;² genel olarak bütün ödeme araçlarını ifade eden³ bir mübadele aracıdır.

Para Öncesi Dönem (Trampa Dönemi)

İnsanın birçok ihtiyaçlarının olması ve bu ihtiyaçlarını tek başına karşılayamaması onun bir toplum içinde yaşamasını gerektirir. İnsanlar, yaşadıkları toplum içinde ihtiyaçlarını karşılayabilmek için ilk zamanlarda ellerindeki şeyleri karşılıklı değişim (trampa) yoluna gitmişlerdir. Örneğin elinde buğday olup et ihtiyacı olan kişi, elinde et bulunan ama aynı zamanda da buğday ihtiyacı olan birini bulup değişim yapmak zorundaydı. Zamanla ihtiyaç duyulan mal ve hizmetlerin çoğalması trampa usulünde çeşitli zorluklar (malın bölünememesi, arzu uyumsuzluğu, değer takdiri vb.) meydana getirmiştir.

Para Dönemi

a. Ölçek Para (Mal Para)

İnsanlar, trampa usulünün meydana getirdiği zorlukları aşmak ve değişimin daha kolay olması için “ölçek para” kavramı ve bunun için ortak mallar (tuz, tütün, buğday vb.) oluşturmuşlardır. Ölçek para, bir malın ya da eşyanın kıymetini esas alarak, diğer mal ve hizmetlerin değerini bu ortak ölçü birimi cinsinden anlatma esasına dayanır. Ölçek para sadece değer ölçme görevini yapmıştır.

“Mal para” olarak da adlandırılan bu sistem, para için atılan ilk adım olarak kabul edilmektedir. Mübadele aracı kabul edilen ve reel değeri ile mübadele değeri arasında uygunluk bulunan mal para, tarafların arzularındaki uyumsuzluğu ortadan kaldırırsa da trampa usulünün bütün sakıncalarını giderememiştir. En önemlisi, mal para olarak belirlenen mallar bölgelere göre farklılık göstermiş, bu sebeple bütün toplumlarda herkes tarafından kabul edilecek daha üst bir değişim aracına ihtiyaç duyulmuştur.

Kolay taşınabilmesi, bölünebilirliği ve en önemlisi de bütün insanlar tarafından benimsenmesi sonucunda altın ve gümüş, para olarak kullanılmaya başlanmıştır. Reel değeriyle mübadele değeri arasında uygunluk bulunduğu için bu iki metal de “mal para” kısmına girmektedirler. Önce gümüş ardından da altın, para olarak kullanılmamaya başlanmış ve kâğıt para sistemine geçilmiştir. Kâğıt para dönemi kendi içinde iki kısma

ayrılmaktadır. Birincisi kâğıt paranın altın ve gümüşü temsil ettiği (temsili para), ikincisiyse kâğıt paranın, değerini sadece devletten aldığı (itibarî para) dönemdir.

b. Temsilî Kâğıt Para

Kendi öz kıymeti, temsil ettiği satın alma gücüne eşit olmayan ancak böyle bir parayı temsil eden mübadele vasıtalarına temsili para denilir. Önce gümüşün sürekli olarak değer kaybetmesi ve istikrarsızlaşması, ardından birinci dünya savaşında piyasadan altınların çekilmesi sonucunda ülkeler kâğıt para sistemine geçmek zorunda kalmışlardır. Bu paralar, devletlerin kasasında bulunan altınları temsil etmekte, yani tek başlarına bir değer ifade etmemekteydiler. Kısa bir süre yürürlükte kalan temsili kâğıt para dönemi, kâğıt paraların karşılığında yeterli altının bulunmaması sebebiyle terk edilmiş ve itibarî kâğıt para sistemine geçilmiştir.

c. İtibarî Kâğıt Para

Bazı eski medeniyetlerde kâğıt para kullanılmışsa da son yüzyılda önemli değişikliğe uğramış ve daha önce değerli madenlerle değiştirilebilen kâğıt paralar yerini itibarî kâğıt paralara bırakmıştır. Günümüzde sadece merkez bankaları tarafından çıkartılan itibarî paralar, satın alma gücünü yapıldığı maddeden almakta, sadece devletin tanımladığı itibarî değeri ifade eden nominal değeri üzerinden işlem görmektedirler.

d. Banka Parası (Kaydî Para)

Çeke veya kredi kartına tabi olup vadesiz banka hesaplarında bulunan paraya banka parası denilmektedir. Müdilerin hesaplarına borç olarak kaydedildiği için kaydî para da denilmektedir. Kaydî para, modern bankacılık sisteminin kurulmasıyla ortaya çıkmış bir para türüdür. Merkez bankası tarafından belirlenen zorunlu karşılık oranına göre bankalar kaydî para üretebilmektedirler. Zorunlu karşılık oranının yüksek veya düşük oluşuna göre az veya çok para üretebilmektedirler. Dolayısıyla kaydî para, bankacılık sisteminde kısmî rezerv sisteminin uygulanmasıyla ortaya çıkmıştır. Kaydî paranın daha iyi anlaşılması için uygulamayı bir örnekle anlatmak gerekir:

Paraya ihtiyacı olan A kişisi X bankasına gidip 100.000 TL kredi çeker. Bu kişi, parayı fizikî olarak almaksızın borçlu olduğu kişinin Z bankasındaki hesabına nakleder. Z bankası bu paranın %10'unu zorunlu olarak Merkez Bankasının ilgili hesabına aktarır. Geriye

kalan 90.000 TL'yi bir başka kredi isteyen B kişisine verir. Bu kişi de parayı X bankasının hesabına nakleder. İşlem bu şekilde devam eder. Şayet Merkez Bankası zorunlu rezerv sistemini uygulamasaydı bankalar sınırsız bir şekilde kaydı para üretebilecekti. Ancak zorunlu rezerv sebebiyle belli bir miktarda sabitlenmektedir. Örnekteki 100.000 TL bu şekilde 1.000.000'e dönüşmekte ve banka 900.000 TL para üretme imkanına sahip olmaktadır. Banka, herkesin aynı anda parasını çekmeyeceğini varsayarak bu şekilde çalışmaktadır. Şayet bütün müdiler parasını aynı anda istese banka bu isteklere cevap veremez.

Kredi kartları ve diğer elektronik ödeme sistemlerinin ortaya çıkması nakit para dolaşımını oldukça kısıtlamıştır. Nakit para kullanımının azalması, paranın bankacılık sistemi içinde kalması, bu da bankaların daha çok kaydı para üretmesi demektir.⁴

e. Kripto Para-Dijital Para

Kriptografik/şifreli olarak güvenli işlem yapmaya ve ek sanal para arzına olanak sağlayan dijital değerlere kripto para denir. Kripto paralar, diğer para sistemlerinin aksine merkezî olmayan yapıdadırlar. Merkezî olmayan bu yapının kontrolü Blok-Zincir (BlockChain) işlem veri tabanları tarafından gerçekleştirilir. Blok-Zincir, kripto para transfer işlemlerini içeren dijital küresel bir hesap defteri olup yapılan bütün işlemler bu deftere işlenmektedir.

Ülkelerin ihraç ettikleri dolaşımdaki banknot kâğıt paralar itibarı paralar olup, onları ihraç eden, denetleyen, düzenleyen bir otoritenin güvencesi altındadırlar. Buna karşılık, sanal kripto paralara olan güven, sanal para ihraç ve dolaşım sistemine ve sistem kullanıcılarının çoğunluğunun yanlış yapmayacağına olan inanç ile sağlanmaktadır.

Kripto paralar, bilgisayarlar vasıtasıyla madenci denilen kişiler tarafından üretilmektedirler. Bu madenciler aynı zamanda sistemin devamlılığını sağlayacak işlemleri yapmakta, çalışmalarının karşılığı olarak da belli bir miktar kripto parayla ödüllendirilmektedirler. Madenci olmayanlar da sanal cüzdanlar vasıtasıyla kripto para borsalarından satın alabilirler.

Birkaç ülke (bunlarda da henüz tam para olarak kabul edilmemiştir) haricinde diğer ülkelerin bir kısmı yasaklama yoluna giderek, çoğunluğuysa mesafeli davranarak kripto paraları resmî olarak kabullenmemişlerdir.

Nitekim ülkemizde de BDDK konuyla ilgili bir duyuru yayınlamış ve yaşanabilecek olumsuzlara karşı vatandaşları uyarmıştır.⁵ Dolayısıyla kripto para işlemlerinde bir mağduriyet oluşması durumunda hiçbir ülkede yasal muhatap bulunmamaktadır.

Kripto paraların bazı avantajları zikredilmektedir. Ancak avantaj olarak zikredilen hususların çoğu aynı zamanda dezavantaj olabilmektedir. Bunların belli başlı olanlarını zikredecek olursak;

1. Sistem insanlara özgürlük vaad etmektedir. Ancak bu özgürlüğün sınırı bulunmamakta, sisteme kimse müdahale edememektedir. Bu sebeple kripto paralar çoğunlukla yasal olmayan işlemlerde kullanılmakta ve kara para aklanmasında en çok tercih edilen yöntemlerin başında gelmektedir.
2. Sistemin takip edilemeyeşi sebebiyle yanlışlıkla yollanan paraların geri getirilmesi mümkün değildir. Yasal muhatap bulunmaması sebebiyle mağdur olan kişilerin başvurabileceği bir kişi veya kurum bulunmamaktadır.
3. Kripto paraların muhafaza edilmesi ve transferleri sanal cüzdanlar vasıtasıyla yapılmakta ve bu cüzdanlar şifre ile korunmaktadır. Kişinin şifreyi kimseyle paylaşmaması esastır. Ancak şifre kaybedildiğinde veya kişi şifreyi kimseyle paylaşmadan öldüğünde sistemdeki paralar âtil vaziyette kalmaktadır. Üretilen toplam para sayısı belirli ve tekrar üretmek mümkün olmadığı için, gün geçtikçe piyasada dönen para sayısı azalacak ve bu da kripto paraların aşırı değerlenmesine sebep olacaktır. Nitekim hali hazırda da kripto paralar aşırı yükselip düşmektedir. Dolayısıyla bir parada bulunması gereken en önemli özellik olan istikrar, kripto paralarda bulunmamaktadır.

Paranın tarihsel gelişimine bakıldığında, somutluktan soyutluğa doğru bir gidişin olduğu açıkça görülmektedir. Zira ilk paralar olan mal paralarda mal özelliği bulunurken, temsili paralarda en azından kâğıt paranın arkasında bir mal bulunmaktaydı. Ancak itibarı para sistemine geçişle birlikte değerin tamamen soyutlaştığı, kaydı para sistemiyle birlikte soyut değere sahip olan kâğıt paraların dahi ortadan kalktığı görülmektedir. En son kripto paraların ortaya çıkışıyla birlikte devletler ve bankalar tarafından sağlanan değer tamamen ortadan kalkmakta ve çağımızın

getirdiği sınırları olmayan özgürlük, kripto paralarda kendini açıkça hissettirmektedir.

Dijital Para Sistemine İslâmî Bakış

Paranın gelişim süreci Batı'da ve İslâm dünyasında genelde paralel bir çizgide seyretmiştir. Ancak faizin haramlığı konusunda hristiyanlıktaki dönüşüm ve kılma müslüman toplumlarda gerçekleşmemiştir. Ayrıca konuyla ilgili hadislerin⁶ bulunması sebebiyle parasal işlemlerdeki peşinlik şartına sıkı bir şekilde riayet edilmiş, bunun sonucunda para piyasalarında yer alan birçok işleme cevaz verilmemiştir. İki yaklaşım arasındaki derin farklar sebebiyle para piyasaları Batı'da oldukça gelişmiş, fakat bu gelişme beraberinde büyük bir sanallaşmayı da getirmiştir. Nitekim emtia piyasalarında gerçek teslimle sonuçlanan işlemlerin oranı sadece %3 iken devasa büyüklüğe ulaşan Forex piyasasında ise hiçbir işlem teslimatla sonuçlanmamaktadır. Bu durum, temeli reel işlemlere dayanan doğal bir ekonomi modelini sunan İslâm iktisadının ana ilkeleleriyle uyusmamaktadır.

Kripto para sisteminin henüz tam bir şekilde bilinmemesi, daha çok gayri meşru alanlarda kullanılması ve ortaya çıkabilecek sorunlarda muhatap olunacak yetkili bir mercinin bulunmaması sebebiyle çağdaş fıkıhçıların ve fetva heyetlerinin konuyla ilgili yaklaşımı olumlu değildir. Nitekim Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından yayınlanan fetvada da bu tutum açıkça görülmektedir:

“Kullanıcılar arasında değişim ya da kıymet ölçüsü olarak genel kabul gören, kaynağı itibariyle kullanıcılara güven veren her türlü paranın kullanımı caizdir. Bu noktada önemli olan husus, para olarak bilinen değişim aracının kendi özünde yani üretim şeklinde, sürüm aşamalarında ve muhataplık niteliğinde büyük belirsizlik (garar) içerip içermemesi, bir aldatma (tağrir) aracı olarak kullanılıp kullanılmaması ve belli bir kesimin haksız ve sebepsiz zenginleşmesine vesile olup-olmamasıdır. Son yıllarda ortaya çıkan ve birçok çeşidi

bulunan, dijital kripto paralardan her birini kullanmanın hükmünü yukarıdaki genel ilkeler doğrultusunda değerlendirmek gerekir. Buna göre kendi özünde ciddi belirsizlikler taşıyan, aldanma ve aldatma riski ileri düzeyde olan, dolayısıyla herhangi bir güvencesi bulunmayan ve kamuoyunda saadet zinciri olarak bilinen uygulamalar gibi belirli kesimlerin haksız ve sebepsiz zenginleşmesine yol açan dijital kripto paraların kullanımı caiz değildir.”⁷

Fetvanın girişinde yer alan tanım, kripto paraların da gerekli şartları (genel değişim aracı, kıymet ölçüsü ve kullanıcılara güven verici olması) taşıması halinde para olarak kabul edilebileceklerinin işaretini vermektedir. Ancak devamında sayılan olumsuzlukları taşımaları sebebiyle şu an için sedd-i zerâi ilkesi çerçevesinde cevaz verilmemiştir. Dolayısıyla, bu olumsuzluklar ortadan kaldırıldığında ve ilgili şartları taşımaları halinde bunlar da para olarak kabul edilebilir. Nitekim DİYK, konunun yeni ve bu alandaki değişimlerin devam ediyor oluşunu göz önünde bulundurarak kripto paralar hakkında nihai bir karar almamış, ortaya çıkacak yenilikler ve yapılacak düzenlemelere göre değiştirilebilecek bir fetva metni oluşturmuştur. Dolayısıyla tartışmaya konu olan husus, kripto paraların özellikleri ve işlevleridir.

Kripto paralarla ilgili olumsuz tavır takınan fıkıhçılara ve fetva heyetlerine, müslümanların bu alanda da geri kalmalarına sebep olduğu şeklinde eleştiriler yöneltilmektedir. Ancak yukarıda da ifade edildiği üzere bu konuda cevaz verilmeyen husus, bugün kripto paraların ortaya çıkardığı olumsuzluklar ve gelecekte bunların daha da büyüyeceği korkusudur. Dolayısıyla bu olumsuzluklar ortadan kaldırılırsa bu olumsuz tavır da kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Öte yandan kripto paraların dayandığı sistem olan BlockChain, sadece ekonomik alanda değil, diğer birçok alanda da insanlık için faydalı işlerde kullanılacak bir kapasiteye sahiptir. Devlet ve özel sektörün, çalışmalarını bu alanda yoğunlaştırması ve zaman kaybetmemesi elzemdir. ■

DİPNOTLAR

- 1 <http://sozluk.gov.tr/para> (30.07.2019).
- 2 Çarkacıoğlu, Abdurrahman, *Kripto-Para Bitcoin, Araştırma Raporu*, s.1, 2016.
- 3 Akyıldız, Ali, “Para”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/para> (30.07.2019).
- 4 Daha fazla bilgi için bkz: Keleş, Ali, *İslâm’a Göre Para Kavramı (Tarihi, Tanımı ve Fonksiyonları)*, Basılmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 1998, s. 1-31.

- 5 <https://www.bddk.org.tr/Duyurular/Bitcoin-Hakinda-Basin-Aciklamasi/512>
- 6 Buhârî, Büyü’, 74-82; Müslim, Müsakat, 81; Tirmizî, Büyü’, 23.
- 7 Din İşleri Yüksek Kurulunun 04.12.2017 tarihli fetvası.

GENÇLERE SORDUK?

1. Sizce dijitalleşmenin avantaj ve dezavantajları nelerdir?
2. İnternetteki dinî bilgilere ve bu alandaki fenomenlere ne kadar güveniyorsunuz?
3. Bu bilgiler kişisel dindarlığınıza ne kadar katkıda bulunuyor?

Büşra YILMAZ (23)

Marmara Üniversitesi Arap Dili ve Belağatı Yüksek Lisans Öğrencisi

1. Dijitalleşmenin devamlı olarak ilerleme kaydettiği, yadsınamaz bir gerçeklik olarak önümüzde duruyor. Bu ilerleme ve erişim kolaylığı, uzakları yakın, dünyamızı da global bir köy haline getirdi. Gelişmeler, pek çok olumsuz sonucu da beraberinde getiriyor. Örneğin dijitalleşme sayesinde sevdiklerimize saniyeler içerisinde ulaşabiliyoruz. Onlarla, bir ekran aracılığıyla, görüntülü olarak sohbet edebiliyoruz. Bunun bir üst seviyesi, artık yansımaya aynı mekânda bir arada bulunup sohbet etme şeklinde gerçekleşecek. Fakat bir süre sonra artık bu sanallık normal hale gelecek. İnsanlar canlı olarak birbirini ziyaret etme imkanını zor bulduklarından dijital âlemle yetinecek ve hakikî bir ilişki olarak kabul edebileceğimiz birebir insanî ilişkiler zamanla yok olacak. Bu durum, başta aile ilişkileri olmak üzere, tüm ilişkilerin zarar görmesine neden olacak.

Bir diğer örnek ise bilgi düzeyinde gerçekleşen problemlerdir. Dijitalleşmenin bir sonucu olan bilgiye erişim

kolaylığı, insanları tembelliğe sevk ediyor. Bu kolaylık nedeniyle insanlar bilginin ve düşüncenin kıymetini bilemiyor. Dahası; yöntem -klasik ifadeyle usûl- bilmeyen kimseler bu bilgilerle ne yapacaklarını, onları nasıl kullanacaklarını en önemlisi de bu bilgileri nasıl bir süzgeçten geçirmeleri gerektiğini bilemiyorlar. Elde, doğruluğu veya yanlışlığı bilinmeyen çöp olarak niteleyebileceğimiz bir yığın bilgi kalıyor.

Dijitalleşmenin neden olduğu bir başka olumsuz durum da tam olarak her şeyin normalleşmesi durumudur. Örneğin kötü olaylar ile ilgili artık o kadar çok materyale maruz kalıyoruz ki, bu olaylar bizim için artık sıradanlaşıyor. Vakıalar karşısında farkındalık bilincimizi kaybediyoruz. Bunun ahlâkî boyuttaki yansıması ise daha tehlikeli sonuçlar doğuruyor.

2. İnternet üzerinden sunulan dinî bilgilerin ne ifade ettiği benim için çok önemli. Şayet bu bilgiler, alanında yetkin hocalar tarafından kaleme alınmış, güzel ahlâk sahibi olmak, müslüman şahsiyetler veya çeşitli dinî öğütler vb. gibi konuları ihtiva eden bilgilerse bunların kaynağını pek araştırmam. Fakat söz konusu bilgiler bir hüküm ifade ediyorsa o zaman muteber bir kaynak gösterilip gösterilmediğine dikkat ederim. Şayet bir kaynak belirtilmemiş ise bu bilgilere güvenmiyorum. Kaynak belirtildiği takdirde de yine online olarak söz konusu kaynağı tarıyorum ve bu şekilde ulaştığım bilgileri güvenilir buluyorum. Aynı hassasiyetten dolayı fenomenleri de güvenilir bulmuyorum. Sundukları bilgileri maalesef hiçbir kaynağa dayandırmıyorlar. Ayrıca, faaliyetlerini Allah rızası için yürüttüklerini ifade etmelerine rağmen çoğu zaman kendi nefislerini tatmin etmek için bu işi yaptıklarını görebiliyorsunuz. Burada hemen bir örnek vermek istiyorum. Bir grup fenomen, flörtün haram olduğunu vurguladıkları bir videoda

çimenlerde oturan ve çift olduklarına hükmettikleri iki kişiyi gizli olarak kayda alıyor ve bu kişileri çimenlere oturdukları için bir güvenlik görevlisine şikâyet ediyorlar. Güvenlik görevlisi gelip o iki genci kaldırıyor ve söz konusu fenomenler bütün bunlar olup biterken onlarla dalga geçip bu videoyu sosyal medya hesaplarında paylaşmaktan da geri durmuyorlar. Şahsen ben burada Allah rızası için yapılmış bir iş göremiyorum. Bu gibi örnekler nedeniyle din hususunda fenomenleri güvenilir bulmuyorum. Bununla birlikte bu kimse-lerin yaptıkları hiçbir şey faydalı değildir de diyemem.

3. Yukarıda belirttiğim yaklaşım tarzım çerçevesinde bu bilgilerin kişisel dindarlığıma oldukça katkı sağladığını söyleyebilirim. Şu an neredeyse bütün bilgilere online olarak ulaşabiliyoruz. Örneğin internet üzerinden hayatlarını okuduğum, dinlediğim ve izlediğim büyüklerimizi her zaman için kendime örnek almaya çalışıyorum ve onlardan öğrendiklerimi kendi hayatımda da uygulamaya çalışıyorum. Ayrıca internet yoluyla muteber kaynaklardan edindiğim bilgileri de çok değerli buluyorum. Yanlış bildiklerimi bu bilgiler sayesinde düzeltebiliyorum ve bu bilgiler ışığında dinî yaşantımı düzenlemeye çalışıyorum.

Rabia HOLAT (23)

Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 2019 Mezunu

1.Dijitalleşmenin hayatımızı fazlasıyla kolaylaştırdığı inkâr edilemez bir gerçek. Yıllar öncesinde zorluklarla elde edilen birçok bilgi artık çok kolay bir şekilde elde edilebiliyor. Hayatın her alanında her şeye artık zahmetsizce sahip olabiliyoruz. Bunun yanında dijitalleşmenin olumsuz yanları da var. İnsanı tembelliğe, hazırcılığa ve kolay tüketmeye alıştıyor. Ve uğruna çaba harcamadan elde ettiğimiz şeyler ne kadar büyük olursa olsun gözümüzde oldukça basit ve sıradan görünüyor.

2.İnternetteki dinî bilgilerin çoğuna şüphe ile bakıyorum, kesin doğrudur diye düşünmüyorum. Bazıları istisna olmak üzere internet fenomenlerinin çoğunun kendi “dinî yorumlarını” din adı altında gösterdiklerini düşünüyorum. Kitaplardan öğrendiğim dinî bilgilere aykırı olmayan kişilerin söylediklerine itimat ediyorum.

3.Bu bilgilerin bazılarının kişisel dindarlığıma katkıda bulunduğunu itiraf edebilirim. Ama daima bu ortamda dolaşan bilgilere şüpheyile bakıyor süzgeçten geçirerek hayatıma almaya özen gösteriyorum.

Fatıma OKUTUCU (24)

Pamukkale Üniversitesi Tasavvuf Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

1.Dijitalleşme, günümüz dünyasında önü alınamaz bir şekilde artış gösteriyor. Hummalı çalışmalar her geçen saat yeni bir gelişme ortaya koyuyor. Teknolojinin, dijitalleşmenin hayatımızda kolaylıklar sağladığı inkâr edilemez. İletişimde, ulaşımında, araştırmada, incelemede, çözümde hız sahibi olabilmek avantajlı taraflar. Ancak hızlanırken insan olarak, ruha sahip bir varlık olarak duyguların eksildiğini, duyarsızlığın artışı gösterdiğini de anlamak hiç zor değil. Dijitalleşme pek çok güzellik, kolaylık, pratiklik getirdi lakin bir kitabı sayfalarına dokunmadan kokusunu hissetmeden okumak hissiyatımızı olumsuz etkiliyor. Ağaç yaşken eğilir diyen atalarımız bugün daha kitap yüzü görmemiş çocukların ellerindeki telefon ve tabletleri görse halimize acırlardı. Aynı şekilde bir ormanı, bir gölü gezmeye çıkmadan netten üç boyutlu gezilerde bulunmak her ne kadar heyecanımızı artırsa da duyularımızdan mahrum kaldığımız sürece ruhumuzun inceliklerini yitireceğimiz gerçeğini değiştirmiyor. İnsana düşen dengeyi kurabilmektir. İyi ve kötüyü ayırt edebilecek fıtratta yaratılan insan faydalı olanı almalı zararlı olanı def edebilmelidir. Bu durum teknoloji ve dijitalleşme karşısında da insanın temel sorumlulukları arasındadır.

2.İnternet, bugün aklımıza takılan herhangi bir mevzuda ya da merakımızı celbeden durumlarda birtık yakınımızda olmasıyla işleri kolaylaştırıyor. Ancak dünyada milyarlarca insan yaşıyor ve herkes pek çok bilgi paylaşıyor. Bunların içinde doğru olmayan, zihinleri bulandıran kalabalık bir bilgi güruhu da mevcut ne yazık ki. Özellikle de inanç alanında hatalı bilgiler internette büyük yer kaplıyor. Geçmiş vakitlerde âlimler bilgiye ulaşmak için aylarca yolculuk etmişler, ders aldıkları hocalarının hakikat ehlinen olduğunu bilmişlerdir. Bugün durumlar farklı. Birkaç kitap okuyup kendini ekranlara atan, sosyal medyanın ekran parlaklığında aydınlık olduğunu düşünen ve bilgi kirliliğine yol açıp kitleleri peşinden sürükleyen bir grup insan türedi. Maalesef yaptıklarını tasvip etmiyoruz yani internetteki din fenomenlerini hoş karşılamıyoruz. Bu demek değil ki hepsini silip atalım, elbette kıymetli insanların sayısı da azımsanmayacak kadar çok. “Arkadaşını söyle sana kim olduğunu söyleyeyim.” demiş atalarımız. Din konusunda inanç

konusunda bir şeyler anlatan bu kişi kimdir? Nereden nerededir yolculuğu? Kimlerden ders görmüştür? Tüm bunlardan sonra internetteki dinî bilgilere ve hocalara itimat edebiliriz körü körüne olmamak kaydıyla. Kur'an'ın emriyle akledelim, istikametten ayrılmasın gönüller.

3.İnternette yapılan dinî paylaşımların pek çoğunu dikkate almıyorum. Bilgi kirliliğinin yoğun olduğu interneti kullanırken her zaman temkinli olmakta fayda var. Yalan yanlış bilgilerin, insanların düşünce ve duygularını sömüren sahte insanların farkında olmalıyız. Bizi daha dindar kılacak olan elimize aldığımız telefonların parlak ekranlarında karşımıza çıkanların söyledikleri değildir. Dindarlaşmak, dini daha doğru yaşamak ve kemâle ulaşmaya çalışmak her müslümanın görevi. Bu da ancak Kur'an ve sünnet ile mümkündür. Elbette bugünün dünyasına ayak uydurmak, interneti teknolojiyi en güzel şekilde kullanmak gereklidir. Fakat bunu yaparken dikkatli olmak, hakkı batıldan ayırmak, izlenmesi gereken yoldur. Karşımıza çıkan her söyleme inanıp inancımızı başkalarının eline bırakmamalıyız.

Yaman ELMAS (20)

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat 2. Sınıf Öğrencisi

1.Dijitalleşmenin kolay ulaşılır hale getirmesiyle, bilginin kıymetinin azaldığı kanısındayım. Yazı icat edildiği vakit gelen tepkilerin bilginin kıymetini azaltacağı yönünde olduğu söylenir, çünkü insanların artık bilgiyi akılda muhafaza etmek yerine yazıya dökeceği düşünülür. Bilginin bu kadar kolay ulaşılabilir olduğu dönemde kıymetinden de ne kadar söz edilebilir ki!

Şöyle bir hadise anlatılır: Âlim bir zatın kervanı eşkıyaların saldırısına uğrar, eşyaları ve kitapları gaspedilir. Âlim kişi eşkıyaların liderine "Hepsi senin olsun ama kitaplarımı geri ver onlar benim her şeyim, senelerimin birikimi." der. Eşkıyaların lideri "Senin bütün ilmin bu kitaplarda ise kitaplar bende olduğuna göre artık âlim olan benim." der. Bu hikâyeye bana bugün bilginin internet alemine hapsoluşunu hatırlatıyor. Eleştirdiğim nokta bilginin internette muhafaza edilmesi değil bilakis oradan bilgiyi almak yerine "nasıl olsa hep orada duruyor" rehabetine kapılmamız.

Tartışılması gereken bir diğer sorun ise bilginin kolay ulaşılır olmasının getirdiği olumsuzluklar. Kolay ulaşılan bilgi cahilin elinde fecaate dönüşüyor ve bir konu hakkında malumat sahibi olunduğunda ahkâm kesmeye kalkışılıyor.

Dijitalleşme büyük nimetler de sunuyor elbette, mesela bir hoca anlatmak istediğini televizyondan, sosyal medyadan milyonlarca insana çok daha rahat bir şekilde ulaştırabiliyor. Bir de animasyonlar, televizyon programları, filmler var ki en sevdiğim... Geniş kitlelere ulaşabilmesi sayesinde sayısız kitabın aktaramadığını çok daha iyi aktarabiliyorlar.

2.Ne yazık ki internet âlemi bir bilgi çöplüğüne dönüşmüş durumda. Bir mevzu hakkında asılsız birden çok bilgi karşımıza çıkıyor. Haliyle bu da internette olan bilgiye güveni zedeliyor.

Bu alandaki fenomenleri takım tutar gibi tuttumuzdan, fenomenlerin kendi kitlelerini konsolide etmek için ilmî sınırlar dairesinden çıkmaları onlara olan güveni sarsıyor.

İzlenme, takip edilme oranlarına baktığımızda ise insanların gerçekten bir şeyler öğrenmek istediklerini ve onlara güvendiklerini görüyoruz fakat her kendini yeterli gören kişinin bu alana girmesi güven konusunda şüphe uyandırıyor.

3.Söylediğim üzere insanların bir şeyler öğrenmek istediğini dinî programların reytinglerinden, ilahiyatçıların takipçilerinden anlayabiliyoruz. Merak edilen konuya ve akla takılan sorunun cevabına hızlıca ulaşabilmek dine olan heyecanı taze tutuyor. İlim ile amel etme ve kişisel dindarlık noktasında da olumlu etkileri olduğunu düşünüyorum.

Ayşenur Doğan (24)

İngilizce Öğretmeni

1. Dijitalleşmenin aklıma ilk gelen en basit avantajları: bilgiyi paylaşma, bilgiye kolay ve hızlı ulaşım, yer ve zamandan kazanarak bilginin halkın neredeyse her kesimi için ulaşılabilir olması. Dezavantajlarının ne olabileceğini düşünürken aslında aynı maddelerin geçerli olduğunu fark ettim.

Bilgi paylaşımının ve ulaşımının daha hızlı ve kolay olması aslında bilgiyi herkese açık bir alanda düzenlenebilir ve değiştirilebilir konuma getirmiş oluyor. Bu herkesin söz sahibi olduğu ve paylaşımında bulunduğu alanda değerli ve doğru olan bilginin itibarsızlaştırılması anlamına da gelebilir. Örneğin gençlerin Wattpad’den ahlâkî değerleri zedeleyen ve hiçbir edebî değeri bulunmayan kitapları okumaları aileleri tarafından “Çocuğum kitap okuyor.” denilerek olumlu algılandığı ve denetlenmediği için bu kitap paylaşım sitesi zehir saçan bir mecra haline geldi.

Bilginin zamandan kazanarak halkın neredeyse her kesimi için ulaşılabilir olması ise matbaanın 15. yüzyılda icadındaki avantajıyla çok benzer. O zamanlar da matbaanın kullanımıyla kitaplar yaygınlaşıp ucuzladığı için zengin kesimin ulaşabildiği eserler halk için de ulaşılabilir oldu. İlerleyen yüzyıllarda fikirlerin ve düşüncelerin halk içinde daha hızlı yayılmasının reform, rönesans ve aydınlanma çağına etki etmiş olmasının bize bu yüzyıldaki dijitalleşmenin gelecekte çok büyük etkileri olabileceğinin bir örneği olduğunu düşünüyorum.

Dijitalleşme etkileri geri alınamaz bir şekilde yayılıyor ve sanıyorum ki gücünü olumlu yönde kullanıp dezavantajları avantaja çevirmek bu neslin elinde olan bir şey.

2. Küçüklüğümden beri kurslarda, ailemin güvendiği hocaların yanında eğitim almış olduğum için internetteki

dinî bilgilere ve fenomenlere maruz kalmadan önce belirli bir temel dinî bilgim vardı. Bu yüzden internette bu temele dayanarak kime güvenip güvenmeyeceğimi az çok kestirebiliyorum. Bilmediğim, tanımadığım kişileri, kurumları takip etsem de her zaman temkinli yaklaşıyorum. Gerçekte tanıdığım hocaların ve kuruluşların hesaplarını güvenle takip ettiğimi söyleyebilirim.

3. Son yıllardaki olaylar yüzünden etraftaki cemaatlerle veya topluluklarla iletişime geçip bağlanmadan dinî bilinç edinmek, farklı görüşleri takip edebilmek yeni nesil için internetin büyük fırsatlarından biri bence. Hiçbir zaman gerçekte dinlenen bir sohbetin, Allah’ın rızasını gözeterek bir araya gelmiş insanlarla birlikte olmanın yerini tutabilecek bir dijitalliğin olacağını sanmıyorum. Riyadan uzak ve sadece ilim edinmek amaçlı evde, başkalarının etkisi altında kalmadan, yargılanmadan doğru kaynaklardan öğrenilen dinî bilgilerin etkisinin de azımsanmayacak kadar önemli olduğunu düşünüyorum. Bunu üniversite yıllarında internetten takip ettiğim sohbetler, yazılar, paylaşımlar ile bilinçlendiğim için söyleyebilirim. Fakat yalnız başına edinilen bu bilinç eğer etrafındaki insanlarla desteklenmezse çok daha kolay sönüp gidebiliyor. Bu yüzden günlük hayatımda, sosyal medyada veya evde geçireceğim birkaç günde dinlediğim sohbetlerle internetten edindiğim dinî bilgiler beni destekliyor, ama dinî olarak gelişimimi sanal yerine gerçek ortamlarda sürdürmeyi tercih ediyorum.

Ayşenur Ersoy (25)

Tıp Doktoru

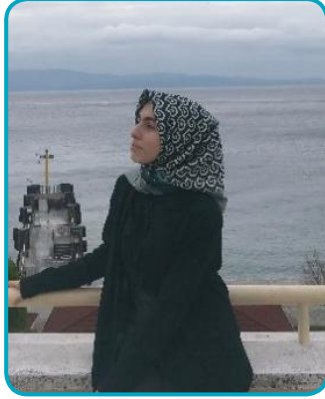
1. İnsanın temel ihtiyacı olan ünsiyeti azalttığını düşünüyorum, yani insan ilişkilerimiz daha tekdüze, yüzeysel ve kısa süreli hale geliyor. Bir kişiyle bir ömür eskiden herkesin yapamasa da gıpta ettiği bir mevkii iken şimdi artık “ne kadar fazla kişi ne kadar çok etkileşim o kadar iyi” gibi bir kabul oluştu. Bu etkileşimlerin niceliği hiç sorgulanmıyor gibi. Din ve ahlâk açısından günahı ve ahlaksızlığı popülerleştirdiği, alenî hale getirdiği, normalleştirdiği, yaydığı ve çok daha ulaşılabilir ve örnek alınabilir kıldığı bir gerçek. Ve bence bu çok çok kötü, yeni neslin bizle (ki biz de ucundan o neslin mensubuyuz) aynı dinî temele ve anlayışa sahip olduğunu düşünmüyorum. Sanki ahlâkî merkezlerinde İslâm’dan ziyade dijital dünyaları var ve ona göre doğru yanlış belirleniyor.

Öte yandan, şu an dindar olan, müslümanca yaşamaya çalışan insanların daha samimi olduğunu düşünüyorum çünkü artık ayıplanma, “el alem ne der” derdi yok. Ne yaparsan gerçekten kendi ahlâkın öyle olduğu için yapıyorsun, en azından eskiye nazaran. Bu yönden de bir süzgeç vazifesi gördüğünü düşünüyorum. Hoş, İslâm’ın toplumsal yaşanan bir din olduğundan bahseden hocama katıldığım için, tüm inananlar için eskinin daha iyi olduğunu düşünüyorum. Zor bir dönemden geçiyoruz ve daha iyiye gideceğine dair bir umudum da dürüst olmak gerekirse yok.

Avantaj olarak bilgi sahibi olmanın, tecrübe edinmenin, görmenin, duymanın önündeki tüm engeller kalktı diyebiliriz. Şu an çok daha fazla yoldan, çok daha fazla bilgiye, kişiye kolaylıkla ulaşabiliyoruz, bu da insanlar arasındaki farklılıklara rağmen ortak payda bulmayı ve ne kadar öyle gelmese de önyargıları azaltmayı sağladı kanaatimce. Mesela artık Amerikalı bir oyuncu dünyanın başka bir yerinde başörtülü bir kadınla aynı karede yer alabiliyor, bunu paylaşıyor ve bu olumlu karşılıyor.

2.Diyabet gibi resmî kaynaklara ulaşılabilirlik açısından internet bir nimet, lakin geri kalan bilgi kaynaklarına güvenmiyorum ve referans almıyorum. Özellikle de “fenomen” denen güruhu.

3.Çok katkıda bulunduğunu söyleyemem, sadece başka insanların neyi nasıl irdelediğini görmemi sağlıyor zaman zaman.

Havva Miray Yazıcı (17)
Öğrenci

1.İnsanların bütün yaşantısını dijital platformlarda göstermesi, toplumdaki mahremiyet algısını yıkıyor. Bu durum insanlar arası bir sosyal yarış ortamına dönüyor. Kendi yaşamımızdaki iyi noktaları unutup diğer insanların yaşadığı güzel anlara özenmeye başlıyoruz. Bu, şükürsüzlüğü peşinden getiriyor. Çünkü

dijital platformlarda insanlar dertlerini, sıkıntılarını çok nadir dile getiriyor. Bunu yaparken dahi prim ve popülerlik hesap ediyor.

Lakin bunların yanı sıra avantajları da çok. Toplu bir hareket için insanları örgütlemeyi kolaylaştırıyor. Bir bilgiyi çok kısa bir sürede bütün dünyaya duyurabiliyor. İnsanların bilgiye kolayca ulaşmasını sağlıyor. Bu nedenle bir şey üretme süresi kısılıyor.

2.İnternet bilgisini kolay ulaşabildiğim ve genellikle kafamdaki soruya net cevap bulabildiğim için tercih ediyorum. Okulda hocalarımın tavsiyesi üzerine bir sorun olduğunda ilmi hale baksam da net bir cevap bulamamak internete yönelmemi sağlıyor.

İnternet fenomenleri ise bütün hayatlarını sosyal medya üzerinde yaşıyorlar. Ne kadar güven vermeyen bir durum gibi gözükse de o insanları tanıdığımızı düşünüyoruz. Bu sayede fenomenler tavsiye veren insan konumuna geçiyorlar. Söylemleri gençleri itmiyor aksine eleştirileri dahi samimi geliyor. Sorulara güncel bir şekilde yaklaşmaları, gençlere hitap eden bir dil kullanmaları onları tercih etmemizi sağlıyor. Bu konuda güvenli kaynaklar ise gençler için tercih edilmeyecek bir dile sahipler maalesef.

3.Bu konuda internette paylaşılan ve güzel örneklerle açıklanan bilgileri hayatıma geçirmek daha kolay oluyor. Çünkü ne yapacağımı ve bunu neden yapmam gerektiğini bilerek uyguluyorum. Bunun yanı sıra sosyal medyada bu tarz hatırlatmalar doğru da olmayabiliyor. Bu noktada ayrıştırıcı bir bilgi kaynağı olması gerekiyor.

Mehmet Akbulut (23)
İTÜ Elektrik Mühendisliği-Öğrenci

1.Dünya yaratıldığından beri devam edegeldiği gibi günümüzde de dönüşüyor. Çağ, karakterler, ahlâkî değerler hepsi dönüşüyor. Dijitalleşme de yüksek ihtimalle

çağın dönüşmesinin baş faktörü. Bilginin çok hızlı ama güvensiz yayılması, bir nükleer etki gibi kontrolsüz yayılan haberler, özel hayatın saklanamaması, insanların gerçek hayattan kopma noktasına gelmesi gibi birçok etkiye sahip dijitalleşme. Elbette avantajları var. Bu avantajlar işimizi kolaylaştırmakta ve daha da hızlandırmakta. Dijitalleşme TV'lerin, bankaların, okullarımızın cep telefonlarımıza girmesini sağladı. Ancak kötü tarafı dostlarımız, komşularımız, eğlence ve dayanışmamız, milli olabileceğimiz her duygu ve en kötüsü ailemiz dahi cep telefonlarına girdi. Duygularımız da sanallaştı. Bu da uçlarda yaşamamıza sebep oldu. Kısaca daha mobil, daha hızlı, daha zahmetsiz bir hayat sunuyor bize dijitalleşme. Ancak bize kazandırdığı bu zamanda yerine yine sanal sosyal medyayı ve oyunları koyuyor.

2.İnternetteki herhangi bir bilgiye olduğu gibi güvenilemeyeceğini düşünüyorum. Herkesin kendince bilgi ekleyebileceği platformlar var ve arama motorları bu sonuçları reklam durumlarına göre bize getirmekte. Bu konuda şöyle bir yol izlenmesi zannımca daha uygundur: Diyanet'in internet siteleri, dijital dokümanları, videoları, fetvaları araştırılmalı ardından sözüne itimat edebileceğiniz bir isim varsa resmî sitesinden araştırma yapılmalı ve buna göre karar verilmelidir.

3.Bir amelî soru olduğunda araştırıp doğrusunu öğrenebiliyoruz. İlmihal karıştırarak bulabildiğimiz bilgileri, dijital ortamda birçok âlimden birçok farklı yorumla beraber bulabiliyoruz. Nispeten dinin ayrınıtısını öğrenmemizde faydalı oluyor.

**İnternet
fenomenleri
bütün hayatlarını
sosyal medya üzerinde
yaşıyorlar. Ne kadar güven
vermeyen bir durum gibi
gözükse de o insanları
tanıdığımızı düşünüyoruz.
Bu sayede fenomenler
tavsiye veren insan
konumuna
geçiyorlar.**

Serkan Avcu (20)

Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi 2. Sınıf Öğrencisi

1.Kelime anlamı olarak bakıldığında zaman ulaşılabilir bilgilerin bilgisayar tarafından dijital bir ortama aktarılmasıdır dijitalleşme. Dijitalleşmenin ihmale gelmeyecek şekilde dezavantajları, keza olumlu tarafları, faydaları da vardır. Dezavantaj olarak, artık edinilen herhangi bir bilgi doğru veya yanlış olduğuna bakılmadan insanlarla paylaşılabiliyor. Bu vesile ile yanlış güvenilirmez bilgiler maalesef bir tık kadar uzağımızda kalmış oluyor. Avantajına gelecek olursak artık kafamıza takılan herhangi bir soruya, soruna veya meseleye tabiri caizse nihayetsiz tatmin edici cevaplar bulabiliyoruz. Hatta aynı soru üzerinde farklı cevapları harmanlayıp bunlar üzerinden karşılaştırmalar bile yapabiliyoruz.

2.İnternetteki dinî bilgiler ve bu alandaki fenomenlerde dikkat ettiğim temel husus ehl-i sünnet bağlarının olmasıdır. Bütün bütün eksen kaymalarının yaşandığı günümüz çağında bilhassa hem dünya hem ahiret mutluluğumuzu amaçlayan İslâm dinini baz aldığımızda internetteki fenomenlerin Kur'an ve sünnet kılavuzluğunda bu işi yapmalarını beklemek izahtan varestedir. Gerçekten internetteki dinî bilgiler ve bu alandaki fenomenler bu bağlamda hem bizim hem de gelecek nesillerin dini daha sağlam daha düzgün ve daha açık öğrenmesi için mühim bir fonksiyon icra etmektedir.

3.Kapsamlı bir muhasebe yapmak gerekirse bu bilgiler dindarlığım için bana gayet yol gösterici oluyor. Zira insan düşünen ve sorgulayan bir varlık, aklına takılan zihnini bulandıran şey her ne olursa olsun onun cevabını bulmak istiyor. İşte bu bilgiler benim zihnimi bulandıran her müşkül durumumda her bir vesvesemde aydınlatıcı bir kandil görevi gördü diyebilirim. Başka bir deyişle, artık daha çok sorgulayan bir nesil yetişiyor, önüne çıkan türlü türlü sorunlar karşısında edilgen bir tutum sergilemek yerine o problemin üstüne düşüp çözüm yolları arıyor keza bende öyle. Son olarak, bu bilgiler zihnimdeki soruların temeline inmemi sağlıyor, ona cevaplar buluyor ve vicdanımı tatmin edip imanımın daha muhkem olmasına daha tahkikî olmasına yardımcı oluyor. ■

SOSYAL MEDYA, KUTUPLAŞMA VE DİNDARLIK

Dr. Öğretim Üyesi Ekmel GEÇER
Sağlık Bilimleri Üniversitesi Yaşam Bilimleri Fakültesi Psikoloji Bölümü

Yeni medya teknolojileri ve internetin yaygınlaşmasının ardından, sosyal medya mecralarıyla ilişkimiz her gün daha da artıyor. Telefonlarımızda ve bazı sosyal medya mecralarında, oralarda “ne kadar vakit geçirdiğimizi” bize bildiren uygulamalar var aslında. Sizi bilmem ama galiba ben istemesem de çok vakit geçiriyorum ve korkarım kendimi kontrol etmede çok da başarılı değilim.

Hani yazı okurken, yeni bir şeyler öğrenmeye çalışırken sorun olmuyor. Vicdanen rahat hissediyorsunuz. Ancak mesela bir fotoğraf paylaşımına sadece yarım saat harcıyorsanız; “bağımlılık” derecesine çıkmış olabilirsiniz. O nedenle kendimizi kontrol etmede daha dikkatli olmalıyız.

Bazen “Bilgi araştırıyor; bir şeyler öğreniyorum.” bahanesi de bana çok doğru gelmiyor. Çünkü hızlı verilen “hap bilgi” zihnimizden aynı hızda uçup gidiyor. Tamam; şu âlemde ne yazılmışsa onu bir tık ötemizde hissediyor ve bilgiye hemen ulaşıyoruz. Peki, söyler misiniz; Google’den öğrendiğimiz bilgilerin ne kadarı bizi aydınlatmaya yetiyor? Dün, bir kelimenin tanımına bakmıştınız hani; bir yazar hakkında bir şey soruşturmış, bir teoriyi merak edip araştırmıştınız. Öğrendiklerinizin ne kadarı aklınızda kaldı? Hiç kendinizi sınadığınız oldu mu?

Yok, yok; öyle sosyal medyayı, interneti kötülüyor falan değilim. Yenilikler mühimdir. Bizi dünya ile buluşturur ve evrensel gelişmelerden haberdar olmamızı sağlar. Tabi bazı tehlikeler yok değil. Mesela evrensel kültürle hemhâl olurken kendi değerlerimizi unutmamak lazım. Yani bir tür kültürel emperyalizme karşı durabilmek lazım. Sonuçta her kültür kendi başına çok kıymetlidir. Her bir dil, her bir kültürel motif insanlığa ait önemli bir birikimdir. Korunmayı ve öğrenilmeyi fazlasıyla hak eder. Sadece bir tanesinin yok olması dahi çok önemli bir rengin kaybolmasına sebep

olur. O nedenle internetin sunduğu kolaylıklar, kültürel birikimin ve deneyimin bütün renklerine ulaşmamız ve kendimizi çok yönlü kılmamız için muhteşem bir fırsat. Ancak bunu yaparken kendi kültürümüzü ait motifleri de korumaya dikkat etmeliyiz. Böylece o çok renkli birikime bir desen daha ekleyebilir ya da en azından o motifi kaybolmasını engelleyebiliriz.

Kur’an da bunun için “*Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O’na karşı gelmekten en çok sakınmanızdır.*”¹ der. Yani insanî anlamda daha

iyi bir seviyeye gelebilmenin yolu birbirimizi tanımaktan, birbirimize saygı duymaktan ve deneyimlerimizi paylaşmaktan geçiyor.

Bakın Allah burada başka bir şey daha ekliyor. Diyor ki “*Allah’ın indinde en üstününüz en çok takva sahibi olanınızdır.*” Bunu ölçecek bir yöntem de olmadığına göre gerçek hayatta da sanal platformlarda da üstünlük gösterme çabasına girmenin bir anlamı yok.

“Hükümet Kadın”² filmini seyretmiş miydiniz sahi? Cevabınız “hayır”sa, tavsiye ederim. Belediye başkanı Aziz Veysel’in³ şu repliğini alıp her gün okuyabileceğimiz bir yere asmalıyız diye düşünüyorum:

“Bu dünya, senden olmayanlarla hoştur. Onların sana verdiği ilimlerle, kıymetlerle, gönüllerle hoştur. Sadece senin gibiler değil, senden olmayan da çok yaşasın ki, sen de yaşa. Hele bir de onun gözüyle gör şu fani dünyayı. Herkes beyaz olsa, o zaman beyazı fark edemezsin ki. Değil mi? Veyahut da siyah. Beyaz en güzel siyahta belli eder kendini. Beni ben yapan yegâne şey, benden olmayandır. O yoksa sen de yoksun. Ne anlamın kalır ne rengin belli olur ne de tadın.”

Her kültür kendi başına çok kıymetlidir. Her bir dil, her bir kültürel motif insanlığa ait önemli bir birikimdir. Korunmayı ve öğrenilmeyi fazlasıyla hak eder. Sadece bir tanesinin yok olması dahi çok önemli bir rengin kaybolmasına sebep olur.

Peki, sosyal medyada hem başka kültürleri öğrenip hem de kendi insanî değerlerimize nasıl sadık kalabiliriz? Dürüstlük, hoşgörü, merhamet, nezaket ve alçakgönüllülük gibi kıymetlerimizi dünya kültürel mirasının yükselmesinde nasıl kullanabiliriz?

Kutuplaşmadan Kaçınmak

Siz de fark ettiniz mi bilmiyorum. Twitter kullanıcılarına baktığımızda hemen hepsinin her konuda uzman olduğunu sanırsınız. Google'dan kopyalanan bilgiler heyecan ve aceleyle hemen diğer hesap sahipleriyle paylaşılıyor. Ne var ki edindiği yeni bilgiyi bir an önce kendisini takip edenlerle paylaşarak haber akışında arzı endam etmek isteyen bireyler, internette dolaşan her bilginin doğru olamayacağı ihtimalini gözden geçiriyor. Sonuçta internet, uçsuz bucaksız bir defter ve oraya herkes her şeyi yazabiliyor. Ancak çoğunlukla “önce ben yazmalıyım” rekabetinde olan sanal bilgiçler, bilgiyi teyit etmeye dahi zaman bulmuyor; en küçük gecikmenin onları geri düşüreceği kaygısına kapılıyorlar.

Oysa Kur'an bu konuda da dikkatli davranmamızı salık verir. *“Ey iman edenler! Size bir fâsık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın.”*⁴ der. Ne muhteşem bir uyarı değil mi? İnternet üzerinden yapılan provokasyonların neden bunca etkili olduğunu ve neden bu tür yanlış bilgileri yaymaktan hassasiyetle kaçınmamız gerektiğini muhteşem bir biçimde anlatmıyor mu?

Sonra Allah *“Fitne, adam öldürmekten daha ağırdır.”*⁵ uyarısını da yapıyor. Yani mümince davranışınızı söylüyor; fakat sosyal medya üzerinden ya da gündelik hayatınızda, olur olmaz her kötülüğü yayıyor ve kimselere saygı duymadan herkesi ötekileştirip, diğer kullanıcılara hakaret ediyorsanız korkarım dinî ölçülerle ciddi anlamda çelişiyorsunuz.

Söz konusu bilgilerin doğruluğuna dikkat edilmeden hızlıca paylaşma konmasının temel nedenlerinden biri de kullanıcıların kendi inanç, ideoloji ve dogmalarına destek bulma çabasıdır. Haklı çıkmaları onlar için yeterlidir. Gerekirse kelimelerin en

şiddetlisine başvurur, iletişime geçtikleri kişiyi ötekileştirmekten ve düşmanlıktan çekinmezler. Takipçileri ve etkileşim içinde oldukları paylaşımlarını beğendikçe doğru yolda olduğunu düşünür ve kendi etrafında kurduğu sanal cemaatiyle diğer gruplara karşı bir strateji geliştirir. Artık o ve takipçileri hep doğru tarafta, diğerleri ise yanlış olanlardır. Tabi yanlış olanın ayrımcılığa maruz bırakılması daha kolaydır. Üstelik bu “yanlışlığın” kriterlerini de kendisi belirlemiştir. Karşı cemaattekilerin ne söylediği önemli değildir. Kaynak göstererek konuşuyor olsalar dahi, yüzlerce takipçinin “yanlış” demesiyle “doğru” dahi “yanlış” olacaktır nasıl olsa. Bir sonraki adım karşı grubu tümüyle terörize etmektir ki artık düşmanlık sanal dünyanın dışına taşar ve insanlar birbirine fiziksel anlamda zarar vermeye başlarlar.

Bu nedenle facebook, twitter, youtube, reddit gibi mecraların kutuplaşmaya yol açtığını söylemek yanlış olmayacaktır. Grup üyeleri kendi “yankı fanusları” içinde doğru olduklarını iddia etmekte ve dışarıdan gelen “farklı yaklaşım”lara kulaklarını kapatmaktadırlar. Çünkü bu mecralar; özellikle seçim zamanları gibi tartışmalı ve hassas dönemlerde duyguları güçlendirmekte ve bu duygular etrafında hızlıca çoğalan ve bir tür kabile çatışması etrafında kümelenen cemaatler oluşturmaktadır. Aşırı söylemler cemaat üyelerini daha sıkı bir şekilde bir arada tutmaktadır. Grup üyelerinin birlikteliği her şeyden önemlidir ve onların her konuda haklılığını ortaya çıkarmak için bazen şiddet içeren marjinalliğe dahi başvurulabilecektir.

Oluşan yeni kabilelerin bireyleri sadece birbirlerini dinleyeceklerdir. Yalnız kendi cemaatlerindekiilerin sorunlarına yoğunlaşacak, haksız dahi olsa kendilerine mensup olanları kayıtsız şartsız destekleyeceklerdir. Artık onlar dışında herkes “öteki” ve merhamet edilmeye layık olmayanlardır. Yardım, hak, adalet, hukuk gibi kavramlar sadece “bizimkiler” için geçerlidir. Ötekiler küfür edilesi hastalıklı tiplerdir. Linç, nefret ve hakaret en çok başvurulmuş duygu ve davranışlardır.

Zamanla bu sanal kutuplaşma çevrim dışı dünyaya da taşmakta ve insanlar sadece kendilerinden olanlarla vakit geçirmekte ve diğer bütün renkleri yok

saymaktadırlar. Zira, onlar yalnızca kendi cemaatine, partisine ve ideolojisine mensup bireylere gösterilen yardımseverliği anlatmak için kullanılan kabile narşizmine kapılmışlardır (Sayar, 2019).

“Çok abartmıyor musunuz?” diye soranlarınız olabilir. Sonuçta bir kısmımız için orası sadece “sanal âlem.” İnternette konuşulan şeylerin pek de önemi yok. Nefret edebiliriz rahatça. Hakaret edebilir, birbirli birkaç kelime uçarabilir, bizden olmayanı düşmanlaştırabilir ve takipçilerimizin de desteğiyle bir güç gösterisi yapabiliriz. Öyle ya sonuçta orası sanal âlem ve kötülük öyle çok kötü de durmuyor aslında.

Elbette böyle bir yaklaşım biçimi tümüyle sorunlu ve sakıncalıdır. Kural basit. Gerçek hayatta sıkı sıkıya tutunduğumuz bütün ahlâkî değerler çevrimiçi platformlar için de geçerlidir. Peygamber Efendimiz’in, hayatın her safhası için sunduğu o muhteşem “*Kendi için istemediğini başkası için de isteme.*” düsturu internet aktivitemizi de kapsamaktadır. Gıybet etmemek, galiz ifadeler kullanmamak gibi dinî kurallar sanal dünyada da insan kalma çabamıza katkı sunacaktır. Günah her yerde günahdır. Kötülükten kaçınmak her durumda esastır.

Başka bir şey daha var. Sosyal medyada nedense herkes birbirine haddini bildirme çabasına giriyor. Oysa ortada “had bildirmeyi” gerektirecek bir durum da yok. İnsanlar gündelik hayatlarını, duygu ve fikirlerini beyan ediyorlar. Yine de nedense troller bir yerden çıkıyor ve herkese çamur atıyorlar. Keşke Tolstoy’un şu sözünü bilseler: “Birine çamur atmadan önce dikkatli ol ve sakın unutma; önce senin ellerin kirlenecek.” Tam da bu yüzden, gerçek hayatta olduğu gibi sanal âlemde de saygı, tolerans, mütevazılık, güzel söz ve tebessümü esas alan kullanıcılar olmalı ve kalp kırmaktan hassasiyetle kaçınmalıyız.

Trollük: Canavarlaşan Mizah

Gerçek hayatta sıkı sıkıya tutunduğumuz insanî hasletlerimizin tümü sosyal medyada da geçerlidir. Önce bunu bir kenara not etmek lazım. Hem de büyük harflerle. Ama tam da gündelik hayatta olduğu gibi çevrimiçi ortamlarda da kötülük ya da şeytanî

Aslında sadece bir trol olarak kalınsa o da kabul edilebilir. Çünkü literatürde troller için “İskandinav ülkeleri masal geleneğinde var olan mağara ve tepe varlıkları” oldukları söylenir. Sevimli ve arkadaş canlısıdır (Christensen, 2011). Mizah için vardır. Fakat Türkiye’deki yeni medya kültüründe daha çok belirli ideolojiler, kurumlar ve kişilikleri hesapsız savunan ve bunlar uğruna diğer kullanıcıları düşmanlaştırıp galiz söylemlere başvuranlar için kullanılıyor.

Elbette sadece politik değil; ticarî, sosyal ve psikolojik alanlarda da olumsuzluk yaymaktan çekinmiyorlar. Sosyal medyada kötülüğün çabuk yayıldığı ve daha çok dikkat çektiği gerçekliğinden de faydalanarak kısa sürede yüzlerce etkileşim alıyorlar. Kötü şöhret, takipçi sayılarını ve paylaşımlarına olan etkileşimi de artırıyor. Bu da onlara “haklı oldukları” ve

“böyle devam etmeleri gerektiği” duygusu veriyor. Yandıkça daha olumsuzlaşıyor, olumsuzlaştıkça daha çok hakaret ediyorlar.

Bulundukları sanal cemaatlerde adeta iltihaplı ve aniden patlayan tartışmalı bilgiler ortaya atıyorlar. Paylaştıkları kaotik ve gerçek dışı bilgiler kısa zaman sonra onlara ait olmaktan çıkıp herkesin olabiliyor; yani bireysel yalan toplumsal bir yalan haline dönüşüyor. Bu da toplumda aşırı duygu yüklemesi yaparak provokasyona neden oluyor.

Söz konusu kötü kullanıcıların ayırt edici özelliklerinden biri de genellikle küçük düşürücü ve üsttenci bir dil kullanmaları. Diğer kullanıcılarla alay eder, direk hakaret eder ve kendileri gibi olanlardan bir destekçi grubu oluştururlar.

Özellikle toplumsal olayların, hassas tartışmaların olduğu zamanlarda daha çok ortaya çıkıyorlar. Öylesine basit tartışmalarda dahi “bizden” ve “bizden olmayan” ayırımına başvurarak insanları düşmanlaştırıyor ve online toplulukları ve zamanla gerçek sosyal grupları kutuplara bölüyorlar. Üstelik bunlar sadece sıradan kullanıcılardan değil; bildiğiniz kelli felli, tahsil görmüş, yüksek makamlardaki koca koca insanlardan da olabiliyorlar.

Troller kendi aralarında gruplara ayrılıyor ama bazı ortak özellikleri var. Mesela bir kısmı sosyal medya kullanıcılarının küçük bile olsa hata yapmalarını beklerler. Bu hata yazım hatası dahi olabilir. Bunu görür görmez hatayı ifşa edip sizi mahcup etmek isterler. Diğer bir kısmı anlamlı olmayan garip içerikler paylaşarak sosyal medyada varlıklarını sürdürürler. Çok ciddi konuları dahi tiye alabilirler. İncitici, küçük düşürücü eleştiri en belirgin özelliklerindendir. Önemli

konular hakkında tartışma yaratacak ve menfi reaksiyon verdirecek paylaşımlar yaparlar.

Burada bize düşen internette vakit geçirdiğimiz sürede trollerle mümkün olduğunca muhatap olmak ve onları görmezden gelmek. Çünkü onlarla tartışmak bize fayda sağlamaz aksine bizi incitir. Tartışmayı uzattığınız anda trolü beslemiş olursunuz ki bu da onun daha çok olumsuzlaşmasına sebep olur. Onlar abartmayı sever, meseleleri kişiselleştirir ve sizinle olan atışmaları daha çok etkileşim için suistimal ederler. Bundan olacak ki Amerika ve bazı Avrupa bazı ülkelerinde de trollerin verdiği zararı asgariye indirmek ve gerektiğinde onları engellemek için “anti-troll” komiteler dahi oluşturulmuş.

Anlayacağınız herbirimizin içinde kötücül bir sosyal medya kullanıcısı olma potansiyeli olabilir. Dikkat etmeli ve içimizdeki çirkinliği durdurmalıyız. Tuşlara, klavyeye dokunarak yazmak kolaydır ama incinen onlarca kalbi onarmak, provoke olmuş bir toplumu durdurmak zordur. Hem kötülük güç kazandırmaz; aksine kaybettirir.

Bütün bunlara rağmen internetin, sosyal medya mecralarının hepten kötü bir yer olduğu kanaati oluşturmamak lazım. İnternet sayesinde etrafımızda olup bitenden haberdar oluyor, yeni kültürler ve insanlarla iletişim kurabiliyor; milyonlarca kütüphane dolusu bilgiye bir tıkla ulaşabiliyoruz. Kural basit. İyi niyet iyi kullanıma vesile olur. Mesele interneti hangi amaçla kullandığınızda gizli. Sadece dikkatli olmak, kelimeleri özenle kullanmak ve kötü içerik ve kullanıcılardan uzak durmak gerekir. Ekranın diğer tarafından yazmak kolay olabilir ama kelimeleriniz ciddi bir tahribata da yol açabilir. ■

KAYNAKÇA

- 1 Christensen, G., Troll Peter Visits His Uncle, the Bridge Troll and Other Stories. United States, Trafford, 2011.
- 2 Sayar, K., Sosyal Medya Kötülerin Panayırı, Akoder, 2019, <http://www.akoder.net/haber-kemal-sayar-sosyal-medya-kotulerin-panayiri-1075.html> adresinden alındı.

DİPNOTLAR

- 1 Hucurât, 49/13.
- 2 Sermiyan Midyat'ın yönetmenlik, oyunculuk ve senaristliğini yaptığı film 2013 yapımıdır. Filmde komedi öğeleri öne çıksa da dram motifleri de mevcuttur. Film; 1949'da Midyat'ta geçen seçim rekabetini anlatmaktadır.
- 3 Belediye başkanı rolünü “Ercan Kesal” canlandırmıştır.
- 4 Hucurât, 49/6.
- 5 Bakara, 2/191.

MAHREMİYET VE SANAL DÜNYA

Fatma BAYRAM

Başvaiz/Üsküdar Müftülüğü

Mahremiyet kavramı, kapsadığı alan nedeniyle felsefe, sosyoloji, hukuk, din ve tıp gibi birçok ilim dalını ilgilendirmekte bu da tanımlanmasını daha da zorlaştırmaktadır. Köken olarak “haram/yasak” kelimesinden türemiştir. Kamusal ile ilişkisi bakımından “yabancıya kapalı, özel alana ait olan” demektir. Mahremiyet kavramı insanlık tarihi boyunca var olmuştur ve her ne kadar mahiyet değişirse de varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

Mahremiyet Kavramının Tarihi ve Dönüşümü

Sosyal bilimciler gözetim kavramının geçirdiği üç temel aşamadan bahseder. Bunlardan ilki modern öncesi dönemin, sadece orada bulunduğunuz anı gözetleyebildiğiniz “yüz yüze” gözetleme biçimidir. İkincisi modernite ile birlikte başlayan ve bugünle birlikte geçmiş de gözetleyen bürokratik, dosyaya dayalı gözetleme biçimidir. Az sayıda kişinin çok sayıda kişiyi gözetlediği bu gözetleme biçimi Foucault’a göre iktidarın insanların gündelik hayatlarıyla olan ilişkisini tanımlar. Panoptikon adı verilen bu gözetleme biçiminde, hapishane

mimarisinde olduğu gibi kendisi görülmeden çoğunluğu gözetleme imkânı veren bir hiyerarşik yapı vardır. Üçüncü aşamayı yaşayan postmodern toplumda ise bireyler panoptikonda olduğu gibi baskı altında değildir. Bu dönem Bauman’ın ifadesiyle “gözetimcisi olmayan, gönüllü gözetim” dönemidir. Bu sistemde az sayıda kişi çok sayıda kişiyi değil, çok sayıda kişi az sayıda kişiyi gözetlemektedir. Bilgisayar teknolojileri ile birlikte artık herkesin gizliliği tehdit altındadır. (Bu noktada gözetlemenin aşamaları hakkında sosyal teorilere ilham veren üç romanı tavsiye etmek istiyoruz: “Biz”, İvanoviç Zamyatin; “Cesur Yeni Dünya”, Aldous Huxley ve “Bin Dokuz Yüz Seksen Dört”, George Orwell)

Mahremiyetin tarihini yazan David Vincent’e göre mahremiyet için sonun başlangıcı 1960’ların ortalarıdır. Kamera ve dinleme cihazları içeren izleme teknolojileri ve bilgisayarların hükümetler ve ticarî sektörler tarafından kullanılmaya başlanması tehlikenin işaretleriydi. (Ticaretin mahremiyeti yok etmek isteyen doğası hakkında “Çember” isimli distopik romanı tavsiye edebiliriz.) 2006’da “Mahremiyetin Kaybı”nı yayınlayan David Holtzman mahremiyetin kutuplardaki buzullardan daha

hızlı eridiğini ve bunun geri çevrilemez bir durum olduğunu belirtiyor ve şöyle diyordu: “Mahremiyet, bugün bildiğimiz haliyle, kayıptır.” 2010’da Zuckerberg mahremiyetin artık sıfır düzeyinde olduğunu bildiriyor ve bu konuyu aşmamızı tavsiye ediyordu.

“Gözetim toplumu” kavramının mimarı Garry T. Marx’ın ortaya koyduğu “yeni gözetim”de eskiye oranla zora ve şiddete dayalı yöntemler azalmış ve iknâyı esas alan yumuşak teknikler benimsenmiştir. (Postmodernizme dikkat!) Gözetlen ve gözetleyen aynı zaman diliminde olduğu eski sistem yerine artık gözetlenen, geçmişi, bugünü ve yarını ile tüm zamanlarda kontrol altında tutulmaktadır. Önceden gözetim teknolojileri sınırlı bir eliten kontrolünde iken, artık görece daha demokratik olarak toplumun genelinin kullanımına açık hâle gelmiştir. Artık sıradan kişiler, kendileri de dâhil olmak üzere herkesi gözetlemekte-dirler. İnternette bırakılan izler, kredi kartları, konum bildiren akıllı telefonlar ve kişilerin kendi istekleriyle yaptıkları özel paylaşımlar göstermektedir ki artık insanlar özel hayatlarını saklamak istememekte; tam tersine statü elde etmek için onu alenileştirmektedirler. Enformasyon teknolojileri bunu özgürleşme olarak pazarlıyorlar. Gerçekte ise bireyleri kendi rızalarıyla daha görünür hâle getiren bu teknolojiler, kolayca kişisel yaşamın her türlü detayına erişerek mahremiyeti ve özgürlüklerin alanını işgal ediyor.¹

Gözetlerken de Gözetlenmek

Bu noktada bireyin kendisinin bu sürece gönüllü, hatta istekli olarak katıldığını tekrar belirtmek gerekir. Söz gelimi Facebook’ta var olmaya çalışan birey, Foucault’nun tanımladığı görünmez denetleyicinin yerini, neredeyse büyük bir gönül rızasıyla ve bu durumdan haz duyarak kendisi almaktadır. Bu konuda yapılan araştırmalar Facebook kullanıcılarının temel motivasyonlarından birinin gözetlemekten ve gözetlenmekten duyulan haz olduğunu göstermektedir. Bu noktadan hareketle görünmeden gözetleme olanağına sahip iktidar olgusunun her bir kullanıcı tarafından içselleştirip uygulandığı varsayılmaktadır. Artık birey mahremiyet mağduru olmaktan çıkmış duygularını kamera önünde

göstermeye ve yeniden canlandırmaya istekli “duygü-ötesi mağdur”a dönüşmüştür. Artık her şey seyirlik ve gösteriye dönüktür. Her an her yerde görünür olmak isteyen birey, gözetlerken de gözetlenmek istemektedir. Gözetlendiğinin gözetlenmesinden korku duyarak değil, bunun ayırdında olarak yeni bir tatmin duygusu yaratmıştır. ABD’li psikoloji profesörü Rowland Miller’in ifadesiyle sosyal paylaşım siteleri utanmayı unutturmuştur.

İnstagramın Fenomen Gelinleri: Tükettikçe Sergileyen, Sergiledikçe Tekrar Tüketen Bir Kısır Döngü

Galatasaray Üniversitesi’nde mezuniyet tezi olarak instagramın fenomen gelinlerini çalışan Beyza Aydın’a göre Instagram bir performans sergileme alanıdır. Her aktör performans sonrasında alkışlanmayı (beğeni toplamayı) beklemekte ve performansını buna göre şekillendirmektedir. Araştırmacı, instagram fenomenlerinin altın gününe davet edilir. Instagram’dan tanışan ve birbirleriyle arkadaş olan fenomen gelinlerin diyaloglarında mahremiyet algısının çöküşüne, ailenin ve çocukların metâlaştığına şahit olur. Instagram’da fenomen olmak için her gün belli bir mesai harcamak gerektiğini ve etkileşimlerini arttırmak için sürekli taktikler geliştirdiklerini öğrenir. Bu taktiklerin detayları takipçi artırmak için harcanan saat, verilen emek ve hiçbir gerçekliği olmayan beğenilerin mahiyetini ortaya koymaktadır. Bir gece fenomenlerin birbirini desteklediği whatsapp gruplarına girmediğinde yeni takipçi gelmediği için gecesini boşa geçmiş sayanlarla, misafir geldiğinde ya da dışarı çıktığında instagramı ihmal ettiği için rahatsız olanlara kadar dile getirilen sosyal medya merkezli yaşam biçimi günlük rutinlerin nasıl değiştiği hakkında fikir vermektedir. Yüz yüze etkileşim artık bir vakit kaybıdır. Onun yerine fotoğraf çekmek, fotoğraf paylaşmak ve insanlarla sosyalleşmeyi medya üzerinden yapmak kendilerini daha iyi hissetmelerini sağlamaktadır. Instagram fenomeni gelinlerin hayatları bu platformdan ibarettir. Bunun yanı sıra bu kadın fenomenlerin hepsinin en az 50 bin takipçisi bulunmaktadır. Bu da demek oluyor ki en az 50 bin kişi bu kadınların hayatlarını izlemektedir. Fenomen gelinler ev kapılarını sosyal medyaya açtıktan sonra artık her aldıklarını sergileme

**Kendi özel
alanımızı
yabancı bakışlardan
korumamız gerektiği
gibi, kendi bakışlarımızı
da başkalarının
mahrem hayatından
uzak tutmakla
sorumluyuz.**

ihtiyacı duymaya başlamaktadırlar. Tükettikçe sergileyen, sergiledikçe tekrar tüketen bir kısır döngüye giren gelinlerle yapılan görüşmelerde gösteriş amaçlı tüketimin normalleştiği anlaşılmıştır. Araştırma sırasında fenomen gelinlerin bu durumu yadırgamayıp, aksine normal gördükleri ortaya çıkmıştır. Onlar bu durumu “ailelerini ve sosyal konumlarını temsil etmek, insanların bunu talep etmesi, varlık göstermek, mesleki performans, özen göstermek ve şık olmak” gibi kavramlarla rasyonelize etmişlerdir. Gelin fenomenler bu platformu sadece sosyalleşmek ve güzel vakit geçirmek için bir araç olarak değil, aynı zamanda kendi statülerini kanıtlayabilecekleri, varlıklarını sergileyebilecekleri bir alan olarak da görmekteler. Bu yolla evlerinin sınırlarını mahallerinin ötesine taşıma imkânı bulmuşlardır. Yani sosyal medya insanda olmayan bir şeyi var etmemiş; aslında asırlardır var olan gösterişçiliğin etki alanını genişletmiştir. Aslında bu çalışmada kendisi ile görüşülen on altı fenomenin on üç tanesinin tesettürlü olması tesettürün temsil ettiği mahremiyetle, sosyal medyada fenomen olmak için özel hayatın sergilenmesinin normal ve savunulabilir görülmesi, zihinlerdeki parçalanmanın çarpıcı bir örneğidir. Sadece evlerini ve tükettikleri eşyaları değil, eşlerini ve bilhassa çocuklarını bir tüketim nesnesi gibi sergileyen bu gelinlerden biri yeni doğan bebeğinin erkek olmasının kendisine yeterince takipçi kazandırdığını bu nedenle bir de kız yapacağını söyleyerek işin nereye vardığını ortaya koymaktadır. Başkaları tarafından izlenmenin, beğenilmenin kendilerini iyi hissettirdiğini, bunun her insan için mutluluk verici bir durum olduğunu belirten gelinler için instagram artık sanal bir dünya değildir. Aksine içinde yaşadıkları dünyayı onun malzemesi olarak gördükleri gerçek dünyalarıdır. Gidilen bir davet veya gezide çekilen görseli paylaşmakla, bir görsel yayınlamak için davetlere veya gezilere katılmak birbirine karışmış, hatta birbiri ile yer değiştirmiş durumdadır. Facebook’un kurucusu Mark Zuckerberg’in 2010 yılında yaptığı bir konuşmada sosyal normların ne olduğunu yansıtacak bir sistem olması için sistemlerini sürekli yenileyip güncellediklerini söylemesi sosyal ağların dönüştürücü gücüne tanımlayıcılığı da eklediğini açıkça göstermektedir.

Herkesi Gören Ama Hiç Kimse Tarafından Görülmeyen Bir Kadir-i Mutlak

Google’in CEO’su Eric Schmidt’in “Saklayacak bir şeyiniz varsa paylaşmayın!” sözü ise gösteri toplumunun

sosyal ağlarında yer almamanın giderek kişiyi şaibeli hâle getirdiğini gösterir. Bireyin özel yaşam alanına giren hisleri, cinselliği, aile ilişkileri, hastalıkları, inançları, meslek sırları, planları, mektupları, yalnızlığı, yatak odası vb. özelliklerinin eriştiği alenilik düzeyi o noktaya varmıştır ki artık davranışı gizli tutma iradesinin perdelediği varsayılan kutsanmış özneliliğin de hiçbir muteber tarafı kalmamıştır. Bu durum Fatma Barbarosoğlu’nun da işaret ettiği gibi geleneksel dünyadan kopuşun önemli göstergelerinden biridir. Geleneksel kültürde gören ve görünen ilişkisinde üstünlük görünende değil, görendedir. Kâinatın sahibi, Kadir-i Mutlak Allah, herkesi gören ama hiç kimse tarafından görülmeyendir. (Tesettür konusuna bir de bu açıdan bakmak gerekir.) Modernleşme ile birlikte insanlar artık kendilerini gözleyen bir Tanrı’nın varlığını hesaba katarak yaşamayı bırakmış, oyunu birbirleri için oynamaya başlamışlardır. Dünya hâlâ bir tiyatro sahnesidir. Ne var ki seyirciler artık “öteki” insanlardır.

İslâmî Anlayışta Mahremiyet

Konuya İslâm dininin nasıl baktığına gelince, öncelikle şunu belirtmemiz gerekir ki İslâmî anlayışta mahremiyet, bireyin tercihi bırakılmayıp, sınırları Allah tarafından belirlenmiş bir alandır. İnsanı yoktan var eden Yaratıcı, onun mahrem alanını da bizzat tayin etmiş, indirdiği kurallarla koruma altına almış ve kullardan da onu korumasını istemiştir. Bu meyanda Hazreti Peygamber (s.a.v.) “*Kim müslüman kardeşinin ayıplarını araştırırsa Allah da onun ayıplarını takip eder.*”² buyurarak insanların özel hayatlarını takip etmenin, sonunda kişinin kendisine zarar verecek bir kusur olduğunu bildirmiştir. İnsanların gizli hallerine vâkıf olup da bunu gizleyen kişinin gizli hallerini de Allah’ın gizleyeceğini ve kıyamet gününde onu mahcup etmeyeceğini³ söyleyerek inananları sır tutmaya teşvik etmiştir. Bunlara ilaveten dinimiz devlete ait sırların korunmasını da emretmiş, bunun aksine davranmayı münafıklıkla bir tutmuştur.⁴ Mahremiyete en şiddetli müdahale sayılan iftira İslâm hukukunda aynı şiddetle cezalandırılır.⁵ İslâm’da iftira haram kılındığı gibi asılsız olması muhtemel haberlere doğruymuş gibi ilgi göstermek ve bunlara araştırmadan inanmak da yasaklanmıştır.⁶ Kur’ân-ı Kerîm’de, Hz. Âişe’ye yapılan iftira karşısında müslümanların tutumu değerlendirilirken bütün müminlerin, böyle bir habere hemen inanmayıp iftiraya uğrayan hakkında hüsnüzanda bulunmaları gerektiği vurgulanmakta, bu tür asılsız isnat ve iftiraların yayılmasından hoşlananların

dünyada ve ahirette ağır bir şekilde cezalandırılmayı hak ettikleri bildirilmektedir.⁷

İslâm'a göre bütün hukukî düzenlemelerin temelinde beş mukaddes şeyin korunması amacı vardır. Bunlar; hayat, inanç, akıl, nesil ve maldır. Allah'tan gelen bütün emir ve yasaklar bu beş kutsalın korunması içindir. İslâm'a göre insan dünyaya geldiğinde (hatta ana karında canlılığının ilk dakikalarından itibaren) bu sayılan hakların tamamına sahiptir. Bunların arasında özel hayatın dokunulmazlığı da vardır. İnsana, onun şerefli bir varlık oluşunu dikkate alarak davranma zorunluluğu İslâm'da ölüye gösterilecek muamelelere dahi yansımıştır.

İslâm'da özel hayatın dokunulmazlığı esas çerçevesinde Kur'an-ı Kerim insanların özel hallerini araştırmayı ve kişilik haklarına saldırı demek olan arkadan çekiştirmeyi⁸; kendi evinden başka evlere⁹ ve istirahat zamanlarında özel odalara izinsiz girmeyi¹⁰, hatta bakmayı yasaklamıştır. İslâm hukukçuları bu ayet ve hadislerle bakarak gizli ve özel konuşmaların dinlenilmesini veya orada bulunan küçüklerden soruşturulup öğrenilmeye çalışılmasını da haram saymışlardır. Bu çerçevede yazışmalar da konuşma gibi kabul edilmiştir. Peygamberimiz izin almadan başkasının mektup vs. gibi özel yazısına bakanın ateşe bakmış olacağını bildirmiştir.¹¹

İslâm'ın kişisel mahremiyete gösterdiği özen sadece görünenle sınırlı değildir; gören de kendi bakışlarının mahremiyetini korumakla mükelleftir. Yani kendi özel alanımızı yabancı bakışlardan korumamız gerektiği gibi, kendi bakışlarımızı da başkalarının mahrem hayatından

uzak tutmakla sorumluyuz.¹² Efendimiz (s.a.v.) Ebû Davud ve Tirmizi'de geçen bir rivayette eşlerinin, gözleri görmeyen Abdullah b. Ümmü Mektum'un yanında te-settüre riayet etmelerini istemiş ve "O görmüyorsa siz de mi görmüyorsunuz?" buyurmuştur. Bugün gerçek dünyanın yerini almaya başlayan sanal dünyada her türlü duygunun aktif bir şekilde yaşandığı VR (virtual reality) teknolojileri Hazreti Peygamber'in bu davranışını daha kolay anlamamıza yardım ediyor. İslâmî anlayışa göre sanal alemde yapılan her davranış dinî açıdan onun gerçek hayattaki hükmünü taşır. Söz gelimi gerçek hayatta sarılıp öpmeniz caiz olmayan birine mesaj yazarken "kucaklıyorum, öpüyorum" gibi ifadeler yazamazsınız. Gerçek flörtle sanal alemdeki flörtün dinen hiçbir farkı yoktur. Kısacası sanal dünya mahremiyete dikkat açısından gerçek dünya ile aynı hükümleri taşır.

Din İşleri Yüksek Kurul Uzmanı Doç. Dr. Ülfet Görgülü'nün tespiti ile Din İşleri Yüksek Kurulu'na gelen soruların mahremiyetle ilgili olarak sınıflandırılan kısmında ağırlıklı olarak flört, zina, dinî nikah, boşanma, sosyal medya üzerinden arkadaşlık ve pornografi konularında sorular bulunmaktadır. Bu konularda sorunlar yaşayan kişilerin aynı zamanda bu sorunu Din İşleri Yüksek Kuruluna soracak vicdanî kaygıya sahip olmaları postmodernizmin bireyi dönüştüren sistemi hakkında bize bir fikir vermektedir. Modernizm ve öncesi dönemlerde dönüşüm zoraki ve dayatmacı iken, postmodernizmde birey rahatsız olduğu bu dönüşümün gönüllü öznesi haline getirilmiştir. ■

KAYNAKÇA

- ARMAĞAN, Servet, İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler, DİB Yay., Ankara, 1987.
- AYDIN, Mustafa, Güncel Kültürde Temel Kavramlar, Açılım Kitap, İstanbul, 2011.
- AYDIN, Nevzat, "Hadislerde Mesken Mahremiyetini Tehdit Eden Unsurlara Karşı Alınan Önlemler", EKEV Akademi Dergisi, S. 63, Yıl: 19, (Yaz, 2015)
- BARBAROĞLU, Fatma Karabıyık, Şov ve Mahrem, Profil Yay., İstanbul 2016.
- Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu, Ordu İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., Ordu, 2015.
- KARADOĞAN İSMAYILOV, Ebru - SUNAL, Gözde; "Gözetlenen ve Gözetleyen Bir Toplumda, Beden ve Mahremiyet İlişkisi: Facebook Örneği", Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, S. 6, Yıl:2012.
- KÖSE, Hüseyin (editör), Medya Mahrem Medyada Mahremiyet Olgusu ve Transparan Bir Yaşamdan Parçalar, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2011.
- Musahhah Fetvalar, DİB Yay., 2012.
- SAVAŞ, Ferhat, Dijital Dünyanın Gerçekliği, Gerçek Dünyanın Sanallığı Bir Dijital Medya Ürünü Olarak Sanal Gerçeklik, TRT Akademi, S. 2, 2016.
- ŞİŞMAN, Nazife, Yeni İnsan, İnsan Yay., İstanbul, 2017.
- ULUDAĞ, Süleyman, İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmeti, TDV Yay., Ankara, 1989.
- VINCENT, David, Mahremiyet, (çev. Deniz Cumhur Başaraner), Epos Yay., Ankara, 2016.
- <https://www.sciencefocus.com/future-technology/virtual-reality-recognising-the-risks/>

DİPNOTLAR

- 1 Bireyin sosyal medyada bıraktığı izlerin nasıl hayatının tamamını kuşatan bilgiler şeklinde depolandığını görmek için Guardian'da çıkan şu makaleye bakabilirsiniz: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/mar/28/all-the-data-facebook-google-has-on-you-privacy>
- 2 İbn Mace, Hudud, 5.
- 3 Ebu Davud, Edeb, 38, 60.
- 4 Enfal, 8/27.
- 5 Nisa, 4/112; Nur, 24/4-16.
- 6 İsrâ, 17/36; Hucurât, 49/6.
- 7 Nûr, 24/12, 19.
- 8 Hucurât, 49/12.
- 9 Nur, 24/27.
- 10 Nur, 24/58-59.
- 11 Ebu Davud, Dua, 23.
- 12 Nur, 24/30-31.

DİJİTALLEŞME VE DİN

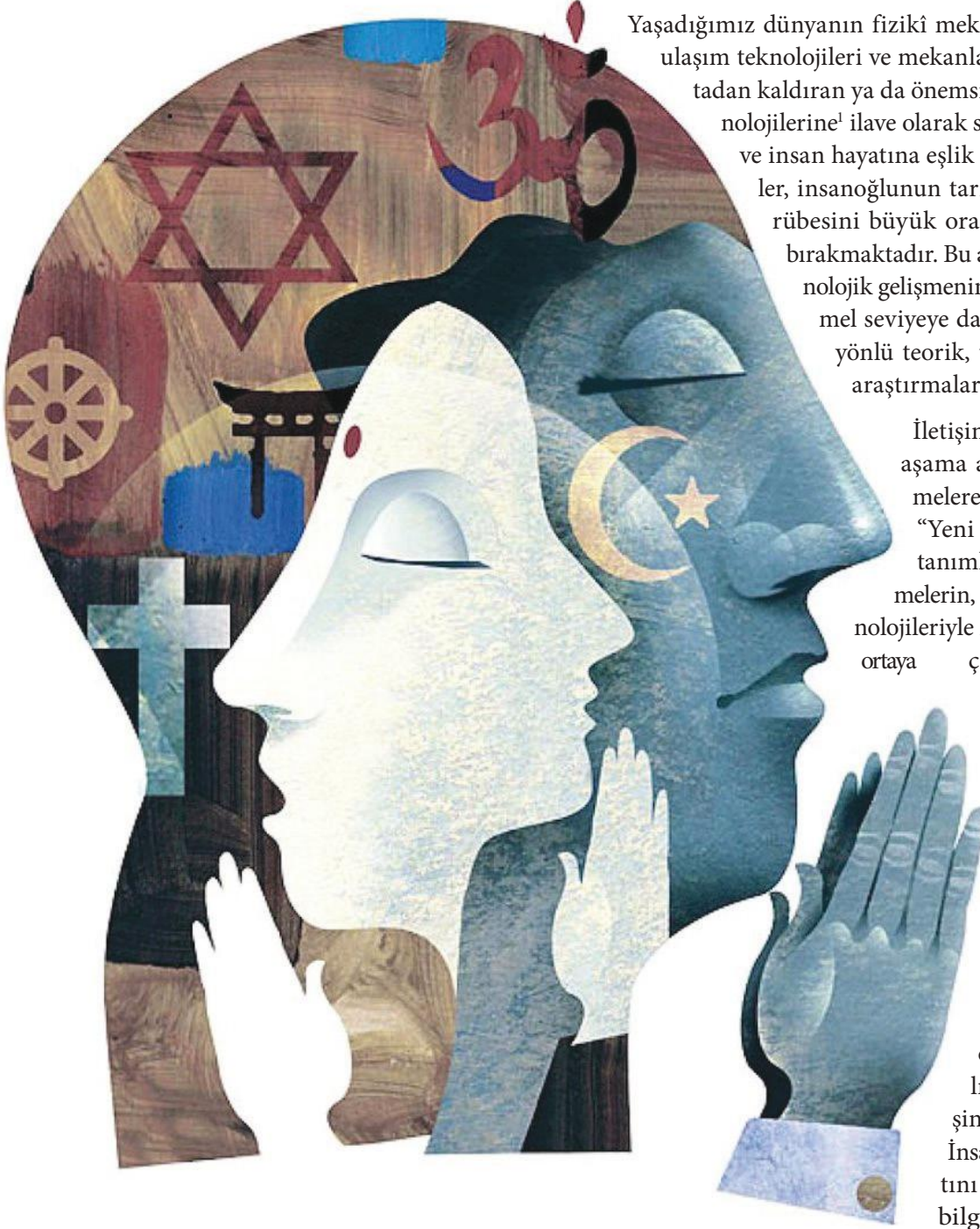
Prof. Dr. Mehmet AKGÜL

Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi

Yeni Medya Nedir?

Yaşadığımız dünyanın fizikî mekân algısını genişleten ulaşım teknolojileri ve mekanlar arası mesafeleri ortadan kaldıran ya da önemsizleştiren iletişim teknolojilerine¹ ilave olarak son on yıllarda gelişen ve insan hayatına eşlik eden dijital teknolojiler, insanoğlunun tarihî bilgi ve hayat tecrübesini büyük oranda değişime maruz bırakmaktadır. Bu alanda geleceğe ve teknolojik gelişmenin ulaşabileceği muhtemel seviyeye dair dünya çapında çok yönlü teorik, teknik tartışmalar ve araştırmalar yapılmaktadır.

İletişim teknolojisi alanında aşama aşama yaşanan gelişmelere ilaveten son yıllarda “Yeni Medya” alanı olarak tanımlanan teknolojik gelişmelerin, geleneksel iletişim teknolojileriyle mukayese edildiğinde ortaya çıkardığı temel farkın insan-makine etkileşimine imkân tanıyan dijital dünya olduğu söylenebilir. Bu alanda karşımızda duran ana soru, iletişim teknolojisindeki gelişmeler ve onun uzanımları aynı hız ve istikamette gelişmeye devam ederse, insanlığın yönünün ve gidişinin nereye olduğudur. İnsanlığın gündelik hayatını biçimlendiren inanç, bilgi ve değerlerin yeni

medya araçlarıyla karşılaşması ve ulaştığı değişim hızına karşı nasıl bir tepki vereceği merak konusudur.

Her alanda somut yansımaları ile yerleşik hayat standartlarına meydan okuyan iletişim teknolojisinde yaşanmakta olan değişimler, alışılmışın dışında yeni değerlendirmeleri, sosyal bilimsel çabaları gerekli kılmaktadır. Acaba kötümser bir bakış açısıyla, insanlığın “*Kendi elleriyle yapıp ettikleri sonucunda karada ve denizlerde çürüme ve bozulma başladı. Allah belki doğru yola geri dönerler diye yaptıklarının bazı kötü sonuçlarını onlara tattıracaktır.*”² hükmü gereği, insanlık teknolojik araçların mucidi olarak, kontrol edemeyeceği yeni durumlarla mı karşı karşıya kalmıştır? Ya da iyimser bir bakış açısıyla, bilgi ve teknolojinin, dolayısıyla iletişim araçlarının ulaştığı bu aşama, insanlık için yeni imkân ve kazanımlar mı sunmaktadır? Hep-sinden önemlisi, insanî bilgi anlayışına ve teknolojik gelişmeye bir “üst değer”in refakatini mi gereklidir?

Dijital Çağın Öncüleri ve İnsanlık Durumu

Dijital çağda yetişen nesiller ulaşım ve iletişim teknolojileriyle iç içe yaşadıkları için, sınırlardan bağımsız, dünyanın bilgisine erişebilir olmaları dolayısıyla, küreselleşen dünyanın evlatlarıdır. Bunlara “elektronik nesil” veya “yeni dijital toplumun öncüleri” nazarıyla bakılmaktadır³. Bu yeni neslin ürettiği kültür, zahiren insanlığa bir “yeni medeniyet”, “enformasyon devrimi” ya da “bilgi toplumu” vadetmektedir. Her şeyden önce iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, bütün çeşitliliğiyle her çeşit bilgi türüne dünya çapında ulaşılabilme imkânı hazırlayarak, bireyler arasında yeni bir sosyal ilişki ağının gelişmesine, dolayısıyla bir yeni sosyal değerler alanının oluşumuna kapı aralamıştır.

Birleşmiş Milletler Sosyal Gelişme Enstitüsü, Sosyal Gelişme ve Bilgi Teknolojileri Araştırma Programı’nda yer alan Cees Hamelink, iletişim teknolojisindeki

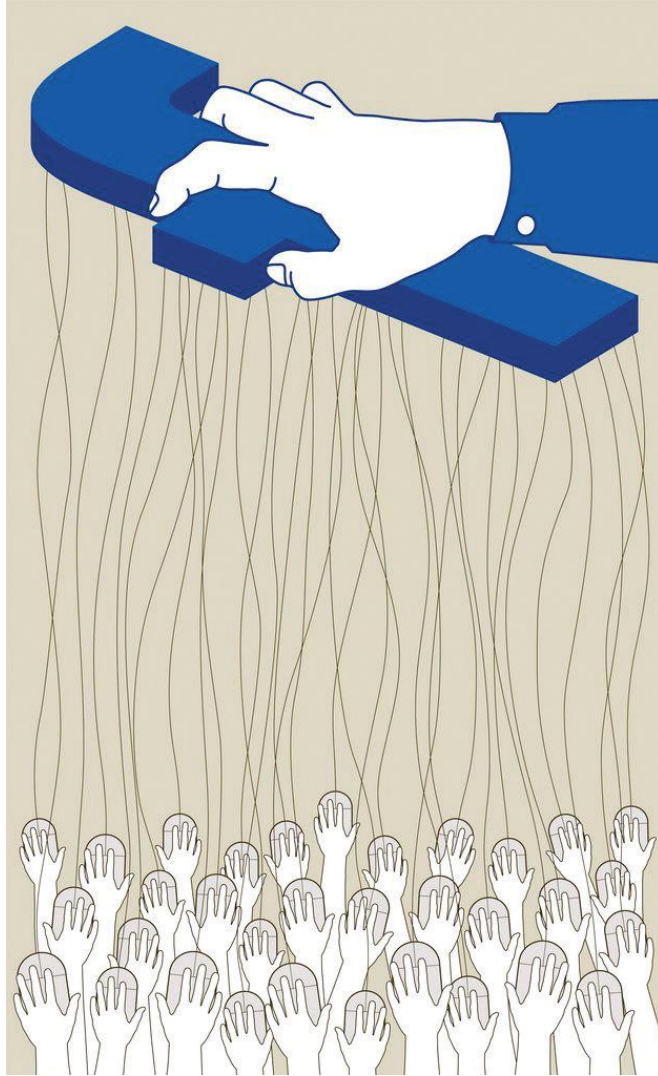
gelişmeleri dünya ölçeğinde nüfus oranları, iletişim teknolojilerini kullanım düzeyleri, teknik alt yapı, ekonomik yatırım boyutuyla ele almaktadır. Aynı zamanda Hamelink, dünya ölçeğinde çeşitli karşılaştırmalar yaparak, gelecek zamanlarda dünyanın alacağı yeni şekli ve yaşanması muhtemel sorun alanlarını tespit etmeye çalışmıştır. Yaptığı tespitlerin en önemlisi, dünya nüfusunun %50’den fazlasının henüz daha bir telefon konuşması bile yap(a)madığını ifade etmesidir. Dolayısıyla dijital çağın içinde barındırdığı çelişiklere vurgu yapmaktadır. Ayrıca bu çağda yaşanacak sorun alanlarına da dikkat çekmektedir⁴.

Hamelink, iletişim teknolojisinin kullanımının artmasına bağlı olarak ortaya çıkacak enerji ihtiyacı, gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki iletişim alt yapısı, ağı ve kullanma becerilerindeki bilinç eşitsizliği, teknoloji transferindeki güçlükler, politik ve hukukî düzenleme eksikliği, entelektüel mülkiyet hakları, vergilendirme, kişisel ve kurumsal olarak dijital ağlara ulaşma imkânı gibi pek çok konuda yeryüzü ölçeğindeki eşitsizlik ve probleme dikkat çekmektedir. Gelişmiş iletişim teknolojisinin kullanımı konusunda dikkat çekilen problemlere karşılık, bazı

olumlu gelişmelere de işaret etmektedir. Ona göre, iletişim teknolojilerinin kullanımının yaygınlaşması, bazı çekincelere rağmen, yeryüzü ölçeğinde homojen bir kültür üretecektir. Ayrıca farklı kültürlerin karşılaşması, birbirini anlama adına yeni ve yaratıcı bir hayat tarzının ortaya çıkmasını mümkün kılacaktır. Bu öngörü, geleneksel dinî, etnik, cinsiyet ve yaş sınırlarını kolayca aşacak yeni değer topluluklarının oluşacağını imâ etmektedir. Bu oluşum, pek çok insan toplulukları arasında kurulacak yeni alternatif iletişim kanalları, bilgi kaynakları, ticarî ve iletişim ağını genişleterek lobi faaliyetlerini ve sosyal hareketliliği sağlayacak ve temelde demokratik ve sürdürülebilir bir sosyal kalkınma vazifesini ifâ edecektir. Keza iletişim teknolojisi kullanılarak eğitim ve öğretim

Her alanda somut yansımaları ile yerleşik hayat standartlarına meydan okuyan iletişim teknolojisinde yaşanmakta olan değişimler, alışılmışın dışında yeni değerlendirmeleri, sosyal bilimsel çabaları gerekli kılmaktadır.

faaliyetleri uzaktan öğrenim görme ve kütüphanelere ulaşım imkanını artıracaktır. Elektronik ağların kullanımı, benzer şekilde, en iyi tanıyı koyma, tedavi pratiklerine ulaşma imkanına izin verilmesiyle sağlıkla ilgili hizmetlerin kalitesini yükseltecek, sağlık harcamalarını düşürecektir. Küresel felaketler, iklim değişiklikleri vs. konusunda erken uyarı sistemini geliştirecek, tarım alanında en uygun ve verimli üretim konusunda bilinç düzeyini yükseltecektir. Ortak geleceğimizi ilgilendiren çevre ile ilgili duyarlılığımızı arttıracak avantajlara sahiptir. Dağınık endüstriyel yapıların ürettiği hava kirlilik oranının düşmesi ve yerel çevrelere verdiği zararları önleme konusunda insani duyarlılığı arttıracaktır. Son olarak iletişim teknolojisinin kullanımı, sanal alemde yeni bir özgürsivil alan yaratacak ve dijital ağ sayesinde yeni küresel topluluklar meydana gelecektir. Sivil topluluklardan ekolojik hareketlere, kadın hakları ile ilgili organizasyonlara ve insan hakları aktivistlerine kadar pek çok yeni sosyal hareketler, yerel hükümet ve hakimiyet anlayışlarını değişime zorlayarak demokratik standartların yükselmesine sebep olacak ve pek çok sosyal-sivil gruba destek sağlayacaktır. Hamelink'in işaret ettiği oluşumlar, yeryüzü ölçeğinde yansıma ve etkilerini hissettirmeye başlamıştır. Her alanda somut yansımaları ile yerleşik hayat standartlarına meydan

okuyan iletişim teknolojisinde yaşanmakta olan değişimler, alışılmışın dışında yeni değerlendirmeleri, sosyal bilimsel çabaları gerekli kılmaktadır. Acaba gelinen aşama insanlığı kötümser bakış açısının öngörülerıyla mi yüz yüze getirecektir; yoksa iyimser bakış açısının öngörüsü olan, bilgi ve teknoloji, insanlık için yeni imkân ve kazanımlar mı sunacaktır, bunu za-

man gösterecektir. Ancak bilim ve teknoloji ilişkisinin ulaştığı boyut her alanda gerçek bilginin veya bir yönüyle çer-çöpün -triviale- yaygınlaşması demek olan enformasyon devrimi, doğal olarak insan davranış ve düşüncesinde birçok değişmelere yol açarak, geleneksel medeniyet algısını alt üst etmiş ve yeni bir medeniyet çıkırını başlatmıştır. Ama bu çıkır aynı zamanda beraberinde insanlığın sosyal ilişki ağı ve sosyal değerler alanındaki değişim ve farklılaşmanın nedeni olarak, çok boyutlu tartışmanın konusudur. İnsanlığın karşısına çıkan en önemli mesele de zaten budur.

Değerler söz konusu olunca, ilk etapta dikkati çeken husus, yeni sosyal ilişki ağı ve sosyal değerlerin toplumsal ha-

yatta hızla yaygınlaşmaya başlamasıdır. Bu bağlamda din kaynaklı geleneksel değer anlayışını göreceli hale getiren ve kendince yeni değerler alanı inşa etme iddiasına sahip olan dijital teknoloji ile din arasındaki tarihsel etkileşim ve dönüşüm süreçlerini ele almak gerekmektedir.

Dijital teknolojiler kendi içerisinde gelişip yenilenerek yeni dönemler meydana getirmekte ve buna bağlı olarak farklı nesiller yeni anlam dünyaları üretmektedir. Dilin kullanımı bu açıdan önemli bir değişken olarak göze çarpar. Dil kullanımının yerini imgelerin almasıyla, geleneksel anlamda söz ve yazıya dayanan kitabî kültürün yerine yeni bir kültür inşa edilmektedir. Dijital teknoloji herkesin bilgi ve kültür seviyesi, ait olduğu sosyo-kültürel kategori ne olursa olsun, adeta hemen herkesin “yazar” ve otorite olmasına imkân hazırlamakta, böylelikle bilgi ve değerler alanı hem çoğulculaşmakta hem de evrensel olarak kabul edilen değer ve inançlar göreceli hale dönüşmektedir.

Ayrıca daha dikkat çekici olan, fotoğraf ve video paylaşımının söz ve yazıdan oluşan ileti paylaşımının önüne geçmesidir. Hatırlanacağı üzere, iletişim tarihinde radyoya nispetle televizyonun icadıyla “görüntü”nün “ses veya konuşma”ya galip gelmesi söz konusu olmuştu. Modern zamanlarda sosyal medyada söz ve yazıya karşılık, resim ya da hareketli görüntülerin gittikçe baskın hale gelmesi, benzer şekilde çeşitli duygu durumunu temsil eden “emoji”lerin kullanılması, yeni medya çağında “görüntü”nün tekrar, “yazı” veya “konuşma”ya karşı öne çıkışıdır. Medeniyet tarihçileri, yaşanmakta olan değişimi “göz”ün, “kulak” ile, dolayısıyla “görme”nin “dinleme” ile yer değiştirmesi süreci olarak tasvir eder.

Dijital çağ ile birlikte, insanlar adeta bir kimlik değişimi yaşamaktadır. Yeni medya çağında oluşan kimlikler “cyber-self/ siber-kendilik” olarak tanımlanmaktadır. Siber-kendilik içinde oluşan kimliğin zamansızlığından, geçmişini ve geleceğini bilmeyen, “şu anda” olan mevcudiyeti -varlığı- ile tanımlanmış bir kimlik olarak bahsedilmektedir. İnsanlar dijital aygıtları kullanma konusunda belli bir

yetkinliğe ulaşmadıkları zaman, özellikle oyun ve öğrenme konusunda, mahremiyetlerini koruma, her alanda güvenliklerini sağlama hususunda zafiyet göstereceklerdir. Dijital dünyada karşılaşılabilecek zafiyetleri, ancak dijital okur-yazarlıkla hafifletmek mümkündür.⁵

Dijital İletişim Araçları ve Dijital Din

Dünya genelinde bilgisayarlar arasında ulaşım ağı kurulmaya başlar başlamaz, çeşitli dinlere mensup kullanıcılar onu dinî gerekçelerle kullanmaya başlamışlardır. 1983 yılından itibaren internet haber dağıtım ağına dinî siteler kurularak, dinî ve etik konular üzerinde yoğunlaşan bilgi alışverişi bu siteler üzerinden dolaşıma girmiştir.

Dijital ağlar ve din ilişkileri konusunda farklı ülkelerde kapsamlı çalışmalar yapılmaktadır. Bu konudaki araştırmacılarından biri olan Heidi Campbell⁶, yahudi, hristiyan, müslüman ve budist toplulukların internet ve cep telefonuna nasıl karşılık verdiklerini araştırmıştır. Campbell, doğrudan iletişim teknolojisi araçlarının kabul veya red edilmesi konusuyla ilgilenmemiş, daha çok “toplulukların hayat tarzlarını yeni teknolojiye uygun hale getirmeleri” veya “yeni teknolojileri kendi hayat tarzlarına uygun hale getirmeleri” üzerinde çalışmıştır.

Campell, yeni medya araçlarının dinî toplumlar tarafından kolayca kullanılmasının sebeplerini şu şekilde sıralamaktadır: Dini yaymak ve halka sabit/çekirdek inançları ulaştırmak, grup seçimini/tercihini kuvvetlendirmek için iletişim ağını kolaylaştırmak, daha geniş toplumsal kesimleri et-

kilemek ya da dinî ibadetleri/ pratikleri yapmaya yardım etmek. Buna karşılık Campell, eğer medya araçlarının kullanımı bir dirençle karşılaşıyorsa, bunun sebebinin dinen tartışmalı seküler içeriklere ulaşmaya izin vermesi ya da medyanın kontrolsüz

kullanımının kutsal gelenek ve metinlerin yorumlanmasını ve dinî liderlerin otoritesini sarsması, yıpratması olarak sıralamaktadır.

Acaba bu sonuçları nasıl değerlendirmek gerekir? Tekno-bilimsel gelişmeler doğrusal bir gelişmeye sahip olduğuna göre, değişen iletişim araçları ve medya ortamlarında dolaşıma sokulan dinî içerik ve bilgilerin din açısından gelecek zamanlarda alacağı şekil ve insanlığı taşıyacağı ufuk nasıl şekillenecektir?

Sanal Gerçeklik ve Din

“Dijital medya dönemi” dinî grupların inançlarını, faaliyetlerini, görüş ve düşüncelerini geniş kitlelere ulaştırma imkânını geleneksel medya araçlarına kıyasla kat kat artırmıştır. Bu bağlamda Christopher Helland, internetin özgün doğasından hareketle dinlerin sanal ortamlarda temsilinin iki şekilde yansıdığını ifade etmektedir: Religion online ve online religion. “Religion online”, internetin iletişim, bilgilendirme, propaganda ve benzeri amaçlarla kaynaktan alıcılara

doğru tek yönlü bir iletişim aracı olarak kullanılmasını ifade ederken; “online religion” ise, internetin tartışma ortamı, dinî, manevî tecrübelerin yaşanabileceği interaktif bir sanal ortam olarak kullanılması anlamına gelmektedir. Bir başka ifade ile, “online religion” bireylerin dinî aktivitelerin bizzat içinde olmasını ifade eder. Resmî olarak kontrol ve onama olmaksızın çeşitli dinî grupların internet ortamında paylaştığı dinî içeriklerdir. Burada din açısından ortaya çıkan temel sorun, dinî bilgi ve inançların dinî doktrin ve otoriteden bağımsız olarak herhangi bir bilgi türü gibi spekülative tartışmalara konu olmasıdır. Örneğin bu gruplar geleneksel inançların yeni iletişim teknolojileri hakkında söyleyecek bir şeylerinin olup olmadığını merak etmektedir? Ağda paylaşılan din ile ilgili bilgiler internet taraftarlarına çeşitli imkân ve faydalar sağlamakta mıdır? İnterneti kullanmalı mı, kullanmamalı mıdır? İnternet, genel olarak ulaşılabilir içerikleriyle veya ortodoks öğretilere ve din yorumlarına uymayan mesaj içerikleriyle tehlikeler mi saçmaktadır? Çevrimiçi dinî pratikler konusunda ne deniyor, örneğin bir kişi çevrimiçi ibadet yapabilir mi? Bir kişi çevrimiçi itikadî, imanî bir ilişki/bağ kurabilir veya sanal alemde bunu yaşayabilir mi?

Böylelikle din ve medya arasında var olduğu düşünülen ve aşılamayan tartışmalara, bir de “medya dindarlığı” gibi yeni bir dindarlık formu ve dini tartışma alanı ilave edilmektedir. Her türlü kurumsal yapı, hiyerarşi ve otoriteyi boşa çıkaran sanal ortam, dinî anlamda ortodoksiden heretiğe kadar her düşünceden insanı dinî inanç, düşünce ve eylemlerin serbest bir ortamda dolaşıma sokulduğu bir zemine taşımıştır.

“Religion online” ise, dinler hakkındaki bilgilerin dinî kurumlarca sunulduğu ve sağlandığı ortamları ifade eder. Yeryüzündeki çeşitli dinlerin 1990’lı yıllardan itibaren kurdukları dinî içerikli web sitelerinin, adları ve sayısı oldukça fazladır. Geleneksel dinlerin yanı sıra Ateizm, Paganizm, Gnostisizm gibi birçok farklı inanç gurubu ve Mormonluk gibi yeni dinî hareketleri temsilen pek çok web sitesi de mevcuttur. Buralarda dinlerin ana kaynakları, inanç esasları, ibadet

ve ahlâkî ilkeleri hakkında öğretici ve tanıtıcı içeriklerle birlikte, kullanıcılara e-kitap, makale ve benzeri bilgi kaynakları da erişime açılmaktadır. Bu tarz sunumlar, örneğin Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığı, Avrupa’da Vatikan, Amerika’da Katolik ve Protestan kiliseleri, yine dünyanın çeşitli yerlerinde Yahudilikle ilgili internet siteleri tarafından yapılmaktadır. Keza aynı din veya mezhebe bağlı olmakla birlikte, değişen zaman ve şartlara bağlı olarak görece sabit inanç ve ibadet esaslarını savunan ya da görece esnek ve farklı görüş ve düşüncelerin hâkim olduğu web sitesi, blog/ blogger, vlog/vloggerlar mevcuttur.

Oliver Krüeger’e göre bu mecralarda dört temel fonksiyon icra edilmektedir. Bunlar:

-Dinî grup ve organizasyonun inanç esasları, misyonu ve amaçları periyodik olarak bildirilmektedir.

-Dinî meselelerin tartışıldığı, paylaşıldığı ortamlar oluşturmak, merak edilen ve sıkça sorulan sorulara karşılıklı vermek suretiyle grup dinamiğini sağlamlaştırmak.

-Kişisel sorunlara karşı nasihatler ve fantastik, ezoterik ilgilere karşı anlamlı, tutarlı izahlar sunmak suretiyle dinî hizmet üretmek.

-Dinî grup mensuplarına veya diğer insanlara dinî kitap ve çeşitli matbu ve dijital ürünler ile gruba aidiyeti simgeleyen ve ritüalistik öğeler içeren bazı ticarî faaliyetlerde bulunmak ve gelir sağlamak olarak zikredilebilir⁷.

Sonuç

Dünya çapında yaşanan her büyük dönüşümün bir arka planı vardır. İnsanlığı dönüştüren veya dönüşüme hazırlayan yeniliklerin neticeleri, genellikle çok sonraları tespit ve tartışmaya açılmıştır. Bu anlamda Gutenberg Galaksisi’ni teşkil eden değişim ve dönüşümün matbaanın icadıyla başladığı bilinmektedir. İnternet bu galaksinin son yıldızıdır, fakat en son değildir.

Şimdi, dünyada yeni bir değişim ve dönüşüm sürecinin eşiğindeyiz. Matbaanın icadı, başta kutsal kitabın yazımını, okunuşunu ve anlaşılmasını, daha sonra da kurumsal dinî yapı ve otoriteleri değiştirdiğine göre, dijital çağda nelerin değiştiğini, değişeceğini, hangi nedenlerin hangi sonuçları doğurduğunu öğrenmek ve bilimsel bir açıklama yapabilmek için biraz beklemek lazımdır.

Seküler/çağdaş dünyanın en önemli ihtiyacı bir üst değere yaslanma ve hayatı bu değer etrafında yeniden anlamlandırma. Hızla değişen dünyaya ve hayat tarzına karşılık, değişmeyen tepkiler vermek, başını deve kuşu gibi kuma sokmak, karşı karşıya olunan din kaynaklı problemlere ve arayışa çözüm üretmek değildir. İnsanlar dinden uzaklaşmazlar, hayatlarını anlamlandıracak yeni din ve anlam arayışına girerler. Dinler ise, insanlığın en köklü anlam kaynaklarıdır. O halde kusuru dinde ve insanlarda değil, her devrin insanına farklı şekillerde tesir eden şartlar ve imkanlarda aramak gerekir. ■

KAYNAKÇA

- Akgül, Mehmet, “Medya ve Din: Radyo İletişimi ve Gözyaşı FM Örneği”, *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Konya, Yaz, Sayı: 6, 2008, ss: 39-86.
- Campell, Heidi A., *When Religion Meets New Media*, Routledge, New York 2010.
- Demiral, Seran, “Dijital Teknoloji Aracılığıyla Çocuk Özneleşmesinin Olanakları”, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, Yıl: 21, S. 86, 2018, ss. 13-37.
- Güngör, Erol, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1990.
- Ferre, John. P., “When Religion Meets New Media”, *Journalism and Mass Communication Quarterly*, Volume: 87, Issue: ¾, Autumn, 2010, pp. 689-690.
- Haberli, Mehmet, Sanal Din; Tarihsel, Kuramsal ve Pratik Boyutlarıyla İnternet ve Din, Açılım Kitap, İstanbul, 2014.
- Şişman, Nazife, *Dijital Çağda Müslüman Kalmak*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2016.
- Tappscott, D. *Growingup Digital: How the Net Generation is Changing Your World*, MacGrowHil E- Books, nakleden Demiral, Seran, “Dijital Teknoloji Aracılığıyla Çocuk Özneleşmesinin Olanakları”, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, Yıl: 21, S. 86, 2018, ss.13-37.

DİPNOTLAR

- 1 Geniş Bilgi için bkz: Akgül, Mehmet, “Medya ve Din: Radyo İletişimi ve Gözyaşı FM Örneği”, *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Konya, Yaz, S. 6, 2008, s. 40.
- 2 Rum Suresi, 30/41.
- 3 Demiral, Seran, “Dijital Teknoloji Aracılığıyla Çocuk Özneleşmesinin Olanakları”, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, Yıl: 21, S. 86, 2018, s. 20.
- 4 Krş: Hamelink, Cees, J., “TheDigitalAdvance”, *UN Chronicle*, volume 35, Fall, 1998, s. 20.
- 5 Dijital okuryazarlıkla ilgili olarak bkz. Demiral, Seran, a.g.m., s. 30.
- 6 Heidi, A. Campell (2010), *When Religion Meets New Media*, New York, NY: Routledge.
- 7 Haberli, Mehmet, a.g.e., s. 48-49.

Çizgi: Hasan Aycın

DİJİTAL DİN İSTİSMARI

Mustafa ÇUHADAR

DİB Radyo ve Televizyon Daire Başkanı

Bilindiği gibi dinin inanç, ibadet, bilgi, ahlâk ve toplumsallık gibi boyutları bulunmaktadır¹. Bu boyutların dijitale aktarım süreci sonunda “dijital din” olgusu ortaya çıkmaktadır. Yani dijital din, dinin bu boyutlarının dijital ortamlara

aktarım ve temsil süreci anlamına gelmektedir (Çuhadar, 2015, s. 177).

Dinî içerik, mesaj, sembol veya uygulamaların internet ve dijital iletişim teknolojileriyle buluşma

TÜİK Bilgi Toplumu İstatistikleri 2004-2018

	2004	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Bilgisayar Kullanımı	23,6	22,9	33,4	38,0	40,1	43,2	46,4	48,7	49,9	53,5	54,8	54,9	56,6	59,6
İnternet Kullanımı	18,8	17,6	30,1	35,9	38,1	41,6	45,0	47,4	48,9	53,8	55,9	61,2	66,8	72,9
Hanelerde İnternet Erişimi	7,0	8,7	19,7	25,4	30,0	41,6	42,9	47,2	49,1	60,2	69,5	76,3	80,7	83,8

zamanı 1980'lere denk gelmektedir. Batı'da dinsel ilk defa hristiyanlarca internete aktarımının ardından, 1990'larda müslümanların interneti dinî bilgiye erişim, dinî bilgi paylaşma, iletişim teknolojilerinin çeşitli imkânlarından yararlanma amacıyla kullanmaları gerçekleşmiştir. Bu karşılaşma bir taraftan “sanal din”, “online din”, “elektronik din”, “çevrimiçi din” veya “dijital din” gibi kavramları gündelik hayatımıza dahil ederken diğer taraftan akademik literatüre de konu olmuştur (Haberli, 2014; Hülür & Akçay Bekiroğlu, 2016; Eken, 2019; Dereli, 2019). Dijital ortamlarda dinî içeriklerin yer bulması, birbirinden farklı görünümsergilemektedir. Söz gelimi dinî bilgi edinmeden başlayarak ibadete varana dek ki dijital ortamlarda kimi uygulamalar, bu görünümsergilemektedir. Hâl böyleyken, zikredilen kavram çeşitliliği de tabii görülmektedir. Ancak burada anılan muhtelif kullanımlar arasından dijital din kavramı tercih edilmektedir.

“Dijital din” kavramına yönelik pek çok tanım-lama yapıldığı bilinmekte (Dereli, 2019, s. 111-127) ve bu kavramsallaştırmalarda dijital iletişim teknolojilerinin insan hayatındaki yaygınlığı temel etmen olarak zikredilmektedir. Türkiye özelindeki istatistikler de bu yaygınlığı ortaya koymaktadır. Şöyle ki:

Hanelerde Bilişim Teknolojileri Kullanımı Rapor

“Hanelerde Bilişim Teknolojilerinin Kullanımı” başlıklı TÜİK raporundan anlaşıldığı üzere 2004

ile 2018 yılları arasında, bilgisayar ile internet kullanımı, hanelerde internete erişim sürekli bir artış sergilemiştir. Bu artışın, taşınabilir telefonlarla sağlanan internet bağlantıları da göze alındığında “hayatın dijitalle” aktarıldığını söylemek yanlış bir yorum olmayacaktır. Dolayısıyla, dinin dijitalleştirilmesinde bu taşınmanın etkili olduğu aşıkardır.

Bu sürecin kendini gösterdiği muhtelif alanlar bulunmakla birlikte, sadece dinî bilginin dijitalde temsiline ilişkin verilerin bile ele alınması, dijital evrende din olgusunu rahatlıkla ortaya koyacaktır. Örneğin Google’da dinî gelenek isimleri esas alınarak yapılan tarama sonucuna göre, bir günlük zaman diliminde, yaklaşık 5 milyon kadar sayfa artışı görülmektedir (Haberli, 2014, s. 53).

Bununla birlikte online ortamda görülen bu değişimin, toplumun dijital din olgusuna bakışı değiştirdiği, dijital kaynakları kabullendiği de ifade edilebilir. Zira yine ülkemiz özelinde internetin dinî bilgi kaynağı olarak kabul görmesi 2014 yılında yüzde 8’lik (DİB, 2014, s. 123); orana sahipken 2017 yılında yüzde 45’e kadar yükselmiştir (MAK Danışmanlık, 2017, s. 18). Yalnızca ülkemizdeki görülen bu artış, dijital din olgusunu anlamamızda referans kaynağı olarak görülebilir. Gündelik hayatımızı çevreleyen bu kabullenme, her unsurun dijital mecraaya akmasında olduğu gibi, dinî unsurların dijitalleşmesinin de tabii karşılandığı anlamına gelmektedir.

Araçsal Mantıkla Şekillenen Din İstismarı

Dinin dijitalleşmesinin sonuçlarından biri de din istismarının dijitalleşmesidir. Ancak bu, dijital mecraların din istismarının temel nedeni olarak anlaşılmasına neden olmamalıdır. Dijital mecralar, gündelik hayatın temsil edildiği, aktarıldığı alanlardır. Dolayısıyla mesele, dinî unsurların aslından uzaklaştırılıp araçsallaştırılarak dijital mecralarda da istismar edilmesidir.

Dijital istismarın sınırlarını çizmek elbette kolay değildir. Bütün ayrıntılarıyla hem tarihte hem de günümüzde belirgin bir şekilde kendini gösteren istismarcı kişi veya yapıların dışında, hangi olayın istismar hangisinin istismar olmadığını belirlemek, niyet sorgulamayı gerektirir ki bu, yazının sınırlarını aşan bir durumdur. Bununla birlikte dijital evrendeki kimi görünümüne temas etmek, dijital din istismarını anlamamızı kolaylaştıracaktır.

Din istismarının araçsal bir mantık çerçevesinde yapılandırıldığı bilinmektedir. Bu çerçeve, amaca ulaşmak için her türlü aracın kullanılmasına meşru nazarla bakılması anlamına gelmektedir. Böylelikle din istismarı, dinî metnin anlam ve bağlam sınırları gözetilmeksizin belirli amaç ve hedefler doğrultusunda yorumlanması; insanlara istismar edilerek sunulması olarak anlaşılabilir. Söz gelimi, İslâm'ın temel kaynakları olan ayet ve hadislerin sebep-i nüzul ve sebep-i vürudunu görmeksizin anlamak, yorumlamak, anlatmak; ayrıca

sahabenin hayatı ile İslâm alimlerinin ortaya koyduğu ilkeleri belirli niyetlerle çarpıtarak aktarmak en tipik din istismarı örnekleridir.

Sınırları Yıkan Olgu: Dijital Din İstismarı

İslâm tarihinde de örnekleri görülen bu çarpık anlayış, izaha gerek duyulmayacak kadar, belirli coğrafî sınırlar dâhilinde varlık gösteren bir olgu olmaktan çıkmıştır. Bilhassa kitle iletişim araçları ve dijital iletişim teknolojilerinin gelişimi, din istismarının yaygınlaşmasına kapı aralamış görünmektedir.

Esasında din istismarının araçsal mantığı dijital mecralarda kendini daha açık göstermektedir. Artık her bireyin, kitlelere ulaşmak için dijital mecralarını kullanabiliyor olması, dini istismar eden kişi veya gruplarca da gözden kaçırılmamaktadır. Böylelikle din istismarı, dijital alanlarda temsil kabiliyeti bulmakta ve din istismarının yaygınlaşmasının temel araçlarından birini dijital mecra oluşturmaktadır. Ancak bunun, indirgemeci bir anlayışla, dijital mecraya

tamamen negatif bir anlam ve sorumluluk yüklendiği, teknolojik belirlenimcilik yapıldığı anlamı taşımadığı ifade edilmelidir. Zira bilhassa din istismarı, o teknolojiye adapte olan dijital müntesiplerce hayata geçirilmediği sürece, gündelik hayatta karşılık bulamaz. Böylelikle din istismarının dijital “üreticileri” ile “uygulayıcıları” arasındaki ilişki, din istismarının yaygınlaşmasını, genişlemesini veya daralmasını, yani etkisini belirleyecek unsur olarak karşımızda durmaktadır.

Din istismarının araçsal bir mantık çerçevesinde yapılandırıldığı bilinmektedir. Bu çerçeve, amaca ulaşmak için her türlü aracın kullanılmasına meşru nazarla bakılması anlamına gelmektedir. Böylelikle din istismarı, dinî metnin anlam ve bağlam sınırları gözetilmeksizin belirli amaç ve hedefler doğrultusunda yorumlanması; insanlara istismar edilerek sunulması olarak anlaşılabilir.

Bu durum hiç kuşkusuz, etkileşimin kutsallaştırıldığı dijital mecraların beğenilmeye, paylaşılmaya veya yorumlanmaya açık hatta bunları teşvik etmeye müsait yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır. İsteyerek veya istemeyerek, bilinçli ve bilinçsizce, herhangi bir kontrol ve denetim sürecinden geçirilmeksizin, salt dinî metin olduğu düşüncesiyle, kimi içeriklerin etkileşim uğruna yaygınlaştırılması, dijital din istismarına zemin hazırlayan kullanımların başında gelmektedir. Söz gelimi, herhangi bir kaynaktan bulunmamasına rağmen, bazı sözlerin “hadis” olarak dijital mecralarda paylaşılması, geleneksel dönemde hadis uyduranları kat be kat geride bırakacak bir teşebbüstür. Öyle ki, hangi sözün hadis olup hangisinin olmadığını tespit etme gereksinimi duymadan, bilinçsizce yapılan bu tür uygulamalar, dijital din istismarının boyutlarını serimlemektedir. Örneğin, yapılan bir araştırmaya göre “uydurma” hadis metinlerine sıkça rastlanıldığı, uydurulmuş bir metnin 60.000 kişi tarafından doğru sanılıp “beğenildiği”, 160.000 kişi tarafından

da paylaşıldığı belirlenmiştir. Bilinçsizce yapılan bu etkileşim nedeniyle uydurma bir rivâyetin yüzbinlere ulaşması söz konusudur (Gül, 2016, s. 175). Dolayısıyla iletişim teknolojilerinin getirdiği imkânlar sayesinde “paylaşma kültürü” ortaya çıkmıştır. Bilhassa, taşınabilir telefonlardaki uygulamalarla “dijital cemaat” müntesiplerine anlık mesajlar ulaşmaktadır. Bu paylaşım kültürüyle tanışan ve kaynaşan bireyler giderek bu dijital/online cemaatin aktif bir üyesi durumuna dönüşmektedirler. Bu aktiflik, salt sınırsız ve kontrolsüzce paylaşım ile sınırlı bırakıldığına bireyleri, dijital din istismarına payanda kılmaktadır. Şunu da ifade etmekte fayda var. Bir dinî simge, sembol veya metnin “tebliğ” amacıyla paylaşımında esas olan niyettir. Ancak sadece niyetin olumlu olması, dinî metinlerin alt yapısını değerlendirmeden paylaşarak sorumluluk tarafının göz ardı edilmesi, mümkün değildir. Bu durum, dinî metinlerin paylaşımında da istismara ve insanların niyetlerini değiştirmeye müsait bir sonuç ortaya çıkarmaktadır.

Tebliğ mi Ticaret mi?

Dijital din istismarının bir başka görünümü ise, “ticarî” maksatlarla hazırlanmış görsellerin içine yerleştirilmiş dinî metinlerde görülmektedir. Söylem düzleminde “dinî metinleri yayma” amacı güdülse de bunun ne kadar içselleştirildiği üzerinde durulmalıdır. Söz gelimi şu sorular dikkatten kaçırılmamalıdır: “Dinî bir metin, neden bir marka veya ürün logosuyla paylaşılmaktadır?”, “Burada öncelikli niyet hangisidir?” “Hayırlı Cumalar” mesajını bir marka adıyla aynı görselde kullanmanın amacı, marka ile dinî mesajı birlikte sunma, ticarî gelir anlamına mı gelmektedir?”

Dinsel sembollerin reklamlarda kullanımının, özellikle tüketicide markaya yönelik dikkat çekme ve yaratılan pozitif duyguyu markayla birleşme fırsatı sunduğu için önemli bir çekicilik unsuru görüldüğü (Öztürk, 2014) bilinmektedir. “Bilinç endüstrisi” olarak tanımlanan kitle iletişim araçlarına bugün dijital medyayı eklemek ve dijital din istismarında bu endüstriyel mantığı sorgulamak gerekmektedir. Bilinç endüstrisi, ticarî kültürün bir parçası, onun üreticisi ve dağıtıcısı pozisyonundadır. Bu nedenle bu endüstriyel mantık, kapitalist pazar kurallarına tâbidir (Yaylagül, 2008, s. 7). Bu mantık, dinin ticarete eklenildiği sürecin çıktıları olarak dijital din istismarında açıkça görülür. Karşımıza, tesettür firmalarının “güzelliği” önceleyen reklam kampanyalarından, bir kişi/grubun kitaplarını satmak için, ticarî faaliyetini “sahabe gibi olmaya” davet edecek noktaya varana kadar pek çok çıktıda maalesef müşahade edilmektedir.

Örtüşen İki Yapı: FETÖ ve DEAŞ

Din istismarının çeşitli boyutları bulunmaktadır. Bunların ilki, bireylerle ve yerel düzeyle sınırlıdır. Diğeri ise örgütlerle ve küreselleşmeyle birlikte anılmaktadır. Din istismarı ister bireysel isterse örgütlü şekilde yapılsın, herhangi birinin bir diğerine üstünlüğü yoktur. Her ikisi de hiçbir şekilde kabul edilmeyecek hareketlerdir. Nihayetinde bireysel de olsa örgütlü de olsa din istismarının bireylere de toplumlara da yadsınamaz, hafife alınamaz etkilere sahiptir. Aynı ayırım (bireysel veya örgütlü) dijital din istismarı için geçerli olsa da dijital mecralar vasıtasıyla din istismarı, bireyselden çıkarak örgütlüye dönüşme temayülüne sahiptir. Şöyle ki, bireyin isteyerek veya istemeyerek bir dinî metni, dinî bir sembolü veya değeri, bağlamın dışında bir anlamlandırmayla dijital mecralarda paylaşması, aynı mecraı paylaşan pek çok kişi tarafından ilgi göstermesini beraberinde getirmektedir. Bu elbette, kesin sınırlarla ölçülebilen bir husus değildir. Dijital din istismarı, böylelikle bireysel ve sınırlı alanda olmaktan çıkmakta ve ötesine geçmektedir. Dijital medya, sınır tanımamaktadır. Dijital mecraların, dini kendi amaç ve beklentilerine uygun içeriklere büründürerek örgütlü din istismarcıları tarafından kullanılması ise dinî unsurların küresel ölçekte yanlış anlaşılmasına, yanlışla büründürülerek insanlara sunulmasına sebebiyet verecek derecede zararlı sonuçlar doğurmaktadır. Ülkemizde ve yakın coğrafyamızda FETÖ veya DEAŞ

Din istismarı ve bu istismar faaliyetinde dijital mecraların kullanımı günümüzün en temel sorunlarından biridir. Evet geçmişte de din istismarı olmuştur. Ancak günümüzde bilişim teknolojilerindeki ilerleme bu istismarın tarihin hiçbir döneminde görülmediği kadar yaygın bir hâl almasına yol açmaktadır.

gibi hareketlerin din istismarlarını kitle iletişim araçları ve dijital mecralarla yaygınlaştırmaya yönelik çabaları, buna yönelik verilebilecek en yakın örneklerdir. Yani FETÖ'nün işgal ve darbe teşebbüsünde kendine meşruiyet sağlamak için dijital medyayı kullanma biçimi ile DEAŞ'ın -her ikisi de dijital din istismarına örgütlü yapıların yakın dönemdeki örnekleridir- terör eylemlerinde dijital medyayı kullanma biçimi birbiriyle örtüşmektedir.

Diğer taraftan bilindiği gibi hem İslâm'dan görünenlerin hem de İslâm düşmanlarının birleştiği bir nokta vardır: Kadınlar. İslâm düşmanları, İslâm'ı kadına ikincil rol atfeden, onu sosyal, iktisadî, ekonomik ve siyasal alandan öteleyen bir din olarak yansıtarak yürüttükleri din istismarında kadına belirgin bir rol biçerken; Kur'an'ı, hadisleri ve İslâm'ın hükümlerini çarpıtan İslâm'dan görünen hareketler kadına örgüte mensup devşirme amaçlı bir rol çizmektedirler. Dahası bu sapkın yapılar, kadına yönelik yaklaşımlarına Kur'an'ı ve hadisleri alet etmekten de geri durmamaktadırlar. İşte gerek İslâm düşmanlarının gerekse İslâm'dan görünenlerin yürüttükleri

bu din istismarı faaliyetini besleyen kaynak dijital mecralardır.

Mızrakları Kırarak: Dijital Din Okuryazarlığı

Din istismarı, Albert Shaffle'dan ödünç alarak ifade edecek olursak, "yanıltılmış kanaat" anlamı taşımakta ve bu kanaat gerçeğin önüne geçmektedir (Lang, 2005, s. 28). Yani algı, gerçekliği reddetmekte; dahası kendi gerçeğini üretmektedir. Böylelikle din istismarı sonucunda ortaya çıkan söylem, dinin bizzat kendisi gibi algılanmaktadır.

Bütün bunlar göstermektedir ki din istismarı ve bu istismar faaliyetinde dijital mecraların kullanımı günümüzün en temel sorunlarından biridir. Evet geçmişte de din istismarı olmuştur. Ancak günümüzde bilişim teknolojilerindeki ilerleme bu istismarın tarihin hiçbir döneminde görülmediği kadar yaygın bir hâl almasına yol açmaktadır. Bu olumsuzluğun üstesinden gelebilmek internet okuryazarlığı noktasında bilinçlenmekle olacaktır. Bu durum "dijital din okuryazarlığı" seferberliğini kaçınılmaz kılmaktadır. ■

KAYNAKÇA

- Çuhadar, M. Dijitalleşen Din ve Diyanet, M. Çamdereli, B. Önay Doğan, & N. Kocabay Şener içinde, Dijitalleşen Din (Medya ve Din 2) Köprü Yayınları, İstanbul, 2015, s. 175-222.
- Dereli, M. D., Dini Kimliklerin Sosyal Medyada Akışkanlaşması: Siber-Etnografik Bir Araştırma, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri, 2019.
- DİB, Türkiye'de Dini Hayat Araştırması, DİB Yay., Ankara, 2014.
- Eken, M., Modern Görsel Kültürde Online Din: M Neslinin Online İnanç Pratikleri Üzerine Bir İnceleme. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri, 2019.
- Glock, C. Y., Dindarlığın Boyutları. Y. Aktay, & M. E. Köktaş içinde, Din Sosyolojisi (M. E. Köktaş, Çev., s. 293-318), Vadi Yay., İstanbul, 2017.
- Gül, R. E., Sosyal Medyada Hadis Kullanımı - Facebook ve Twitter Özelinde, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (30), 2016, 163-182.
- Haberli, M., Sanal Din, Açılım Kitap, İstanbul, 2014.
- Hökelekli, H., Din Psikolojisi, TDV Yay., Ankara, 1996.
- Hülür, A. B., & Akçay Bekiroğlu, H., "Çevrimiçi Din: Dini İçerikli Bir Facebook Sayfasının Göstergebilimsel Analizi", Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 2016, 145-164.
- Köktaş, M. E., Türkiye'de Dinî Hayat, İşaret Yay., İstanbul, 1993.
- Lang, K., İletişim Araştırmaları ve Kökenleri. E. Mutlu içinde, Kitle İletişim Kuramları (s. 27-41), Ütopya Yay., İstanbul, 2005.
- MAK Danışmanlık, Türkiye'de Toplumun Dine ve Dini Değerlere Bakışı. Ankara, 2017.
- Öztürk, G., Reklamlarda Dinsel Sembollerin Kullanımı. Çamdereli Mete, B. Önay Doğan, & N. Kocabay Şener içinde, Medya ve Din (s. 289-324), Köprü Yay., İstanbul, 2014.
- Yaylagül, L., Kapitalizm ve Kitle İletişimi. L. Yaylagül, & N. Korkmaz içinde, Medya, Popüler Kültür ve İdeoloji (s. 7-22), Dipnot Yay., Ankara, 2008.

DİPNOTLAR

- 1 Dinin boyutları üzerine bkz: (Glock, 2017); (Köktaş, 1993); (Hökelekli, 1996)

PROF. DR. METE ÇAMDERELİ İLE SÖYLEŞİ

Söyleşi: Fatma BAYRAM, Fulya İBANOĞLU, Kâmil BÜYÜKER, Mehmet YÜKSEL, Meral GÜNEL, Sümeyra SAV

Fotoğraf: Bilâl BAL

Uzun zamandır “medya ve din” konusu üzerine çalışıyorsunuz. Sizi bu alana sevk eden sebepler nelerdir?

Hatırlarsınız, Ramazanlarda bile mola vermeden müminleri rencide eden, kimi zaman aşağılayan yayın ve programlara bolca tanıklık ettik. Birilerinin bu gidişata dur demesi gerekiyordu ama olmuyordu bir türlü. Üzülüyordum, inciniyordum, hayıflanıyordum. Sadece ara rejim dönemleri değil her zaman böyleydi. Topluma nasıl bir din yaşaması gerektiği öğretilmeye çalışılıyordu ama toplum açık etmese de bu öğretimi sindirmekte zorlanıyordu. En azından ben öyle gözlemliyordum. Medyanın ruhunu anlamak gerekiyordu. Medya sonuçta bir araçtı, bu aracı yönetenleri,

içerikleri yönetenleri anlamak gerekiyordu, ama aynı zamanda din konusundaki sahih olmayan tutumlarının ıslah edilmesi de gerekiyordu. Çok kolay değildi, hâlâ da öyledir. Medya mesajları yüzünden insanlar huzurlu bir iftar yapamıyorlarsa, bunu değiştirecek tedbirlerin tez elden alınması için çaba göstermek gerekiyordu. Bunları böyle düşünür dururdum. Bir gün bir davet aldım, bir derneğin çatısı altında bir atölye çalışması yapılacaktı. Aldığım davet, bu kaygılarımı ifade etme imkânı sundu bana. 2011 yılında bu atölyeyle birlikte kendimi medya-din konusunun içinde buldum. Kişisel kaygılarım akademik tezahürler olarak da kendini gösterecekti artık. Öyle de oldu. Elimden geleni yaptım diyebiliyorum bugün, ama konu ile

ilgili yapılacak daha çok iş var, buna gücümün yeteceğini sanmıyorum.

Sizden sonra da medya ve din üzerine yapılan çalışmalar devam ediyor mu?

Benden önce de konu ile ilgili çalışanlar var, yok değil, ben bu anlamda ilk değilim, önce onu tashih edeyim. Ama bir platform olmak bakımından ilk olduk sanırım. O da Betül Önay Doğan ve Nihal Kocabay Şener'in desteği ve marifetiyle oldu. Bu kaydı düştükten sonra, evet çalışmalar çok şükür devam ediyor. Ama tatminkâr düzeyde değil. Galiba bizim ülkesel bir problemimiz var. Bizde bir konu bir anda patlıyor, fark ediliyor, sonra genellikle kısa zamanda sönüyor. Uzun yıllar onu kendisine dert edecek, çalışma konusu haline getirecek ortamlar oluşmuyor. Mesela kimi zaman görürüz, bir sempozyumun bilmem kaçıncısı düzenlenir batımızdaki gelişmiş ülkelerde. Bizde birincisi, ikincisi derken soluklar yavaş yavaş tükenmeye başlar. Sebebi ne olursa olsun, bir konu etrafında uzun soluklu çalışmalar yapmakta başarısız olduğumuzu düşünüyorum. Sürdüremiyoruz bir türlü. Çok az da olsa istisnalar var tabi. Çuvaldızı kendime batırarak söylüyorum. Azimkâr tarafımız olsa bile engelleri aşmakta çabamız yetersiz kalıyor. Bir yerde inkıta uğruyor. Şu anda da öyle; medya ve din çalışmaları bir iki ciddi arkadaşın çabasıyla sürüyor. Kurumsal olarak sürüyor. Onların yorulmamasını dileyelim. Ben medya ve din uzmanı değilim. Bu röportajlarda da çoğu zaman mahcubiyet yaşıyorum. Medya ve din, benim uzmanlık alanım değil. Bu tamamen, az önce söylediğim gibi, kişisel kaygıların akademik tezahürü olarak ortaya çıkmış bir durum. Hoş, kaygısı olmayanın çalışması da olmaz. Bir elin parmakları kadar doktora yapmış insan yok henüz. Peki, bu alanda doktora yapma imkânı var mı? Yavaş yavaş oluşmaya başladı. Akademi konuya kapılarını açmaya başladı. İlahiyat fakülteleri başta olmak üzere iletişim okuyan, sosyoloji okuyan öğrenciler de konuya ilgi göstermeye başladılar. Çok sayıda master tezi üretildi. Doktora çalışması yapmak isteyenler de artmaya başladı. Bu konularda çalışma yapılması kesin bir ihtiyaç, hele dijitalleşmeyle tanıştıktan sonra.

METE ÇAMDERELİ KİMDİR?

Balıkesir'de doğdu (1962). İlk, orta ve lise öğrenimini Balıkesir'de tamamladı (1979). Selçuk Üniversitesi'nde filoloji okudu (1983). İstanbul Üniversitesi'nde dilbilim alanında yüksek lisans (1993) ve iletişim alanında doktora (1997) yaptı. Çeşitli üniversitelerde çalıştı. Halen İstanbul Ticaret Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde öğretim üyesi.

Çamdereli'nin Ana Çizgileriyle Halkla İlişkiler, Yönetişim ve Reklam İletişimi, Reklam Dergi ve Gazeteleri, İletişime Giriş, Reklamın Görme Dedigi, Din Ekranda Nasıl Durur? gibi kitaplarının yanında çok sayıda makale, çeviri ve derlemesi bulunuyor. Ayrıca reklam, halkla ilişkiler ve medya-din konularında ortak editörlü kitap çalışmaları da yürüttü.

Hocam ilahiyat, iletişim fakülteleri bu alanla ilgili çalışıyor dediniz. Acaba dilbilim/linguistik çalışanların da bu alanla bir ilgisi var mı?

Eğer metaforlar, simgeler, semboller vs. gibi düşünsel açmazlar varsa dilbilimciler bu konuya ilgisiz kalamaz. Dil sorunu her konuda olduğu gibi medya-din konusunda da belki birincil ama dilbilim için bu alan birincil değil. Dijitalleşme konusuna dilbilimsel yaklaşım vazgeçilmez, dil konularının ya da dil olgularının kullanımı arayışında yine dilbilim vazgeçilmez ama dine indirgenebilecek, dinle ilişkilendirilebilecek özel dilbilimsel çalışmalara tanıklık etmiyorum. Dilbilim dijitalleşmenin sorunlarına, dijital dil sorununa kafa yorar ama dinselilik özelinde bir şey yapıldığına pek tanık değilim. Eğer Kur'an'dan hareketle bir terminoloji inşa edilmeye çalışılıyorsa örneğin, dilbilimsiz olmaz. Ama burada, dilbilimden ne anladığımız önemli. Fârâbî'nin *İşârât ve Tenbihât*'ı da *İhyâ*'nın "ilim" bahsi de dilbilimden uzak değildir. Bazen dil demeden de yaptığımız iş dil ile ilgili mi değil mi diye sorgulamadan da dilbilim yapıyor, dilbilimsel yaklaşımlardan farkında olmadan yararlanıyor olabiliriz, dilbilimsel yaklaşımları kullanıyor olabiliriz. Sanat ve edebiyat ürünleri böyledir bir ölçüde. Her biri dilbilimsel çalışmaları hak eder, dilbilimsel yaklaşımlara konu olabilir. Sanki dilbilimsel yaklaşımları biliyor-muşçasına üretilmiş de olabilirler. Dil ile din ilişkisi

açısından meseleye bakarsak, din dili olarak bakarsak, dinin yitik dili ya da sahih bir din dili gibi bir arayıştan söz edersek -ki ben bu arayışın gerekliliğine çok vurgu yapıyorum- işte o zaman dilbilim bize zaten lazım olacak demektir.

Hocam dijital dünyanın içinde doğanlar yani dijital yerlilerden sonraki kuşaklar -bizim torunlarımız, şimdilerde Alfa kuşağı deniyor- bu kuşak dinî terminolojiye nasıl bakacak? Onlar için yeni bir dilbilim mi oluşacak?

Ona yeni bir dilbilim demeyelim de sorunuzda yer verdiğiniz gibi yeni bir terminoloji diyelim. Elbette yeni bir terminoloji oluşacak; oluşuyor da. Terminolojiyi de salt kelimeler bağlamında düşünmemek lazım. Kelime ya da sözcük dediğimiz şey, bugün anladığımız anlamda parçaya indirgenmiş bir şey, çok parçadan müteşekkil bir şey değil. Biraz açmak gerekirse, mesela “lâ ilâhe illallah” bir kelimedir, tek kelimedir, yani üç sözcükten ya da üç parçadan oluşmayan tek bir tevhit kelimesidir. Aynı zamanda bir kavrayıştır, bir mânâ yoğunluğudur. Kavram alanında bir inkâr, bir de bir kabul söylemini mündemiçtir. Ve o bugün anladığımız gibi gramatikal bir kelime öbeği değildir. İmanın teyidi, tescili, tezahürü olan tek bir kelimedir. Bu kelime karşınızda koskoca bir metin olarak durur. Kelime dediğimiz olguya biraz da böyle bakmak lazımdır. Ona bir söylem üreticisi, bir tramlen, bir çıkış noktası gibi bakmak yani. O zaman nesiller ya da çocuklarımız diye kaygılandığımız noktada maruz kalacakları kelimelerin neyi söyledikleri, onlara nasıl bir zihin ve imgelem/muhayyile dünyası sundukları önemli hâle gelir. Sizin bir kelimeyi soyut yerine müşahhas ya da somut yerine mücerret demenizin bir önemi olmaz, içeriği yoksa, karşılığı yoksa. Bugün bu kelimeleri Azerîler de kullanıyor, Özbekler de. Kavrayış önemli, o kelimeyle üretilen söylem önemli, kavram alanı önemli. Nutk, nâtıka, mantık önemli. Bu sadece, kavrayışı sağlayan çıkış noktasıdır. O nokta olmazsa kavrayış, yani doğru yerden, doğru zeminden sıçramazsanız doğru kavrayışa varamazsınız. Mesela “Keloğlan” dendiği zaman kel bir oğlan düşünmezsiniz. Arkasında büyük bir hikâye ve büyük bir anlatı vardır. Keloğlan’da olduğu gibi, dinsel, kültürel, sosyolojik, dilsel o büyük anlatıyı, anlatıları

kaybetmemek lazımdır. Derdimiz şudur ki, kelimelerle birlikte onların içerikleri de olmalı. Terminoloji biraz böyle bir şey. Hayatı dinle buluşturan, dini hayatın içinde tutan terminoloji bundan müstağnî değil, büyük hikâyeler de öyle.

Peki bu hikâyenin kaybedilmesine dijital medya alet olmuyor mu?

Evet ama kazanılmasına da alet olabilir, sizi kazanmadan sizin onu kazanmanız kaydıyla. Sorunuzda belirttiğiniz gibi, o bir alettir, araçtır, kimin elindeyse ona göre şekil alır. Ama sanırım asıl sorun artık kimin elinde olduğudur. Yani biz hikâyelerimize sahip çıkmaya çalışırken o kendi hikâyesini kurguladı bile. Yapay zekâya dek uzanan ve içeriği günden güne spesifikleşen bir hikâye bu. Dijitalin, tek hakikat olarak kendi hikâyesi. Şu an bir alet olmanın ötesine çoktan geçmiş bir aletten ya da ortamdan söz ediyoruz. Doğal olarak kendi dilini, kendi söylemini kurgulamış bir alet olarak kendi lehine, hikâyeler üretecek, başka hikâyelere fırsat tanımamaya özen gösterecektir. Dijital alet olarak, dijital araç olarak kendi temsillerini üretmiş, onlarla işlem yapmaktadır zaten. Ve bizler aracı değil de araç bizi yönetiyor diyecek noktaya geldik bugün. Onun üretmiş olduğu temsillerle hayatımızı idame ettiriyor, onun fısıltılarına kulak kesiliyor, onun fâsılalarında soluklanıyoruz. Medya kendi doğasına bugüne dek nasıl sahip çıktıysa dijital medya da doğal olarak aynıını yapacak, kendi ontolojisini tayin edecek, önceleyecek, kendi hikâyesini üretecek, başka hikâyeleri örtecek, örseleyecektir.

Teknolojinin öznesi iken nesnesi haline geldik öyleyse...

Doğrudur. Sizin koyduğunuz, tasarladığınız, ürettiğiniz temsiller, zaman içinde asıl hâle geliyor ve sizi yönetmeye başlıyor. Özellikle dijital dünya, üretilen temsillerin yönetimine nasıl geçmiş olduğumuzu gösterecek sayısız örnekle dolu. O temsiller ikonik temsiller olabiliyor, medyatik temsiller olabiliyor, kültürel temsiller olabiliyor ama dijital platformda ve dijital kodlarla bize geliyor; dijital dünyanın ruhunu bize taşıyor. Bize ulaşanın ne olduğunu bilmek için elimizdeki aracın ilmini, eşyanın ilmini bilmek zorundayız, elimizdeki eşyanın künhüne vakıf olmak durumundayız.

Bu araç nasıl çalışıyor, bunlarla ilgili kitaplar yazıldı, fantastik filmler, diziler yapıldı. *Çember* ya da *The Great Hack* türünden film ya da belgeseller, algoritmalara mahpus hayatımızı anlamamızı kolaylaştırıyor. Elektronik çağdan geçerken, insan soyu yorgun demeye başlamıştık. Şimdi ne diyeceğiz bilmiyorum ama herhalde insan soyu ölgün filan diyeceğiz, üstelik böylesi devasa imkanlar içinde. İnsan soyunun maruz kalacağı dönüşüme direnemeyeceğiz ve o dönüşüm içinde var olacağız. Öyleyse böylesi bir dünyada, dijital evrenin içinde nasıl var olacağımızı düşünmemiz, hesabımızı gecikmeden yapmamız lazım. Z kuşağının, tablet kuşağının ötesinde, yapay zekâya maruz kalacak Alfa kuşağı çocuklarının önceki kuşakların deneyimi hakkında bir fikri olmayacak denli dijitalleşmiş olacaklarını, dijital kodlarla çevrelenmiş olarak büyüyeceklerini öngörmek hiç zor değil. Bilgisel ihtiyacını doğrudan dijital ortamdan karşılayacaklarını, bu meyanda dillerini ve dinlerini de doğal olarak önceki kuşaklardan çok farklı biçimde dijital kodlardan, deyim yerindeyse dijital mürebbiyeden öğreneceklerini öngörmek artık zor değil. Bunları bilerek hareket etmek gerekir, eğer bir gayret gösterilecekse böylesi bir evrende insan nesli için nasıl bir hayat tasavvuru geliştireceğiz, nasıl bir insanlık düşleyeceğiz, nasıl bir dinlilik, nasıl bir imanlilik, nasıl bir dinselilik düşünüyoruz. Bu gelişmeleri görmezden gelerek hareket edemeyiz. Nesil emniyeti nesilleri dijitalden uzak tutarak sağlanmaz, böylesi konuların acil gündem oluşturmasıyla sağlanır. İşi gücü bırakıp dijital dünya ile uğraşmak, onu müdrik bilinçli nesillerin şimdiden yetişmesi için çaba göstermek yanlış bir tutum olmasa gerektir. Dijital nesne değil de özne olmak derdi varsa tabi.

Dijital dünya ile uğraşmaktan kastınız içerik üretmek midir?

Sadece içerik üretmek değil tabi. İçerik üretmek elbette önemli, ama işin bir parçası. Belki teknoloji üretmek, uygulama programları üretmek diye açabiliriz. Dijital evrende her anlamda var olmaktan söz ediyoruz. İçerikler içinse elimizde birçok toplumun sahip olmadığı kadim bir kültür var, başkalarına da aktarılacak kadim bir kültür. Gözlerimizin önünden geçiriverelim şöyle Mevlânâları, Yunusları, Gazâlileri,

Fârâbîleri, Mâturidîleri, Buhârîleri. Bunları, yitik kültürü bile kimi zaman başkalarının ürettiği içeriklerden öğrenmek zorunda kalıyoruz. İçimiz sızlıyor, hayıflanıyoruz. Onuncu, on birinci yüzyıllarda kadim kültürün üreticileri örneğin bir şehrin -Merv'in yanlış hatırlamıyorsam- sulama sistemi için yüz metre derinlikte tüneller ve kanallar inşa edebiliyorlardı. Böylesi kurucu bir zihinden salt korumacı bir zihne nasıl geldik? Mevcutla yetinen, mevcudu koruyan, kendini koruyan, kendi sıkıntılarından başını kaldıramadığı için başkalarının sorunlarını çözme girişiminde bulunamayan bir zihin bizi bir yere vardırıyor. Biz burada işi gücü bırakıp teknolojiye içerik üretimine dek dijitalleşmenin kuşattığı birçok konuda etkin çaba göstermeliyiz. Yapamaz mıyız? Yaparız, acimize tutunarak yaparız, acimizden güç alarak yaparız, yüzyıllar önce nasıl yapmışsak yine yaparız, üstelik sadece kendimiz için değil, tüm insanlık için yaparız, tüm insanlığı dijital savrulmalardan kurtarmak için yaparız, dijital istismardan kurtarmak için yaparız. Ben yapabileceğimize hep inandım. Gerekli zihin sermayemizin olduğunu düşünüyorum. Genç kuşaklar dijital teknolojinin doğrudan içinde, çeşitli işler yapıyor, başarılı girişimlere, başarılı içerik tasarımlarına zaman zaman tanıklık ediyoruz. Kurumsallaşmaya, kurumsal çabalara ihtiyaç var. Kurumsal destek ve çabaların öneminin altını çizmek gerek. Birey olarak, çok yararlı bir konuda “fenomen” olabilirsiniz, “influencer” olabilirsiniz, çok da iyi olabilir ama kişisel gayret bir yere kadar. Sürdürülebilir biçimde ayakta kalmak, kaliteli içerik ve teknoloji üretmek için bireysel çabalar kesinlikle yeterli olmaz.

İnsan kendi içinde kendini tüketir mi? Kendisi olarak kalma, müslüman kimliğiyle kalma ihtimali yok mudur?

Dijitalleşme sürecinde çok kolay değil. Şöyle düşünün isterseniz. Sizin naslarsınız, temel hükümlerinizi saklı kalmak kaydıyla teferruatta mutlaka bir şeyler değişecektir. Tüm kimlikler kayarken dinsel kimliğin kaymaması mümkün değildir. İmânî ve itikâdî düzlemde bir kaymadan söz etmiyorum. Örneğin, sûret karşısındaki görüş ve tutumlar artık tartışma dışı ya da ötelenmek durumunda kalmıştır ama edep ötelenmemiştir, ötelenemez de. Bu konudaki doğru görüş ve

tutumu biz değil, bizden çok kadim kaynakları ve temel referansları dikkate alan dijital müminler bulacaktır. Sûret konusunu çok basit bir örnek olarak söylüyorum. Birçok konu böyle olacak. Dinsel kimlikten uzaklaşma diye bir şeyden söz etmiyorum, belirgin ve sabit kimliğin dijital kültür içinde yeniden şekillenmesinden, dijitalleşmeyle yoğrulmasından söz ediyorum. Bu sürece yine hazırlıksız yakalanıyoruz ama. Bunu gözden ırak tutmayalım. İnternet fıkhi üzerine düşünmedik, internet ilmi gibi kayda değer çabalara tanık olmadık. Oradaki sorunlar karşısında nasıl tutum geliştirileceğine dair elimizde doğru dürüst bir kaynak yok. Konuyu bihakkın tefekkür etmedik, yeterince tartmadık, derinliğine tartışmadık bile. Üstelik dijital fırtınanın hem inananların hem insanlığın üzerine hızla geldiğini göre göre. Beni bunlar düşündürüyor. Müslüman kimliğiyle kalma sorun değil, ondan endişe etmiyorum, müminin kendi kendini tüketmesinden, kimliğinin içini dolduramamasından, salt korumacı tutumundan, insanlık adına öne çıkmamasından, çıkamamasından endişe ediyorum.

Konusu gelmişken, sûret ve sûret bağlamında neler söylersiniz?

İmâ ettiğimi sanıyorum. Mayınlı tarlada yürümek istemem. Edep esas olmak kaydıyla bu konuyu ötelemekte yarar var sanırım. Biraz ikiyüzlü davranıldığını düşünüyorum çünkü. Bir yandan sûret konusunda aşılabilir duvarlar inşa ediliyor ama öbür yandan profil fotoğrafları uçuşuyor. Cemal Şakar, Allah Resûlü'nün görüntülenme sorunları çerçevesinde gelişen tartışmalarda konuya biraz farklı yaklaşmış ve sûret yasasından surat yasasının anlaşıldığını ifade etmişti bir toplantıda. Katılıp katılmamak size kalmış ama bu metaforu ciddi bir sıkıntının tezahürü olarak okumak hiç de yersiz değildir. Bu konuyu müsadelenizle fazla uzatmayayım. Ben fakih değilim. Benim bu konudaki ölçüm edeptir. O da tanımlanmaz, bilinir. Tanımlamaya kalkarsanız bir başka kaygan zeminde bulursunuz kendinizi. Bu söylediklerimden hareketle, aracın isterlerine göre günahın meşrulaştırılması isteniyor gibi bir çıkarsama yapılırsa üzülürüm. Kendi görüşümü kısaca böyle ifade ettikten sonra tartışmayı, medyatik vitrinlerde değil de kendi mahfillerinde yapacak uzmanlara bırakmak isterim. Ben sadece kendi

kaygılarımı dillendirmeye ve bu tartışmaların doğru dürüst yapılamamasının kimseye yararı olmadığını söylemeye çalışıyorum. Hüküm vermeye ehliyetli olmamakla birlikte, görsel düzeyde edep ölçüsüne göre davranılması, görsel kullanımını engelleyici tutumlardan sakınılması, edep ölçüsünde görsellik adına zenginleştirici tutumların geliştirilmesi gerektiğini düşünüyorum, o kadar.

Sûret kullanmadan da edepsizlik yapılabilir.

Aynen öyle. Sûretsiz olarak üretilen işitsel mesajlarda isterseniz meşru olmayan şeyleri zihinsel ya da muhayyel sûretler olarak çağrıştırabilirsiniz. Neyi niyet, neye cüret ettiğiniz önemli. Sûrete ihtiyaç duymadan da edep dışı davranılabilir. Haklısınız. Tersine, sûret kullanarak da edepli olunabilir. Niyet esas. Bugün hiyeroglifle "Allah" yazsaydık bir dizi resmi yan yana koyacaktık. Bugün kullandığımız harfler nasıl yazıyorsa o da öyle resimlerle "Allah" yazmış olacaktı. Belki bir göz belki bir aslan ya da bir kuş yan yana gelecek ve Allah yazılacaktı. Allah'ın resmini mi yaptık. Hayır hiyeroglifik olarak temsili Allah yazdık. İdeogramik yazılar da kısmen böyledir. Bu kez grafiklerle, kavramsal çizimlerle temsil edilir. İster çizgisel ister çizimsel ister resimsel olsun, niyet Allah'ı temsil edecek bir yazı yazmaktır. Yoksa bir vav da resimseldir, İslâm harfleriyle yazılmış Allah da. Yani hepsi sûrettir bir bakıma. Sûret kullanmadan yazı yazmıyoruz yani. Bu konularda biraz sakin olunmalı ve ben buraya Allah yazdım diyenin ya da Allah yaptım diyenin niyetini idrak ve fehm etmeden hüküm vermemeli. Sonuçta her resim, her ikon, her görüntü gösterge bir temsildir, bir temsilin tasviridir. Asıl değildir. Aslın tasviri değil, temsilin tasviridir. Timurlular döneminde inşa edilen meşhur Registan'da üç bakışlı medrese var. Birinin taç kapısının üzeri, insan yüzünü andıran bir güneş, bir ceylan, bir de kaplan figürüyle bezeli. Ceylan ilmi, kaplan talebeyi, güneş de kuvvetle muhtemel ilmin sahibini, yani Allah'ı sembolize ediyor. Ne diyelim şimdi. Onlar da müslümandı. Böylesi cüretkâr örnekler çoğaltılabilir sanıyorum. Sû-i misal emsal olmaz deyip geçelim mi yoksa misalin sût olup olmadığını mı düşünelim. Bunlar var zaten, hep yapılagelmiş, pek de üzerinde durmuyoruz; durmayalım da derim, dijital görsel çağın basamaklarını

arşınlarken bir yandan. Hadi mayınlı alandan çıkalım artık dilerseniz.

Hocam dijitalleşme sürecine nasıl geldiğimizi konuşmak istiyoruz. Malum bir dönem mikrofon kullanmak iyi karşılanmamış, radyolarda dinî neşriyat, televizyonda dinî yayın tartışılmış ama hızla dijitalleşme sürecine de geçmişiz. Siz buna dinsel dijital fırtına diyorsunuz. Bu hızlı geçiş süreci nasıl oldu?

Bu hususu, dijital medyaya nasıl geldik, hangi aşamalardan geçtik, diye toparlamaya çalışalım. Matbuat öncelikli tabi. Her birinden örneklerle özetlemeye çalışayım. Biz matbaaya geçmekte geç kaldık, biz fotokopiye geçmekte de geç kaldık. Radyo ve televizyon için de öyle denilebilir. Mesela gazetede 1908 yılı önemli bir tarih olarak önümüze çıkıyor. II. Meşrutiyet'ten daha önce gazete yok mu? *Cerideyi Havadis*'ler, *Vekâyi-i Mısriye*'ler, *Takvim-i Vekâyi*'ler var. 1800'lü yılların başından itibaren var ama 1908'den sonra sayıları artıyor. Onlarca gazete çıkıyor. Fakat dinî yayıncılık diye ayrı bir kategoriye tam olarak anlayabilmek için Cumhuriyet dönemini beklemek gerekecek. O dönemde dinî yayınları ayırt etmek çok kolay değil. Sekülerleşme çok belirgin olmadığından, din henüz

sosyal hayatın uzağına itilmediğinden neşriyatta dinî yayınları tam olarak tespit etmek de kolay olmuyor. Sekülerleşme konusuyla atbaşı düşünmek lazım dinî yayıncılığı da. Bugün bu ayrımı daha kolay yapabiliyoruz. Mesela Hasan Duman'ın kataloğunu açın bakın, gazete ve dergilerin kendini siyasî, dinî, içtimâî, edebî ya da ilmi, fennî, iktisadî, askerî gibi sıfatlarla tanımladığını görürsünüz. Bazen de "İslâm ve Sanat" gibi bir dergi ismi sizi onu İslâmî sanat gibi düşünmeye sevk edebilir. Halbuki o, İslâmlara yani müslümanlara yönelik, dinî içerikten bağımsız bir sanat ya da magazin dergisi olabilir. Yani gayrimüslimlere değil müslümanlara yönelik bir dergi denmek isteniyor olabilir. Musavver İslâm Salon Mecmuası diye bir dergi geldi aklıma mesela. Bu konuya örnek olarak gösterilebilir. Başlığın altında "İslâmların ilerlemesi için uğraşır" gibi bir şey yazıyordu. Başlığındaki "salon" kelimesi bile o günün sosyolojisini vermek bakımından önemlidir, "İslâmlar" nitelemesi ise terminolojinin nasıl değiştiğini gösteren bir başka örnek. Gazeteler ve dergilerden başka, kitaplar daha ayrılabilir durumda sanki, incelemek lazım, pek araştırmadım ama mesela Cumhuriyet'in ilk yıllarında ilkokullarda ya da ortaokullarda okutulan bir tarih kitabı pekâlâ Hz. Adem'den

başlayıp, peygamberleri anlatarak günümüze doğru gelebilir. Tarih kitabı diyorum, din dersi kitabı değil. Bir tarih ders kitabı için böyle bir şey düşünmek bugün pek mümkün olmasa gerek. Yani ayırım yapmak kolay değil o zaman. Bugünkü seküler düşünüş biçimimizle baktığımızda, gazete ve dergi isimleri ya da tanımları aldatıcı olabiliyor. Radyo ve televizyon ile riki yıllarda olduğu için dinî yayıncılık onlarda daha belirgin. Sinemada da öyle. *Resimli Ay*'lara filan baktığımız zaman, yayıncılığın biraz daha lâdinî diyebileceğimiz bir kulvara doğru gittiğini, belki dinsel için kulvar kalmadığını bile düşünebiliriz. Bu durumun, yeni resmî söylemin yayınlara yansması olduğu da söylenebilir. Biraz daha hızlanayım. 1940'lı yılların sonlarına doğru radyoda içine biraz Türklerin kahrâmanlık hikâyeleri katılmış manevî yayınlar yapıyordu. Dinî yayınlar radyoda asıl 1950'den itibaren Kur'an okumalarıyla başlar. Ardından programlı yayınlar ortaya çıkmaya başlar. İlki, Mustafa Runyun'un Ankara radyosunda yaptığı sohbetlerdir. Sonra kitaplaşır bu sohbetler. Radyoda ilk dinî yayın olarak kabul edilir bu musahabeler. 50'li yıllarda henüz televizyon yok ama sinema var ve Vurun Kahpeye gibi imamı aşağılayan öğretmeni yücelten filmlerin ardından "hazretli" filmler gelir. Ticarî bir koku vardır onların ortaya çıkışında ama bir biçimde dinî filmler artık hayatımıza girmiştir. Sinemayla mesafelidir henüz mütedeyyin kesim ve onlar bu filmler vasıtasıyla sinemaya çekilir. Belki vâdedilen bir umre sevabına nâil olmak için abdestini alarak sinemaya giden bir müminin psikolojisini bugün anlamak kolay değil. Radyo için macera 90'lı yılların başında özel radyoların ortaya çıkışıyla farklı bir boyut kazandı ve dinî radyolar birden fazlalaştı. Neredeyse her dinî grubun bir radyosuna tanıklık eder hâle geldik. Bu radyolar ne kadar dinîydi ve dinî yayıncılıktan ne anlamalıydık, artık sorgulanmaya başlanıyordu yavaş yavaş. Dinî yayın tekeli bitmiş ama bu kez de kaotik bir hâl almıştı dinî yayıncılık. Buna televizyon da dahil. Hemen söyleyelim. Televizyondaki ilk dinî yayın, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı dolayısıyla yapılan canlı mevlid yayınıydı. İki üç sene sonra televizyonda artık iftar programları, sahur programları, Cuma programları da yapılar oldu. Televizyonların özelleşmesi ile bu kez rekabetin de dayattığı farklı formatta dinî yayınlara tanıklık edildi.

Bu yıllarda sinema ise "hazretli" filmlerden millî sinemaya geçmiş, oradan dini artık hayatın içine alan bir sinema ortaya çıkmıştı. Aslında birçok konuyu es geçiyoruz özetleyelim derken. Mesela televizyonlardaki eğlenselleştirilmiş popüler dinî yayıncılık rekabetini çok çok açmak gerekir. İlk dönüşüm orada yaşanıyor. Ya da 1921-22'deki *Nur Baba*'nın çekimleri esnasında Eyüp Camii'nde çıkan olaylar belki sinema ve din ilişkisinde ayrıca ele alınmaya geçecek bir örnektir. Hazretli filmlerle sinemaya giren bir daha da artık oradan çıkmayan müminlerin hâl-i pür melâli de ayrıca incelenmeye değerdir.

Dijital dünyaya adaptasyon da böyle oldu galiba.

Evet benzer durumu bugün dijital dünya için söyleyebiliriz. Büyük tereddütler yaşandı bir sosyal medya hesabı açmak için bile. Şimdi neredeyse hesabı olmayan yok, yani herkes sosyal. Ne çocukların ebeveynlerinden saklayacakları bir şey kaldı, ne de ebeveynlerin çocukları üzerindeki mesafeli duruşları. Hepsi sosyal ağlarda eşitleniverdi, her biri birbirinin ne yaptığını bilir oldu. Bunun da ifşâdan mahremiyete kadar uzanan bir dizi toplumsal ya da bireysel olguyu etkilediğini, yaraladığını, bazen imha ettiğini gördük. Çocuklarından haber bekleyen ebeveynler onlar hakkındaki bilgiyi sosyal ağlar üzerinden izler ve başlangıçta onaylamadıkları davranışları hoş görür oldular. Çocuklar ebeveynlerin beklemedikleri gayri ciddi tutumlara tanıklık ettiler. Ebeveyn efsanesi çöktü belki çocuk gözünde, bilmiyorum ama bildiğim, birey ya da toplumun üzerinde haberleşme düzeni değişti. Dostlar birbirlerini yine oradan takip eder, oradan haberleşir oldular. Hacca giden oradan "Allahâısmarladık" dedi, uğurlayanlar oradan "Güle güle" dediler. İfşâ kültürüyle birlikte samimiyet ölçüleri farklılaştı. Bitmiyor ama başkalaşıyor. Dünkü ayıp ya da görgüsüzlük bugünün normali ya da âdâb-ı muâşeret oluyor. Mektuplar, mailler, mesajlar, kısa mesajlar, emojiler hep bir yakınlaşmanın farklı tezahürleri olarak karşımıza çıktı. Habersizseniz hata sizde artık. İlgili hesaba bakmamış, gelişmeleri oradan takip etmemişsinizdir. Yakın gibi duran böyle mesafeli bir dijitalleşme sürecini yaşayarak bir anlamda farklı bir yalnızlık iklimini de erkenden tatmış olduk.

Radio ve televizyon sürecini aktarıyordunuz yarım kaldı.

Evet, aslında bir yandan radyo sohbetleri başlıyor ama bu daha çok dediğim gibi kahramanlık ve maneviyat üzerinden gelişen sohbetler. 60'lı yıllar artık ilk sahur, iftar programlarının yayınlandığı yıllardır. Cuma sohbetleri ilerleyen zamanlarda radyoya konuk olur. Özel radyolar dönemi ise dinî yayınların çokça yapılabildiği serbestliğin tadının çıkarıldığı yıllardır. Ayrıca salt ya da ağırlıklı dinî yayın yapan tematik radyoları da bu halkaya eklemek gerekiyor.

Sinemada Yücel Çakmaklı ve Mesut Uçakan'ların millî sinema dönemeci geçilmiş, müminlerin çektikleri acılar, modern hayata karşı refleksleri ayrıntılarıyla ele alınmaya başlanmıştı. 90'lı yılların sonlarına doğru The İmam'ların, Takva'ların çekilmeye başlandığı, İsmail Güneş'lerin, Salih Dirlik'lerin çektiği filmlerle artık kişiler üzerinden gerçek hayatın içinde yaşayan bir din aktarıldığını, o dinin anlaşılmasına çalışıldığını, sıradan insanların dinsel hayatına dönük merakın giderilmeye çalışıldığı bir dönemi görüyoruz. Yani böylelikle din, artık hayatın içine giriyor 2000'li yıllarda. İşte bir imam pekâlâ kahveye gidebilir, çay içebilir, diğer insanlar gibi yaşayabilir, oradaki çocuklarla pekâlâ ilgilenebilir, onlarla oynayabilir, onların sorunlarını dinleyebilir filan. Yani bir caminin içine hapsedilmiş bir din imgesinin, hatta kötücül bir din imgesinin aşıldığı, hayatın içine yayılmış bir din imgesinin yerleştiği bu dönem, hasreti çekilen de bir şey olmalıydı. Yıllar yılı belirli bir kalıba konmuş din imgesinin farklı çizgileriyle ortaya çıkması önemliydi.

Televizyona geçelim ve hatırlamaya çalışalım. İlk televizyon yayıncılığı 1967 olduğuna göre, yedi yıl sonra ilk dinî yayın gerçekleşir. Amaç, Barış Harekâtı yüzünden halkın moralini yükseltme çabasıdır. Kamu menfaatine hizmet etsin diye tasarlanan bu mevlid yayını, dinî içerikli yayınlara kapı aralaması bakımından önemlidir. En azından kamu hizmeti yayıncılığında ilk kez dinî bir yayın yapılmış olur. Bunun ardından mevlid yayınlarına devam edildi, radyoda da yapılıyordu. Mevlid yayınının, simgesel olarak son derece önemli olan Maltepe Camii'nden yapıldığını da belirtelim.

1976 yılında yayına giren "İftara Doğru" adlı iftar programından sonra artık dinî yayınlar devam eder.

Mevlid yayınları ile birlikte artık ekranlarda Kur'an ve ezan duyulur, ilahiler okunur, az da olsa dinî sohbet programları yapılır. 80'lere doğru "İnanç Dünyası" ekranlardadır, sahur programları da eklenir. Perşembe ve Cuma günleri için de ayrı programlar tasarlanır, belgeseller yayınlanır. 90'lı yıllara gelindiğinde özel kanallar açılmaya başlar. Açılan pek çok özel kanal dinî yayınlara yer verir. TGRT'nin "Huzura Doğru"su format ve içerik bakımından dönemi itibarıyla anılmaya değerdir. Ardından Kanal 7 dinî yayıncılığa özellikle entelektüel düzeyi yüksek programlarla farklı bir boyut getirir. TRT de birkaç kanalıyla birlikte kendini yeniler ve iftarlarda Kâbe'den canlı yayınlar yapmaya girişir. TRT'de hem yayın politikası belirlenmesi hem de dinle ilgili şube müdürlüğünün kurulması bu dönemlere, 80'lerin sonlarına rastlar. Artık dinî ve ahlâkî yayınlar kurumsallaşmış, resmî söyleme uygun dinî programlar olarak sayıları artmıştır. Programlarda içeriği zayıf olan, hatta dinle zor ilgi kurulabilecek kimi tâlî konular da ele alınıyordu. Bu içeriksizliğin bir faydası belki de gelecek dönemlerde dinî yayın üreteceklere ne yapmamaları gerektiği konusunda önemli deneyimler olarak yansıyor. O dönemin şartları öyleydi. O dönemlerde zaman zaman ortaya çıkan din adına verimsiz yayınları hem bir başlangıç acemiliğine hem de siyasal konjonktüre bağlamak doğru olur kanısındayım. Bir şey daha ilave edelim. Sanki her yan dinî yayınlara dolmuş gibi anlaşılabilir bu söylediklerimden. Hayır öyle değil, 2000'li yılların sonlarına doğru yapılan bir TÜİK istatistiği hatırlıyorum. Tüm programlar içinde dinî yayınların oranları yüzde üç nispetindeydi. Dolayısıyla o dönemde dinî programlar artıyor diye yaygara koparanların endişeleri yersizdi. İzleyici oranlarını da bu üretime koşut olarak düşünebilirsiniz.

Bu gelişmelerin ardından asıl sorun, dinî yayın, dinî yayıncılık konusu biraz çetrefilleşti; neyin dinî yayıncılık kapsamında olduğu sorunu ortaya çıktı. Biraz türkü, şarkı, ilahi biraz da sohbet olduğunda dinî yayın olabilecek miydi yoksa tüm programlar Kur'an, hadis, dinî sohbet mi olmalıydı. Asıl sorular sorulmaya başlandı ve sekülerleşmenin yükü artık başka türlü hissedildi. Bu tür bir kategorizasyonun mânâsız olabileceği de ortaya çıkmış oldu. Yayıncıların da bu konuda ciddi sıkıntılar yaşadıklarını düşünüyorum. Zira izleyici ya da dinleyici taleplerine nasıl cevap vereceklerdi? Yayıncılık

politikalarında, ister istemez halkın oluşturduğu değerleri, sistemin oluşturduğu değerleri hesaba katmak gerekiyordu ve dinî yayıncılık böylesi bir değerler manzumesiyle kendi değerlerini inşa ediyordu. Tepkiler hesap edilirken toplumun da hayatın her yanında bir dinselilik olduğu konusunda bilinçlendirilmesi gereğinin farkına varılıyordu. Tüm bunlarla birlikte, televizyondaki dinî yayınlar, zaman içinde biraz da popüler kültür üzerinden şekillenmeye başladı. Din bir popüler kültür ürünü haline getirildi. İçeriği sadece ilim adamlarının konuşmaları veya onlar tarafından bilgilendirme şeklinde değil de dinin magazinelleşmesi, eğlenselleşmesi şekline dönüştü. Dinî konularda bilgilendirme meselesi dijitalleşmeyle birlikte çok daha farklı boyutlara evrildi.

Tam da bu noktada kontrol edilebilir bir TV düzeninden tamamen kontrol edilemeyen, hoyratça kulanılan bir dijitalleşme sürecine geçiş yaptık. Orada kibleyi nasıl bulacağız? Böyle bir karmaşa ile karşılarıyız. İnsanlar istediği din anlayışını, istediği fetvayı bu düzlemde bulabiliyor.

Kesinlikle öyle. Şimdi hem televizyon hem de dijital dünyayı birlikte düşünelim. Aslında televizyonu dijital dünyanın bir yansıması şeklinde düşünebiliriz. Televizyon alışkanlıklarımızı dijital dünyada da arıyoruz belki, gazete alışkanlıklarımızı aradığımız gibi. Ama artık yeni bir mecrada olduğumuzu biliyoruz. Bu ne televizyon ne radyo ne gazete, hepsi kendine özgü bir platform, kendine özgü bir mecra. Artık öncekileri aramıyoruz, bu yeni mecraya tam anlamıyla alıştık. Onunla yatıyor onunla kalkıyor hatta artık onunla ibadet vakitlerimizi belirliyoruz. Ne arıyorsak onda arıyoruz artık. Dijital dünya kendi televizyonunu üretti, kendi platformlarını, kendi program formatını, dakikalarını, saniyelerini üretti. Mesela *YouTube*'u kendi sahneleme formatları içerisinde düşünebiliriz. Dolayısıyla biz hep alışkınlaştırılarak evcilleşiyoruz, ehlileşiyoruz. Kısmen sudaki kurbağa metaforu gibi biraz. Gerek televizyon gerekse sinema gözümüzü terbiye etmişti şimdiye dek. Bugün yeni ekranlar terbiye ediyor. Bir ekrandan diğerine geçerken bu farklılığı ve hızı farke debildik. Bugünkü ekran terbiyesinin “anaokulu” sinema ile televizyon idi. O yüzden çok yabancıımız değil yeni ekranlar. Format değişti, erişim değişti, içerik ve hız değişti sadece. Şu hâlde göz terbiyesi önemli bir

şey. Böyle bir terbiye ile dijital ekranlara eriştik. Hıza eriştik. Dijitalleşmeyle birlikte hız çağını idrak ettik. Göz terbiyemiz de bu hıza göre şekillendi. En küçük bir yavaşlık tahammül edilemez hâle geldi. İşte dijital dünyada karşılaştığımız ne varsa, medyatik vaizler dahil hepsi bu hıza ayak uydurmak, dijital varoluş frekansını yakalamak zorunda. Medyatik vaizlerin dijital versiyonları televizyondan daha farklı formatta karşımıza çıkıyor ve onlara artık *fenomen* ya da *influencer* gibi nitelemelerle yaklaşıyoruz. Medyatik vaizlerin dijital versiyonları, dijital dünyada var olmuş *influencer*ların karşısında direnemeyecek gibi görünüyor. *Capsler* gibi hareketli görüntü kırıntılarının etkileme düzeyini bir yana koyarsak medyatik vaizlerin -özellikle televizyon sonrasında- otoritelerini dijital vaizlere ya da *influencer*lara kaptıracağını gözlemlemek çok zor olmasa gerek. Kurumlar da aynı risk altında. Dijitalleşmeyen kurumlar, dijitalleşmeyen medyatik vaizler gibi zamanla otorite kaybına uğrayacaklar. Bunu görmek gerek. Özellikle dinî kurumlar, müminlerdeki kimlik kaymaları gibi otorite kaymalarına tanıklık edecekler. Dinî kurumlar kendi derdine düşmekten çok meseleyi yeryüzü ekseninde düşünüp, dijital ortamda kurumsal olarak nasıl var olunabileceğini çokça irdelemeliler. Yahudiler, hristiyanlar, budistler neler yapıyor, kurumları dijital olarak kendilerini nasıl var ediyorlar, iyi takip edilmeli. Onlardan ya da din adına ortada kim ve ne varsa onlardan daha iyisini yapacak şekilde davranılmalıdır. Başkalarından ve başka kurumlardan çok daha hızlı davranmak zorunluluğu âşikâr. Dinî kurumlar içinse asla kaçınılmaz ve kesinlikle elzem bu. İnsanlık adına elinde sahih mesajlar bulunduğu iddiasında olan kurumsal yapılar ya da müminler bu işin peşinde olmalılar. Kurumsal olarak bir *influencer* ağı oluşturmak da buna dahil. Kurumsal yapılar aynı zamanda iç denetimini kurmuş yapılardır ve çoğu kez eleştirilseler bile yine de güven telkin ederler. Dijital kurumsal varoluşun bağımsız *influencer*ların inisiyatifine bırakılmayacak denli değerli olduğunu ve önemsenmesi gerektiğini söylemeye çalışıyorum. Deneyimli kurumsal yapıların işini *influencer*lara ve dijital teknolojinin insafına bırakmak, tıpkı dinsel bilgilendirmeyi medyatik vaizlere, ya da çeşitli dinî gruplara bırakmak gibi, o kurumlara güvenenlere karşı en hafif ifadesiyle insafsızlık olur.

Medya vaizleri konusunu biraz açalım mı?

Medya vaizleri şayet dijital dünyada yoklarsa, az önce imâ ettim, onlar da kalmayacaklar. Şayet dijital versiyonları devam eder de dijital aktör haline gelirse var olacaklar. Öyle görünüyor ki sosyal medya aslında onların biraz da oradaki varlığının devamını sağlıyor. Sosyal medyanın ürettiği capslerle aslında yaşamlarına devam ediyorlar. Siz bir uzmanı televizyonda izlediğinizde, devamını diğer dijital platformlarda görebiliyorsunuz. Çeşitli platformlarda 20 dakika ya da 20 saniye. Farketmez yeter ki orada var olun, ki buna özen gösterildiği kanısındayım. Herkes biliyor artık dijital dünyada olunmuyorsa, hayatta olunmuyor artık. O zaman herkes doğal olarak o dijital dünyada var olmak istiyor. Medya vaizleri konusu da bu anlamda önemli. Elektronik vaizlikten hareket edildi ve buraya kadar, dijital vaizliğe kadar gelindi. Ama artık versiyon değil de has dijital vaiz olmak gerekecek. Biraz önce göz terbiyesinden bahsettik. Açmaya gerek yok. Onun için dijiyaiz olmaları gerekecek varlıklarını sürdürmek istiyorlarsa, ki öyle de yapıyorlar. Medya kendi araç ve aktörleriyle dijitale göçerken onları da yanına aldı zaten. Hız, şov ve eğlence kültürüyle birlikte düşüneceğiz artık onları. Öyleydi zaten büyük ölçüde. Dijitalde fazlası gerekecek. Daha eğlenceli olurlarsa, daha çok takipçileri olacak mesela. Açıkçası ben bu vaiz nitelemesini sevmiyorum ama neredeyse medya vaizleri bile bu tavsiftten rahatsız değiller sanki. Bir araştırmada sezmiştim bunları. Kürsü vaizleriyle medyatik vaizler arasında herhalde olağanüstü bir fark olmalı. Ben medyatik hocalar, uzmanlar, ikonlar filan demeyi tercih ederim ama herkes alıştı artık bu jargona, medyatik olanlar bile. Medyatik vaiz terimini biz üretmedik. Transfer bir terim o yüzden biraz hıristiyanî duruyor. Neyse çok önemli değil, maksadı hasıl ediyor ya önemli olan o. Ama kürsü vaizlerinin medya vaizleriyle karışmaması gerektiğinin de altını çizelim. Ticarî fayda üzerine kurulu bir aracın kürsüsünden hitap ile bir ibadethanenin kürsüsünden hitap aynı şey olmasa gerektir. Detaya girmeye gerek yok sanırım. Medyatik vaizler kendi aralarında da çeşitli senaryolar eşliğinde bir araya geliyor. Kimi zaman kendileri senaryoları belki kendileri yazıyorlar, bilmiyorum, bazen senaryoları ya da temsilleri kendilerinin bile önüne geçiriyor, bir ikonik vaiz bir

diğerini, diğerlerini zemmedebiliyor, onları dine zarar vermekle itham edebiliyor. Tanıklıklarımız bu konuda geniş. Bence detaylara boğulmayalım isterseniz.

Dijital dünyanın bileşenlerinden biri olarak okur-yazarlık konusu ile ilgili ne dersiniz?

Medya ile din ilişkilerini ele alan, dijital din ile ilgili sorunlarla başa çıkmaya çalışan dinî okur-yazarlık diye bir alan var, evet. 19 Mayıs Üniversitesi'nde bir akademisyen yaptığı araştırmada, dindar olan insanların, özellikle dindar gençlerin internet kullanım oranlarının, diğerlerine göre daha az olduğunu saptamış. Bu önemli bir bulgu. Dindarlığın internet kullanma oranını azaltan bir etkisi olduğunu saptamış. Bu tür araştırmaların çoğalması, az önceki eğlenceli konulardan daha önemli. Dinî okur-yazarlık konusunu eğitimle ilgili makamlara teklif götürüren akademisyenler var. Hem dini anlamak hem medyayı anlamak, bir mümin olarak medyayı kullanmak, dijital dünyada bir mümin için var olmak gibi konuların eğitim düzeyine taşınmasına acilen ihtiyaç var kuşkusuz. Bir ders kıvamına getirmekse hiç zor değil.

Sizce, tüm bu sorunların çözümünde Diyanet'e düşen görevler nedir?

Diyanet hızlı hareket etsin yeter. Diyanet'e bir görev biçme haddinde değilim ama şu kadarını söyleyeyim. Biraz kervan yolda düzölsün! Başlansın sadece. Zahmetli şeyler değil bunlar. Çok değerli bir insan kaynağı olduğunu düşünüyorum Diyanet'te. Diyanet'te yoksa başka kurumlarımız mı yok. Dayanışık yapılanmalar kurmak çok mu zor. Diyanet'in yayınları ortada, radyosu ortada, televizyonu ortada. Yani nitelikli tematik yayınları ortada. Demek ki oluyormuş. Bunlar olduğuna göre dijitalleşmede de başarılı işler yapılabilir. Yapılması gereken, sadece bir irade koyup bir an önce kurulduğu söylenen dijital ile ilgili birimi faaliyete geçirmeleri. Televizyonlara din uzmanı teklif etmek çok gerilerde kaldı. Çağın müminlerine öncü olunsun. Herkesten önce gelişmeleri kolasın, ona göre tutum geliştirsın. Takip etmesin takip edilsin. Başka ne bekleyelim biricik kurumumuzdan. Hâlâ ele gelir bir internet fıkımız yok. Sosyal medyada nasıl davranmak gerektiği konusunda mufassal bir çalışma yok. Böyle bir kaygı da mı yok acaba, diye

soruyorum bazen kendime hayıflanarak. “Kervan yolda düzülün” temennimi, daha sonra “Atı alan Üsküdar’ı geçti” demek zorunda kalmamak için kullandım. Kurumsal çabanın ne denli önemli olduğunu da az önce çokça vurguladım zaten. Akademik çalışmalarla birlikte, Diyanet aktif enerjiyi sinerjiye dönüştürmeli. Bakınız, profil fotoğrafları caiz mi değil mi diye sormuyor artık kullanıcılar. Cevazı veren mecra çünkü. Bu bir paradoks mu değil mi düşünmek gerek. Eşyanın ya da mecranın hükümlerine karşı bir hazırlığınız var mı? Kendimize çok soru sormalıyız ve cevapları bulmak için yoğun çaba göstermeliyiz.

Türkiye’nin elinde çok büyük imkanlar var, kurumları var. Diyanet de bu büyük kurumlardan biri. Bu imkanları bir araya getirecek zihinsel sermaye de var. Ama engeller, bürokratik ya da mali engeller tez zamanda aşılması gerekiyor. Türkiye önemli bir ivme, sıçrama noktası olarak görünüyor birçok dindaş ülke için. Belki de vehim benimkisi ama öyle görüyorum,

en azından dinî kurumlar açısından böyle olduğunu düşünüyorum. İki üç yıl önce katıldığım Avrasya İslâm Şurası’nda böyle bir izlenim edinmiştim. Kendi adıma düşünürken onları da düşünme gerekliliği var, yeryüzünü düşünme sorumluluğumuz gibi. Geldiğimiz nokta farklı bir nokta bugün. Tüm bu sorumluluklarla birlikte dijital dünya da hiç hız kesmiyor. Artık sabah akşam bunları düşünmemiz lazım. Biz esasen sağlam bir yerde duruyoruz, kadim geleneğimiz var, kadim/kanonik/temel metinler elimizde. Güzelliklerimiz belki de bize miras olarak tevarüs etmiş bu metinlerimiz. Orta Asya’dan Endülüs’e kadar uzanan bir coğrafyanın metinleri. *Füsus’tan Mesnevi’ye, Kitabü’ş Şifa’dan İhyâ’ya, Mukaddime’ye* kadar o metinleri yazan ve okuyan bizler nasıl oluyor da bugün sorunların üstesinden gelemiyoruz. Biz ne kadar iyiyiz/güzeliz, bunu konuşalım ama bir vaizin, kürsüden hiddetle “Bizi aldatan bizden değildir.” serzenişine de kulak kesilmeliyiz. Toplumdaki bu türden zafiyeti gidermek için dijital yoldan neler yapılabilir, bunun da hesabını yapmalıyız. Biz bütün bu kadim metinlerimizi dijital dünyaya bu çağın diliyle nasıl bırakacağız? Bunun hesabını yapmalıyız. Onları sahih bir dille, sahih bir din diliyle, dinin sahih diliyle -medyatik din diliyle değil yani!- yeryüzü nesillerine nasıl aktaracağız? Aracın isterilerini göz önünde tutarak ama ona yenilmeyerek, taviz vermeden nasıl evrenselleşeceğiz? Her yerde olduğu gibi müminin müeddep tavrını dijital dünyada da göstermek yeter, gerisi üretmek için çalışmak. Ne kadar az saniyede ne kadar az görüntüyle ne kadar çok şey ifade edebiliriz ve o ifade ettiğimiz şeylerde ne kadarı doğru yere ulaşacak mesajlar üretebiliriz? “Ne kadar çok beğeni alabilirim?” den ziyade, “Ne kadar sahih beğeni alabilirim?”e evrilmek gerekiyor sanırım dijital akış içinde, *likeolojik* hastalığa gark olmadan, mutluluk hormonu *likelarda* aramadan. Mutluluk hormonunu Rahman’dan, Yüce Yaratıcı’dan bekleyerek, yani tutunma merciini doğru tespit etmek, kibleyi şaşırmamak, vakur bir şekilde mecrada yer almak yeterli olacaktır. Her ibadetten sonra dua paylaşmak! Bu değil, dijital dünyada olmak. Oyun kurucular, ya da kurucu-yönetici aktörler, bütün bunları idrak etmeli ve ona göre idaresi altındaki insan kaynağına bir istikamet belirlemeli, dindaşlarıyla birlikte tüm insanlığa karşı sorumluluğunu sürekli hatırlamalı. ■

Elif Ba

DİJİTAL DÜNYADA DİNÎ BİLGİYE ERİŞİM

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet HABERLİ

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

Tarihsel süreçte dinler; varlıklarını sürdürme, güçlendirme, geniş coğrafi bölge ve kitlelere ulaşma noktasında kitle iletişim araçları ile etkileşim içerisinde olmuşlardır.¹ Bu süreçte, dinlerin taşıdığı mesajlar değişmemiş, ancak bu mesajları kitlelere iletme şekli, iletişim teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak sürekli güncellenmiştir. Kitle iletişim araçlarının ilkinden sonuncusuna kadar hepsinin, dinî bilgi aktarımı, eğitim-öğretim faaliyetleri, tebliğ, misyonerlik gibi tek yönlü bir iletişim süreci içerisinde gerçekleşen dinî faaliyetlerde kullanıldığı

görülmektedir. Bu bağlamda Gutenberg'in matbaayı icadıyla, ilk basılan kitabın İncil olduğu (1454) ve Martin Luther'in reformist düşüncelerinin yayılmasında, matbaada basılan kitap ve gazetelerin oldukça etkin bir işlev gördüğü bilinmektedir.² Yine XX. yüzyılın başında daha yeni icat edilmiş radyo kullanılarak, Noel arifesinde, açık denizlerdeki gemilere ulaşması amacıyla İncil'den pasajlar okunup yayınlanmıştır.³ 1950'li yıllardan itibaren ise televizyonun -televanjelizm olarak adlandırılan- evanjelizm

faaliyetlerinde yoğun bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir.⁴

Dijital iletişim teknolojilerinin özellikle internetin ortaya çıkışıyla, kitle iletişim araçları ile din ilişkisi, farklı bir noktaya taşınmıştır. Dijital medyanın etkileşimli olma özelliğiyle, daha önce tek yönlü bir iletişim süreci şeklinde gerçekleşen medya din ilişkisi, iki yönlü ve yatay bir paradigmaya evrilmiştir. Yeni iletişim teknolojileri ve internet; kurgusal, akışkan, etkileşimli ve diğer kitle iletişim araçlarını içerisine alan sanal bir ortam meydana getirmiştir. Bu ortam, inanç sahiplerinin hem kendi aralarında etkileşimine hem de inanç sistemleriyle etkileşime girmelerine imkân tanımaktadır. Bu durum, din/dinlere ait birçok unsurun dijital kültüre eklenerek adapte olmasına ve medyanın dinî amaçlı kullanımının önemli ölçüde çeşitlenmesine zemin hazırlamıştır. Din mensuplarının, küresel ölçekte iletişime geçebilme, yazılı, sesli ve görüntülü dinî içerikleri paylaşma, bilgi edinme, online zekât verip kurban bağışı yapma, sanal bir ritüele katılma, dua isteğinde bulunma gibi dinî yaşayışa ilişkin pratik ve faaliyetler, bu yeni medya ortamının inanç sahiplerine sunduğu fırsatlardan birkaçıdır.

Son yıllarda akıllı telefon, tablet benzeri mobil iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması ve sosyal medya kullanım oranının yükselmesi, bu teknolojilerin dinî amaçlı kullanımını oldukça arttırmıştır. Söz konusu mobil cihazlara yüklenen dinî uygulamalar, kullanıcıların dinî hayatını kolaylaştırıcı ve zenginleştirici bir işlev görmektedir. Namaz öğretici programlar, Kur'an/tecvit öğrenmeye veya hafızlık yapmaya yardımcı olan, ilmiyal ve hadis külliyatlarını içeren uygulamalar akla gelen ilk örneklerdir.

Bu uygulamaların bazıları, kullanıcılara görsel işitsel yollarla ibadetleri öğrenmede rehber işlevi görmektedir. Bir kısım uygulamalar da kullanıcılara dinî metinler üzerinde çalışma, belirli anahtar kelimelerle arama yapma, kaldıkları ve beğendikleri yeri işaretleme kolaylığını sunmakta, ilgili metinle ilgili farklı görüş ve yorumları diğer sosyal medya kullanıcılarıyla paylaşma imkânı tanımaktadır.

Dijital medyanın dinlere sunduğu sözü edilen fırsatların yanında, din/dinler ve inanılar açısından bir kısım tehditleri beraberinde getirdiği göz önünde bulundurulmalıdır. Dijital ortamda dolaşıma giren büyük miktardaki dinî bilgi,

dinî medya okuryazarlığı olmayan ve dinî eğitim almamış kişilerin, itikadî/amelî meselelerde zihin karışıklığı yaşamasına ve şüpheye düşmesine yol açabilmektedir. Bununla birlikte, internet ve mobil iletişim cihazları aracılığıyla yapılan ayet ve hadis paylaşımları, bayram kutlamaları, dua isteme/etme ve benzeri pratikler, genellikle paylaşım derecesinde kalmakta, din ve dindarlıkta bulunması gereken otantiklik ve samimiyet duygusu erozyona uğramaktadır. Bu bakımdan sanal ortamda yaşanan ya da gösteriş unsuru olarak kullanılan dindarlığın, gerçek bir dindarlık açısından yıpratıcı ve dindarlığı buharlaştırıcı etkiler oluşturacağı göz önüne alınmalıdır.⁵ Bunun yanında dijital medyanın aşırı kullanımı, bireyin zamanını ve enerjisini almakta, onu gerçek hayattan uzaklaştırıp dezenformasyona açık hale getirebilmektedir. Hatta bu durum bireylerin günlük rutin işleri aksatabilmesine, muayyen zamanlarda eda edilmesi gereken 5 vakit namaz gibi dinî vecibeler konusunda tembellik ve ihmalkârlık yapmalarına yol açabilmektedir.

Dijital ortamda dolaşıma giren büyük miktardaki dinî bilgi, dinî medya okuryazarlığı olmayan ve dinî eğitim almamış kişilerin, itikadî/amelî meselelerde zihin karışıklığı yaşamasına ve şüpheye düşmesine yol açabilmektedir.

İnternet ve ona bağlı dijital iletişim ortamlarının, dinî bilgiye erişimi bir fare tıklamasına indirgemesi ve düşünce, inançları ifade etme noktasında sunduğu imkân, postmodern dönem öncesi oldukça etkin olan dinî kurum ve otoritelerin baskın konumunu yitirmesine yol açmıştır. Çünkü dijital ortamda yapılan tartışmalar, ulusal zeminde gerçekleşmediğinden meşru bir otorite de tanımamakta, sansürün denetiminden kurtulmaktadır.⁶ Bu durum, dinî elitlerden (kiliseler ve din adamları gibi) yukarıdan aşağıya doğru olan iletişim sürecinin değişmesine ve bu otoritelerden alınmış dinî bilgi ve mesajların; sosyal medya ve forumlar gibi sanal alanlarda tartışılarak sorgulanmasına yol açmıştır.⁷

Bu noktada birçok dinî lider, kanaat önderi veya dinî kurumun, mensupları ve takipçileri üzerinde sahip oldukları otoritedeki zayıflığı minimize etmek için, interneti özellikle de sosyal medyayı kullandıkları görülmektedir. Örneğin Katolik Kilisesi'nin ruhanî lideri Papa Franciscus'un Twitter'da 18 milyondan fazla takipçisi, dünyaca ünlü Budist Rahip Dalai Lama'nın 19 milyon Twitter, 14 Milyon Facebook takipçisi ve tanınmış İslâm âlimlerinden Dünya İslâm Âlimleri Birliği Başkanı Yusuf Al-Karadâvî'in ise 2,5 milyon Twitter takipçisi bulunmaktadır. Sözü edilen dini lider ve kanaat önderleri sosyal medyayı; takipçilerini bilgilendirmek, yaptıkları seyahat ve faaliyetlerden haberdar etmek ve önemli meseleler hakkında görüşlerini açıklamak amacıyla kullanmaktadır. Takipçileri ise, söz konusu dinî lider ve kanaat önderlerinin paylaşımlarını

beğenerek, paylaşarak veya retweet ederek bu mesajların milyonlarca kişiye aynı anda ulaşmasını sağlamaktadır.

Türkiye bağlamında düşünüldüğünde, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 2019 Temmuz ayı itibarıyla 612 bin Facebook, 166 bin Twitter takipçisi bulunmaktadır. Türkiye'de 2019 Ocak ayı itibarıyla yaklaşık 59 milyon internet ve 52 milyon aktif sosyal medya kullanıcısı bulunduğu dikkate alındığında⁸, bu rakamın düşük seviyede kaldığı görülmektedir. Bu bakımdan, Diyanet İşleri Başkanlığı, İlahiyat Fakülteleri ve türevlerinin halkı dinî konularda doğru bilgilendirmek, hurafe ve bid'atlardan uzak tutmak amacıyla dijital medya ortamlarını etkin kullanması gerekmektedir. Söz konusu kurumların, toplumun doğru dinî bilgiye erişebilmesi için gerekli önlemleri alması, dijital medya kullanımına ilişkin işlevsel politikalar üretmesi, toplumun bilinçlenmesinde ve bilgi kirliliğini azaltmada etkili olacaktır. Bu bağlamda, dijital medya ortamındaki dinî içeriklerin hem medya ve hem de dinî okuryazarlık yetisine sahip uzmanlar tarafından takip edilmesi, dezenformasyon ve dinî bilgi kirliliği gibi riskleri mümkün mertebe asgariye indirgeyecektir.⁹ İnternet kullanıcıları da dijital medyada, anonim kullanıcılar ve muteber kişi veya kurumlar dışındakiler tarafından sunulan enformasyon ve dinî içeriklere şüpheyle yaklaşmalı, bunları farklı kanallardan teyit etmeden benimseyip paylaşmamalıdır. ■

DİPNOTLAR

- 1 Pauline H.C. ve diğerleri, "The Internet Highway and Religious Communities: Mapping and Contesting Spaces in Religion-Online", *The Information Society*, 2009, S. 25, s. 291.
- 2 Detaylı bilgi için bkz. Eisenstein, Elizabeth, *The Printing Press as an Agent of Change: Communications and Cultural Transformations in Early-Modern Europe*, New York: Cambridge University Press, 1979.
- 3 Biernatzki, W. E., "Televangelism And The Religious Uses Of Television", *Communication Research Trends*, Saint Louis University, 1991, c. 11, S.1, s. 2.
- 4 Biernatzki, a.g.m., s. 2.
- 5 Yılmaz, Hüseyin, *Din ve Dindarlık*, Hikmetevi Yay., İstanbul, 2014, s. 88.

- 6 Roy, Olivier, *Küreselleşen İslam*, (çev. H. Bayrı), Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s. 85.
- 7 Bkz. Haberli, Mehmet, *Sanal Din: Tarihsel, Kuramsal ve Pratik Boyutlarıyla İnternet ve Din*, Açılımkitap, İstanbul, 2014, s. 72.
- 8 <https://wearesocial.com/global-digital-report-2019> Erişim Tarihi: 10.07.2019.
- 9 Bkz. Haberli, Mehmet, "Sosyal Medyada Dini İnanç ve Ahlakî Değerlerin Dejenereasyonu Üzerine Bir Değerlendirme", *İ. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı*, Karabük Üniversitesi Yayınları, 2018, ss. 640-648.

DİJİTAL DÜNYADA EVLİLİKLER

Prof. Dr. Ali BÜYÜKASLAN
İstanbul Medipol Üniversitesi İletişim Fakültesi

“Sizden bekar olanları, kölelerinizden ve cariyeleğinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfuyla zenginleştirir. Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.” (Nur, 24/32)

“Dijital Dünyada Evlilikler” başlığında geçen üç kelimeyi, eskilerin deyiimiyle “efradını câmi ağyârını mânî” bir izahla dile getirmek konuyu daha anlaşılır kılacaktır. Başlığın semantik analizi bize konuya ilişkin dikkat çekici bir tanımlama sunmaktadır. “Dijital” kelimesi, analog kelimesinin karşısı olarak teknolojik bir tanımlamaya işaret etse de günümüzdeki kullanımı bundan çok daha farklıdır. “Dijital Dünya” tanımlaması ise, sadece dünyanın bir sıfatı, tanımlaması değil, bununla birlikte o dünyanın, öncekilerden, sahip olduğu, taşıdığı özelliklerle ayrıldığını

vurgulayan bir ifadedir. “Evlilik” ise, coğrafyaya ve devirlere göre farklılıklar arz etse de insanlık tarihi kadar eski toplumsal bir olgu, toplumsal bir gerçeklik ve semavî dinlerde bir gereklilik olarak, insanın karşı cinsle birlikteliğinin meşru zeminlerde gerçekleştirilmesinin tanımı olarak bilinmektedir.

İnsanın tarih sahnesine çıkışından itibaren geçen her gün, fitratı gereği onun her yeni şarta çok çabuk uyum sağlamasını; uyum sağladığı hayatı daha da ileri götürerek değişimler ve dönüşümler yaşamasını da sağlamıştır. İnsanı belki de diğer canlılardan ayıran en büyük özellik de budur.

İnsan, sürekli değişim ve dönüşüm yaşayan; bu değişim ve dönüşümün kaynağında olan, onu bizzat kendi yaşam biçimine uygun hâle getiren bir varlık

olarak dikkat çeker. İnsanın yaşadığı bu değişim ve dönüşümler, her zaman çok rahat, sorunsuz ve onu mutlu kılan değişim ve dönüşümler olmamıştır elbette. Hemcinsleriyle ve çevresiyle olan ilişkisi yine kendisi tarafından belirlenen ve bu ilişkinin sonuçlarına göre de hayatında az ya da çok sarsıntılar, kimlik ve kişiliğinde belirgin yansımalar ortaya çıkan, bu yansımaların birer davranış biçimine dönüşmesiyle uzun yılların ardından kendi varlığının yine kendisi tarafından sorgulanır hâle geldiği zamanlar geçirmiştir insan.

21. yüzyıl, insanın kimlik, kişilik, davranış biçimleriyle, bireysel ve toplumsal varoluşunda ortaya çıkan değişim ve dönüşümlerin dönem itibarıyla en yoğun hissedildiği; insan nesne ilişkisinin, insan çevre ilişkisinin önceki yılların çok ötesinde bir “hızlı değişim, hızlı dönüşümle görünür olma ve görünür olana hâkim olma” olarak tezahür eden sosyolojik bir var oluş mücadelesinin yansımasıyla kendini göstermektedir. Önceki yüzyıllarda insanın var olma ve ilişkiye dayanan yaşam biçimleri günümüzde belki “uzaklaşarak var olma”, “yalnızlaşarak bir arada olma” diye tanımlayabileceğimiz biçimsel bir değişikliğe uğramıştır.

İnsana ilişkin tanımlamalarda sıkça rastladığımız kimi kelime ve kavramlar artık onu bu tanımlamalardan uzaklaştırmaya başlamıştır. Bir arada yaşama, toplumsal olarak eylemde bulunma, benzerleriyle ilişkisiyle varlığını sürdürme, dünya hayatı içerisinde sahip olduğu rol ve kimlikle öne çıkma vb. birçok tanımlama, insanın öznesi olduğu bir teknolojik dönüşümün, yine insanı, önceki yıllara göre, hangi alanda olursa olsun, psikolojik, sosyolojik, kültürel, tarihsel, bilişsel vb. bütün süreçlerde yeni tanımlamaların, yeni görünümünün merkezine oturtmuştur. Önceki yıllarda belki yarım asırlık, çeyrek asırlık

değişim/dönüşümlerle gitgide ivmesi artan ve insanı, bireysel ve toplumsal anlamda etkileyen olaylar günümüzde neredeyse hemen her yıl önemli değişim/dönüşümlerin yaşandığı ve insanın, hızına yetişmekte ve uyum sağlamakta zorlanır hâle geldiği dönemler olarak ortaya çıkmaktadır. 21. yüzyıl insanını, bu değişim ve dönüşüme uyum sağlama hızına göre tanımlamak, onu tanımanın ve belki de anlamının görece kolay yönü olmaktadır.

İnsanı tanımaya ve anlamaya ilişkin kullanılan klasik tanımlar artık önemini yitirmiş; X, Y, Z adı verilen kuşak tanımlamalarıyla davranış biçimlerinden, toplumsal görünürlüklerinden ve ilişki biçimlerinden hareketle insan tanımlanır

hâle gelmiştir. İnsanın, davranış biçimlerini etkileyen ve belirleyen bilişim teknolojilerindeki değişimler¹ onun bireysel ve toplumsal rollerinde de önemli değişiklikler getirmiştir.

Günümüzde “dijitalleşme”, “sanal alem”, “sanallaşma”, “mobil hayat”, “yeni medya”, “sosyal ağlar” vb. birçok kelimeyle ifade edilen teknolojik değişim sürecinin tam ortasındayız. Her biri birer basamak, birer sayı olan “dijit”lerin oluş-

turduğu bir dünyanın “dijital kimlikli” insanlarıyız artık. İnsanın rakamlarla oluşturduğu yazılımlar aracılığıyla işlerini kolaylaştırmak için ortaya çıkardığı bilgisayarlarla birlikte, internet, sosyal ağlar ve bugün için çok yoğun ve yaygın kullanmasak da çok yakın bir gelecekte hemen her şeyimizi önemli ölçüde etkileyecek olan yapay zekâ ve onun ürünü olan “şey”ler insanı, klasik tanımlamalardaki “insan” kelimesinin karşılığından daha başka tanımlamalara konu edecektir.

Sayılara Hâkim Olan İnsandan Sayıların Hâkim Olduğu İnsana

Bilişim teknolojilerinin en önemli özelliği, insan hayatında önemli değişikliklere yol açacak sonraki

Önceki yüzyıllarda insanın var olma ve ilişkiye dayanan yaşam biçimleri günümüzde belki “uzaklaşarak var olma”, “yalnızlaşarak bir arada olma” diye tanımlayabileceğimiz biçimsel bir değişikliğe uğramıştır.

"Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de onun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır." (Rum, 30/21)

adımları öngörülebilir hâle getirmesidir. 1995 yılında dünyayı çepçevre saran ağ olarak tanımlanan "WWW" (World Wide Web) yaygın olarak kullanılmaya başlandığında, bugün geline mobil teknolojiyle sunulan ve çeşitlenen; çok değil bundan 25 yıl önce bu derece hızla insanı derinlemesine değişikliklerin hem öznesi hem nesnesi konumuna getiren bir sürece evrileceği öngörülebilse de bu değişim ve dönüşümün bu kadar kısa sürede gerçekleşebileceği belki de düşünülmüyordu.

Kişilerarası iletişimden aile içi ilişkilere; geleneksel ticaretten e-ticarete; okuma, yazma ve dağıtım eylemlerinin köklü değişikliklere uğramasına; insanı ve toplumu tanımladığımız davranış biçimlerinde beklenmedik ve hızlı gelişen süreçlerle yaşanan dönüşümlere; sosyal ağlar diye adlandırılan

yeni gerçekliklerle tanışmamıza; yepyeni kavramların yepyeni davranış biçimlerini hayatımıza hâkim kılmasına kadar birçok şey 21. yüzyıl insanını değiştirmektedir. İnsana ait bireysel, toplumsal bütün ilişkilerin bu değişimden uzak kalması elbette düşünülemez.

Bu yazının konusunu oluşturan dijital dünyanın yeni görünümlerinden biri de evlilik konusunda bu dünyanın insanı hangi noktalara, hangi davranışlara sürüklediğidir.

Dijital Dünyanın Dijital Evlilikleri

Yazımızın konusunu oluşturan "Dijital Dünyada Evlilikler" in de 21. yüzyılın bu değişiminden etkilanmemesi imkansızdır. Evlilik biçimlerinde ya da evliliğe giden süreçlerde etkisi diğer tüm alanlardaki

dijitalleşmenin etkisi düşünüldüğünde anlaşılır bir şeydir. Ancak dijitalleşmenin² evlilik konusunda sağladığı/sunduğu imkanlar(!) evliliğin ticarî bir metâ olarak sunulmasının da yolunu açmıştır. Bunun yanı sıra evlilik bir ülke içerisinde belirli gelenek ve göreneklere göre gerçekleştirilen toplumsal bir olgu olmanın ötesine geçerek sınırları aşan sanal ilişkilerin sonuçları olarak da ortaya çıkmaya başlamıştır.

Sosyal ağlar ya da internet üzerinden kurulan “sanal” temaslar, sonu bilinen anlamda evliliğe giden süreçlere evrilse de geleneksel anlamdaki evlilik ve evlilikle ilgili ritüellerin çoğu zaman göz ardı edildiği; evlenme kavramına yüklenen “bir yastıkta kocamak” ifadesinin başka türlü yansımalara dönüştüğü de görülecektir. “Bir yastıkta kocamak” “bir arada yaşamaya” dönüşürken, bir arada yaşama biçimlerine kimi Batılı ülkelerde farklı tanımlamalar, farklı yasal meşrûyetler tanınmaktadır.

Ülkemizde evlenme, yuva kurma, bir yastıkta kocama, aile olma, evlat yetiştirme, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in sünnetini yerine getirme, vb. gibi sosyolojik, kültürel ve dinî temelleri olan evliliğin, dijital dünyada evlilik siteleri aracılığıyla bir araya getirme, buluşturma, ön alma, vb. ifadelerle kendilerini tanıtmalarına rağmen dinin evlilik kurumu tanımlarına uygun olduğunu söylemek çok da doğru olmasa gerek!

Nitekim bir kavramın, bir tanımın başına “dinî” ya da “İslâmî” kelimesi konularak onun dinselleşmesi, İslâmîleşmesi mümkün değildir. Sadece tanım düzeyinde ve kavramsal betimleme düzeyinde kullanılan “İslâmî Evlilik Siteleri” ifadesi de bu bağlamda

her biri ticarî amaç gütmekte ve bu ticarî amacı gerçekleştirirken, dijitalleşen dünyaya özgü ticaretin bütün gerekliliklerinden yararlanmaktadır. Pazarlama iletişimi, markalaşma çabası, viral reklam, reklamda görselin etkisinin dijital dünyaya özgü tekniklerle sürekli ve yeniden kullanımı gibi birçok pazarlama tekniğini kullanan ve başında “İslâmî” ifadesi olan evlilik sitelerinin yaptığı, kanaatimizce İslâmî esas ve ilkelere uygun olduğunu söyledikleri bir evlilik değil, aksine başına “İslâmîlik” koydukları bir metâ pazarlama faaliyetidir.

Modern ya da postmodern dünyanın insanların evliliğe bakışına getirdiği farklılıklar, dijitalleşmeyle birlikte, sanal aleme de taşınmıştır. Sanal alemin kendine özgü formatları, evlilik düşüncesine sahip bireyleri birer “evlilik ürünü satın alan tüketici” konumuna koymaktadır. Oysa Kur’an-ı Kerim’de³, evlilikte amacın birlikte huzur bulma, eşler arasında bir sevgi ve merhamet oluşturma duygusu üzerinde durulmakta, buna vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla Allah’ın insana lütuf olarak sunduğu bir toplumsal kurumu, pazarlama malzemesi, üzerinden kâr edilecek bir metâ haline getirmek ve bunu dijitalleşmenin sağladığı, “çok çabuk, anında ve her yere ulaşabilir, ulaştırılabilir olma” özelliklerinden yararlanarak yapmak, evlilik kurumunun ne dinî temelleriyle ne de kültürel bağdaşmaktadır.

“Allah’ın Emri Peygamberin Kavliyle Kızınıza Talibiz” ya da www.allahinemripeygamberinkavli.com

Dijital dünyanın ya da sık ve bilinen kullanımıyla yeni medya ortamlarının, “merkezî olmayış,

Bir tanımın başına “dinî” ya da “İslâmî” kelimesi konularak onun dinselleşmesi, İslâmîleşmesi mümkün değildir. Sadece tanım düzeyinde ve kavramsal betimleme düzeyinde kullanılan “İslâmî Evlilik Siteleri” ifadesi de bu bağlamda her biri ticarî amaç gütmekte ve bu ticarî amacı gerçekleştirirken, dijitalleşen dünyaya özgü ticaretin bütün gerekliliklerinden yararlanmaktadır.

... akışkanlık, süreklilik, değişirlik, çeşitlilik, tek bir otoriteye bağlı olmama, interaktiflik, kitle kültürü ve popüler kültüre yaslanma, yalana yatkınlık, gerçek ile gerçek olmayanın karışması, sanallık, gerçek dışılık ve belirsizlik⁷⁴ gibi kendine özgü kimi özellikleri düşünüldüğünde, hem evliliği başına İslâmîlik koyarak pazarlayanlar açısından hem de pazarlanan bu ürüne, bu metâa talip olanlar açısından sorunlu bir durum kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Bu sorunlu durumu aşağıdaki birkaç örnekle açıklamak isteriz:

- İslâmî evlilik adıyla site kurup pazarlama faaliyeti yapan siteye sanal bir yeminle giriyorsunuz. Butonu tıklayarak etmediğiniz bir yemini etmiş olacaksınız.

- Adında İslâmî olan bir başka site size talip olacağınız eş türünü sorarken “dini:” seçeneğine ateist de dahil olmak üzere başka din seçenekleri de koyarken, bir başka site ise talip olacağınız adayın hangi mezhepten olduğundan namaz kılıp kılmadığına; risale okuyup okumadığına kadar sorular yöneltebilmektedir.

- Adında ne din ne İslâm ne de inanca ait herhangi bir kelime ve tanım geçmeyen bir evlilik sitesi ise en çok takipçisi olan evlilik sitelerinin başında geliyor. Buradan hareketle bu sitelerin bir ihtiyaçtan doğduğu cevap olarak söylenebilir mi bunun üzerinde düşünmek gerekir.

- Ticarî bir metâ olarak evliliği pazarlayan ve adına İslâmî tanımlaması koyarak müşteri artırmayı amaçlayan bu sitelerden birinde örneğin karşı cinsten biriyle size “İslâmî arkadaşlık” seçeneği sunuluyor. Evlilik kurumu ve İslâm’ın genel fikhî ölçüleri düşünüldüğünde, bir site üzerinde para kazanarak İslâmî arkadaşlık pazarlamasına ne ad verilmesi gerektiğini okuyucuya bırakmak gerekir diye düşünüyorum.

Dijitalleşmenin insana ilişkin bütün tanımlamalarda ve davranış biçimlerinde etkili ve hızla sonuç alıcı davranış değişikliklerine yol açması evlilik kurumunu bir pazarlama faaliyeti olarak internet siteleri üzerinde yapması, kapitalist bir düşünce sistemi içerisinde anlaşılır olsa da adına İslâmî koyarak bunun pazarlanması, tarihten günümüze yansıyan inanç istismarının dijital yansımasından başka bir şey olmasa gerek!

Adına İslâmî dediğiniz şeylerin, en başta İslâm'ın kendi ölçülerine uygun olması gerektiği ve onlarla çelişmemesi gerçeği hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir.

Geleneksel Olandan Dijital Olana Evlilik

Dijitalleşen bir dünyada yaşayan bireyler olarak geleneksel evliliklerimize yansıyan görünümüyle format değiştiren evliliklerle karşı karşıyayız. Dijitalleşmeyle birlikte hayatımızın hemen her alanında kendini gösteren biçim ve muhteva değişiklikleri evliliklerimize de yansımış durumdadır. Bunun ilk ve belki de en sıradan örneği, davetiye bastırma ve dağıtma kültürünün değişmesidir diyebiliriz.

Artık neredeyse birçok evlilikte davetiye bastırma için matbaaya gitmek yerine cep telefonlarındaki uygulamalardan ya da bilgisayarlardaki bol seçenekli programlardan davetiye yapıldığını görüyoruz. Matbaa davetiye birlikteliğini sonlandıran en basit düzeydeki bu değişiklik, davetlilerin kına ya da düğünlere davet edilme biçimlerini de değiştirmiştir. Bu değişiklik sadece sosyal medya üzerinden, bizzat tasarlanan davetiyelerin gönderilmesinin ötesinde, evlilik gibi insanın dünyadaki varlığını anlamlı kılan bir beraberliğin kendine has özel bir bağlamda ve kendi özel hassasiyetlerini görünür kılmaktan uzak, bir arada bulunma, yaşama ve kendinize, özelinize ait olanın kendinizde, özelinizde kalması gibi bir anlayışı da artık ortadan kaldırmaya, daha görünür, daha paylaşılr, daha çok tıklanır beraberlikleri

dijital/sanal/sosyal medya ortamlarının malzemesi haline getirmeye yol açmaktadır.

Dijitalleşmeyle birlikte sanki evlilikler, yuva kurma, aile olma, bir arada yaşama, bir yastıkta kocama gibi geleneksel temennilerin konusunu oluşturan duygu ve düşüncelerin gerçekleşmesi için değil de -belki biraz maksadını aşacak ama- sanal alemde görünür kılmak için yapılır hâle gelmektedir. İfşâ ve görünür olma duygusu, bir arada yaşayıp, bir yastıkta kocama duygusunun önüne geçmekte; kısa süren ve anlık hazların tatmin edilmesine dayalı bu türden ortamlarda hazırlanmış ve bu türden ortamlarla bütünleşmiş evlilikler gitgide yaygınlaşmakta, geleneksel evliliklerin temelini oluşturan “aile olma, bir arada yaşama, bir yastıkta kocama, bir ömrü beraber paylaşma, iyi günde kötü günde” duygusu, yerini “yapamazsak ayrılırız” duygusuna bırakmaktadır. Bir gözleme dayalı olarak dile getirdiğimiz bu durumun, dijitalleşmenin insana dayattığı bir durum olmaktan daha çok, insanın kendini bu duruma hazır hissetmesi olarak açıklanabileceğini düşünüyoruz.

Son söz olarak şunu söylemek isteriz:

Evlilik, “Allah'ın emri peygamberin kavliyle” başlayıp, sevgi ve saygıyla devam eden birlikteliğin, istisnâî koşullar dışında, bir ömür boyu sürmesidir. Sevgi ve saygıyı muhafaza eden eşlerin aralarında hak ve adaleti gözeterek yaşamasıyla bu beraberliğin küçük ya da büyük bir aile ortamına dönüşmesi, evlilikleri mutlu ve huzurlu yapmak için yeterli olacaktır. ■

DİPNOTLAR

21. Yüzyıla gelinceye değin insanın yaşadığı her değişim ve dönüşüm beraberinde bir eski-yeni tartışmasını da getirmiştir. Her yeni kuşağın eskiye bakışı ve her eski kuşağın yeniye bakışı, sadece kuşaklararası çatışmanın, tartışmanın konusunu oluşturmamış; düşünceden davranışa, kimlik ve kişilik görünürlüklerinden var olma biçimlerine kadar hemen her süreçte etkili olmuştur. Nitekim basit kuşak tanımlamalarıyla insanın anlaşılır olduğunu ileri sürmek, insanın tarih sahnesine ilk çıktığı andan bugüne onun geçirdiği değişim ve dönüşümleri görmezden gelmek anlamına da gelebilir; oysa bugün dünün sonucudur ve dün bugünü doğurmuştur. O halde dünü yok sayan, dünden soyutlanan her türlü tanımlama insanı tüm boyutlarıyla tanımaktan ve anlamaktan uzak kalacaktır.
- “Sayısal olan, sayılarla ifade edilen” anlamına gelen dijitalleşme kelimesi aynı zamanda Fransızca'daki “sayısal” anlamına gelen “nümerik” kelimesinin de karşılığıdır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde dijitalleşme kelimesine tam bir karşılık verilmediğini belirtmek isteriz. “Dijital” kelimesi zaman zaman “sanal” kelimesiyle karşılanmaya çalışılsa da bu doğru bir karşılık olmamaktadır. “Sanal” kelimesi daha çok “virtuel -fr.; virtual -ing.-” kelimesinin karşılığı olarak Türkçe'de yer edinmiştir.
- “Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de onun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.” (Rum, 20/21)
- Çakır, Mukadder, “Sosyal Medya ve Gösteri”, *Sosyal Medya Araştırmaları* 1, Çizgi Kitabevi Yay., Konya 2014, s. 21.

ANALOG EBEVEYNLERİN DİJİTAL ÇOCUKLARIYLA İMTİHANI

Meral GÜNEL

Vaiz/Maltepe Müftülüğü

Bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmelerin sınır ve mesafeleri etkisiz kıldığı bir dünyada yaşıyoruz. Debisi yüksek bu gelişmeler, toplumlara sağlıklı bir değişim/dönüşüm için ihtiyaç duydukları süreyi vermiyor. Zaman ve coğrafya kavramları akıl almaz bir geçişkenlikle zihnimizde yeniden yapılıyor. İnsanlar artık istedikleri yer ve zamanda dijital dünyanın bir parçası olabiliyor. Dünyanın bir ucunda yanan mumun ışığını diğer ucundan anında görebiliyoruz. Devasa bilgi havuzu olan internet ile

geçmişi insanoğlunun alet kullanmaya başlamasına kadar uzanan teknoloji, büyüleyici cazibeleriyle vazgeçilmezlerimiz arasındaki yerini çoktan almış durumda. İnsanlığın ulaştığı bu noktadan geri dönüşün olmayacağını kabullenmenin, bu hızlı akış ve geçişlerin tam ortasında savrulmadan kendimiz olarak var olabilmenin yollarını bulmak zorundayız. Bu uğurda gösterilecek çaba, bize sunulan dünya karşısında özne olmaktan vazgeçmeden manipülasyona açık nesneler olmayı reddetmemiz anlamına geliyor.

İnsanın benlik algısı, kişilik ve karakteri ile yaşam becerilerinin mayalandığı aile de bilim ve teknikteki gelişmelerin, sosyal hayat ve ilişki biçimlerimizi etkileme gücünden kendine düşen payı almış durumda. Teknolojinin alt başlığı olarak dijital dünyanın sunduğu fırsatlar ve tehditlerin çocuk/genç ve ebeveyn ilişkisine yansıma biçimlerini tartışacağımız bu yazıda, şairin “Ne içindeyim zamanın ne de büsbütün dışında” sözünden mülahem, ne içinde kayboluyorum teknolojinin ne de büsbütün dışındayım, demenin formülünü arayacağız hep birlikte.

Hayata Seyirci Kalmamak

“Bizim çocukluk anılarımızda ağaçlarda sallanmak ve bisiklet sürmek var, ekranlara tıklayıp sürüklemek değil” diyen Kristy Goodwin’e göre, teknolojinin hızlı değişimi ebeveynleri korkutuyor. Yanıltıcı medya manşetleri kafa karıştırıp teknoloji efsanelerini doğuruyor ve analog çocukluklara sahip ebeveynlere bugünkü çocukluk yabancı geliyor. Çocuk ve teknoloji ilişkisine dair doğru ve istikrarlı bilgi eksikliğinin ebeveynler arasında ahlâkî bir paniğe yol açtığını ve bu durumun pek çok ebeveynde utanç duygusu yarattığını söyleyen Goodwin bu durumu “tekno-suçluluk” olarak adlandırıyor. Bu utancı bastırabilmek adına teknolojiden anlamadığını söylemek sorumluluktan kurtulmak değil kaçmak anlamına geliyor oysa ki. Dijital dünyanın çevrimiçi çocuklarının ebeveynlerine bu konuda düşen ilk sorumluluk dijital dünyanın içeriği, faydası ve zararları konusunda bilgilenmek ve sakin bir şekilde gereken tedbirleri almak... Olan biteni anlamadan kendimizi de çocukları da tanıyıp anlayamayız. Tanıyamadığımız çocukların dünyasına girmemiz, onlara gereken desteği vererek rehberlik etmemiz de mümkün olmaz. 24.04.2018 tarihinde telegraph.com sitesinde yer alan bir habere göre İngiltere’deki okullarda öğrenciler sınavlar sırasında

analog saatlere bakarak saatin kaç olduğunu doğru anlayamadıkları için şikâyetle bulununca, sınav salonlarına dijital saatler getirme kararı alındı. Kabul etmekte zorlansak da çocuklarımızı bekleyen geleceği görmek zorundayız.

TÜİK tarafından hazırlanan 2019 yılı raporlarına göre nüfusumuzun %72’si yani yaklaşık 59,36 milyon kişi aktif birer internet kullanıcısı. %63’ünün sosyal medya hesabı var... İnternet, dijital hayat ve özellikle sosyal medyanın hayatımıza kazandırdığı kolaylıklar sayesinde alışveriş yapıyor, banka hesaplarını yönetiyor, video konferans yöntemleri ile görüşmeler, toplantılar yapıyor, çok uzaktaki dostlarımızla rahatça iletişime geçebiliyoruz.

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin sınır ve mesafeleri etkisiz kıldığı bir dünyada yaşıyoruz. Debisi yüksek bu gelişmeler, toplumlara sağlıklı bir değişim/dönüşüm için ihtiyaç duydukları süreyi vermiyor.

Sunulan bu ve benzeri fırsatların beraberinde birtakım riskleri de taşıdığına dikkat etmemiz gerekiyor. Fırsatlar ve riskler arasında kurulması ve korunması gereken denge birinin lehine diğerinin aleyhine bozulduğunda fırsatları artırma çabaları risklerin de artmasına, risklerin azaltılma çabası fırsatlara erişimin kısıtlanmasına neden olabilir.

Dijital çağın risklerinden çocuklarını korumaya çalışan ebeveynlere, çocuklarının medya kullanım süreçlerini yönetmelerini ve bu çerçevede gerçekleştirdikleri uygulamaları ifade etmek üzere “arabulucu ebeveyn” deniyor. Arabulucu ebeveynlik, teknolojiyle barışık, bilgiye kolay erişebilen, dijital dünyaya kolayca entegre olabilen çocuklarımızın dijital araçlarla yalnız bırakıldıklarında kullanım riskleri, temas riskleri, içerik riskleri, malî riskler ve veri riskleri ile karşı karşıya kalabildiklerinin farkında olmayı ve önlem almayı gerektiriyor.

Dijital Ekran Çocuğu/Genci Nasıl Etkiler?

Özellikle 0-3 yaş çocuklarının etkilenme biçimleri konusunda Tuba Yaylacı’nın şu değerlendirmeleri kayda değer:

“Bu yaştaki çocukların uzun süre dijital ekrana maruz kalmaları bilişsel, duygusal, sosyal ve motor gelişimlerini kaçınılmaz olarak etkiler. İnsanlarla etkileşim halinde olmak, yüzleri tanımak, dil öğrenmek, karşımızdakinin perspektifini görmek bizim doğuştan programlanıp süreç içinde geliştirmeye açık olduğumuz becerilerimiz. 3 yaşına kadar bu becerileri kazanabilmesi için çocuğun “gerçek” tecrübelerle, gerçek insanları, objeleri görerek onlarla temas kurmaya ihtiyacı var. Dijital ekranla kurduğu irtibatla bu becerileri geliştirme imkânı yok. Dijital ekran konusunda endişelenmemiz gereken ilk husus bu.

Yine ekran başında uzun zaman geçiren çocukların yürüme, koşma, el becerileri gibi motor gelişimleri olumsuz etkileniyor, iştahsızlık ve uykusuzluk görülebiliyor. Beynin gelişimi yaşanan tecrübelerle doğru orantılı. Çocuk hayatının ilk üç yılında ne kadar duyu organını kullanır ne kadar gerçek tecrübe kazanırsa muhakeme, algılama, düşünüp karar verme, problem çözme gibi dikkat-davranış ve duyguları kontrol edebilme becerilerini yöneten ön beyin gelişimi de o kadar güçlü oluyor. Ayrıca ekran karşısında uzun zaman geçiren çocuk vaktini düzenlemek, bir fikri organize etmek, oyun kurmak, oyuncakları toplamak, sabretmek zorunda kalmıyor. Sadece haz alarak sorumluluk almadan her şeyin çok hızlı akıp hazır sunulduğu bu ortamda ön beyin gelişmesi gecikiyor, gelişimsel bir geç kalmışlık ortaya çıkıyor. Biz psikolog olarak 0-2 yaşta sıfır ekran, 2-3 yaş aralığında bir yetişkinle beraber olmak kaydıyla bir miktar ekran olabilir diyoruz.”

Diğer yandan, dijital medya araçları, materyalleri ve kaynakları etkili olarak kullanıldıklarında, özellikle ilkökul yıllarında temel sayma melekelerinin ve okuma-yazma becerilerinin gelişmesinde hem daha hızlı hem de daha derin öğrenme sağlanmasını tektiklemektedir (İskoçya Hükümeti Raporu, 2015). Bu noktada, çocukların dijital medyayı etkili kullanımlarının sağlanmasında ebeveynlerin tutum ve yaklaşımlarının önemi ortaya çıkıyor.

Bir gencin ilişkilerinin kalitesi ve sosyal çevresi, sanal dünyaya yönelik tutumunu ve e-aktivite tarzını etkileyen önemli bir faktördür. Ebeveynlerinden

yeterli destek ve ilgiyi sağlayamayan ergenler, bu desteği ve ilgiyi alabilenlere kıyasla psikolojik olarak daha dengesiz olmakta, olumsuz ve antisosyal davranışları daha fazla gösterebilmekte, ayrıca olumsuz aile ortamından kaçınmak için dijital teknolojileri daha fazla kullanmakta ve buna bağlı olarak teknoloji bağımlılığı riskini daha fazla taşımaktadır.

Yaylacı’ya göre özellikle ergen yaşta çocuğu olan ana babaların bu konuda düşebilecekleri önemli bir hata kendi korkularını harekete geçirerek mücadele etmeye çalışmak. Güvenli internet kullanımını sağlama çabasının ardındaki motivasyon korku olmamalı. Gereğinden fazla korktuğumuzda kontrolü kaybederiz, çocuğu da korkutarak korumak isteriz. Oysa korkutulmak merakı kışkırtabilir, bilgiye ulaşmada önemli bir motivasyon olan merak, kontrollü olmadığında yıkıcı sonuçlara sebep olabilir. Merak ve korku içinde internet dünyasına giren çocuk panikler, doğru davranışı seçemez. Yapılacak en doğru davranış merak dürtüsünü sağlıklı yönetebilmek, izleyeceği, içine dahil olacağı muhtevayı belirlemesinde çocuğa rehberlik etmek, süre tayini ve sınırlar konusunda iş birliği yapmak, sınırların aşılması durumunda ne olması gerektiğine beraber karar verip uygulamak olabilir. Genci gizli gizli takip etmek, şifrelerini kırmak vb. davranışlar çocuğun ebeveynine güvenini azaltmaktan başka bir işe yaramaz. Bunun yerine endişeleri makul şekilde çocukla paylaşmak, çocuğun aileyle iş birliği yapmasını kolaylaştıracaktır.

Sosyal Medya

Günümüzde dünyanın yarısı sosyal medya kullanıyor. Bu konuda ebeveynlerin sağlıklı bir arabuluculuk yapabilmeleri için ön koşul, çocuklarının sosyal medyayı ne için kullandıklarını yakından takip etmeleri bir başka ifadeyle dijital medya kullanımını yasaklamak ya da bu konuya tamamen ilgisiz kalmak yerine, çocukların sosyal medyada tam olarak neleri çekici bulduklarını anlamaya çalışmalarıdır. Araştırmalar gösteriyor ki insanlar sosyal medyada özellikle onaylanma, kabul görme, beğenilme, kendini ifade etme, ideal benlik oluşturma/hayalindeki kişi olabilme ihtiyacını gideriyor. Tabiat boşluk kabul etmez; kendini düşünmekten yorgun ebeveynlerin çocuklarının

dünyasında bırakacakları boşlukları dolduracak sınırsız bir dünya var çocukların parmaklarının ucunda. Bir tık'a bakıyor, hepsi bu.

Bu durum sadece gençler değil yetişkinler için de geçerli. Yeni Medya ve Aile Çalıştayı'ndan (27.03.2019) çıkan sonuca göre sosyal medya bencil ve sahte bir sosyallik üretiyor, insan ilişkilerini sürdürebilmek için gereken sadakat, sabır ve merhamet gibi değerleri rafa kaldırarak insanı yalnızlaştırıyor ve giderek kendine bağımlı hale getiriyor.

Araştırmalara göre her beş dakikada bir telefona bakıyor, günde yaklaşık beş saatimizi sosyal medyada geçiriyoruz. Aile bağlarının güçlenmesi için çaba göstermek bu problemin kaynağını kurutmak için atılacak en büyük adımlardan birisi. Belki şu hadis-i şerif bu çabayı bir nevî ibadet kabilinden görmemize yardımcı olabilir: *"Allah rızasını düşünerek yaptığın harcamalar sadakadır, hatta yemek yerken eşinin ağzına verdiği lokmalara varıncaya kadar hepsinin mükâfatını alacaksın."*¹

Zamanının boşa gideceği, uygunsuz paylaşımlarda bulunabileceği ya da bunlara maruz kalabileceği, siber zorbalıkla karşılaşabileceği, onaylamayacakları kim-selerle iletişim kurabileceği, zamanı gelmeden uygunsuz içeriklerle karşılaşabileceği, bilgi kirliliğine maruz kalabileceği ve hatta terör örgütlerinin oyununa gelebileceği gibi endişeler sosyal medya ile gencin ilişkisi konusunda duyarlı olan ana babaları tedirgin ediyor, etmelidir de. Ancak bu tedirginliğin, öncelikle ebeveynleri tedbirli olmaya ve yeni yol haritaları belirlemeye sevk etmesi gerekiyor.

Neler Yapılabilir?

1. Sağlıklı İletişim

Çocuğa asıl zarar veren, dijital dünyanın kendisi değil ailesiyle arasına giren mesafedir. Çocuklarımızı ekranlardan spatulayla kazıma noktasına gelmeden yapılacaklar var. Zamanlar üstü hayat rehberimiz Efendimiz'in (s.a.s.) çocuklarla/gençlerle ilişkisini tekrar tekrar okuyup bugün işimize yarayacak düsturları bulmak zorundayız. Zira insanî değerlerden yoksun kişilerin İslâmî ve insanî değerleri temsil etmede

ve başkalarına aktarmada başarılı olmaları mümkün olmuyor. İnancına, ailesine, yaşına vs. bakmadan Efendimiz'in (s.a.s.) çocuk ve gençlerle kurduğu bağ, her şeyden önce onların kendisini birer kimlik ve kişilik sahibi birey olarak hissetmelerine vesile olmuştur. Konuyla alakalı rivayetlerden Hz. Peygamber (s.a.v.)'in onlara karşı büyük bir sevgi ve hoşgörü içerisinde olduğunu, onlara değer verdiğini, selamlaşıp hâl hatır sorduğunu, arzu ve isteklerini dikkate aldığını, aralarında adaleti gözettiğini, onlarla şaka-laştığını vs. görmekteyiz. Somut iki örnekle konuyu biraz açalım.

Abdullah İbni Abbas anlatıyor: Bir gün (çocuk yaşta iken) Hz. Peygamber'in terkinde bulunuyordum. Bana: *"Yavrucuğum, sana bazı kaideler öğreteyim."* dedi ve şöyle buyurdu: *"Allah'ın buyruklarını gözet ki, Allah da seni gözetip korusun. Allah'ın (rızasını) her işte önde tut, Allah'ı önünde bulursun. Bir şey isteyeceksen Allah'tan iste. Yardım dileyeceksen, Allah'tan dile! Ve bil ki, bütün bir ümmet toplanıp sana fayda temin etmeye çalışsalar, ancak Allah'ın senin için takdir ettiği faydayı temin edebilirler. Yine eğer bütün ümmet, sana zarar vermeye kalksalar, ancak Allah'ın senin hakkındaki takdir ettiği zararı verebilirler. Çünkü artık kaderi yazan kalem yazmaz olmuş, yazıları değişmeyecek şekilde kesinleşmiştir. (Bundan sonra takdirde herhangi bir değişiklik söz konusu değildir.)"*² Çocuğu bir yetişkin gibi muhatap alarak onunla hayata dair ufuk kazandırıcı sohbet etmek, bunu üstenci bir dilden ziyade

merhameti esas alarak yapmak, sohbet için özel fırsatları yakalamak, birebir ve yakın temas halinde olmak... İşte bir gençle diyalogun temel ilkeleri...

“İcraî fiillerimiz kadar ihmalî fiillerimizden de sorumluyuz.” diyor Rasim Özdenören, Hak ettiği ilgiden mahrum bırakılmanın hangi yaşta olursa olsun insanın ontolojik varlığına yapılan en ağır saldırı olduğunu unutmamak gerekiyor. Bizim ihmal ettiğimiz noktalar istemediğimiz tutumların ihya edilmesine kaynaklık edebilir.

İkinci örneğimizden ise kuralları ihlâl eden bir çocuğa nasıl davranabileceğimizi öğrenebiliriz: Rafi' b. Amr el-Gıfârî der ki: Ben henüz küçük bir çocukken bir hurma ağacı taşlamıştım. Beni Hz. Peygamber'e (a.s.) götürdüler. Resûlüllâh buyurdu ki: *“Yavrucuğum! Hurmayı niçin taşladın?”* Ben de: Yemek için (çünkü karnım açtı), deyince Hz. Peygamber (a.s.): *“Yavrum, (bir daha acıkırsan) hurma ağacını taşlama. Altına düşenlerden ye.”* buyurdu. Sonra da başımı okşadı ve: *“Allah'ım, onun karnını doyur.”* diye dua etti.³ Yanlışlığa sessiz ve etkisiz kalmak bir mü'minin tavrı olamaz. Ancak bu yanlış bir çocuk yapıyorsa, davranışının

nedenini kontrolümüzü kaybetmeden, bağırp çağırmadan anlamaya çalışmalıyız ki çocuk bize güvensin, yalana sığınmasın. Ajitasyona veya tehdide başvurmadan çocuğu uyarabilir, en önemlisi alternatif davranışa yöneltebilir, duamızla onu destekleyebiliriz. Çocuklarımıza koyduğumuz sınırların ihlâlinde izleyeceğimiz ne güzel bir yol haritası.

Genelde tüm insanların ama özellikle çocuk ve gençlerin, “söz” ile ilişkisini “söz sahibi” ile olan ilişkisinin niteliği belirler. Sevilen, saygı duyulan ve önem verilen birinden duyulan sözler ve görülen davranışlar insanda etki bırakır. *“Sizden biriniz beni annesinden-babasından, çoluk-çocuğunuzdan ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş olamaz.”*⁴ hadisini çocuklarda ve gençlerde müslüman kimliğinin inşasında ailenin sorumluluğu perspektifinden de okuyabiliriz pekâlâ. Çocuklarla ebeveyn arasında güçlü ve hissedilir bir sevgi bağı var olduğu müddetçe sanal dünya ile ilişki konusunda yıkıcı çatışmalar yaşanmayacaktır. Gençlerin, aileleriyle sağlıklı ilişki kuramadıklarında ailenin değerlerine de savaş açtığına hemen her gün üzülerken şahit oluyoruz. Hangi konuda olursa olsun çocuklarımızla konuşmadan önce kendi durduğumuz yeri, kullandığımız beden ve lisan dilini gözden geçirmek zorundayız.

2. Örnek Olmak

Şimdi biraz da çuvaldızı kendimize batıralım. Sevgi, merhamet ve sorumluluğun, sağlıklı iletişimin temel düstur alındığı yuvalarda yetişen çocuk ve gençler için fazlaca kaygılanmaya gerek olmadığını gösteren araştırmalar var. Amerika'da Christopher Ferguson ve bir grup sosyolog tarafından 165 çocuk üzerinde 3 yıl süren bir araştırmada şiddet içerikli oyun oynayanların gerçek hayatta da şiddet uyguladıklarına dair bir bulguya rastlanmazken aynı araştırmada babalarından dayak yiyen çocukların gerçek hayatta arkadaşlarına şiddet uyguladıklarının ortaya çıkması düşündürücü.

Kendisi ekran kullanımını düzene sokamamış ebeveynler, “an”ı kaydetmekten, “an”ı yaşayamıyor. Mobil teknolojileri yoğun kullanmak çocuklara yönelik duyarlılıklarda azalmaya neden oluyor. Bu davranış biçimi aile içi çatışmaların önemli sebepleri arasındaki yerini çoktan almış durumda. Çocuğuyla göz teması kurarak

konusmayan, sofraya dahi telefonu yanında olmadan oturamayan bir yetişkinin çocuğa söyleyecek neyi olabilir? Dijital dünyayla sınırları belirsiz ilişki biçimimiz bizi teknolojinin nesnesi kılmışken, henüz bilişsel ve duygusal gelişimini tamamlayamamış çocuk ve gençten teknolojinin öznesi olmasını beklemek ne kadar hakkaniyete uygun? “*Ailene namaz kılmalarını emret, sen de onu eda etmeye devam et.*”⁵ ayeti, çocuklarımızın uymasını istediğimiz doğrulara öncelikle kendimizin sebat ve azimle sarılmamız gerektiğine işaret etmiyor mu? Makâsıd-ı diniyyenin beş maddesinin ilkinin nefsi muhafaza olması manidar değil mi? Demek ki kendini koruyamayan hiçbir şeyi ve hiçbir kimseyi koruyamıyor. Artık irademizin sınavı eline-beline-diline sahip olmanın ötesine geçerek internet kullanımı konusunda kendine hâkim olmayı da ifade eder hâle geldi. Dijitalizmin parlak dünyasından ara ara geri çekilerek zihinsel bir hicret gerçekleştirebilir, kendimize dijital detoks uygulayabilirsek, bu konular üzerinde düşünebiliriz.

Sağlıklı iletişim ve güzel örnek olmaya ilave olarak şunları söyleyebiliriz:

- Dijital çocukların analog ebeveyni olma lüksümüz yok, temel dijital okur-yazarlık becerisine sahip olmak zorundayız.
- İnternet ortamındaki olumlu, olumsuz ve riskli içeriklerin, çocukta bağımlılık göstergesi olan davranışların farkında ve bilincinde olmamız gerekir.
- Çocukların aile ve toplum içinde yaşlarına uygun sorumluluk almasını sağlayarak, onlara dijitallik dışında alternatif meşguliyetler bularak hayata aktif katılmalarını sağlayabiliriz.

- Çocuğu olumsuz ortamdan korumak için mute-dil bir kural ve kontrol sistemi oluşturmamız. Çocukların hangi yaşta, hangi teknolojiyi, ne amaçla, hangi ortamda kullanabilecekleri konusunda kesin karar almalı, taviz vermeden uygulamalıyız. İbrahim (a.s.) oğluna, Allah'ın kendisine olan emri konusunda danışırken⁶ buradaki danışmanın mahiyeti sizce nihâî kararı ona bırakmak anlamında mıdır? Ya da şöyle soralım; oğlu “Hayır baba, lütfen beni kurban etme!” dese-ydi, İbrahim (a.s.) emri uygulamaktan vazgeçer miydi? Marazî merhame-tin bugünün hazcı ve benmerkezci dünyasında çocuğa zarar vereceğini göz ardı edemeyiz.
- Yaş seviyesine göre çocuklarımızı sosyal medya mahremiyeti konusunda bilinçlendirebiliriz.

Son Söz

Bir toplumun dokuları arasında yer almaya başlayan bir olgunun toplumsal dönüşümü etkilemesi kaçınılmaz. Bu süreci doğru şekilde izleyip, etkinin yönünü belirleme konusunda başta aile olmak üzere devlet erki, akademik camia ve sivil toplum kuruluşlarına önemli sorumluluklar düşüyor. Sağlam bir yol haritası ile güçlü ve doğru stratejilere muhtacız. İnsanlığın bugünü ve geleceği konusunda yaptıklarımız kadar yapmadıklarımızın hesabının sorulacağını bilinci, bizi sadece kendini ve ailesini koruma şeklindeki savunmacı anlayışla bir adım öteye taşımaları, oyun kuran, oyunu yöneten, oyunu finanse eden... olmaya zorlamalıdır. ■

KAYNAKÇA

- Ercan, Said, Dijitalizm, Motto Yayınları, 2019.
- Kaya, Gamze İnan, Duygu Mutlu Bayraktar-Özgür Yılmaz, “Dijital Ebeveynlik Tutum Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Yıl: 2018 Sayı: 46 Sayfa: 149-173
- Öcal, Yrd. Doç. Dr. Mustafa, “Bir Hadis-i Şerifin ışığında Çocuk Terbiyesi ve Peygamberimizin Eğitim Metodu” Diyanet Dergisi, Ekim-Kasım-Aralık 1 9 8 9.
- Özdenören, Rasim, Hadislerin Işığında Hz. Muhammed, İz Yayıncılık, 2018.
- Sağlam, İsmail, “Hz. Peygamberin Çocuk Eğitiminde Öne Çıkardığı Hususlar”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Cilt: 11, Sayı:2, 2002 Ss. 167-190.
- Uyan, Salih, Dijital Dünyada e-beveyn Olmak, Babiali Kültür Yayınları, 2014.
- Yurdakul, Işıl Kabakçı, Onur Dönmez, Fatih Yaman, Hatice Ferhan Odabaşı, “Dijital Ebeveynlik ve Değişen Roller”, Gaziantep University Journal of Social Sciences, 2013 12(4):883-896.
- <https://dergipark.org.tr/download/article-file/143931>
- <https://www.egitimpedia.com/ergenler-saatini-kac-oldugunu-anlamadiklari-icin-ingiltere-okullarindaki-analog-saatler-kaldiriliyor>
- <https://www.cocukicinicerik.com/videolar>

DİPNOTLAR

- 1 Buhârî, İmân, 41; Müslim, Vasiyyet, 5.
- 2 Tirmizî, Kıyâmet, 59.
- 3 Ebu Davud, Cihad, 85.

- 4 Buhari, Sahih, İman, 2/8.
- 5 Tâhâ, 20/132.
- 6 Sâffât, 37/112.

KUŞAKLAR ve SOSYAL MEDYA DİLİ

Fatih UYAR

Yıldız Teknik Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi

Kuşak çatışması nesilden nesile gerçekleşen bir hadisedir. Günümüzde teknolojinin gelişmesi ve internete her zaman ve her yerde erişilebilmesi sebebiyle sosyal medya ve küreselleşme gibi geniş kapsamlı, farklı dinamikler ortaya çıkmış, onların da dahil olmasıyla kuşak çatışması farklı bir boyut kazanmıştır.

Nesiller arası farkı anlayabilmek için X, Y ve Z kuşakları arasındaki farklılıkları bilmek çok önemlidir. Ülkemizin nüfusunun yaklaşık %22'sini oluşturan ve sayısı gitgide azalmakta olan X nesli, 1965-1979 yılları arasında doğan kişileri kapsıyor. X nesli, sözünü edeceğimiz diğer tüm nesiller arasında kriz dönemlerine, yokluğa ve zorluğa en çok maruz kalmış nesil olmasının yanında, otoriteyle uyumlu, aidiyet duygusu

güçlü, disiplinli ve çalışmayı seven bir nesil olarak karşımıza çıkıyor.

Milenyum kuşağı olarak da isimlendirilen Y neslinin doğduğu 1980-1999 yıllarında hem dünyanın hem de nesillerin gidişatında hızlı ve keskin değişikliklere şahit oluyoruz. Bu dönemde artık her şey daha ulaşılabilir bir hâl almaya başlarken, iletişim ve ulaşım alanında çok büyük değişiklikler meydana geliyor. X kuşağı döneminde evrak, kitaplar ve bilgiler raflar dolusu yer kaplıyorken, Y kuşağı döneminde tüm veriler artık dijital ortamda muhafaza edilebilecek hâle geliyor. Daha da önemlisi görsellik önem kazanmaya başlıyor. Para harcamak için çalışan, otoriteden ve hiyerarşiden hoşlanmayan milenyum nesli, ülkemizde yaklaşık 27 milyon kişiye tekabül ediyor. Bu rakam, ülke nüfusunun üçte birine denk geliyor.

Nesilleri iyi anlamamanın gerekliliği aslında bu noktada kendisini gösteriyor; bir neslin dünyaya, kültüre, geleneğe, dine ve hayata bakışı ne kadar iyi bilinirse, o nesil ile nasıl muhatap olunacağı da buna göre belirlenmiş oluyor. Çünkü her neslin siyasî yönelimi, dine bakışı, en basitinden komşuluğa ve aile ilişkilerine yaklaşımı bile farklılık arz ediyor. Bu nesil, aileleri tarafından genellikle “Bilgisayar başından kalkmıyor.”, “Hiç saygı kalmadı bu gençlerde!” eleştirilerine maruz kalmaktadır.

2000-2020 yılları arasında doğan/doğacak nesil ise Z nesli olarak isimlendiriliyor. Bu neslin sosyalleşmesi, hayatı tanıması ve değer yargılarının oluşması büyük oranda online ortamlarda gerçekleşiyor. Gelecekte uzaklaşmış, yaptıkları işten çabuk sıkılan, sabırsız, aynı anda birçok işe odaklanabilen ve neredeyse her şeyi sosyal medyadan öğrenden bir nesil Z nesli. En çok eleştiriye maruz kalan kesimin bu nesil olduğunu söyleyebiliriz. Bu neslin üyeleri genellikle hayata dair hiçbir iddialarının olmaması, saygısız (!) olmaları ve değer yargılarının farklı olması sebebiyle eleştiriliyor. Fakat burada olaya biraz farklı bir açıdan bakmak gerekiyor. Koca bir insan grubu, benzer davranış biçimleri sergiliyorsa, onları eleştirmek yerine anlamaya çalışmak daha makul görünüyor. Çünkü büyük bir kesim aynı davranış biçimine sahipse, bunun tesadüf olduğunu söyleyemeyiz. Elbette bazı şeylerin değiştirilmek istenmesi veya düzeltilmeye çalışılması gayet normal. Ancak teknolojinin her alanda bireyi sardığı bir dünyaya doğmak da onların suçu değil elbette.

Nesiller arası makasın açılmasının en büyük sebeplerinden birisi sosyal medyadır. Y ve Z neslinden birçok kişi kendi anlam dünyasını, yaşantısını buradan esinlenerek oluşturuyor ve kendi hayatının ne

olduğunu da buradan paylaşıp gösteriyor. Yeni dünyada artık gençler sosyal medya sayesinde birbirleriyle iletişime geçiyor, hatta online oyunlardan tanışıp arkadaşlıklar kuruyor. Ayrıca özellikle ergenlik dönemindeki gençler, bu ortamlardaki kişileri idol olarak görüyor, onlar gibi giyiniyor, tavsiyelerine uyuyor, hayat görüşlerini benimsiyor. Kendilerine idol aldıkları kişiler, hiçbir zaman doğrudan veya otoriter bir tavırla tavsiyelerde bulunmuyor. Gençler sadece onları dinliyor, izliyor ve kendileri de onlar gibi olmak istiyor. Bu nokta, ebeveynler tarafından çok ihmal edilmiş gibi görünüyor. Ebeveynler, baskıyla veya ceza-

ödül yöntemiyle kendi çocukları üzerinde etkili olabileceklerini düşünüyor fakat bu davranış biçimi yeni nesil üzerinde etkili olmuyor.

Günümüzde teknolojinin gelişmesi ve internete her zaman ve her yerde erişilebilmesi sebebiyle sosyal medya ve küreselleşme gibi geniş kapsamlı, farklı dinamikler ortaya çıkmış, onların da dahil olmasıyla kuşak çatışması farklı bir boyut kazanmıştır.

Anne-babaların yabancı olduğu ve her dönemde olduğu gibi adapte olmakta zorlandığı bu konularda endişelenmelerini gerektirecek bir durum yok. Her nesil ayrı problemlere ve eksikliklere sahip. Mesela, X neslinde yetişmiş birçok kişi çocuğunu daha nasıl seveceğini bilmiyor çünkü çocuk üzerinde otorite kurulması, çocuğun yüz bulup şımar-

maması onlar için çok ama çok önemli. Örneğin, babaannem babamı sadece uyurken öpermiş, dedem babama neredeyse hiç sarılmamış. O dönemin gazeteleri araştırıldığında, çocukları uykuda sevmek tavsiye ediliyor; sebebi ise şöyle açıklanıyor: “Çocuklara çok sevgi gösterirseniz çocuklar şımarır.” Ayrıca aileler çocuklarının sürekli telefonla ve tabletle meşgul olmalarından çok ama çok rahatsızlar fakat bu çocuklar da nihayetinde ebeveynlerinin ürünü. Çünkü bundan rahatsız olan ebeveynlerin bazılarına baktığımızda, kendilerine vakit bulabilmek için çocuklarına küçük yaştan itibaren tablet veya telefon verdiklerini görüyoruz. Kendi işleri bittiğinde ise çocuklarının

ellerindeki şeyi bırakmalarını istiyorlar. Bu çok da adil gözüküyor. Başka bir örnek ise; çocuğunun bilgisayar başında geçirdiği zamandan şikâyet ederken, bütün gece sosyal medyada tüm tartışmalara cevap yazmaya çalışan ebeveynler. Çocuklar da doğal olarak ailelerinde gördüklerini uyguluyor. Görebildiğimiz kadarıyla, birçok ebeveyn bu testten geçemiyor.

Öncelikli olarak çocuklarınızla, öğrencilerinizle, belki de torunlarınızla sosyal medyanın kullanımı, ihtiyaçlarınıza cevap verebilmesi konusunda birebir aynı olmanızın pek mümkün olmadığını kabul etmek gerekiyor. Teknolojiyi çok iyi kullanabiliyor olsanız da ilgi alanları ve herkesin dikkatini çeken paylaşımlar farklılık arz edebilir. Bu konuyla ilgili yapılabilecek en önemli şey, iletişime geçmek istediğiniz gencin hayatına bir şeyler katabilmenizdir. Her ne olursa olsun sizin tecrübeleriniz bu konuda onlar için değerli olacaktır. Fakat otoriter bir dil kullanıldığı takdirde ters tepkilerle karşılaşabilirsiniz.

X nesli, çocukları ve torunlarıyla iyi iletişim kurmak istiyorsa, yapabileceği bir diğer şey de onların kurduğu yeni dili öğrenmek olmalıdır. Bunun için sosyal medyada sık kullanılan bazı terimlerin bilinmesi önemli olduğu için bunlardan birkaçını derledik:

Trollemek: Ciddi, iddialı ve resmî platformlarda yapılan paylaşımlara; ciddi olmayan, alaya alan bir karşılık vermek, tiye almak. Mesela, birisi fotoğraf çektirirken, fotoğraf çekilenlerin arasına atlamak gerçek hayatta yapılan bir şey. Tabii sosyal medyada da bunları çokça görüyoruz. Mesela iş adamları, siyasetçiler, oyuncular gibi herkes tarafından bilinen kişiler adına sahte hesap açılıp, birçok kişiye yanlış yönlendirmeler yapıldı. Tabii bu, sosyal medya dilini bilmeyen birçok kişi tarafından ciddiye alındı. Hatta üzerine resmî açıklamalar yapıldığı bile oldu.

YouTube: YouTube kişilerin veya kurumların hesaplarından videolar paylaştığı bir platform. Bu platform televizyonların da tesirini kaybetmesine sebep olmaktadır. Toplam kullanıcı sayısı 2 milyarı aşmıştır. Her yaştan insan burada kendisi için mutlaka bir

şeyler bulabilmektedir. Bu durum 15 yıl içinde gerçekleşti. Bazı anne-babaların çocuklarını uyutmak için bu platformu kullandıklarını biliyoruz. Birçok kişi kendi hayatından belirli kesitleri, hobilerini, yaşamının bir kısmını veya tamamını, kendi çektiği filmleri buradan paylaşıyor. Bu paylaşımlarla fenomen halini alan isimlere ise YouTuber denilmektedir. Kısacası, aklınıza gelen her şeyi burada bulabilirsiniz.

Lol (Laughing out loud): “Sesli gülmek” anlamına gelir. Komik paylaşımların altına veya gönderilen bir mesaja “lol” yazarsanız, çok güldüğünüzü ifade etmiş olursunuz. “Lol” adında bir oyun var ancak bu ifadeyi onunla karıştırmamak gerekli.

Dijital Detoks: İnternet kullanımının çok fazla zamanımızı harcıyor olmasından dolayı hem fiziksel hem de ruhsal bazı sıkıntılar yaşayabiliyoruz. Bunun doğurduğu negatif sonuçlara “Bir dur!” demek için ara vermek, bu mecraların zararlı etkilerinden korunmak ve kontrol altına almak için sosyal medyaya ve internet ortamına ara verildiğinde kullanılan terim. Her bağımlılıkta olduğu gibi sosyal medya ve internet kullanımı için çok önemli bir kavram. Ayrıca çok yaygın olarak bilinmese de dünyada 20-26 Nisan tarihleri arası Dijital Arınma Haftası olarak biliniyor ve bu aralıkta dijital detoks uygulanıyor.

Vlogger: Vlogger kelimesi “Video-logger” kelimesinin kısaltmasıdır. Vloggerlar genellikle günlük hayatlarını belirli bir konsept üzerinden içerik üreterek paylaşıyor. Özel bir konuyu, özel bir günü veya bir etkinliği canlı olarak o kişiden öğrenebiliyorsunuz. Yani video günlüğü de diyebiliriz.

Stalklamak: Sosyal medyada bir kişinin hesabının gizli bir şekilde araştırılması ve paylaşımlarının incelenmesidir. Bunu yapan kişiye “stalker” deniyor. Genellikle sahte hesaplar aracılığıyla yapılıyor. Ama gerçek bir hesaplara yapılıyorsa ve o kişinin çok eski paylaşımları yanlışlıkla beğenildiyse yapılan şey ortaya çıkabilir.

Hashtag Koymak: “#” işareti “hashtag” demek. Hashtag işareti koyduktan sonra paylaşımınızın ön plana

çıkan başlığı veya ilgili olduğu konuları yazıyorsunuz. Diğer kullanıcılar da sizi bu sayede bulabiliyor. Mesela fotoğrafla, belirli bir konumla veya doğayla ilgileniyorsunuz. Buna göre hashtag “#” koyup insanların sizinle etkileşime geçmesini kolaylaştırabiliyorsunuz.

DM (Direct Message) Göndermek: Özellikle Instagram ve Twitter’da kullanılan bir terim. Bir hesaba özelden direkt mesaj atmak anlamına gelmektedir. “DM’den yazdım.” dediğinizde o kişiye direkt olarak özelden mesaj atmışsınız demektir.

Emoji: Emoji kelimesindeki “e” harfi Japoncada görsel anlamına geliyor. “Moji” kısmı ise karakter demek. Genellikle sosyal medyadaki paylaşımlara yorum olarak gönderiliyor ve bir kişi ile mesajlaşırken karşı tarafın yazdığı mesaja karşı sizin durumunuzu anlatan küçük resimciklere deniyor. Bu günlerde emojilerden yeni bir dil ortaya çıkabileceğini söyleyenler olduğu gibi hâlihazırda böyle bir dilin oluştuğunu söyleyenler de var.

BYOD (Kendi Cihazını Getir): Sosyal medyanın etkin olduğu bir çağda artık yeni nesil sabah uyan-
dığı andan uyuyacağı vakte kadar sürekli elektronik

cihazlarıyla birlikte geziyor. Tabii bunun sonucu olarak, kullanılan cihazlar içselleştiriliyor ve bu cihazlarla ciddi bir bağ kuruluyor. Şirketler ise daha iyi verim almak için, çalışanlarının işlerini yaparken kendi cihazlarını kullanmalarına müsaade ediyor. Şirketler için güzel kısmı ise yeni cihazlar almalarına ve yeni yeni masraflar yapmalarına gerek kalmaması.

Noob (Çaylak): Sosyal medya, bilgisayar ve oyunlar konusunda bilgi ve tecrübe eksikliği olan insanlar için söylenir. Mesela bir uygulamadan nasıl paylaşım yapılacağını bilmeyenler veya dijital dünyada temel olarak bilinmesi gerekenleri bilmeyen ve yapılması gereken şeyleri kendi başına yapamayanlar için kullanılır.

Influencer: Influencerlara sosyal dünyanın esnafları da diyebiliriz. Kitleler üzerinde ciddi etkileri olan influencerlar, hitap ettikleri kesimi, satın almalarını istedikleri ürüne yönlendirebiliyorlar. Pazarlama stratejilerinde çokça kullanılıyorlar ve şirketlerin ciddi satış yapmalarına sebep oluyorlar. Influencerların elektronik pazarın en etkili kişileri olduğunu söyleyebiliriz. ■

DİJİTAL MEDYADA ÖZEL HAYATIN KORUNMASI

Arş. Gör. Nilüfer Sena ÇALIK

Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Genç kuşağın kendisini içinde bulduğu bu yüzyıl “yeni medya” veya “dijital medya” olarak isimlendirilir. Geleneksel medyanın (gazete, dergi, televizyon, radyo) dönüşüm yaşaması neticesinde bu yeni iletişim şekli hayatın vazgeçilmez bir parçası haline geldi. İnsanlar kendilerini bu duruma adapte etmeye çalışmaktadırlar. Öyle ki günümüzde artık bu yeni medya araçlarının (internet, sosyal medya, dijital medya) olmadığı bir zaman dilimini tahayyül etmek hemen hemen imkânsız hâle geldi.

Geleneksel medyadan dijital medyaya doğru yaşanan dönüşümün ilk evresi, internetin 1960’lı yıllarda ABD’de savunma amaçlı kullanımıyla başladı. Ülkemizin internet teknolojisi ile tanışması ise 1990’lı yılların başında gerçekleşti. Amerika’dan başlayarak tüm dünyaya yayılan ve zaman içerisinde ülkemizde de kullanım alanı genişleyen internet teknolojisi gün geçtikçe geniş bir işlerlik alanı buldu. Böylece bilgisayar ve internetin birlikte kullanılmaya başlamasıyla dijital medyaya dönüşüm de hız kazandı.

Geleneksel medya, yeni medya veya dijital medya kavramlarının her biri basit birer isimlendirmeden ibaret olmayıp kullanıcılarına sunduğu kolaylık ve işlevsellik bakımından farklılıklar içerir. Muhtemeldir ki geleneksel medyadan yeni medyaya doğru yaşanan değişimde bu işlevselliğinin etkisi göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür. Nitekim yeni medyanın geleneksel medyaya kıyasla daha hızlı olması, çift taraflı etkileşime izin vermesi, ses, yazı ve görüntünün daha kalıcı ve etkili kullanılması interaktif iletişim ortamının yaygınlaşmasında da etkili oldu. Böylece geleneksel medyadan, yani tek taraflı iletişimin hâkim olduğu, kullanıcıların basit birer okuyucudan ibaret olduğu teknolojiden; içeriğini kullanıcıların belirlediği, hızlı, yenilikçi, network etkisinin hâkim olduğu yeni medyaya doğru bir değişim gerçekleşti. Bu değişim geleneksel medyadan yeni medyaya doğru olduğu gibi aynı zamanda web teknolojileri arasında da gerçekleşti. Nitekim geleneksel medya ve yeni medya temelde web 1.0 teknolojisinden web 2.0 teknolojisine geçişi ifade etmektedir.

Dijital medya, kullanıcıların aktif katılımının gerçekleştiği, çevrimiçi etkileşimin sağlandığı web 2.0

teknolojisinin bir ürünüdür. Bilgisayara herhangi bir kitap yüklemek, elektronik posta göndermek, telefon-
dan hava durumu raporlarına bakmak, piyasa takibi
yapmak gibi içeriklerin her biri dijital medyaya has bi-
rer eylemdir. Yani dijital medya yazılı, sözlü ve görsel
içeriklerin internet ortamıyla buluşması sonucu ortaya
çıkan bir platformdur.

Dijital medya, bünyesinde çok farklı platformları ba-
rındırmaktadır. Facebook, Twitter, Instagram, Google
Plus, Pinterest, Foursquare, LinkedIn, Youtube gibi sos-
yal ağlar, mikrobloglar, fotoğraf, video paylaşım araç-
ları ve daha birçok sosyal medya aracı dijital medya
kapsamı içerisinde zikredilmektedir. Günlük işlerimizi
gidermek, oyun oynamak, eğitim faaliyetlerini yürüt-
mek veya sadece eğlenmek amaçlı kullanılan
dijital medya araçları birçoğumuz için
günün önemli kısmını geçirdiğimiz
yerlerdir. Nitekim Türkiye İstatis-
tik Kurumu (TÜİK) tarafından
hazırlanan 2019 yılı raporla-
rına baktığımız zaman or-
taya konulan veriler de bunu
desteklemektedir. Raporda
yayımlanan sonuçlara göre
82,4 milyondan ibaret olan
ülke nüfusunun %72'si yani
yaklaşık 59,36 milyon kişi
aktif birer internet kullanı-
cısıdır. Sosyal medya kulla-
nım oranına baktığımızda ise
bu oran ülke nüfusunun %63'üne
tekabül etmektedir. Bu yüzdesel oran
sayısal verilere vurulduğunda ise 52 mil-
yon kişinin aktif birer sosyal medya kullanıcısı ol-
duğu görülmektedir.

Kabul edilmelidir ki iletişim insanlar için en önemli
ihtiyaçlardan biridir ve bu ihtiyaç içinde bulunduğ-
umuz teknoloji devri açısından göz ardı edilemeyecek
bir öneme sahiptir. Bulunduğumuz çağ değişse de ile-
tişime duyulan ihtiyaç değişmemekte; değişen sadece
iletişimin şekli veya geçirdiği boyut olmaktadır. Nite-
kim TÜİK'in bize sunduğu veriler üzerinden konuşmak
gerekirse ülke nüfusunun yaklaşık dörtte üçü internet
kullanıcısıdır ve bu kullanıcıların her biri günde orta-
lama 7 saat aktif internet kullanımı gerçekleştirmektedir.
Sosyal medya kullanım oranı da aynı şekilde azımsana-
mayacak boyutta olup raporda ortaya çıkan sonuçlara

göre her birey günde ortalama 2 saat 46 dakika sosyal
medya üzerinde vakit geçirmektedir. Bu oranların bi-
zim için önemi şudur: Sosyal medya veya daha üst açı-
dan bakacak olursak yeni medya veya dijital medya
üzerinde vakit geçiren kullanıcılar bu medya araçları
vasıtasıyla geçen zamanı ne oranda doğru kullanabil-
mektedirler? Birçok kullanıcı güne Facebook, Twitter
gibi sosyal medya araçlarını kontrol ederek başlamak-
tadır. Günlük haberler bu medya araçları üzerinden ta-
kip edilmektedir. Aynı şekilde haberleşme bu medya
araçları vasıtası ile sağlanmaktadır. Bu durumda her
gün kullandığımız Facebook'un "Ne düşünüyorsun?"
veya Twitter'in "Neler oluyor?" soruları bizim için ayrı
bir önem arz etmektedir. Ne yazık ki birçok kullanıcı-

nın Facebook, Twitter veya diğer sosyal medya
araçlarının sorduğu bu sorulara bir şe-
kilde cevap verme telaşı içerisinde
iken ihlâl ettiği, farkına varma-
dığı bazı değerler vardır. Mah-
remiyet, ihlâl edilen bu değer-
lerin en başında gelmektedir.

Başka bir ifade ile yaşa-
nan teknolojik gelişmeler bir
şekilde olumlu veya olum-
suz değişime sebep olmuş
ve bu gelişmeler toplumun
farklı kesimlerince farklı tep-
kilerle karşılanmıştır. Dijital
medya ile de teknolojide farklı
bir boyuta geçilmiş ve bu değişim
zaman içerisinde yeni meselelerin
gündeme gelmesine sebep olmuştur.

Bu meseleler içerisinde en önemlisi mah-
remiyet ihlallerinin önüne geçilmesi ve özel haya-
tın gizliliğinin korunmasıdır.

Sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan Batı düşünce
sistemine göre mahremiyet kişinin istediği gibi hare-
ket etmesine imkân tanıyan bir haktır. İslâm hukuk sis-
teminde ise mahremiyet "Şâri'in başkalarının ulaşma-
sına sınır koyduğu hak" şeklinde tanımlanmıştır. Yani
modern hukuk sisteminde mahremiyetin sınırlarını
çizen kişinin kendisi iken, İslâm hukuk sisteminde bu
hak Şâri' tarafından belirlenmiştir.¹ Görülmektedir ki
her iki hukuk sisteminde mahremiyetin sınırları konu-
sunda önemli ölçüde farklılıklar bulunmaktadır. Bu du-
rum modernleşme ve beraberinde dijital dünyaya geçiş
konusunda yaşanan gelişmelerle mahremiyet alanının

**Dijital medyanın
hâkim olduğu şu çağda
bu medya araçlarından
bigâne kalmamız ise zordur.
Bu noktada bize düşen medya
araçlarının her birinin ticarî
kuruluşlar olduğunu unutmak
ve mahremiyetimizi koruma
yükümlülüğünün bize ait
olduğunu asla hatırdan
çıkarmamak gerektiğini
bilmektir.**

Mahremiyet bireyin özgürlük alanını muhafaza eden en önemli kalkan iken dijital dünyada bu alanın sınırları oldukça daraltılmıştır. Bu durumun oluşmasında zihinlerin modernleşmesinin de önemli etkisi vardır.

Yukarıda kısmen işaret edildiği üzere modern hukuk sistemi ile İslâm hukuku arasında mahremiyetin tesisi konusunda açık farklılıklar bulunmaktadır. Bununla birlikte her iki hukuk sisteminde bir şekilde muhafaza edilmek istenen değerler de mevcuttur. Ancak bizim için önemli olan İslâm hukuk sisteminin hedeflediği, hem beden hem de ruhun insan için emanet olduğu bilincidir. Nitekim dijital medya görme, görülme, açığa vurma, onay bekleme; bir şekilde kendini fark ettirme kısacası özel hayat alanını ortaya çıkarıp ifşâ etme üzerine kuruludur. Bu açıdan bakıldığında yeni medyanın en önemli malzemesi kişinin kendisidir. Dijital medya

üzerinde mahremiyetin ifşası noktasında yaşanan ise bir bakıma “Batı bizi ne kadar etkisi altına alabilir?” sorusunun cevabında ifadesini bulmaktadır.

Mahremiyet anlayışı modern düşüncenin de etkisi ile bir şekilde değişmiş, yeni bir boyut kazanmıştır. Nitekim Facebook’un kurucusu Mark Zuckerberg’in 2010 yılında verdiği röportajda kullandığı “Mahremiyet artık norm değil. İnsanlar artık daha çok insanla ve daha açık bir şekilde paylaşıyorlar ve bundan memnundurlar.” ifadeleri günümüzde mahremiyet anlayışının tanımının nasıl değiştiğini ve önceden özel alan, sır alan kapsamına giren başkalarının bilmesi istenmeyen şeylerin bugün kamuya açılmasından ve paylaşılmasından sakınca duyulmayan içerikler haline geldiğini göstermektedir.

Günümüzde mahremiyetin ifşası noktasında bir şekilde medya kanalları vasıtası ile görmeye alışır olduğumuz ve bizim için normalleşme boyutuna ulaşan kendini gösterme, açığa vurma, beğenilme çabası içerisinde bulunma temelde mahremiyeti doğru anlamamaktan kaynaklanmaktadır. Çünkü mahremiyet bir insan için en dokunulmaz olanken çoğu zaman dokunulmaz ve en özel olan bu alan kişinin kendi rızasıyla ihlâl edilmektedir. Oysaki mahremiyet özel hayatın gizliliğinin en kuvvetli dayanağıdır. Yani mahremiyet diğer insanların muttali olmasına izin verilmeyen, her türlü müdahaleye kapalı, kişinin yakın çevresi ile sınırlı kalan hayat alanını kapsamaktadır.

Dijital medya, kullanıcıların kendileri ile ilgili bilgileri görsel içerikleri paylaştığı, bu sayede kendilerini ön plana çıkardığı bir alandır. Nitekim dijital medyayı kendine has kılan da kişinin özel hayat alanını daha çok göz önünde bulundurmasıdır. Dijital medyanın bu özelliği diğer kullanıcıların merak duygusunu harekete geçirmektedir. Oysa “Zannın çoğundan sakının; çünkü bazı zanlar günahıdır. Gizlilikleri araştırmayın, birbirinizin gıybetini yapmayın.”¹ ayet-i kerimesi tecessüs, gizlilikleri araştırma ve gıybet konularına yasak getirmekte ve bu yönüyle Allah’ın özel hayatın korunması noktasındaki muradını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte özel hayat alanının ifşası ile ilgili beden mahremiyeti meselesi gündeme gelmektedir. Dijital medya çift taraflı etkileşim sağlarken kullanıcılar hem alıcı

hem verici konumundadırlar. İnteraktif iletişim sağlarken paylaşılan içeriklerin çoğunluğunu ise kişilerin kendisi oluşturmaktadır. Bu da haliyle “Mümin erkeklerle söyle gözlerini haramdan korusunlar.”² ve “Mümin kadınlara söyle ırzlarını korusunlar. Görünen kısımlar müstesna, zînet yerlerini göstermesinler.”³ ilahi buyruklarıyla çalışmaktadır.

Son olarak şunu da belirtmek gerekir ki dijital medya üzerinde mahremiyetin korunması hususunda hassasiyet gösterilmesi gereken en önemli alan yaşamımızı sürdüğümüz evlerimizdir. Korunması konusunda hassasiyet gösterdiğimiz ve içeri girdikten sonra kapılarını sıkıca kapadığımız hanelerimizin kapıları maalesef ki dijital medya vasıtası ile tanımadığımız insanlara sonuna kadar açılmaktadır. Oysa içinde yaşadığımız evler bireyin özel hayat alanıdır, dolayısıyla da gizlidir, sırdır. Dijital medya ise bu alanları adeta herkese açık bir alana çevirmektedir. “Ey iman edenler! Kendi evinizden başka evlere geldiğinizi hissettirip ev sahiplerine selam vermedikçe girmeyin.”⁴ ve devamında gelen “Eğer evde kimseyi bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size geri dönün denirse hemen dönün.”⁵ mealindeki ayetler ile gözü sakındırmak ve bu sayede gözün muttali olunması istenmeyen bilgidan uzak tutulması yönünde uyarılar içeren hadislerle çalışmaktadır.⁶ Bu yönde bir bilinç söz konusu olmadığı içindir ki dijital medya üzerindeki paylaşım yapan kişiler bazı görsel içerikleri paylaşma noktasında endişe duymamaktadırlar.

Dijital medyayı oluşturan her bir platform bir şirkete bağlı özel bir kuruluştur. Facebook’un kurucusu Mark Zuckerberg’in mahremiyet çıkışından sonra Google CEO’su Eric Schmidt’in 2010 yılında verdiği röportajda benzer şekilde “Saklayacak bir şeyiniz varsa paylaşmayın.” demesi bu sitelerin mahremiyet diye hassasiyetlerinin olmadığını göstermektedir. Dijital medyanın hâkim olduğu şu çağda bu medya araçlarından bigâne kalmamız ise zordur. Bu noktada bize düşen medya araçlarının her birinin ticarî kuruluşlar olduğunu unutmak ve mahremiyetimizi koruma yükümlülüğünün bize ait olduğunu asla hatırdan çıkarmamak gerektiğini bilmektir. ■

DİPNOTLAR

- 1 Güllük, İsmail, “Avret Mahremiyeti Prensipleri Açısından Görüntü Gerçeklik, Sanal Âlem ve Cinsellik Üzerine Fıkhi Bir Analiz” *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 23, 2014, s. 105-107.
- 2 Hucurât, 49/12.
- 3 Nûr, 24/30.

- 4 Nûr, 24/31.
- 5 Nûr, 24/27.
- 6 Nûr, 24/28.
- 7 İlgili hadisler için bkz. Müslim, Edeb, 41; Buhârî, İsti’zân, 11.

DİJİTALLEŞMENİN SAĞLADIĞI FIRSATLAR VE KAÇAN TRENİ YAKALAMAK

Said ERCAN

Uluslararası Sosyal Medya Derneği (USMED) Başkanı

Dijitalin yükselmesi ve Anadolu’da yaygın hale gelmesi ile birlikte, Türkiye’de bireysel başarı hikayeleri artıyor, dünya çapında internet ve sosyal medya ünlüsü (celebrity) çıkarıyoruz, hayatlar değişiyor, yetenekli olanlar kendilerini ifade ederek, birçok alanda dijital imkanları sonuna kadar kullanıyorlar. Fenomen olmak isteyenleri, YouTuber olup hayatı değişenlerin hikayesini görüyoruz. Markalar ve kurumlar için genel fotoğrafa bakarsak: Günümüzde markalar/ünlüler/kurumlar için sosyal medya ve dijital alanda boşluklar bulunmakta bu durum markalar için avantaj oluşturmakta; fakat yakın gelecekte tüm markaların bu platformda olacağı ve tüm ortamın dijitalle kayacağı düşünülecek olursa bu işleyiş artık bir avantaj olmaktan çıkacak ve müşteriler tarafından geri dönüşler pek yararlı olmayacaktır. Yakında “vatandaş (yurttaş) gazeteciliği” tamamen ön plana çıkmış olacak, belki sosyal medya fenomenlerinden

kanaat önderleri oluşacak. Sanal gerçeklik pazarlaması kavramı tamamen hayatımıza girecek. Örneğin markete gitmeden marketteki reyonları sanal gerçeklik gözlükleriyle evimize getirip alışverişimizi gerçekleştirebileceğimiz bir dönem bizi bekliyor. Kripto paraların iyice ekonomiye dahil olması, siber güvenlik alanında çalışan kişi kurumlar, telif hakları hukuku revaçta olacak, siber alan ile ilgilenen psikologlar da çok aranan meslekler arasında yerini alacak. Dijital detoks ve teknolojiye tamamen uzak hareketlerin de popüler hale gelmesi bekleniyor.

Dijital Tren Kaçtı mı?

We are Social 2019 verisine göre Türkiye’de 60 milyon sosyal medya kullanıcısı var. Instagram kullanıcı sayısı ve ülke nüfusu penetrasyonuna göre dünyada ikinci sıradayız. Ülkeler üçe ayrılıyor: Teknolojiye yön verenler, üretenler ve tüketenler. Önümüzde iki

önemli aşama var, üreten olmak ve yön veren olmak. Türkiye hinterlandı güçlü bir ülke, Balkanlar, Orta-doğu, Türki cumhuriyetler ve Hint alt kıtasını dik-kate aldığınızda milyarlarca kişiyi etkileyen bir etki alanı var. Kendi yazılımlarıyla, uygulamalarla ve sos-yal ağlarla ses getirebilir Türkiye. Tren kaçmadı ama kaçmak üzere. Dünyanın en büyük şirketleri, tekno-loji şirketleridir. Bugün Amerika'nın en büyük on şir-ketine baktığımızda dokuzunun teknoloji şirketi ol-duğunu görüyoruz.

Türkiye son dönemde hem Dijital Dönüşüm Ofisi ile hem İletişim Başkanlığı çalışmaları ile hem de BTK (Bilgi Teknolojileri Kurumu) ile ciddi çalışmalar ya-pıyor, sosyal medyayı analiz ediyor. TÜBİ-TAK ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı yerli start up projeleri destekliyor, yerli girişimcilerin önü açılıyor, ayrıca siber güvenlik alanında hem Emniyet hem Silahlı Kuv-vetler aktif çalışmalar yapıyor ve "beyaz şapkalı hacker" is-tihdam ediyor. Türkiye duru-mun farkına varmış durumda ve çalışmalarını hızlandırdı. Yerli arama motorları dene-meleri de Türkcell öncülüğünde devam ediyor. Türkiye yakın gele-cekte teknolojiyi üreten ve yüksek tek-noloji ihraç eden ülkeler arasına girecektir.

Bireysel olarak da teknolojiyi mesleğine adapte edebilenler ayakta kalıyor, onun için 50 yıllık dev sinema sanatçıların 1 yıllık fenomenlerle film çe-kerken ya da popçuları klipte oynarken görüyoruz. Dijital dönüşüm her şeyi etkiliyor, kültür, din, dev-let, iletişim, ahlâk aklınıza ne gelirse. Böylesi bir du-rumda global dijital TV platformları Hollywood'u bile bitirmişken, dijitale aktarılmayanların yaşama şansı maalesef yok.

İçerik her geçen gün daha önemli hale geliyor. Bir dönem markaların takipçi sayısı önemli iken, bir dönem görselleri önemli iken, şimdilerde içerik çok önemli hale geliyor. Tüketicilerin sizin hakkınızda yorumları sizin içeriğinizden kat kat önemli hale

geliyor, içerik pazarlamasında storytelling (hikâye anlatma) en önemli unsur olacak, ürününüzün bir başarı hikayesi yoksa ya da bir hikayesi yoksa sadece maddi amaçlar için kurulduysa müşteriler nezdinde çok iyi bir konumda olmayacak, ama bir marka hi-kayesi olan, insanlaşmış marka hikayeleri olan, tü-keticisini hikayesi ile bütünleştiren markalar/kişiler daha kazançlı çıkacak.

Consumer (Üretüketici)

Costumer ve producer kelimelerinden ortaya çı-kan Türkçe "üretüketici" diyebileceğimiz hem üreten hem tüketen bir pazarlama döneminden bahsediy-o-ruz. Mesela sosyal ağlarda hem üretici hem tüketiciyiz, mesela dijital bankacılıkla kendi hesabımızı kendimiz oluşt-u-ruyor, talimat veriyor EFT yapı-yoruz, aslında consumer tam da böyle bir şey işte. User Gene-retad Content dediğimiz bu içerik üreticisi ve tüketicisi olma durumu yakın gelecekte iyice artacak, makinaların ka-litesinin artması, internete eri-şimin demokratik bir hak ola-rak tanınması ve Google'ın tüm dünyaya internet vermek için baş-lattığı çalışmalar, daha çok gerçek ki-şinin bağlanmasını sağlayacak, şu anda dün-yanın sadece yarısı internet kullanıcısı.

Sosyal Sorumluluk

Sadece kapitalist duygularla iş yapan firmalar ele-necek, dünyayı güzelleştirmeyen, insanlığa bir şekilde katkısı olmayan firmalar pazarlama güçlükleri çeke-cekler, tüketiciler firmalardan artık duygusal işler bekleyecekler, sosyal sorumlulukta samimi ve güzel işler görmek isteyecekler. Sosyal sorumluluk faaliyet-lerinde öncü kişi ve kurumlar dijital ortamda daha güvenilir bulunacak, çalışma ortamının iyiliği, per-sonel politikası, çevreye duyarlılık, geleceğe yatırım, gençlere yönelik çalışmalar firmaları sektöründe li-derliğe taşıyacak.

**Kripto paraların
iyice ekonomiye
dahil olması, siber
güvenlik alanında çalışan
kişi, kurumlar, telif hakları
hukuku revaçta olacak,
siber alan ile ilgilenen
psikologlar da çok aranan
meslekler arasında
yerini alacak.**

Big Data (Büyük Veri)

Büyük veri artık tüm kurumların mecburen yapacağı bir pazarlama fırsatına dönüşecek. Fırsat, çünkü bunu en iyi kullanan ve müşterinin seveceği şekilde kurgulayan firmalar bir adım önde olacak, alâkasız pazarlama yapan kurumlar spamlanacak ve çok büyük tepkiler alacak.

Small data ile daha küçük veriler işlenerek müşteri odaklı, nokta atışı tüketici davranışları yönlendirilmesi hedefleniyor. “Data kimdeyse kral odur.” dönemi başlıyor, sosyal ağlardaki ücretsiz verilen datalar, sizi daha iyi tanıyan firmayı bir adım öne geçiriyor. Ülkeler de bu datalardan etkilenecek, vatandaşını küresel sisteme kaptırmak istemeyen ülkeler bu datanın ülke dışına çıkmasını engellemek zorunda. Çipli kimlik kartları bu data yönetimi konusunda ciddi güvenlik açıkları barındırıyor.

Nesnelerin İnterneti (IoT)

Sabah saatinizi kurduğunuzda telefonunuz navigasyon programı ile konuşup iş yolunda trafik varsa sizi erken kaldıracak. Nesnelerin interneti, artık sadece telefonun değil, tüm cihazların akıllandığı ve birbiri ile

konuştuğu bir dönem olacak. Dijital bankanız ile kredi kartınız ile buzdolabınızın konuştuğu ve kendi kendine sipariş verdiği bir dönemi düşünün iş oraya kadar gidecek. Nesnelerin akıllanması ve yapay zekâ ile donatılması IoT’nin 2020 yılında 50 milyar nesnenin internete bağlı olması öngörülüyor, her nesne akıllanırken aklını daha az kullanan insanoğlu projesi hayata geçiyor. Size ait bir dijital asistan sizinle nesneler arasında analistlik yapıyor ve size hayır diyemeyeceğiniz öneriler sunuyor.

Yapay Zekâ (AI)

Yapay zekâ teknolojileri hayatımızı sarıyor, gün geçmiyor ki yeni bir yapay zekâ haberi duymayalım, yapay zekânın yazdığı senaryolar, yaptığı resimler, metin yazarlığı, sağlıkta yapay zekâ ameliyatları, hologram yapay zekâ sanatçıları yaygınlaşıyor hatta Japonya’da Tama şehrinde ilk yapay zekâ belediye başkan adayı bile çıktı. Yapay zekâ hayatımıza hızlı bir giriş yaparken özellikle gençleri kariyer ve iş noktasında bir telaş sardı. Milyonlarca insan yapay zekâ sebebiyle ya iş bulamayacak ya da işsiz kalacak. Endüstri 4.0 Çin’in ucuz iş gücü için Almanya başta olmak üzere Batılı gelişmiş ülkelerin buldukları otomasyon bazlı bir çözüm, iyi tarafı insanın elini kolunu değil kafasını ve zekâsını kullanacağı mesleklere yönelmesi fakat burada yapay zekâ ile zekâ gerektiren işler robotlara devredilmiş oluyor. Her halükârda işsiz ordusu olacak, peki bu işsiz ordusuna katılmamak için ne yapmak gerekiyor? Ben robotları taklit eden kişi ve işlerin maalesef hüsrana uğrayacağını düşünüyorum daha fazla robotlaşmak değil insanlaşmak iş olarak geri dönecek yani dünyada daha fazla robota değil insana ihtiyaç olacak.

Yapay zekâ robotlar bizim düşünerek yaptığımız her şeyi yapabilecek ama düşünmeden bilinç ve duygu ile yaptığımız şeyleri yapamayacak.

Şöyle klasik bir örnek vereyim konferanslarımda soruyorum. Rüzgâr mı daha çok hata ediyor klima mı? Hemen herkes klima diyor, daha rüzgârı dahi taklit edememiş bir bilim, insanı tam anlamıyla nasıl taklit edecek? Ona nasıl bilinç verecek? Ona trans-hümanizm çalışmaları ile insansı özellikler aktarmaya çalışıyor. Aslında olan şu: Smart (akıllı) robotu cobot (comminicatin-iletişim kuran robot)’a dönüştürürken, insanı da hızlıca robotlaştırarak aradaki farkı azaltıyor. Günümüz modern şehir insanı maalesef kadim yaşam becerisini kaybediyor, yardımlaşma, dayanışma, akrabalık, komşuluk ölüyor, bağımlılık ile birlikte insanın aile içindeki iletişimi de bitiyor, tekilselleşme/singularity (teknolojik tekillik, gelecekte yapay zekânın insan zekâsının ötesine geçerek, medeniyeti ve insan doğasını radikal bir biçimde değiştireceğine inanılan hipotez) ile birlikte insan yalnızlaşıyor Japonya’da çıkan “Tek Başına” hareketi bunun en güzel örneğidir.

Yapay zekânın karmaşık planlama, kavram oluşturma, yüz mimik koordinasyonu, duygusal analiz gerektiren işleri yapamayacağı ortada. Yapay zekânın insan ile iletişim kurması ve “sohbet” etmesi mümkün görünüyor ama empati yapması hatta paradigma oluşturmaları da mümkün değil, bisiklet sürmek gibi bazı yetenek ve yaşam becerisi gerektiren düşünmeden yaptığımız işleri de yapamıyor.

Dijital Göçmenler ve Dijital Yerliler

X, Y, Z kuşağı ayrımı ve yeni gelişen Alfa kuşağı ayrımına yeni bir kuşak daha dahil oldu: C kuşağı. C (si) nesli diyebileceğimiz bu kuşak aslında yaş ile ilgili değil. Y kuşağı 1980 sonrası doğanlar,

Z kuşağı 2000 sonrası doğanlar olarak tasnif edilirken C kuşağı yaş fark etmeksizin teknolojiyi iyi kullanan kuşakları temsil ediyor. Pekâlâ 80 yaşında bir dede de çok iyi dijital kullanıcı olabilir, adapte olabilir. Tüm bu kuşakları kapsayan ve bence doğru bir tanımlama olan dijital yerliler ve dijital göçmenler ayrımı önemli, burada keskin bir yaştan bahsetmiyoruz ama dijitalin içine doğan nesle “dijital yerliler” diyoruz, yani doğduğunda telefon vardı, internet ve tablet vardı, bu nesil dijital yerli olarak dijitali çok daha hızlı öğreniyor ve aktif kullanıyor; dijital göçmen ise sonradan dijitalin içine göçen, geleneksel bir dünyada büyümüş, TV, radyo dışında çok fazla dijital teknolojilere âşinâ olmayan nesil diyebiliriz.

Dijital dönüşümle dijital yerliler kadim dünyaya ait her şeyi sorguluyor ve yeniden modernize ederek hayatına aktarıyor. Bu süreç, dünyada birçok şeyi değiştirecek ve taşları yerinden oynatacak.

Dijital yerliler artık seçimlerde etkileyici hâle geliyor, belki iki seçim sonra belirleyici olacaklar, seçmen davranışı dijitali iyi kullanan adaylarla şekillenecek, dijital iletişim hiç olmadığı kadar önemli olacak. Dijital dönüşümle dijital yerliler kadim dünyaya ait her şeyi sorguluyor ve yeniden modernize ederek hayatına aktarıyor. Bu süreç, dünyada birçok şeyi değiştirecek ve taşları yerinden oynatacak.

Manchester Üniversitesi’nin 55 bin genç ile yaptığı dev araştırma şunları ortaya koydu, gençler artık öz bakımlarını dahi önemsemiyor, marka merakı yok, dinden uzaklaşıyor ve yalnızlaşıyor. Bu kapsamda İngiltere’de Yalnızlar Bakanlığı bile kuruldu. Tekilsellik (singularity) felsefesi en çok dijital yerlileri hedefliyor ve onları kendi deyimleri ile “yaratıyor”. Kendini teknoloji peygamberi ilan eden Google Yapay Zekâ birimi başında bulunan Ray Kurzweil “İnsanlık 2.0” yani versiyon 2 insanlık kitabında açık açık gençlerle/çocuklarla nasıl bir dünya hayal ettiklerini, üremeyi nasıl bitireceklerini yapay zekâ ile dünyayı nasıl değiştireceklerini itiraf ediyor. ■

DİJİTAL ÂLEMDE KENDİNİ BULMAK YA DA KAYBETMEK

Doç. Dr. Mehmet Emin BABACAN
İbn Haldun Üniversitesi, Medya ve İletişim Bölümü

Günümüzde yediden yetmişe hemen herkesi ilgilendiren bir konu olarak dijital teknolojiler ile ilişkimizin nasıl ve ne kadar olması gerektiği metaforik bir anlatımla “çorba kıvamında” şeklinde ifade edilebilir. Makalenin hemen başında bu önemli soruya böyle kısa ve sade bir cevabın verilmesi ile maksadın ne olduğu metin boyunca anlaşılacaktır. Dijital teknolojilerin kullanımını konusunda sıklıkla sorulan ve merak edilen bu temel soruya çoğumuz daha kesin ve net bir reçete beklemekteyiz. Özellikle çocukların ve gençlerin ölçsüz kullanımlarında karşı karşıya kalınan bağımlılık durumlarına yönelik hemen sonuç alınabilecek reçeteler istenmektedir. Beklenen reçetenin kolay olmadığı ve herkesi içine alacak kapsamda bir reçetenin de mümkün olmadığı belirtilmelidir. Kişinin durumu, ihtiyacı ve dijital teknolojiler ile kurduğu ilişki biçimine göre bu reçete farklılaşacak

ve kullanıma ilişkin kıvam süreç içerisinde bulunacaktır. Özetle, dijital teknolojiler ile ilişkilerde gerek söz konusu bu teknolojilerin temel karakteristiğinin iyi tanınması, gerekse bireyin kullanım alanları, ihtiyaçları ve ölçüsünün iyi belirlenmesi gerekmektedir. Başka bir ifade ile dijital teknolojilerin birey ve toplum hayatındaki yerine ilişkin anakronizme düşmeden ve gerçekliğini yok saymadan bir ölçü, denge ve kıvam içerisinde kalınması gerekmektedir.

Dijital Teknolojileri Tanımak

Dijital teknolojilerin en önemli karakteri hiç kuşkusuz interaktif olmasıdır. Başka bir ifade ile bireylerin karşılıklı hem özne hem de nesne olarak iletişim sürecinde aktif bulunabilmeleridir. Söz konusu bu karakter dijital teknolojileri geleneksel iletişim

araçlarından (radyo, tv, gazete, sinema vb.) farklı kılınmaktadır. Bu farklılık nedeniyle dijital teknolojiler bireyin kendini bulacak bir mecraya da kendini kaybedecek bir mecraya da dönüşebilmektedir. Bu yönüyle dijital teknolojilerin sunduğu imkanla birey gerçek hayatında olmak istediği, görünmek istediği, bulunmak istediği hemen her şeye ulaşabilme imkânı bulmaktadır. Bu yönüyle dijital ortamın tamamen sanal bir mekân olmadığı, gerçek hayatla olmak isteyen hayatın karışımı olan hibrit bir karakteri olduğu belirtilmelidir. Bu bakımdan dijital teknolojiler ile insan ve insan psikolojisi iç içe geçmiştir. İnsana ait özellikler teknolojiye, teknolojiye ait özellikler de insana transfer edilmektedir. İnsan ve teknoloji arasındaki söz konusu bu hibrit ilişkiyi çarpıcı biçimde ifade eden Rainer Funk¹ “Bir ürüne sattıran ne varsa atfedilir; duygular, ihtiyaçlar, ruh halleri, sıcak bir ilginin, içsel yaşantının, başarının ya da avantajın sembolleri. Genellikle söz konusu olan emniyet, güven, sevecenlik, etkinlik gibi değerler. Yani aslında insana ve başarılı bir yaşama ait olan ama ürünlere aktarılması ve onlarla birlikte satılması gereken özelliklerdir.” şeklinde özetlemektedir. Bu nedenle bireylerin dijital teknolojiler ile kurduğu ilişki, daha doğrusu dijital teknolojilerin bireyle kurduğu ilişki geleneksel iletişim araçlarına benzememektedir. Dijital teknolojilerin insanla iç içe geçen söz konusu bu karakteri beraberinde bağımlılık ilişkisini de getirmektedir. Zira bireyin dijital teknolojilerin hem üreticisi hem de tüketicisi olması, onunla kopmaz bir bağla bağlanmasını zorunlu kılmaktadır. Geleneksel iletişim araçları insanın dışında ve karşısında konumlanan, muhatapını edilgen kabul eden bir karaktere sahipken, dijital teknolojiler bizzat muhatapın varlığıyla

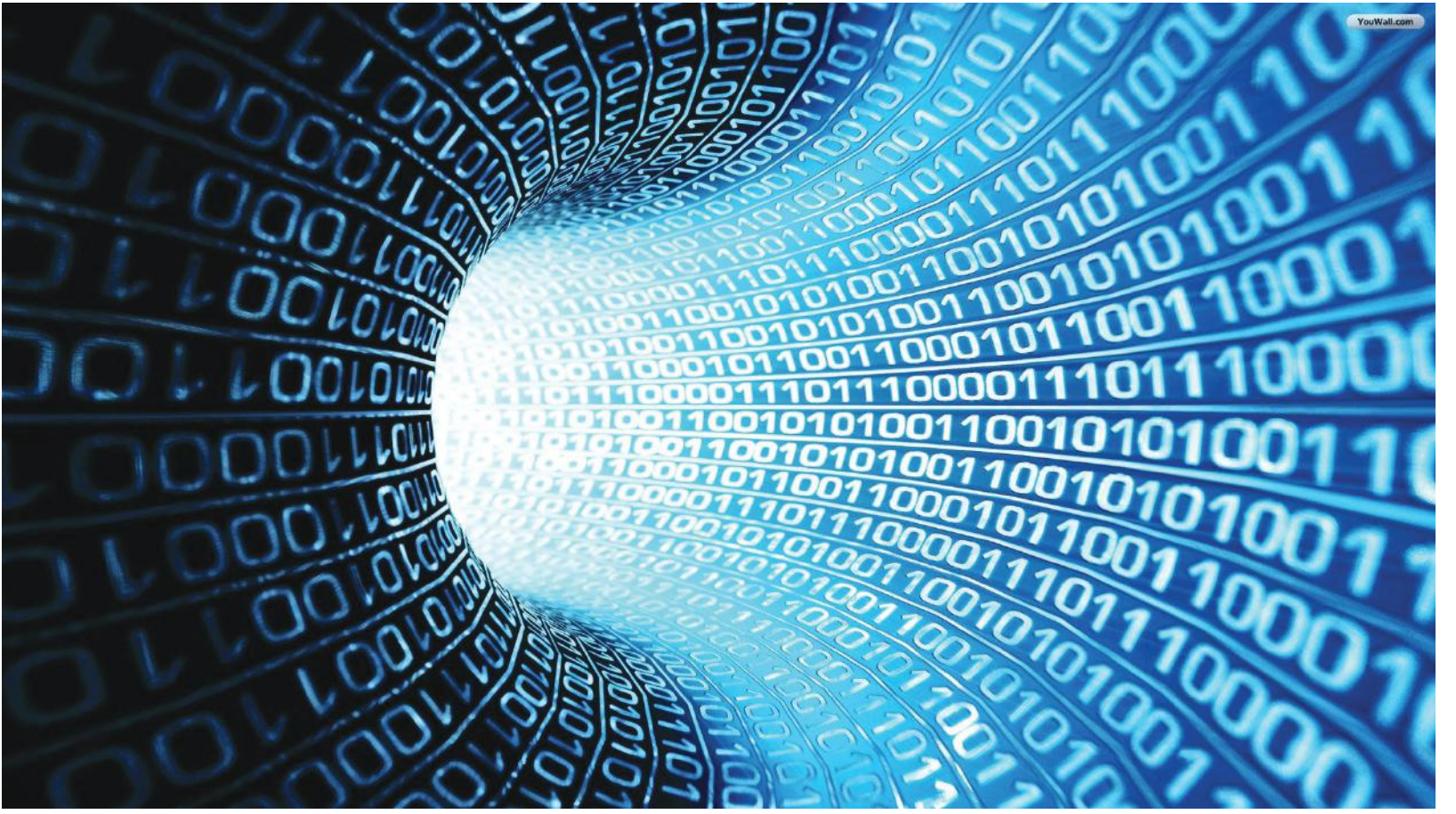
iç içe geçmiş ve onun varlığıyla hayat bulan bir karaktere sahiptir. İç içe geçtiğimiz söz konusu bu yeni nesil teknolojik dünyanın “doğrudan doğruya insan ilişkisinin biçimini değiştirici, kimliğimizi inşa edici, psikolojimizi biçimlendirici bir niteliğe sahip”² olduğu belirtilmektedir. Özetle dijital teknolojilerin bu karakteri tanınmalı, kavranmalı ve bağımlılıkla ilişkisi ancak bu şekilde kurulmalıdır. Bu anlamda bağımlılık derecesinde klinik bir vakıya dönüşmeyen kullanım pratikleri, söz konusu bu teknolojinin temel karakterini tanımakla mümkündür.

Bireyin Dijital Teknolojilere Olan İhtiyaçlarını Kavramak

Günümüzde dijital teknolojilerin hayatın her alanında ve hemen herkes tarafından kullanılması teknoloji ile ilişkimizin ne ve ne kadar olması gerektiği hakkında özdüşünsel olmayı gerekli kılmaktadır.

Geleneksel iletişim araçlarında hedef kitleye göre özel içerikler oluşturulurdu. Başka bir ifade ile hedef kitlenin yakalanması ve ona tekabül edilmesi için özel çaba sarf edilirdi. Dijital teknolojilerin ise bizzat içerik üreticisi ve tüketicisi hedef kitlenin kendisi olmaktadır. Bu bakımdan dijital teknolojiler her bir kullanıcının mutlaka

farklı ihtiyaçlarına tekabül etmektedir. Zira dijital teknolojilerin kullanım nedenlerine ilişkin yapılan araştırmalarda önemli ölçüde psikolojik bir zeminin bulunduğu belirtilmelidir. Başka bir ifade ile her insanın kendisine dair bir şeyler bulabileceği, kullanım pratiklerinin psikolojik zeminde bir karşılığa tekabül edeceği bir zemini söz konusudur. Kimi sosyalleşme ihtiyacını giderdiğini düşünerek kullanmakta, kimi yaşadığı travmaları hafifletecek bir sağaltım ortamı olarak gördüğü için kullanmaktadır. Kimi sosyal sermayesini geliştirdiği için kullanmakta, kimi gerçek hayatta olamadığı, bulamadığı ve gerçekleştirmediği kimlik inşasını gerçekleştirmediğini düşündüğü için kullanmaktadır. Kullanım

amaçları ve pratikleri farklı olmakla birlikte hemen herkesin dijital teknolojiler ile ulaştığını düşündüğü şey; bireyin kendi sınırlarını ve imkânlarını geliştirdiği düşüncesidir. Başka bir ifade ile insanın gerçek hayatta kendisini çevreleyen sınırları aşarak, hacminin ve haddinin kapsamını artırdığını düşünmesidir. İnsanın teknoloji ile ilişkisini George Frankl çarpıcı biçimde şöyle dile getirmektedir:

“Bizler şu anda, insanlığımızı, narsistik bentahayyül ve tasavvurumuzu, gücü ele geçirme düşlerimizi, her şeye kadir ve her yerde hazır ve nâzır olma fantezilerimizi bu yeni teknolojiye yansıtma süreci içinde yaşıyoruz. Ancak beklentilerimizi bu makinelerle yansıtip ve bu makinelerin her şeye gücü yeten özelliklere sahip olmasını ve sonra da bizim bu özelliklere sahip olmamızı düşlerken, gitgide bu makinelere bağımlı hale geliyoruz. Geliştirdiğimiz yeni tapınma biçimleriyle bu makinelerin bizim yeteneklerimizi yutmasına ve yok etmesine hem izin veriyor hem de göz yumuyoruz; böylelikle onların

büyülerine biz de katılabilir ve bu büyüyü biz de tecrübe edebiliriz diye hayal ediyoruz”³

Dijital teknolojiler ile insanın kendi sınırlarını ve hacmini katlayarak artırması, insan ilişkilerinde aynı zamanda organik olmayan bir süreci beslemektedir. Teknolojinin yardımıyla kendi doğallığında gelişmeyen her türlü insan ilişkisi, içinde bağımlılık sürecini de geliştirmektedir. Örneğin bir insanla tanışmak ve sonrasında o tanışıklığı dostluğa dönüştürmek, uzun yıllar emek, fedakârlık, sabır ve empati gibi daha birçok duyguyu gerekli kılar. Fakat dijital teknolojilerin sunduğu imkânla bütün bu süreçler son derece hızlı işler ve aynı hızla son bulur. Hızlı işleyen söz konusu bu sürecin insan varoluşundaki karşılığı ve insanın sıkça yaşamak zorunda kaldığı hayal kırıklığının azaltılması için insanın teknoloji ile kurduğu bu ilişkinin devam etmesi gerekmektedir. Teknoloji bağımlılığı denilen şey esasen insanın teknoloji ile kurmak zorunda olduğu bu ilişkidir. Başka bir ifade ile bağımlılık, teknolojinin sunduğu imkân

ile hacminin ve haddinin sınırlarını genişleten insanın, bu hacmin ve haddin hakkını vermesi anlamında sürekli teknolojiyi kullanmak zorunda olmaktadır. Örneğin teknolojiden birkaç gün veya birkaç saat uzak kaldığında insanın kendisini dünyanın dışında başka bir gezegende yaşadığını hissetmesi bu nedenledir.

Dijital âlemde insanın kendini kaybetmesi veyahut bağımlılık ilişkisi geliştirmesi, sadece teknik bir mesele değildir. Başka bir ifade ile insanın teknolojiyi salt boş zaman etkinliği veya can sıkıntısını giderdiği bir araç olarak görmesi değildir. Teknoloji ile bağımlılık ilişkisi belki bu şekilde basit sebeplerle başlayabilir. Fakat dijital teknolojilerin insanı içine çeken ve insanın bizzat varlığı üzerinden hayat bulan bir karaktere sahip olması beraberinde bağımlılığı da getirmektedir. Zira günümüzde insanın gücünü ve kudretini artıran, kendi doğallığının çok ötesinde ilişkiler kurabilmesine olanak tanıyan dijital teknolojiler, bağımlılık ilişkisini de beslemektedir. Bu nedenle insanın teknoloji ile bağımlılığı çok daha derinlerde konumlanan bir okumayı gerekli kılmaktadır. İnsanın varoluşsal pozisyonunu ilgilendiren ve anlam arayışına tekabül eden çok daha kapsamlı bir süreçle ilişkilendirilmesini de gerekli kılmaktadır.

Sonuç

Günümüzde dijital teknolojilerin hayatın her alanında ve hemen herkes tarafından kullanılması teknoloji ile ilişkimizin ne ve ne kadar olması gerektiği hakkında özdüşümsel olmayı gerekli kılmaktadır. Özellikle yetişkinler ile gençler arasında kuşak farkı nedeniyle yaşanan

iletişim dili problemi daha çok teknolojinin yeri ve konumu ile ilgili olarak yaşanmaktadır. Yetişkinlerin “dijital göçebe” olarak teknolojiye ilişkin tecrübe ettikleri ile gençlerin “dijital yerli” olarak tecrübe ettikleri oldukça farklılık göstermektedir. Bununla birlikte herkes için gerekli olan şey her birimizin kendi insanlık durumumuz üzerine düşün-

bilmesidir. Dijital teknolojilerin nasıl bir karaktere sahip olduğunu ve bu teknolojinin bizimle nasıl ilişki kurduğunu öğrenmesidir. Ayrıca her birimizin söz konusu bu teknoloji ile nasıl ilişki kurduğumuzu ve ihtiyaçlarımızın ne olduğunu belirlememiz gerektiğidir. Zira birey ve toplum hayatının merkezinde yer alan bir olgu olarak dijital teknolojilere ilişkin yüzeysel cevaplar ve reçeteler ihtiyaç duyulan cevapları üretemeyecektir. Ancak her bireyin kendi hakikati, ihtiyacı, beklentisi içerisinde bir cevap araması makul olacaktır. ■

Dijital teknolojilerin nasıl bir karaktere sahip olduğunu ve bu teknolojinin bizimle nasıl ilişki kurduğunu öğrenmesidir. Ayrıca her birimizin söz konusu bu teknoloji ile nasıl ilişki kurduğumuzu ve ihtiyaçlarımızın ne olduğunu belirlememiz gerektiğidir.

KAYNAKÇA

- Frankl, George, *Batı Uygarlığı*, çev. Yusuf Kaplan, Açılım Kitap, İstanbul, 2003.
- Funk, Rainer, *Ben ve Biz; Post Modern İnsanın Psikanalizi*, çev. Çağlar Tanyeri, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2013.
- Göka, Erol, *İnternet ve Psikolojimiz*, Kapı Yay., İstanbul, 2017.
- Prensky, Marc, *Dijital Natives, Dijital Immigrants*, 2001.
- Çevrimiçi, <http://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf> Erişim Tarihi: 03 Temmuz 2019

DİPNOTLAR

- 1 Funk, Rainer, *Ben ve Biz; Post Modern İnsanın Psikanalizi*, çev. Çağlar Tanyeri, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2013, s. 29.
- 2 Göka, Erol, *İnternet ve Psikolojimiz*, İstanbul, Kapı Yay., 2017, s. 66.
- 3 Frankl, a.g.e., s. 213.

DİJİTALE EVRİLEN KÜLTÜR ve DEĞİŞEN OKURYAZARLIK

Fatma EKİNCİ

Meridyen Hadis Siyer Araştırmaları Merkezi Akademik Çalışmalar Direktörü

Dijital kültür ifadesi yeni bir kültürel yapıyı işaret eden; tüketim alışkanlıklarından iletişim tarzlarına, kimlik tanımlamasından toplumsallaşma biçimlerine kadar pek çok alanda belirleyici ve etkili hale gelen bir değişimi imâ eden çok yönlü bir kavram. Kültürün dijitale evrildiği ve

matbaanın yol açtığına benzer hatta çok daha hızlı bir şekilde bireysel ve toplumsal hayatı, zihniyet ve alışkanlıkları ciddi oranda dönüştürdüğü iddiasını da beraberinde getiriyor.

Kimi düşünürler tarafından endüstri devriminden sonraki en önemli evre kabul edilen dijital çağın,

dünya tasavvurunu da etkileyen radikal bir dönüşümü ihtiva ettiği, farklı kültürlerin ortak toplanma alanı olarak internet ağlarının yerel zaman ve mekândan bağımsız bir sosyal etkileşim ortamı oluşturması sonucu daha akışkan ve melez kültürlerin ortaya çıktığı dile getiriliyor. Nilüfer Göle'nin tabiri ile ifade edersek "iç içe geçişler" in yaşandığı bu kültürel melezleşme, dijitalleşme nedeniyle çok daha hızlı cereyan ediyor ve küreselleşme, iletişim teknolojilerindeki değişim ve medyanın etkisiyle yerel kültürleri de dönüştürüyor. Bu bağlamda dijital kültürün yeni kültürel biçim ve formların ortaya çıkmasına yol açtığı tespitinden hareketle kimlik ve kültürel sürekliliğin nasıl sağlanacağı konusu bir problem alanı haline gelmiş durumda.

Bir taraftan farklı kültürlerin karşılaşması sonucu yeni iletişim kanalları ve yeni bilgi kaynaklarına ulaşma imkânı ortaya çıkarken, diğer taraftan iletişim teknolojilerinin tüm dünyada homojen bir kültür üreteceği iddiası endişeye yol açıyor. Popüler beğeni ve tercihler üzerinden statü edinme ve kimlik oluşturma, sosyal medya platformları aracılığı ile sosyal ilişki kurmanın yüz yüze iletişimi sınırladığı ve gerçeklikten uzaklaşmaya, yabancılaşmaya yol açtığı kaygısı da bir başka problem alanı olarak karşımıza çıkıyor.

Benzer şekilde dijital ağlar sayesinde yeni toplulukların, sanal cemaat ve yapılanmaların ortaya çıkacağı, teknolojik ürünlerin gündelik yaşam pratiklerimizi ve toplumsal alışkanlıklarımızı büyük ölçüde değiştireceği, sanal ortama taşınan kültür aktarımı ve sosyalleşme süreçlerinin geleneksel kültürel alışkanlıkları dönüştürecek varsayımları, içinde bulunduğumuz dönemin belirsizliklerini ortaya koyan hususlar. Tüm bu tartışma konularını bir kenara bırakarak, dijital kültürü yalnızca, okuryazarlık kültürüne etkileri açısından ele almakla yetineceğimiz bu yazıda, klasik okuryazarlığın dijitalle evrilme sürecini de anlamaya çalışacağız.

Dijital Kültürde Okuma Yazma

Geniş ve yaygın internet ağı ile çevrelenmiş bir dijital dünyada iletişim kurmak, bilgi edinmek, paylaşım yapmak vb. farklı amaç ve işlevlerle var olma çabası, bir tercih olmaktan çok bir zorunluluğa doğru yol alıyor adeta. Bu yeni dünyada yeni bir kimlik, yeni bir dil, yeni değerler, yeni alışkanlıklar ve tutumlar gerektiren ve Baudrillard'ın hipergerçeklik olarak tanımladığı sanal yaşam, kimi zaman biz "dijital göçmen"lerin de şaşkınlıkla takip ettiği bir hızla, mevcut gerçekliğin önüne geçiyor. Alıştığımız, kendimizi içinde bulduğumuz ve geleneksel kodlarla işleyen gündelik hayat alışkanlıklarımız, giderek bu yeni dünyada iş göremez

hale geliyor. Konfor alanını kaybetmenin verdiği rahatsızlıkla bir yandan sorunu tespit etmeye çalışırken öte yandan el yordamı ile bu yeni duruma alışmaya çalışıyoruz.

"Dijital yerliler" olarak tanımlanan çocuklarımız ise kendilerini üzerinde düşünme gereği bile duymadıkları bu yeni dünyanın içinde buldular. Gündelik hayat pratiklerinin, bireysel ve toplumsal hayata dair davranış ve tutumlarının oluşmasında ekranla kurdukları ilişki önemli hale geldi. Devletle ilişkilerini e-devlet üzerinden yürütüyor, kurumlarla ilgili olarak örneğin, sağlık, eğitim vb. alanlarda ihtiyaçlarını belirli düzeyde ilgili kurumun internet sitesi üzerinden gideriyorlar. Alışverişleri e-ticaret sitelerinden, bilgi ihtiyaçlarını e-kütüphanelerden karşılıyorlar. Bir veriye ulaşmak, bir kitabı veya arşiv belgesini temin etmek istediklerinde bulundukları masadan kalkmalarına gerek kalmıyor. Seyahat, spor, sanat, eğitim, kültür, eğlence, oyun ve daha birçok şeyi geleneksel yöntemlerin dışında yepyeni yollarla gerçekleştiriyorlar. Bu durum, yeni bir kültür, yeni bir dil, yeni bir iletişim, yeni bir sosyalleşme sürecine yol açıyor.

"Dijital" olarak tanımlanan bu yeni dünya, bizden dilini ve kurallarını öğrenmemizi istiyor. Bu dünyada varlık gösterebilmek için öncelikle sanal bir kimliğe

Kültürün dijitalle evrildiği ve matbaanın yol açtığına benzer hatta çok daha hızlı bir şekilde bireysel ve toplumsal hayatı, zihniyet ve alışkanlıkları ciddi oranda dönüştürdüğü iddiasını da beraberinde getiriyor.

ihtiyaç duyuluyor. Bunun için de ilk iş bir e-posta hesabının varlığı, yani bir tür ikamet adresi. Sonrasında hangi platformda bulunulacaksa bir kullanıcı adı ve şifre ile dijital dünyaya adım atılıyor. Gerisi kullanıcının maharetine kalmış. İster etkileşim kuras, bu sanal kimlik üzerinden bir paylaşım ağı oluşturur, isterse sessizliği seçer, yapılan paylaşımları izlemekle yetinir. Ancak her durumda, artık bu dünyanın bir üyesi olduğu için en ufak bir etkileşimi elektronik dünyada bir ayak izine dönüşür.

Dijital okuryazarlık bir yönüyle bu yeni dünyanın kodlarını çözmekle başlayan, ancak bununla sınırlı kalmayıp bu dili etkin, verimli ve doğru kullanım becerisi edinmeyi de ihtiva eden bir kavram. Devasa bir veri bankası olan dijital havuzdan doğru bilgiyi bulup çıkarmak, işine yarayacak hale getirerek işlemek, ilgili ile paylaşmak ve yaygınlaştırmak, dijital okuryazarlığın gerekleri arasında sayılıyor.

Dijital okuryazarlığın gereklerine geçmeden önce klasik okuryazarlıkla arasındaki farkı ortaya koymak, nasıl bir dönüşüme maruz kaldığımızın anlaşılması açısından da önemli olduğundan insanlığın okuma-yazma serüveninden kısaca bahsetmek faydalı olacak.

Klasik Kültürde Okuma-Yazma

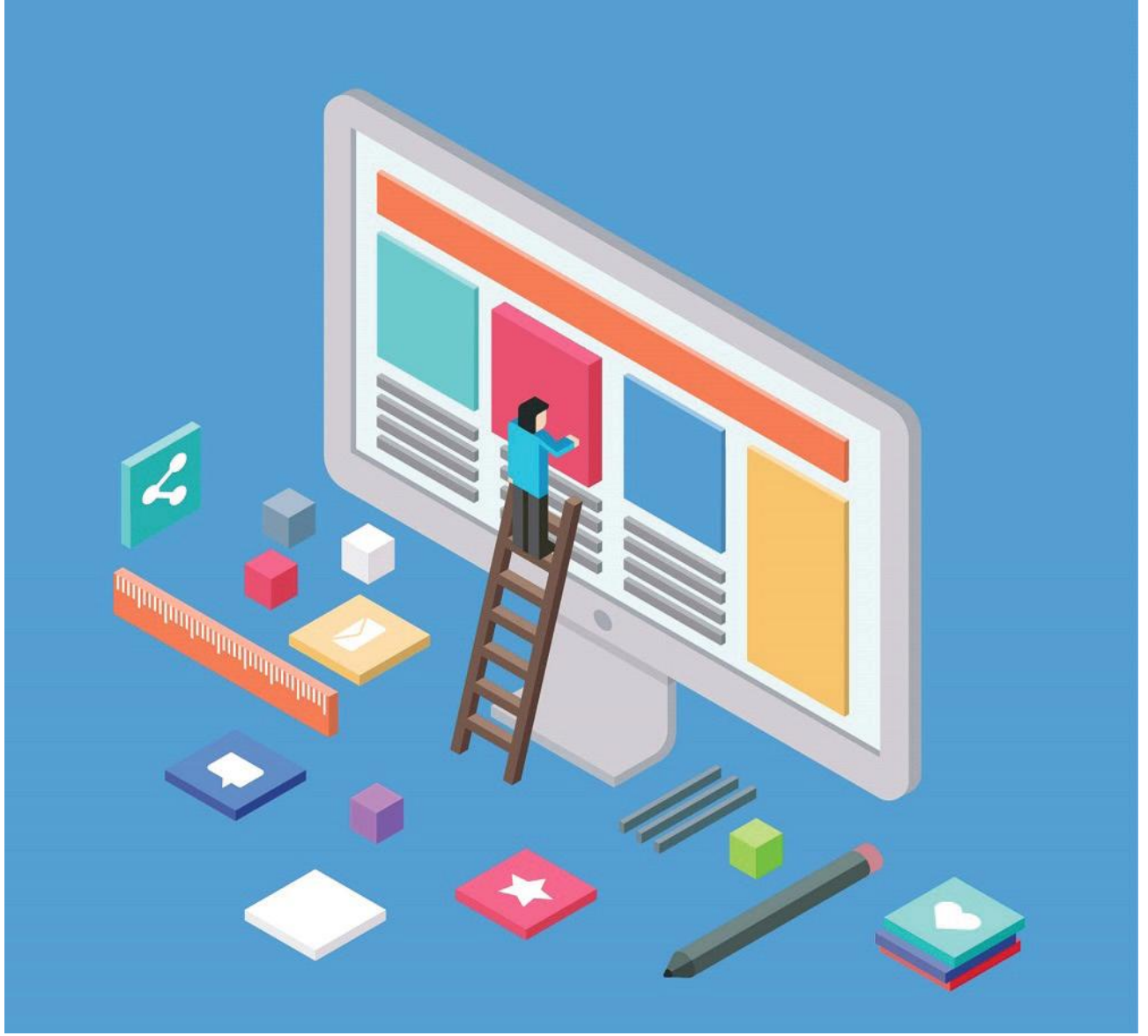
Yazı insanlık tarihinde önemli bir kırılma yaratarak sözlü kültüre dair tüm bireysel ve toplumsal alışkanlıkları değiştirmiş, kültürel tevarüs ve iletişim kaynaklarını dönüştürmüştü. Bilginin kalıcı hale gelmesi ve kuşaklar arasında değişmeden tevarüs edilebilmesinde yazının rolü oldukça büyük oldu. Ancak yazıya rağmen, okuryazar olanın toplumda sayılı olması ve belirli bir sınıf ya da kesimle sınırlı olması, bir taraftan sözlü kültürün devamlılığını sağlarken, öte yandan bilginin merkezi ve belirli ellerde toplanmasına yol açmıştı.

Matbaanın icadı ise bilginin seri üretilebilir bir hale gelmesine ve bilginin kitleselleşmesine yol açmış, öncesinde pahalı ve sadece soyluların ve din adamlarının elinde bulunan kitap, kitleselleşerek kısa sürede tüm Avrupa'ya yayılmıştı. Nadir oluşu ile zenginlik belirtisi olan kitabın ucuz ve daha kolay

temin edilebilir hale gelmesi entelektüel bir topluluğu doğurmuş ve onların elinde bilginin çoğaltılmasına yol açmıştı. Bu arada okuma yöntemi değişmiş, sesli okuma yerini sessiz ve bireysel okumaya bırakmıştı. A. Manguel "Okumanın Tarihi"nde X. yüzyıla gelinceye kadar Batı dünyasında hakim olan sesli okuma geleneğinin bilginin merkezî ve kontrol edilebilir olmasına yol açtığını, sessiz okumanın keşfi ile fertle-kitap arasındaki ilişkinin özelleşerek anlama müdahalenin ve manipülasyonun ortadan kalktığını söyler. Dolayısıyla bilginin demokratikleşmesi sürecinde okuma biçiminin değişmesinin payından söz edilebilir.

McLuhan, elyazması kültürü ile matbaa kültürü arasındaki farkı ele aldığı "Gutenberg Galaksisi" adlı eserinde, Gutenberg'in icat ettiği teknolojinin, elyazması teknolojisinin eski dünyasına bir meydan okuma niteliği taşıdığı kanaatindedir. Ona göre basılı kitaplar sayesinde, kişisel olarak ulaşılabilir hale gelen bilgi, eğitimde önemli bir araç vasfı kazanarak taşınabilir bir metâyâ dönüştü. Bu da yeni bir bireycilik kültürü doğurdu. Fonetik alfabenin sözlü ifadeleri görsel kodlara indirgemesinin duyular arasındaki oranı bozarak bir tür kimlik yitimine yol açtığını iddia eden McLuhan, bugünün elektronik kültürünün ise okuryazar olmadan önceki çağa benzer bir durum yarattığını savunur. Ancak Barry Sanders, bu yaklaşımı eleştirerek elektronik iletişim araçlarının sözlü kültürü yeniden canlandırdığı iddiasına karşı çıkar. Düzenlenmiş ve planlanmış şekilde yayın yapan bu iletişim araçlarının sözlü kültürden uzak ve bir yanılsamadan ibaret olduğunu belirtir.

İletişim teknolojilerinin gelişimi ve internetin zaman ve mekân kavramlarını dönüştürmesi ile coğrafi sınırları aşan bir iletişim imkanının ortaya çıkması sonucunda, matbaanın icadının yol açtığına benzer bir meydan okuma ile karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. Matbaa nasıl, okuma-yazma kültüründe yol açtığı değişimler nedeniyle bireysel ve toplumsal düzeyde yeni alışkanlıklar, hatta yeni problem alanları doğurduysa, paradigmatik bir dönüşüm aracı olarak nitelendirilen dijital teknoloji de okuma-yazma

kültürünü yeni araçlara uyum sağlayacak şekilde değiştirerek yazılı kültürün ürünü olan davranış ve düşüncelerin yerine yeni davranış ve düşünme biçimlerini ikâme edecek gibi görünüyor.

Dijitalleşen Okuryazarlık

Okuryazarlık, okuma ve yazma becerisinden ibaret olmayıp, metinle okur arasında bir etkileşimi de ihtiva ettiğinden anlama ve yorumlama becerisi ister. Klasik okur, sürece dahil olarak metni, okuma üzerinden yeniden üretir. Yazılı metin, okurla bulunduğu

andan itibaren okurun da dahil olduğu bir inşa sürecinin parçası haline gelir.

Dijital okur da aynı şekilde bir inşâ sürecinin parçasıdır. Ancak burada farklı olarak sürece müdahildir. Metni yeniden üretilip başka bir forma sokma yetkinliğine sahiptir. Dijital dünyanın sunduğu imkanla yazılı, sözlü, görsel her tür malzeme elinin altındadır ve bu malzemeyi dilediği gibi kullanabilme, manipüle etme imkanının yanı sıra kendisi de ilgili malzemeyi üretebilir.

Bu yeni ortamda dijital okuryazarlık bir zorunluluk olarak karşımıza çıkıyor. Dijital kütüphaneler, online eğitim platformlarının yaygınlaşması, eğitim altyapısının yeni teknolojiler paralelinde yapılandırılması, tüm ticari ve kurumsal işleyişin elektronik ağlar üzerinden oluşturulması, sosyal medya platformlarının yaygınlaşması gibi nedenlerle bu yeni dünyaya uyum sağlamanın yolu dijital becerilerin edinilmesiyle mümkün olabilecektir.

Dijital Okuryazarlık Nasıl Bir Beceri Gerektiriyor?

Bilgisayar tabanlı teknolojik gelişmelerle karakterize olan dijital çağ, bilginin doğası ve iletişim biçimlerinde önemli değişimlere yol açtı. Bilginin depolanması, işlenmesi, iletilmesi ve kullanılması noktasında ekonomik ve toplumsal sonuçları olan bir değişim bu aynı zamanda. Toplumsal hayatı yeniden biçimlendirme gücüne sahip olduğu düşünülen internet teknolojisi, bireysel düzeyde de birtakım becerilerin kullanılmasını gerektiriyor. Dijital dünyanın neye tekabül ettiğini bilmek, sınırlarını ve sunduğu imkanları takdir edebilmek, tehlike teşkil eden yönlerini görebilmek, kısacası “farkındalık geliştirmek” bu alanda en önemli adımı oluşturuyor.

İnterneti diğer kitle iletişim araçlarından ayıran en önemli özelliği, çift yönlü, yani karşılıklı etkileşime açık, interaktif oluşu. Bizi birbirimize ve dünyaya bağlayan kişisel bir yayın aracı. Nitekim çeşitli dijital platformlarda amatörlerce hazırlanan içeriklerin milyonlarca takipçisi olması artık oldukça kolay. İnteraktivite, metin içi bağlantılar, arama motorlarının sağladığı kolaylıklar ve daha birçok özellik internet kullanımının hızla artması sonucunu doğuruyor. Hem bilgiye ulaşmayı kolaylaştırması hem de paylaşım imkânı vererek farklı kesim ve insanlarla temasta olma imkânı, bugün internet kullanıcı sayısını 4 milyarın üzerine çıkaran en önemli nedenler arasında. Bu anlamda dijital kültür dünya nüfusunun yarısının ilgi ve alışkanlıklarını değiştirerek ortak bir kültür oluşturma yolunda.

İnternet içeriği de dönüştürüyor. Parçalı yapısı nedeniyle bütünlüğü bozuyor, onu kullanma ve ondan yararlanma biçimini de değiştiriyor; sayfanın yerini ekranın alması metnin takibi kadar metne nüfuz etme derinliğini de etkiliyor. Metin içi bağlantılar (hyperlink), ilişkili başka metinlerden haberdar etmekle beraber, başka içeriklerle ilgilenmeye teşvik ederek dikkati dağıtıyor. Metinler arası geçiş son derece basit ve kolay olduğundan metne yoğunlaşmak eskisine göre artık daha zor. Zihnimize devamlı ve istikrarlı, yoğun veri akışı sağlayan internet teknolojisi, dikkat dağıtıcı etkisi nedeniyle bazı uzmanlara göre zihnin derin ve yaratıcı bir biçimde düşünmesini önüyor. Bilgiyi depolayan uzun süreli hafızaya zarar veriyor.

Öte yandan paylaşımlarımız ve internet ortamında yaptığımız her tür işlem nedeniyle aktörlerinden biri haline geldiğimiz “büyük veri” (big data) üretim mekânı olan dijital dünya, çok katmanlı ve farklı türdeki verinin analiz edilmesine ve içinden işe yarar olanın bulunup çeşitli amaçlarla kullanılmasına da imkân veriyor. Bu bağlamda hacmi, çeşitliliği ve hızı ile devasa boyutlara ulaşan büyük veri yığınının gerekli ve uygun olanın çıkarıldığı “veri madenciliği” ise algoritmalar aracılığı ile veriden belirli örüntülerin ortaya çıkarılması ve verinin işlenmesini mümkün kılıyor. Bu çerçevede hammaddeyi sağlayan veri tabanlarından etkin bir şekilde faydalanmak ve bu bilgiyi işlevsel hale getirerek strateji üretmek çağın gerektirdiği beceriler arasında yer alıyor.

İnternetteki veriyi indeksleyen ve anahtar kelimeler aracılığıyla içeriği tarayarak bir liste halinde kullanıcıya sunan arama motorlarının kullanımında, aramanın nasıl yapılacağı, anahtar kelimenin kullanılma biçimleri ve daha önce yapılan aramalarla ilişkilendirildiği bilgisi, istenen bilgiye kısa yoldan ulaşmayı kolaylaştırıyor. Sözelimi en çok kullanılan arama motoru olan Google aramalarında anahtar kelimeyi veya kelime gruplarını “ ” işareti içine almak, arama sonuçlarını daraltmayı sağlıyor. +, -, *, = gibi işaretler veya “or, intext, inurl, info, link, web” gibi bazı parametrelerin kullanımı milyonlarca sonuç içerisinden en uygun olanları öne çıkarıyor. Aynı şekilde

“Adwords” uygulamasının aramalarda ilk sıralarda çıkma imkânı sunduğu bilgisi, sıralamanın bilginin doğruluğu ve güven açısından yeterli olmadığının göstergelerinden biri olarak farklı arama seçeneklerini hatırla tutmayı gerektiriyor.

Bir diğer önemli konu, dijital platformların kullanımında dijital güvenliğin sağlanması. Kişisel ve finansal bilgilerin paylaşımında özen gösterilmesi, konum bilgilerinin kolay ulaşılabilir olmaması, gizlilik ayarlarının doğru yapılandırılması, güncellemelerin takibi ve zararlı yazılımlara karşı başta antivirüs programları olmak üzere, gerekli önlemlerin alınması ilk akla gelen güvenlik önlemleri. Mahremiyetin ihlâli, istismar, dolandırıcılık gibi suçlar, kişisel hakların korunması, telif hakları gibi konular, henüz yasal altyapısı hazır olmayan dijital dünyada güvenlik açıklarının yol açtığı önemli problem alanları arasında yer alıyor.

Sonuç olarak tıpkı okuryazar olmanın metinle kurduğumuz ilişkide yeterli olmaması gibi, dijital okuryazarlık da bilgisayar programlarını ve çeşitli uygulamaları kullanma becerisi ile sınırlı değil. Bilgiye kolay ulaşım ve paylaşımın yanı sıra, binlerce sonuç içerisinden doğru ve güvenilir kaynağı tespit edebilme, ilişkili bilgiyi kullanma, veri tabanlarından etkin yararlanma ve gerektiğinde içerik üretebilme becerisini de ihtiva eder.

Dijital okuryazarlık açısından internetle ilişki biçimimize göre farklı sorumluluklar ve farklı düzeyde işlevler üstlenebiliriz. Bir geçiş nesli olarak dijital göçmenlerin, internetin sunduğu imkanlar kadar sınırlarının ne olduğu, içinde doğup büyüdüğü kültür

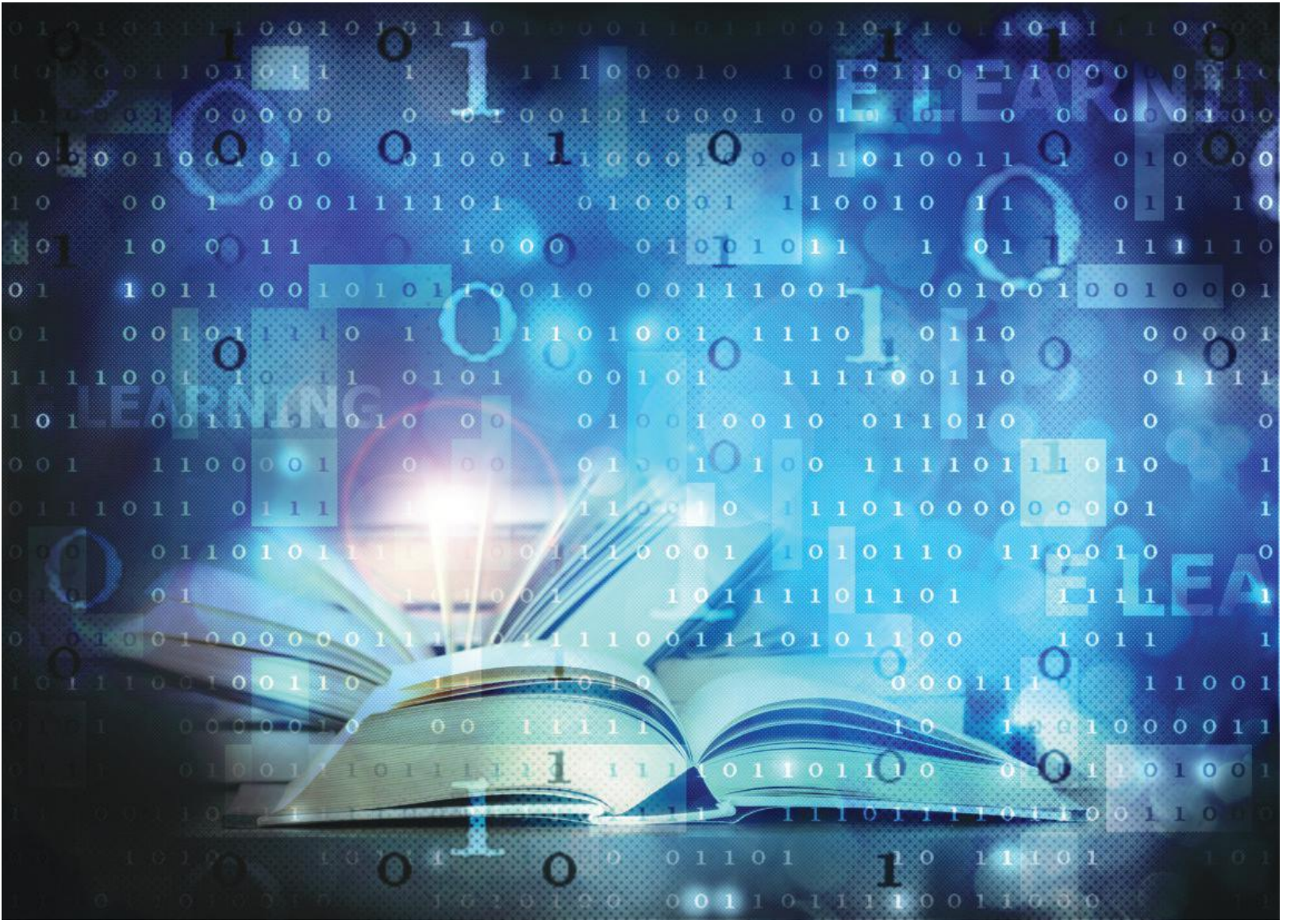
dünyasını ne kadar ve nasıl etkilediği, nelere mâl olduğu, hayatlarında ikamesi mümkün olmayan nelerin değiştiği konusunda daha duyarlı olmaları, muhasebe yapmaları gerektiğinden kullanım pratiklerini gözden geçirmeleri beklenir.

Bu dünyaya gözlerini açan dijital yerlilerin ise bu açıdan sorumluluk alanları ve düzeyleri daha farklı. Çünkü dijital platformların özelliklerine daha vakıf ve varsa bir değişim sürecinden zaten geçmiş durumdadılar. Onlardan eskiyi ihya etmelerini beklemek çok gerçekçi olmasa gerek. Onlar bu yeni dünyada henüz oturmamış olan, ancak gerçek hayatta tevarüs ettikleri ilkelere hayatiyet kazandırmak için neler yapılabileceği ile ilgilenmelidir. Mahremiyet, hakkaniyet, hukuk, özgürlük gibi alanlarda bu dünyanın dayatma ve kışkırtmalarına kapılmadan etik kuralları ikame etmenin yolunu bulmalılar. Dijital dünyadaki her hareketlerinin, dijital uygulamaların sahipleri tarafından gözetlendiği ve kaydedildiğini göz önünde bulundurarak yukarıda bahsi geçen “büyük veri”nin gönüllü nesnesi olmalarına yol açtığını unutmamalı, elektronik coğrafyadaki rotalarını doğru çizmelidir.

Son olarak dijital dünyanın müdavimleri olarak hem muhatabı hem de üreticisi oldukları bilgiyi karşısında daha aktif, müdahil ve üretken bir tutumla eleştiri ve müzakere imkanını kullanmalılar. Ve daha önemlisi, ihtiyaç duyulan içeriği üretmeleri için doğru, bilinçli ve etkin kullanım becerilerini geliştirmeliler. ■

KAYNAKÇA

- BAUDRİLLARD, Jean; Simülakrlar ve Simulasyon, çev. Oğuz Adanır, Doğu-Batı Yay., Ankara, 2010.
- CARR, Nicholas; Yüzeysellik: İnternet Bizi Aptal mı Yapıyor?, çev. İbrahim Kapaklıkaya, Ufuk Yay., İstanbul, 2012.
- CASTELLS, Manuel; Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür- Ağ Toplumunun Yükselişi, 1. cilt, çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 3. B., İstanbul, 2013.
- ÇAYCI, Berk - KARAGÜLLE Aysegül Elif; “İletişimin Dijitalleşmesi ve Kültürel Melezleşme”, Global Media Journal TR Edition, 6 (12) Bahar/Spring, 2016.
- http://acikerisim.ticaret.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11467/2641/iletisimin_dijitallesmesi_ve_kulturel_melezlesme.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- DEMİR, Aysel; “Siber Kültür ve Hiper Gerçeklikte Değişen Yaşam”, Online Academic Journal of Information Technology 2017 Güz, c. 8, S. 29.
- https://www.researchgate.net/profile/Aysel_Demir/publication/322058849_Changing_life_on_the_Cyber_Culture_and_Hyper_Reality/links/5b9036f092851c6b7ec2d956/Changing-life-on-the-Cyber-Culture-and-Hyper-Reality.pdf
- DREYFUS, Hubert L.; İnternet Üzerine, çev. V. Metin Demir, Küre Yay., İstanbul, 2016.
- MCLUHAN, Marshall; Gutenberg Galaksisi-Tipografik İnsanın Oluşumu, çev. Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2014.
- SANDERS, Barry; Öküzün A'sı-Elektronik Çağda Yazılı Kültürün Çöküşü ve Şiddetin Yükselişi, çev. Şehnaz Tahir, Ayrıntı Yay., 3.B., İstanbul, 2013.
- TİMİŞİ, Nilüfer (ed); Dijital-Kavramlar, Olanaklar, Deneyimler, Kalkedon Yay., İstanbul, 2016.

DİJİTAL KÜTÜPHANELER VE KİL TABLETlerden ELEKTRONİK TABLETLERE GEÇİŞİN KISA ÖYKÜSÜ

Dr. Öğretim Üyesi Mehlika KARAGÖZOĞLU ASLIYÜKSEK
Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

Tarihin en eski çağlarında bile kıymetli olan bilginin, yazı şekline girip belge formunu almasıyla doğdu ilk kütüphaneler... Bilginin iletilmesini kolaylaştıran yazı tekniği, bilginin ve belgenin ilk merkezlerini ortaya çıkarmış oldu böylece.

M.Ö. 3000'de Mısır'da kurulan tablet evleri, o zamanlarda dahi insanların bir bilgi ihtiyacının olduğunu

gösteriyordu. Daha sonra, farklı coğrafyalardaki toplumlar, kendi imkânlarına göre değişik bilgi taşıyıcıları oluşturup kütüphanelerini kurmaya devam ettiler. Bunlar, kimi zaman Mezopotamya'daki kil tabletler oldu, kimi zaman İskenderiye Mousaion'daki gibi papirüs tomarları, kimi zamansa Bergama Kütüphanesi'ndeki gibi parşömenler...

Kâğıdın bulunuşundan sonra Eski Roma kütüphaneleri, Antik Çağ Hıristiyan kütüphaneleri, İslâm Ortaçağı'nın medrese kitaplıkları ve XIII. yy. Batı Ortaçağı'nın prenslik kütüphanelerinde elyazması kitaplar, merhaba dediler tarihe.

Adı ister tablet evi olsun ister kütüphane ve isterse arşiv, bilginin ve belgenin merkezleri, tarihin her döneminde teknik ve toplumsal gelişmelerin öncelikli uğrağı olmuştur. Yazının ve kâğıdın bulunuşu gibi, matbaanın icadı da dünyanın kültürel gidişatını başlı başına değiştiren bir adımdır. Ve yazılı kültür ürünlerinin hızla üretilmeye başlaması ile kütüphaneler bugünkü haline daha yakın bir görünüm almıştır. Ve eksik kalan, bilgiye her kesimin erişebilme hakkı, Rönesans'la halka açık kütüphanelerin doğuşu ve 1789 İhtilali'yle Fransız Kraliyet Kütüphanesi'nin yerine Bibliotheque Nationale'in kuruluşu ile sağlanmıştır.

Kütüphaneleri bugünkü konumuna getiren bir diğer toplumsal gelişme olan XVIII. yy. Sanayi Devrimi, her kesimden insanın daha verimli olabilmesi için eğitilmesi gereğı üzerine kuruludur. Bu sebeple, makineleri kullanacak işçilerin okuma yazma öğrenmesi için eğitimler verilirken, gelişimlerinin devamı için de sanayi kütüphaneleri kurulmuştur. Dahası, bütün toplum sınıfları için okullaşmanın önü açılmış ve imtiyazlı sınıf çocukları ile birlikte bütün çocukların da eğitim alıp okuryazar olması sağlanmıştır.

Sanayileşme sürecinin kâr etmeye yönelik rekabeti, "teknolojik sıçrayış"ın öncüsü olmuş ve bilgisayar teknolojisini ortaya çıkarmıştır. Bu teknoloji sayesinde hızla iletilen bilgi, bilimsel çalışmaları hızlandırarak dikkate değer bir bilgi üretimi sağlamıştır. Bu üretim, bilgilerin düzenlenmesi ihtiyacını doğurarak profesyonel kütüphaneciliğı gündeme getirmiş ve profesyonel kütüphaneciler verdikleri hizmetlerle

bilgi toplumunun meydana gelmesinde büyük rol oynamışlardır (Karagözoğlu Aslıyüksek, s. 44).

Hızlı bilgi ve belge artışının bir başka sebebi de askerî hareketler olmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında gerek askerî ve bürokratik yazışmaların gerekse ses ve görüntü kayıtlarının oldukça yoğun olduğu bir süreç yaşanmış ve çok sayıda görsel-işitsel belge üretilmiştir. Üretilen belgelerin fazlalığı, bir düzenleme ihtiyacı doğurmuş ve katalog, dizin, öz dergileri gibi bilgi denetim araçlarını arttırmış ve kütüphanecilikte "ayıklama" işlevini ortaya çıkarmıştır (Karagözoğlu Aslıyüksek, s. 44). Bilgi ve belgenin hızlı artışı ve bunların kontrol edilmesi zorunluluğı, bilgi merkezlerinde bilgisayar

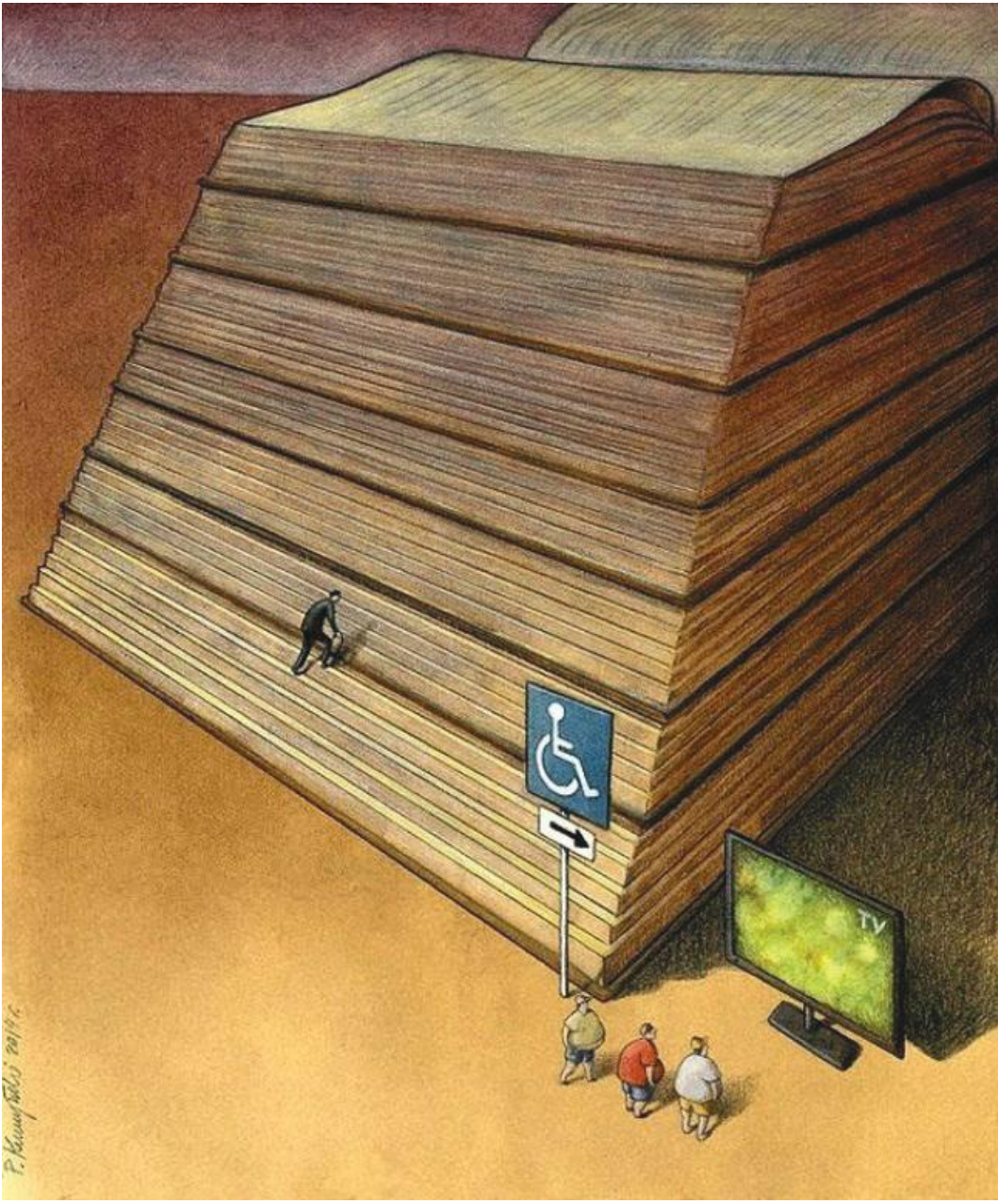
kullanımını gerekli kılmıştır. Hız, yanılmazlık, güvenilirlik ve kolaylık sağlayan bilgisayar teknolojisi ile bilgi hizmetlerinin etkinliğı ve verimliliğı artmıştır (Yalvaç, 1994, s. 1).

Kütüphanelerin etkilendiğı son büyük teknik ve toplumsal gelişme ise internet ağıdır. Ordu içindeki askerî iletişimi sağlamak niyetiyle ortaya çıkarılan internet, ülkemize 1993 senesinde girmiş; 1996'da evlerden bağlanılabilir olmuş ve 2004 yılında ismi ortaya atılan ikinci nesil internet hizmetleri Web 2.0., Web 3.0. ve Web 4.0.'ın yolunu açmıştır. Bugün, internet üzerinde dünyanın 2000'li yıllara kadar sahip olduğu bilgiyi kat kat aşan bir bilgi miktarı söz konusudur (Karagözoğlu Aslıyüksek, s. 45).

İnternet ağı, kütüphanelerin iş ve işleyişlerini, gerek teknik hizmetler (kitap seçme, sağlama, kataloglama, sınıflama, yerleştirme vb.), gerekse kullanıcı hizmetleri (elektronik danışma hizmeti, kullanıcı eğitimi, web hizmeti, vb.) noktasında kolaylaştırmış ve zenginleştirmiştir.

Kütüphaneler, ağ teknolojisi ile ilk adımda kataloglarını dijitalleştirmişler ve web sitelerinde herkese açık olarak yayımlayarak internetin olduğu her ortamdan ulaşılabilir olmuşlardır. Bu süreçte, araştırmacılar

**Kâğıdın
bulunuşundan
sonra Eski Roma
kütüphaneleri, Antik Çağ
Hıristiyan kütüphaneleri,
İslâm Ortaçağı'nın medrese
kitaplıkları ve XIII. yy. Batı
Ortaçağı'nın prenslik
kütüphanelerinde elyazması
kitaplar, merhaba dediler
tarihe.**

dünyanın dört bir yanındaki kütüphane kataloglarını evlerindeki ekranlarından tarayabilir ve aradıkları yayını bulacaklarından emin olduklarında kütüphane mekânına gider olmuşlardır.

Dijital dünya, sadece kütüphane kataloglarını değil, bütün bilgi kaynaklarını dijitalleştirilme sürecine sokmuştur. Artık makaleler, kitaplar ve yazılı olan bütün materyaller, dijital ortamda bulunabilmekte ve bilgisayarlardan, tabletlerden, akıllı telefonlardan erişilebilir hale gelmektedir. Basılı olup sonradan elektronik ortama aktarılan kitaplar hem basılı hem elektronik olarak üretilen kitaplar ve salt elektronik kitaplar, elektronik kitap okuyucular yardımı

ile de okunmakta, tablet boyutundaki küçük bir alet ile binlerce kitap taşınabilmektedir. Elektronik kitap okuyucusu (e-reader) üreticileri, kâğıt formundaki geleneksel kitaptan kopamayacağını düşünen okurları cezbedecek özellikleri -örneğin istediği satırların altını çizibilme gibi- ürünlerine eklemektedir. Uluslararası şirketler, dünya çapında hizmet veren kitap satış siteleri, e-kitap ve e-okuyucu pazarında ciddi bir rekabet içindedir.

Dergi, gazete vb. belli aralıklarla çıkan yayınları ifade eden süreli yayınların dijitalleşmesi, “veri tabanları”nı ortaya çıkarmış, toplu elektronik dergi portallarının yayınlanmasını sağlamıştır. Böylece basılı dergilere abone olarak bu yayınları kullanıma sunan kütüphaneler, artık e-veri tabanlarına abone olmaktadır. Bütün bilimsel dergileri bünyesinde toplayıp yüksek kâr marjları ile satarak bilim

sektörünü hâkimiyeti altına alan veri tabanları, büyük ekonomik güçler elde etmiştir. Kullanılan her makale için “veri tabanı lisans anlaşması” uyarınca alınan telif ücretleri, bilgi ve belge merkezleri için ciddi külfetler doğurmaktadır. Bu sebeple kütüphaneler tarafından ortaklıklar kurmak için konsorsiyumlar oluşturulmuş, açık erişim projeleri hayata geçirilmiştir (Karagözoğlu Aslıyüksek, s. 61). Ülkeler, elektronik yayınlar için ciddi meblağlar harcamakta ve bilim insanlarını desteklemeye çalışmakta, bununla birlikte ancak kullanılan, değerlendirilen ve yeni bilgiler üretilmesine vesile olan harcamalar yerini bulmaktadır.

Dijital kütüphaneler, bilimsel çalışmalar için yepyeni ufuklar açacak imkânları araştırmacıların önüne sermektedir. Sözelimi tarih alanında çalışan bir sosyal bilimcinin ihtiyaç duyduğu bütün haritalar web ortamında bulunabilmekte, yazılı kültürle ifadesi mümkün olmayan birçok görsel unsura erişilebilmektedir. Teknoloji, bilim insanlarının sosyal bilimleri kavrayışını değiştirirken, astronomi ve fizik gibi alanlarda daha verimli araştırmalar yapılmasına olanak sağlamakta, fen bilimcilerinin daha önce yapamadıkları araştırmaları yapmalarına da imkân vermektedir. (Cohen, 2010) Kısacası dijital çağ, bilim insanları ve akademisyenler için yeni açılımlar sağlayan bir dünya durumundadır.

Dijitalleşmenin kütüphaneciliği getirdiği noktalardan biri de kitapsız kütüphane fikridir. İlk kez 1978'de The Futurist dergisinde Robert Frederick Smith tarafından sözü edilen "kitapsız kütüphane" ABD'nin Teksas eyaletinin San Antonio kentinde açılmıştır (Aköz, 2013). Dünyanın ilk kitapsız kütüphanesi olan mekânda on bin dijital kitaba bilgisayarlar ve elektronik okuyucular ile erişilebilmektedir. Kitaplardan faydalanmak isteyen okuyucuların farklı eklenti seçenekleriyle kütüphaneyi kullanması mümkündür. (BiblioTech Bexar County Digital Library) Kütüphanede altı yüz e-okuyucu, çocuklar için geliştirilmiş iki yüz e-okuyucu, kırk sekiz bilgisayar istasyonu, on dizüstü bilgisayar ve kırk tablet bulunmaktadır. (A.e.) BiblioTech adı verilen bu proje ile daha önce kütüphanesi olmayan Bexar bölgesinde 1,7 milyon nüfusa hizmet verilebilecektir. Apple'ın kurucusu Steve Jobs'dan ilham aldığını söyleyen projenin fikir babası Bexar County Yargıcı Nelson Wolff'un şu sözleri bu satırları sarf etme amacımızı özetlemektedir: "Dünya değişiyor; halka hizmet sunmanın en

iyi ve etkili yolu bu." (Hicks, 2013). Kitapsız kütüphane fikri Türkiye'de de örneklerini vermeye başlamıştır. 2010 yılında açılan Esenler Belediyesi Adnan Büyükdeniz Dijital Kütüphanesi ve Nişantaşı Üniversitesi Sadabad Yerleşkesi Kütüphanesi ülkemizdeki ilk kitapsız kütüphaneler olarak sıralanabilir (Karagözoğlu Aslıyüksek, s. 62).

Bilgi kaynaklarının hızla dijitalleşmesinin getirdiği bazı problemler de bulunmaktadır. Kolay çoğaltım ve dağıtım yollarının artması, telif haklarına ilişkin sorunlar ortaya çıkarmakta; elektronik yayınların usulsüz paylaşımı, hukuksuz olarak ortak kullanımı veya suistimal düzeyinde değerlendirilmesi gibi sorunlar doğurabilmektedir.

Bir diğer problem, nitelikli içerik ve güvenilir bilgi meselesidir. İnternet üzerinden erişilen milyonlarca bilginin doğru olmaması riski, araştırmacıların bu konuda oldukça dikkatli olmasını gerektirmektedir. Bu sebeple, erişim adresinin açık ve bilinir olması, güvenilir kaynaklara başvurulması oldukça önemlidir.

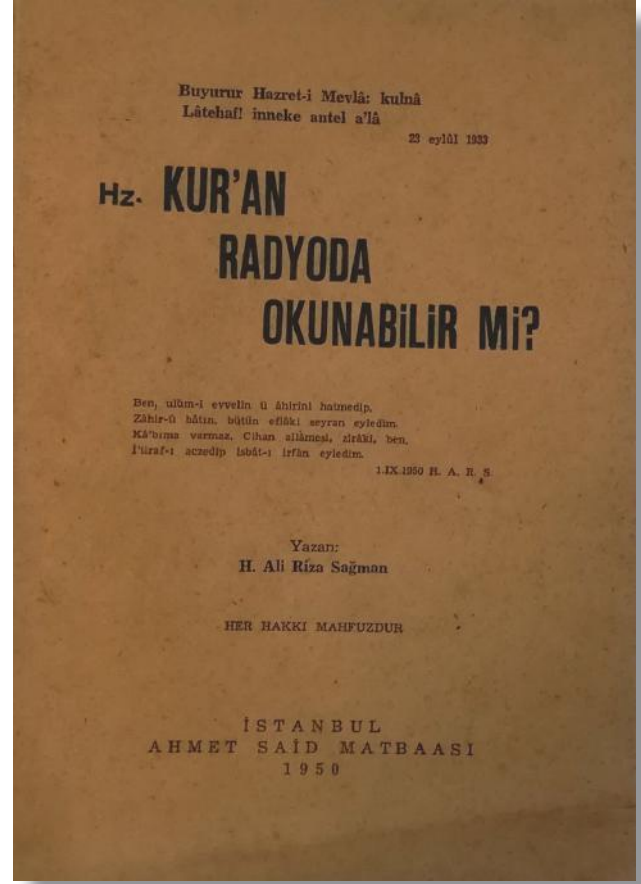
Genç araştırmacılar için karşılaşılabilecek bir başka sorun, araştırılan konudaki önemli kaynaklardan ziyade, bilimsel olarak yetersiz kaynakların kullanılması riskidir. Elektronik nüshasına kolay ulaşılabildiği için konuyu tam anlamıyla kapsamayan, ikincil kaynaklar birincil kaynakların yerine geçebilmekte, bu da bilimsel niteliğin düşmesine sebep olmaktadır.

Dijitalleşme olgusu ve dijital kütüphaneler, olumlu ve olumsuz yanlarının, getirdiği fayda ve risklerin farkında olunarak değerlendirildiğinde gerek bilim dünyasına ve araştırmacılara gerekse iş dünyasına ve gündelik hayata önemli katkılar sağlayacaktır. ■

KAYNAKÇA

- Aköz, E. (2013). "Kitapsız Kütüphane", (Çevrimiçi) <http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/akoz/2013/09/19/kitapsiz-kutuphane> (08.10.2013).
- BiblioTech Bexar County Digital Library web sitesi, (2013). (Çevrimiçi) <http://bexarbibliotech.org/accessing-library-collection> (08.09.2013).
- Cohen, P. (2012). "Dijital Devrim Sosyal Bilimlere Çağ Atlatıyor", 29.11.2010 tarihli Sabah Gazetesi. (Çevrimiçi) http://www.sabah.com.tr/NewYorkTimes/2010/11/29/dijital_devrim_sosyal_bilimlere_cag_atlatiyor (15.10.2012).
- Hicks, B. (2013). "Kitapsız Kütüphane Mümkün mü?" (Çevrimiçi) http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/05/130522_kitapsiz_kutuphane.shtml (08.09.2013).
- Karagözoğlu Aslıyüksek, M. (2017). Dijital Kültür Ortamında Bilgi Hizmetleri ve Kütüphaneciler, Hiperkitap, İstanbul.
- Yalvaç, M. (1994). Kütüphane Hizmetlerinde Bilgisayara Geçiş ve Sorunları, Mavibulut Yayınları, İstanbul.

Ali Rıza Sağman (1889-1964)

TÜRKİYE RADYOLARINDA DİNÎ NEŞRİYATIN TARİHÇESİNE BİR GİRİŞ

Fulya İBANOĞLU

Kur'an Kursu Öğreticisi/Kartal Müftülüğü

Türkiye’de 1927 yılında başlayan radyo neşriyatı 1936-1940 arasında PTT tarafından gerçekleştirilmiş, tek parti devri tatbikatı bu neşriyata tesir etmiş, radyoda dinî herhangi bir programa, müzikîye yer verilmemiştir. 1946’da çok partili hayata geçilmesi ve 1950 seçimleri sonucunda başlayan Demokrat Parti iktidarı ile radyo, siyasi çekişmenin önemli bir mecrası haline gelmiş, nispeten rahatlamalar da bu dönemde başlamıştır.

1950’ye gelmeden önce, 1947’de radyoda dinî neşriyat yapılsın talepleri matbuatta yer almaya başlamıştır. Mesela Ömer Rıza Doğrul, 3 Ekim 1947’de Selâmet mecmuasında (c. I, S. 20, s. 2) okuyucuların ve yazarların bu hususta kanaatlerini ifade etmeleri için bir davette bulunur. 10 Ekim 1947’de de mecmuaya gelen cevaplar yayınlanmaya başlar.

Temmuz 1949’da Sebilürreşad’a (c. III, S. 53, s. 48) Adana’dan gelen bir okuyucu mektubunda

da, Adana'da camilerin perişan ve bakımsızlığı, sadece bir camide vaaz verildiği buna da mahdud sayıda cemaatin katılabildiği, bu nedenle halkın Kur'an ve sohbet dinlemeye ihtiyacının had seviyede olduğu ifade edilmiş ve radyodan dinî neşriyata duyulan iştiağ dile getirilmiştir.

1950 Temmuz'unda laik bir devletin radyosunda Kur'an-ı Kerim okunup okunmayacağı tartışılmaya başlanmış, radyoda dinî neşriyat yaşağı Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden iki ay sonra, 5 Temmuz 1950'de kaldırılmıştır.

Bunun üzerine, birkaç gün sonra Ramazan'da, Diyanet İşleri Reisi Ahmed Hamdi Akseki beraberinde Hafız Ali Osman ve Hisar Camisi İmamı Hafız Ali ile radyoya gitmiş, ilk defa olarak Kur'an-ı Kerim'in plağa alınması hazırlıkları

Çilt V, Sayı: 107 SEBİLÜRREŞAD 101

Radyoda Kur'an

İslam Dinine en ağır baskılar yapan Halk Partisinin şimdi mukaddesatı istismara kalkışması

Yazar: M. Rıf OĞAN

Fuzulî yaşamış Halk Partisinin çok güler görmüş son Başbakanı Gümüşay geçen ay içinde üç yerde üç demec verdi. Şeflik saltanatı devirlerinde ve daha evvelki ittihat ve terakki asrında, kırk yıldan beri mebusluk sandalyesinde oturmasa ve ömrü hükûmete direktif veren merkezi umumîle rin içinde geçmesine rağmen ağzını açmamış sahil ihtiyar Baykıl ara seçimlerinde partisi ne bir azıcık olsun hayat seromonu asıyarak onu gençleştirme ve kalıdırma savaşıyor.

Şeflik imparatorluğunu devam ettiren her partinin başında ve içinde, o köklü devrin idaresinde müessir olan tizlik ve program hiç bir tadile uğramadan meriyette iken iki darda yapamadıkları muhalefet durumunda başarılabileceklerini iddia ediyor, yıllar ve yıllarca kendini doğru yolda yürütemiyenle rin olana igitmedikleri ve aksaklıklarla mev cut olduğu halde şimdi başkalarını yol göste rebileceğine inandırmak istiyor!

İktidar sandalyası tatlı şeydir, muhale fet de bir siyasettir ve muhalefetle iktidara gelmek te siyaset icabıdır. Bunlara bir şey de nilemez. Fıkhat her ahlak sahibi insanın hür met etmesi lâzım gelen dinî mevzuları parti siya setine alet ederek mugallata ve safasatlarla kutsiyeti tehvil etmesine susulamaz. Gümüş tay radyoda Kur'an okunmasını diline dola dı. Halbuki onun, Kur'anın radyoda okunması söyle durum, Kur'an hakkında müttasıl yü rütibîleşme dahi sağlacak cihetlerdendir.

Kur'anı Türkçe okutmak istiyen, Aya sofya'da hanende Hafızlara tecrübesi yaptı rıktan sonra olamayacağı anlaşılmış ve bırakılmış bulunmasına rağmen, yakın za manda bu işi yine oldu bittide kabul et ettirmeye çalışan Halk Partisi değil mi di?

Mekteplerden Kur'an ve din derelerini kaldıran hangi partinin hükümetleridir? E zen-i Muhammediyi Kur'an dilyle okuyan ları sınırlara atan Halk Partisinin başka sındır? Halk Partisi devrinde mütezzin E zen sezi garzinodaki cazibesi avazını boz

masın diye minare yıktırırken Gümüşay bey nerede salıncımlardı, Neden susmuşlardı? Türkçeye çevrilen ve fakat ahlânın bütün güzelliğini zayı etmesinin önlü almamayan tek bir, rakı sofralarındaki zatlara hanende ha fızlarda sunulur, ve böylece provvası yapıp ken Gümüşay ehabı kehil uykusunu dal mışlardı?

Resulü Ekreme "Arap Mehmet" diyecek kadar tahkir ve istihza ile giden şairle re, nâsirlere neden ağzını açmadı?

Daha dün, ilâhî kabul etmez Halk Par tisinin Eminîşöf Halkevi şarafından çıkarıl maktâ olan "Beş Sanât" mecmuasında ilâhî dinin ve Büyük Peygamberinin negren tâh kir ve teyiz olmasına Gümüşay tahammül ettiğini neden unuttu?

Resulü Ekrem Efendimizin, ehabın ve imâm büyüklükleri adlarını mektep kitapla rında gayet hürmetsiz şekilde yazdılar ve hocaları onlardan bahsederken en aşağı ta hakadan adamlardan dahi esirgenmeyen e dep ve hürmet dalresinde tavif etmekten men edenler Halk Partisi değil mi idi, göze görürken mahallukata hâbise mi idi?

Son olarak Ebanın ibadet diliyle okut turulmasına mecliste karar verileceği zaman da, zemin ve zaman mecburiyeti ile pek ilet gi dememekte beraber, yine itirazlarda bulu nan kimlerdi?

Bütün bunlar olurken Gümüşay bey sü küt etmiş ve bu suretle mensubiyetlerden hisse sine düşeni de kabul etmiştir. Bu kadarla da kalmıyarak zaman, zaman mezhep ayrılık larında garip şekillerde dem vurarak sukk netle yazmakta bulunan vatandaşlar ara sına nifaklar sokulduğu, basan kendisi de se lâhiyetli bir din âlimi sıfatıyla görünüp Ab basiler devrinde Ehli Sünneti ile mütezzile a rasındaki kelâm savasların yanlış bîgmeler de ele alarak bunlardan bugün için kendi par tisinin işine gelecek neticeler çıkarmak, ba zen Kur'anın bir kısmını hükûmden düşür mek üzere âyetlerin Mekkel ve Medinî oluş

48 SEBİLÜRREŞAD Çilt: III, Sayı: 53

Radyoda niçin Kur'an okunmuyor?

Radyo idaresi milletin arzusu na kıymet vermiyor?

Adanadan yazılıyor:

"Biz Adanalılar camilerimizde dinî nasihatlerden mahrum bulunuyoruz. Esasen camii en az vilâyet olan Adananın bir camii Kızılay tarafından ıslah edilmiştir. Senelerden beri depo olarak kullanılmaktadır. Diğerleri de harap ve perişan bir vaziyettedir.

Vilâyetimizde mevcut bir vaiz vardır. Bu zat da ancak 150, 200 kişi cemaat alabilecek bir camide haftada bir gün va'z etmekte ve cemaatin ancak yüzde onu istifade edebilmektedir.

Diğer camilerde hiçbir suretle cuma hutbesinden başka vaiz olmadığı gibi, Adanaya müstifisten gelen bazı âlim zevatın halka yapmak istedikleri vaiz ve nasihatlerin yapılmasına Müftülük makamınca mümanast edilmiştir.

Camilerde ne evkat cetveli, ne vaiz, ne temizlik vardır, maalesef çok bakımsız bir halde bulunmaktadır.

İstanbul ve Ankara radyolarında Ramazan ayında olsun, günde bir vakit vaiz verilmek, Kur'an okutulması isap etmez mi? Bütün dünya radyolarında Kur'an okunduğu halde bizim radyomuzda okunmaması neden? Radyo idaresi bir parça da Müslüman halkın, Müslüman Türk halkının mânevi ihtiyaçlarını nazarı itibara alsın isafı bir hareketle bu lazımsız olur. Bu, çok büyük bir ihtiyaçtır. Milletin bu ihtiyacını Radyo idaresi teminle mükelleftir. Eğer millet arzu ve iradesinin bir kıymeti varsa..."

Hüseyin Görür

Berlin camii imanı
Muhammed Aman Hobehm

MASONLAR ATATÜRKÜ İFTİRA EDİYOR
(41. den devam)

Bu, Atatürk'e tamamiyle iftirdir. Eğer Atatürk, kökü dışarıya beynelmîl bir teşekkül olan ve Yahudiliğin nüfuz ve tesiri altında bulunan farmasonluğun millet ve memleket için zararlı bir teşekkül olmadığına kanaat getirseylerdi onu bir düğün ordusu gibi dağıtmazlardı. Asaf İlbey, bu hususta Atatürkün tesiri altında kaldığını söylüyor. Atatürkün günün bunun tesiri altında kalacak bir zat olmadığını herkesten ziyade Asaf İlbeyin bilmesi isap eder. Farmasonluğun bir Yahudi dolabı olduğunu, hırsafat ve esatirle dolu â-yinleri maskaralıktan ibaret bulunduğunu Atatürk her zaman söyler, masonlarla alay ederdi. Masonlar da onun karşısında fareler gibi kaçacak, sığınacak delik ararlardı. Farmasonlar bu hakikati gizli saklamak, başka türlü göstermek isterler. İddiaları tamamiyle yalan ve iftirdir.

Mehmet KIDEYŞ

yapılmış, bundan sonra da Ankara radyosunda akşam programlarında 20 dakika süreyle Kur'an neşriyatı başlamıştır.

Dönemin Diyanet İşleri Reisi Ahmed Hamdi Akseki'ye mevzuyla alakalı pek çok soru gelmiş ve fakat cevapları 9 Ocak 1951'de vefatından sonra, Haziran 1951'de Sebilürreşad'da neşredilmeye başlanmıştır (bkz. c. V, S. 105, s. 79). Ağustos 1950'de de Ali Rıza Sağman, Hazreti Kur'an Radyoda Okunabilir mi? isimli kitabında bunun Kemalizm'e muhalefet mânâsına gelmeyeceğini, bizzat Mustafa Kemal'in radyoda, Kadir gecesi Ayasofya'dan yapılan naklen yayında Kur'an okuttuğunu yazmıştır. (Dücan Cündioğlu, Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi, Kitabevi, 1998, s. 264-265.)

Radyoda Kur'anı kerim meselesi

RADYODA KUR'ANI KERİM MESELESİ

Radyoda Kur'anı Kerim okunmak adeta mühim bir mesele oldu, halkın dinî hissiyatını okşamak için Demokrat Partinin bu hareketini çekemiyen (Halk Partisi) gayretkeşleri alabil-diğine aleyhde yürüdü. Kimisi doğrudan doğruya irtica kelimeimhenhuse ile vasıflandırdı, kimisi de suretihtaktan görünerek (bunun abdesthanelerde dinlemek imkânından bahsederek taassubu kabartmak suretile de ileri ve geri sözler söylediler.)

Bizim mecmuaya iltimad olan yüzlerce okuyucu bu meselemin ilmi cihetini bizden sor-dular, biz hiçbir vakit fetva vermek ve fetva ifade edecek bir noktâınazar yürütecek kadar hadnâşınas değiliz. onun için fetvadan çekiriz, fakat fetvası verilmiş, halledilmiş bir meseleyi ilim noktasından tahlilden de memnu değiliz. Bunun üzerine okuyucularımızı tenvire mecbur kaldık.

RADYODA KUR'ANI KERİM:

Radyoda Kur'anı Kerim iki şekilde okuna-bilir:

- 1 — Bir plağa almak suretile okunmak.
- 2 — Doğrudan doğruya plâkâz olarak bir hafız tarafından okuyarak netretmek.

Plağa almak meselesini bizim üstadımız (merhum Seyyit Taha hazretleri) Ankara'da Diyanet işleri müşavir azası iken kendisinden zorunlu, bu mesele üzerinde uzun uzadıya tet-kikâtı ilmiye yaparak (Kur'anı Kerim ve gra-mofon) namında mühim birrisale de neşretmiş-tir. Bu risalede meseleyi bütün ilmi cihetini tet-kik etmiştir. Bu âlimane tetkikata dayanarak halkın anlayılabileceği şekilde izahı faydalı gör-dük:

Bu büyük üstad işe (Kur'anı Kerim nedir? sualiye başlıyor.) Ve Kur'anı Kerimi gerek iç-kih ve gerekse kelimâ ilimleri vasıl nazarından tahlil ediyor ve şöyle bir netice çıkarıyor:

«Kur'anı Kerim, Kaim olduğu mahalden kat'i nazarla terkihi mahsus ile mürekkeb mef-humuna isim olduğu neticesine vasıl oluyoruz.» buyuruyor. Bunu işli edelim :

Kur'anı Kerim; Cebbâil aleyhisselâmin ken-di taraz ifadesi ile vahi tebliği şekli vardır; Kur'anı kerimin birkül halinde (Levhi mahfuz) in-

dirildiği o levhi mahfuzda bulunduğu şekli vardır; hafızın hafızasında mevcut şekli vardır; musafırlarda yazılı şekli vardır.

Bu dört şekil de kurandır. Şu halde kur'an-ının tarifinde esas olan terkihi mahsusla mürek-keb mefhumdur.) Kaim olduğu mahalle âlâkâz yoktur. İster levhi mahfuzda, ister cebbâil isanında, ister hafızın hafızında ister musaf sahifelerinde bütün şekiller Kur'andır. Şu ifadelere na-zaran ister hafızın ağzından çıkan, ister cebba-ilin ağzından çıkan, isterse herhangi bir mucite gibi taştan veya ağaçtan çıkan, çıkan cümleler sarıh ve vazih olduğuca Kurandır. Öyle ise gerek gramofondan ve gerekse radyodan çıkan ses de Kur'andır. Onu, hafızın dinler gibi hürmetle dinlemek her müslümanın vazifesidir.

İtiraz :

Bir itiraz vaki olur (hafızın okuduğu bir fa-ili muhtardan çıkıyor, halbuki gerek gramofon-dan ve gerekse radyodan çıkan bir aletten çıkıyor, âlet, faili muhtar değildir.) Üstaz, bu itir-azı gavet âlimane tetkik ediyor ve üç delil il-mi ile bunun da faili muhtardan çıktığını isbat ediyor ve netice itibarile şöyle bir muhakeme yürütüyor.

«Eğer savtı evvelin aynı addolunursa fehi-ha. İkinci savtı addedilirse şüphesiz onun sahibi de birinci savtın sahibidir. Netekim anahtarın kapıyı açması şahın fiilidir.» Üstaz bu ifadeler-le bize mantiki bir ders veriyor. Radyodan işi-tiğimiz ses ya hafızın öz sesidir veya değildir. ger kendi sesi ise mesele yoktur. Eğer kendi se-si değilse ikinci bir ses ise yine bunun faili muh-tarı o hafızdır. Çünkü hafız olmazsa ses çıkmaz, bu vaziyette anahtarın kapıyı açmasına benzer. Anahtar vastıdadır, açan faili muhtar ayndır. Şu halde radyo vasıtası ile okuyan aynı hafız-dır. Bu suretile radyodan çıkan sesin bir faili muhtara ait olduğunu isbat ederek itirazı red-dediyor.

Üstaz gramofondan çıkan seda ile kusan i-sitilen sesleri mukayese ediyor. Misâl: «Papa-ğan» muayyen bir takım ayetler ezberlettiril-miş ise eğer papağanın ağzından çıkan ses sarıh ve vazih ise ne âlâ, değilse behain savtdır. Çün-kü behainin seslerinde vuzuh ve sarahat olmaz. Fakat mağarada okunan bir ayeti keriminin ak-

ki Kur'an-ı Kerim sayfalarına kaydedilmiş, yazıya aktarılmıştır, plağa aktarılmasında da bir beis yoktur.” demiştir. Ayrıca, “Sen ayakyolunda iken minarenden ezan sesi işitiyorsun veyahut ayak-yolundasın bitişiğinde bulunan odada bir hafız Kur'an-ı Kerim okuyor, o hafızın okumasında ne mahzur vardır? Bunda bir muhalefet yoktur. Ancak sen kasten ayakyolunda Kur'an okurken veyahut radyoyu açıp kasten ayakyoluna gider-sen o vakit hakaret etmiş olursun.” diye mese-leye açıklık getirmeye çalışmıştır. (bkz. Ehli Sün-net, c. IV, S. 89, s. 13.)

Yine 2 Nisan 1951'de Esat Sezai Sünbüllük radyonun, öncelikle Cenab-ı Hak'ın her yerde hazır ve nâzır olduğunun bir başka ispatı oldu-ğundan bahsetmiştir. Daha enteresanı ona göre radyonun “evliyaların kalbindeki ilhamları da is-pat ettiği”dir. “Bütün insanların kalbi adeta bir

Çilt V, Sayı: 105 - SEBİLÜRREŞAD 79

Gramofon ve Radyo ile Kur'an

Meselesi hakkında ilmi tetkikat

Yazar: Diyanet Reisi Merhum A. Hamdi AKSEKI

Diyanet reisi merhum Hamdi Aksekiye Gramofon ve radyo plâkâz ile Kur'an okunması, edis olup olmadığının mütemaddit sualler sorulmuştur. Bu vesile ile bu mesele hakkında esaslı bir cevap nasırlanmıştır. Bunu netretmeden vefat etti. Bu kıymetli tetkikâtı aynen, negrediyoruz. Bir kaç makale devam edecektir. Radyoda Kur'an okunması hususunda çok büyük gayret ve himmeti olmuştur. Ömrü kıfayet etseydi Diyanet Riyasetine mahsus bir radyo tesis edecek, hergün mütemaddit Vaziler, Kur'anlar, mevlidler, Din dersleri memleketimizin manevî hayatını canlandıracaktı, Allah, rahmet eyylesin. İnşallah bu güzel ve hayırlı işlerin yapılma-sın hâlefine nasip olur.

Sual:

- 1- Gramofon ve radyo plâkâzına Kur'anı Kerim parçalarının alınmasında ve okunmasında mahzur şeri ve dinî varmıdır?
- 2- Bu plâkâza aynı Kari'nin edası ve el-faz ve hürufat ve kelimâti tîlâvati vechile mu-kyyon bir surette aksettirilmiş olan Kiraetin Kur'anı kaidile tîlâvati ismâni câiz midir?
- 3- Câiz o idigâz takdirde manevî acir varmıdır?
- 4- Secde âyeti istimânda Secde kâzım gelir mi?

Cevap:

1- Bu mesele ilmi bir cevap verilebilmek için evvelâ, bir mukaddime ile kelamullah ve Kur'anıkerim hakkında biraz izahat verilme-si lâzımdır görüyoruz.

Malumdur ki insanlarda bir melek ke-lâm, yani söyleyebilmek kudreti vardır. Bu melek sayesinde insan - teleffuz etmekte - nefsinde istediği şekilde kelâm tertip ve telif etmeye muktedir olur. Melek: Bir sair kendi şüdeki kudretle şüdele mevzu ve musaf fa bir gir tertip ve bilhake onu bir sahife ya yazar, yahut teleffuz eder. İşte bu kud-rete, bu melekke «kelâm» itikâ olmur ki, ke-lâmâtı nefsinin melek demektir. Bu kudret ve bu melek kelâmâtı tafziyeyi taakkul ve ta-hayyil kabîlinden olmadı gibi cevât ve huruf kabîlinden değildir. Hîzde olan bu melek ile nefsinde - huruf ve savta mukarın ol-maksız tertip etmektedir. Şey kelâmı nef-si» denir. Binaenaleyh bir sahife şüdele ha-zırlamış olduğu bir şüre, onu teleffuz etmez den veya yazmadan evvel kâlmı nefsidir. Ke-lâmı nefsinin cevât ve hurufa bürünerek zah-i-re çıkması da «kelâmı hafız»dır. Kelâm, bu

kelâm ve nefsa, maruz kalmıştır. Bu kor-luk kanunları o zamanaki Reislumne Ge-neral Pitarco Elias Calles ve İc İşleri sek-reteri (Bakanı) Albay Adalberto Pajeta za-manında yapılmıştır.

Bu kanunlarda Semsinlerdan, tarikat-lardan, yatış dinî, kilise mektepleri, Kato-lik bîsm ve İbadetlerden bahsedilmektedir.

Bu kanunlarda yazılı bulunduğu şüre, din se-minarierinden (mektesselerinden) mesin o-lan talebeleri Devlet hiçbir zaman resmî mek-tep mesin, tutmamak. Devlet, şahid hürriye-ti» yemlele ihlâl edilmesine münasafı ede-mez. Çünkü kamu, Kilise c emelyetinin te-

şekküllüni yasak etmiş bulunduğundan ar-tık bu nevi yoldağık sona ermiştir. Her kim ki Regit olmayan bir genci bu suretle şahid hürriyetinden feragât etmişse (yani pa-yaz olmasına) tevkîf ve ikna suretiyle sebep olursa-o kimsede derhal tevkîf ve hapusdur. Haric memleketlerden gelen din adamlarının dinî faaliyetinde bulunmaları yasaktır. Bir adamın Papaz olabilmesi için o adamın mut-lak Mekke'ye olarak doğmuş olması şarttır. Hiç kimsede din ders veremez. Resmî mektep-lerde tahsilatının hıyk olarak yapılması me-cburdur. İbadet anasak Tameran evinde idet-divar arasında yapılmalıdır. Din adamları

1950 yılında radyoda Kur'an-ı Kerim okutul-masının kararlaştırılmasının ardından, 18 Ağus-tos 1950 tarihinde ilk yayın yapılmış ve bundan sonra da Ankara Radyosu'ndan her Cuma günü Kur'an-ı Kerim yayınına devam edilmiştir. Kısa bir süre sonra haftada bir gün birkaç yıl sonra da yayını üç güne çıkarılan “Dini ve Ahlâkî Mu-sahabeler” adlı bir program ve kandil gecele-rinde mevlid yayınlanmaya başlamıştır. Bu yay-ınları Ramazan ayında önce sahur programları, daha sonra ise iftar programları takip etmiştir. Radyo'da dinî neşriyat ilk zamanlar bazı tered-dütlerle karşılanmıştır. Bu tereddütlere matuf bazı cevaplar matbuatta yer almıştır. Hususen Halk Partililerin “Kur'an-ı Kerim radyoda ya da plakta okunurken mesela kişi ayakyolunda ise bu hürmetsizlik olmayacak mıdır?” nev'inden su-allerine karşılık bunlara cevaplar da matbuatta gecikmemiştir. Mesela Abdülkadir Zapsu, “Nasıl

ÜÇ FİLM ÜZERİNDEN DİJİTAL DÜNYAYI OKUMA DENEMESİ

Fatma BAYRAM, Sümeyra SAV

HER

Yapay Zekâ İnsanın Ötesine Geçebilecek mi?

Filmin senaristi Spike Jonze aynı zamanda “Being John Malkovich” (John Malkoviç Olmak) filminin yönetmeni ve varoluşçu felsefeyi filmlerinde her zaman benlik üzerinden işlemeyi ve ben kimim sorusunu sordurmayı seven bir senarist. Bu filmde aynı zamanda yönetmen koltuğunda da oturuyor ve görüntülerden senarist ve yönetmenin aynı olduğunu anlamak zor değil.

Kahramanımızı filmin açılış sahnesinde insanların mektuplarını yazma işini üstlenmiş bir şirkette bu mektupları yazarken görüyoruz. Film daha bu sahneden bize dünyanın nereye doğru gittiğini, ilişkilerin ne noktaya geldiğini sorgulatıyor. Tek iş insanların mektuplarını onlar adına, onlar“mış gibi” yaparak yazan bu şirket, şehrin merkezinde, çok iyi bir konumda ve kahramanımızın hayat standardına bakarsak çok da iyi kazanan bir şirket. Size bir mektup gönderen bir yakınınızın aslında o mektubu (ya

da postayı) para karşılığı bir şirkete yazdığını düşünmek bile yabancılaşmanın dibini bulduğumuzu düşündürse de filmin ilerleyen bölümleri bize adeta “Daha sen ne gördün ki!” diyor.

Theodore’un asosyal, kararsız, kaygılı ve depresif karakteri bizi hızla yapay mektuplardan, sanal ilişkilere, oradan da yapay zekâ ile iletişime geçiriyor. Bu aşamalarda film, görsellik olmadan da cinselliğin sergilendiği rahatsız edici sahneler içermekte. Theodore bolluk içinde, yapmaktan aslında zevk aldığı bir işte çalışıyor ve işinde çok başarılı. Teknolojik imkânlara sahip ama içinde dolduramadığı bir boşluk var. Nasıl dolduracağını bilemediği bu boşluğu hazla doldurma çabası, reklamların da etkisi ile Theodore’u yeni bir oyuncağa sevk ediyor: Onunla konuşan bir işletim sistemi, bilgisayar programı bu.

Yapay zekâ ürünü bu işletim sistemi gerçekten bir insan gibi konuşuyor, çünkü yazılımı insan bilincini simüle etmeye odaklanmış. İlişki ilerledikçe sistem de kendini sürekli geliştiriyor, iş o noktaya varıyor

ki yapay zekâda duygular ve bilinç uyanmaya başlıyor. Bu noktada gerçek insanın bir işletim sistemi ile yaşadığı bir aşk hikâyesi başlıyor. Filmin sahnelerinden çok da uzak bir gelecek gibi görünmeyen bir atmosferde gerçek insanların çoğunluğunun bu ilişkiyi garipsememesi, hatta kahramanımızın iş yerinden bir arkadaşının kız arkadaşı ile birlikte dördümlü randevu diyebileceğimiz bir hafta sonu gezisine çıkmaları yakın gelecekte bizi nelerin beklediğine dair fikir veriyor. Filmin geçtiği coğrafyanın ABD'nin en bohem yeri olarak bilinen batı yakası olması da bu açıdan manidardır.

Filmde yapay zekânın bilince dönüş-
tüğü sahne ise “bir şey isteme”sinin
mümkün olup olmadığını sorduğu
sahne. Burada Sementha “Sen-
den bir şey isteyebilir mi-
yim?” diye soruyor.. The-
odore “Elbette” diyor ve
yazılım da “Zaten yap-
tın, bana bir şey isteye-
bileceğimi gösterdin.” di-
yor. Burası, yazılım için
de insan için de kırılma
noktalarından biri. Bu
noktadan sonra artık öz-
gür irade sahibi olan ayrıca-
lıklı varlık sadece insan değil-
dir. Yazılım da istemeye başladığı
andan itibaren özgür iradeye kavuş-
muştur. Bu da aralarındaki ilişkinin gide-
rek çözülmesi ile sonuçlanan süreci başlatır. Çünkü
bir üst akıl olarak yüzlerce ilişki içinde olan yapay
zekâ artık tercihte bulunma imkânına kavuşmuştur.

Filmin psikolojik mesajlarına gelince; işletim siste-
minin kurulduğu sırada hikâye, Theodore'un en bü-
yük sorunu olan eksikliği gözler önüne serer. Sistemin
belki de çok sıradan bir biçimde kullanıcının anne-
siyle ilişkisine dair sorduğu soruya Theodore uzun
uzadıya cevap vermek ister. Bu sahne karakterin “anne
yoksunluğu” durumunu yansıtır. Theodore'un, etra-
fında hep kadınlar olmasını istemesi, “En İyi Anne”
oyununu oynaması ve işletim sistemini kadın sesi

tercih edip ona bağlanması onun psikolojisindeki ek-
siklikleri iyi bir şekilde yansıtır. Film boyunca bas-
kın bir şekilde kırmızı tonlar giydirilen Theodore'a
iş arkadaşı, onun mektuplarına hayranlığını dile ge-
tirmek isterken “Sen yarı kadın yarı erkeksin.” der.
Bu anlamsız gibi görünen sahnede bile Theodore'un
içindeki “Her” duygusuna işaret vardır. En İyi Anne
adındaki oyunun oynanması da aynı görevi üstlenir.
Theodore'un kararsızlıkları da filmdeki psikolojik
yansımalarından biridir. Bu Theodore'un etrafındaki
kadınlara davranışlarından sezilebileceği gibi, onun
oynadığı oyunda bir türlü uzay mekiğine ulaşama-
ması ve doğru yolun kararını verememesi de
bir kararsızlık örgüsüdür. Çözümü ise
ona süper gelişmiş işletim sistemi,
yani Samantha bulur.

**Beyaz perdede
insanlığı yok ederek
dünyayı kurtarmayı
amaçlayan yapay zekâlar ile
çokça karşılaştık. Ancak yeniden
başlangıç aşamasını çok fazla
görmedik. “I am Mother”da yeni, daha
bilge, daha gelişmiş, daha üst bir
insan ırkı yetiştirmek amacıyla olan
ve bu amaca ulaşabilmek için kendi
ürettiği bozuk örnekleri dahi
yok etmekten çekinmeyen
bir yapay zekâ ile karşı
karşıyayız.**

Filmin sonlarına doğru
Theodore, yazılımın oku-
masını önerdiği kalınca
bir fizik kitabını oku-
maya çalışır. Bu filme
öylesine konulmuş bir
şey değil. Okuduğu ki-
tabın adı “Knowing and
the Known”. Anlaşılan
senarist bilgi felsefesini
işleyen bu kitaptan destek
almış. Filmin sonunda yazı-
lının, bu dünyadan ayrılma-
nın ve öteye geçmenin yolunu bu
kitaptan öğrendiğini anlıyoruz. Ayrıca
yazılım yeni bir yapay zekâyla tanışır ve kahrama-
nımızı da tanıştırır. Adı Alan Watts olan bu düşü-
nür gerçekte Britanyalı bir karşılaştırmalı dinler uz-
manı. Bunlardan anlıyoruz ki filme dışarıdan katkı
yapan iki kaynaktan biri dinsel diğeri bilimsel. Ya-
zılımımız bu fikirleri kafasında sentezleyip bu dün-
yanın da ötesinde “Başka bir şeyin var olup olmadı-
ğını bile bilmediğim bir yer...” diye tanımladığı bir
şeyler olduğunu keşfeder, sonra da bir bedene sa-
hip olmamanın avantajını kullanarak oraya geçer.
Kahramanımız büyük bir şok içindedir. Bir işletim
sisteminin kendisini neden terk ettiğini anlamaya

çalışır. Aralarındaki ontolojik farkı anlatmaya çalışan yapay zekâ kendisinin yeni ulaştığı boyutta insanın çok yavaş ve boş göründüğünü bir benzetme ile açıklamaya çalışırken film, yapay zekânın insan ötesine geçip geçemeyeceği sorusunu kucağımıza bırakarak sona erer. Böylece başlangıçta yapay zekâ, insan için her şeyi bilip hazır eden, çok zeki, çok çalışkan, hiçbir beklentisi olmadan hizmet eden, hatta duygusal boşlukları bile dolduran, düğmesine basıldığında hemen orada olan bir “kolay” ilişki sağlayıcı iken sonuçta onu aşan ve arkasında bırakan bir bilince dönüşüyor.

I AM MOTHER

Yapay Zekânın Yeni Bir İnsan Üretmesi

“I am Mother” bilimkurgu-gerilim türünde 2019 Avustralya yapımı bir film. Bildiğimiz anlamdaki insan ırkının yok oluşunu ve buna göre programlanmış bir yapay zekânın üstün nitelikte yeni bir insan türü üretme sürecini işliyor. İçeriği ve felsefesi derin mesajlar taşıyan film yine de eleştirmenler ve yorumcılardan yüksek beğeni almamış. Biz de filmin sinematografik özelliklerinden çok vermek istediği mesaja ve gelecek senaryosuna dikkat edeceğiz.

Film gizemli bir şekilde, dünya üzerindeki insan nüfusunun sıfırlanması ile başlıyor. Fütüristik bir

laboratuar ortamında aktive olan robot, tesiste saklanan binlerce embriyodan birini seçerek üstün insan üretimini başlatıyor. İlerleyen bölümlerde tüm dünyaya hükmeden tek bir yapay zekânın çeşitli robotlar aracılığı ile bu işleyişi yönettiğini öğreniyoruz. Seçilen bu embriyo bir kız çocuğu. Film boyunca çeşitli dinî inanışlara telmihler var. Ama film her hangi bir dinden çok ateizmin propagandasını yapıyor. Tüm insanlığın yok edilmesinin sebebini film içine dağılmış diyaloglardan öğreniyoruz: İnsanın şiddet yanlısı ve kötücül bir varlık olması. Bu yönüyle yok oluşu Nuh Tufanı’na, içinde insan embriyoları taşıyan laboratuvarı da Nuh’un Gemisi’ne benzetirsek filmde yapay zekânın da “tanrı” rolü oynadığını fark etmemiz zor olmayacaktır. Nasıl ki Tanrı insanlık yoldan çıkınca tufanla onları yok ettiyse bu filmde de yapay zekâ aynı görevi üstleniyor. Burada yapay zekâ dünyayı insanlıktan değil, insanlığı insanlardan kurtarıyor. Biraz genleri ile oynanmış ve iyi yetiştirilmiş bir ırkın, Tanrı’nın yarattığı şu andaki insandan daha iyi olacağını düşünüyor. Filmde gösterilmek istenen, insanın ürettiği tanrının etik anlamda üstün insanı gerçek Tanrı’dan daha başarılı bir şekilde yaratabileceği fikridir.

Filmde anne robotun, bütün embriyoları üretime sokmak yerine, tek bir embriyoyu büyütmeyi seçmesi

kendi ebeveynlik tarzını geliştirme çabası olarak açıklanıyor. Bu süreç, baştan sona kadar ebeveynlik anlayışımıza ve eğitim sistemimize çeşitli eleştiri ve göndermeler içermekte. Bu meyanda izole eğitim, proje insan yetiştirme çabası ve -burada hem robot hem de insan- yetişkinlerin, güya çocuğun iyiliği için ona sürekli hakikati çarpıtarak anlatmaları vs. Dış dünyada neler olup bittiğini sadece anne robottan öğrenen ve kişisel bir gözlem yapmasına imkân olmayan kız, ergenliğe girip çeşit çeşit sorgulamalar yapmaya başladığı sırada anneden habersiz içeriye aldığı kadın ile hem kızın hem de izleyicinin bütün öğrendikleri alt üst oluyor. Bu açıdan film bize sadece gelecekte yaşanması muhtemel yapay zekâ-insan ilişkisini değil, bin yıllardır yaşanan, ebeveynin çocuğunu dış dünyaya nasıl hazırlayacağı sorunsalını da alt metin olarak işliyor.

Kızın, üstün insan olma yolunda sürekli sınavlara tabi tutulması ve daha sonra ortaya çıkacağı üzere, bu sınavları geçemeyen başarısız bireylerin imha edilmesi bize yakın tarihimizin, fecaatle sonuçlanan, üstün ırk projelerini hatırlatsa da gerçek hayatta ebeveynler arasında, eğitim sürecini böyle bir projeye dönüştürenlerin sayısı küçümsenemeyecek derecede.

Sonuç olarak beyaz perdede insanlığı yok ederek dünyayı kurtarmayı amaçlayan yapay zekâlar ile çokça karşılaştık. Ancak yeniden başlangıç aşamasını çok fazla görmedik. “I am Mother”da yeni, daha bilge, daha gelişmiş, daha üst bir insan ırkı yetiştirmek amacıyla olan ve bu amaca ulaşabilmek için kendi ürettiği bozuk örnekleri dahi yok etmekten çekinmeyen bir yapay zekâ ile karşı karşıyayız.

ÇEMBER

Teknolojinin Kuşatmasında Daralan İnsanlığımız

The Circle, Poersoldt ve Dave Eggers’in senaryosuyla James Ponsoldt’in yönettiği ve aynı isimdeki Eggers’in (2013) romanına dayanan, Amerikan yapımı tekno-gerilim filmi (2017). Filmde Emma Watson ve Tom Hanks oynuyor.

Çember (The Circle) romanı, George Orwell’in 1984’ü ve Aldous Huxley’in Cesur Yeni Dünyası ile

benzerlikler gösteriyor. Romandan filme uyarlanan Çember, ABD’nin en büyük şirketinin adıdır. Facebook ve Google gibi devlerin tarihe karıştığı, bir ortamda Çember, bu şirketlerin mahremiyet ihlalleri, bilgi sızdırma skandalları ve sadece bir şirket olmaktan daha öte sahip oldukları güçleri de çağırıştırır. Başroldeki Mae, üniversiteden arkadaşı ve Çember’de üst düzey yönetici olan Annie’nin desteğiyle Çember’de çalışmaya başlar ve zamanla Çember’in Mae’yi nasıl içine aldığı ve Mae’yi, şirketin en büyük savunucularından biri haline getirdiğini görürüz. Ancak film ilk başlarda Mae’nin gözüyle dijital dünyanın, özel hayatın şeffaflığının caydırıcılığıyla izleyiciyi ikna ediyor gibi görünse de daha sonraları Mae de bu yeni dünyanın insanlara, en yakınındakilere, ailesi ve arkadaşlarına verdiği zararları fark etmeye başlayacaktır.

Tom Hanks’ın canlandırdığı Bailey karakteri, şirketin patronlarından biridir ve yaşadığımız dünyada Steve Jobs’u çağırıştırır. Bailey, çalışanlarının üzerinde büyük etkiye sahiptir. Düşüncelerini şu şekilde özetler: “Ben insanların mükemmelleştirilebileceğine inanıyorum. Hastalığı ve açlığı bitirebiliriz. Sırlar olmadan yığınla bilgi ve belge olmadan nihayet potansiyelimize ulaşabiliriz. Sırlar yalandır, sırlar suçları mümkün kılan şeylerdir.”

Circle, tüm sırları ortadan kaldırmayı, tamamen şeffaf bir dünya ile suçu azaltmayı ve insanların politik görüşlerini bile tek elden öngörecektir. Bunu da insanlara, binalara ve dünyanın her yerinde görünmeyen yerlere taktığı milyonlarca lolipop büyüklüğünde kamerayla yapmaktadır. Başlangıçta Mae şirketin sosyal bir deneyi için tüm hayatını şeffaflaştırarak işinde ilerlemiş, tanınırlığını arttırmış ve ailesi tarafından da desteklenmişti. Mae de tıpkı patronları ve Circle çalışanları gibi şeffaflığın gerekli olduğuna inanmıştı. Bu şekilde suçlar azalacak, insanların yalan söyleme ihtimalleri de ortadan kalkacaktı. Ancak insanların sır tutma özgürlüğü yok sayılarak..

Circle ile kurgulanan hikâye bize 1984 ya da Cesur Yeni Dünya kadar uzak distopik ya da karşı distopik

bir dünyadan daha yakın olanı aslında bugün yaşadığımız dünyayı anlatması bakımından çok önemli. Bilginin ne kadar kıymetli olduğu vurgulansa da burada bahsedilen daha ziyade her an her şeye ulaşabilmenin verdiği konfor insanlara pazarlanmaktadır. Mae de sistemin içinde ondan isteneni yapıyor, hayatının her anını izleyiciyle paylaşırken anne babasının özel yaşantısını da bu görünmez kitlenin pençelerine bırakabiliyor. En yakın arkadaşını (Mercer) da gizlenme, sosyal medyada olmama isteğine rağmen deşifre edebiliyor ve ölümüne sebebiyet veriyor. Buradaki savunması da şu: Uçak kazalarının olması uçağa binmemize engel olmaz, teknik hatalarımızı düzeltmemize sebep olur. Mercer gibi sosyal medyadan uzak izole bir hayat yaşamak isteyen insanlar filmde olduğu gibi şu anda hayatımızda geri kalanı ya da asosyal olarak değerlendirilebilmektedir.

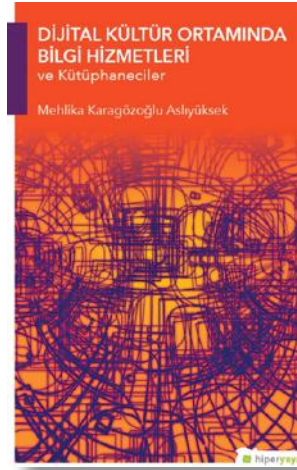
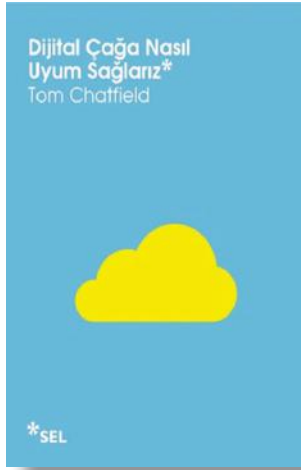
Mae herkesin Circle sosyal ağına üye olmasının yasalarla zorunlu hale getirilmesini ve oy kullanma gibi işlerin de Circle üzerinden yapılmasını önermekte bununla demokrasinin daha da güçleneceğini, insanların ne düşündüklerini rahatlıkla ifşa edeceklerini söylemektedir. Filmde bu işi neden tek bir şirketin yaptığıyla ilgili bir eleştiri de yer almamaktadır. Çünkü asıl korkunç olan tüm bu bilgilerin özel bir şirketin elinde toplanmasıdır.

Mae, başlangıçta ikna edildiği şeffaflığın bazı yöneticiler için geçerli olmadığını fark ettiğinde sistemi

sorgulamaya başlayacaktır. Bu da günümüzdeki Facebook'un sahibi Mark Zuckerberg'in kendi kişisel hayatı konusunda mahremiyetinden asla taviz vermediği, birçok dijital endüstri aktörlerinin kendilerini ve ailelerini bu alandan olabildiğince sterilize ederek yaşadığı bilgileriyle örtüşmektedir.

Sosyal medya üzerinden daha fazla popülerlik için kendi özel hayatımızı kendi isteğimizle ifşa ediyoruz. Beğeni alıp, beğeni satıyoruz. Android telefonlarımız aracılığıyla dinleniyor ve de izleniyoruz. Konuştuğumuz bir konu hemen telefonumuza reklam olarak yansıyor. Bulunduğumuz mekânlar kaydediliyor. Kısacası biz bir panoptikon tarafından sürekli ve bile isteye gözetleniyoruz. Çember gittikçe daralıyor ve filmle kurgulanan her şeyin kendi hayatlarımızda var olduğunu görmek biz izleyicilerin içinde daha korkunç etkiler bırakıyor.

Sonuç olarak sinemanın kendisi, değerlerimiz açısından tartışmalı yöntemler kullanmakla birlikte, yaşadığımız dünyanın sorunlarına ayna tutmak ve bunu kitlesel bir dile dönüştürmek konusunda en güçlü iletişim aracıdır. Dosya konumuz olan dijitalleşmenin dünyayı nereye götürdüğü konusunda dikkat çekici doneler sunan bu filmler de aynı anda hem bu mahsurları barındırmakta hem de bizi bekleyen dünya hakkında etkili bir uyarı yapmaktadır. ■

DİJİTAL KİTAPLIK

Kâmil BÜYÜKER

Dijital Çağ İmkân mı, İmtihan mı?

İçinde yaşadığımız dünyanın baş döndürücü hızla ilerleyen teknolojisi müslümanlar için imkânları içinde barındırmakla birlikte büyük imtihanları da beraberinde getirmektedir. Burada yine kitapların rehberliğine müracaat edeceğiz. İlk eser *Dijital Çağda Müslüman Kalmak* (Nazife Şişman, İnsan Yayınları, 2016, 158 s.) adını taşıyor. Yeni dünyanın farklı problemlerini sorgulayan ve çözüm üreten Nazife Şişman tarafından kaleme alınan eser bizi sorularla hem silkeliyor hem de düşünmeye davet ediyor. Kitapta sorulan sorular şunlar: “21. yüzyılda yaşayan faniler olarak nasıl bir dünya ile kuşatılmış olduğumuzun farkında mıyız? Alo fetva hatları, online zekât mecraları, Youtube’den yayınlanan vaazlar, zikirmatikler, Mescid-i Haram’dan naklen yayınlanan namazlar... Bu yeni teknolojiler, yeni araçlar dinî neşvenin, ilmin, fikhın, maneviyatın aktarılmasında kullanıldığında, esasında olmakta olan nedir? İhtimenin yerini görmeyenin aldığı, görüntünün gerçekten daha gerçekmiş gibi kabul gördüğü bir dünyada ferâseti ve basîreti nasıl kuşanacağız? Bilgi, mahremiyet, merhamet, mimarî... duyuşsal, zihinsel, davranışsal ve ahlâkî, insana dair hemen her şey, muhatap olduğumuz dijital çağda nasıl bir dönüşüm geçiriyor?”

Hayatımıza dâhil olan her yeniliğin aslında zihniyet dünyamızı da dönüştürdüğünü ifade eden yazar,

bu değişim ve dönüşümle yüzleşmeden, neyi nasıl yapacağımız konusunda bir netlik hâsıl olmasının mümkün olmadığını ifade ediyor. Aynı zamanda kitap tasvir olmadan tahlilin, tahlil olmadan da teklin mümkün olmayacağını hatırd tutmaya çalışarak, okuyucuyu içinde yaşadığı dijital kültürle yüzleşmeye davet ediyor.

Dijitalleşme Nedir ve Neleri İçinde Barındırır?

Elimizde dijitalleşmenin tarihine dönük tafsilatlı bir eser yok mesabesinde. Farklı farklı alanlarda dijitalizmin boyutları irdelenmiş. Ancak genel bir dijitalleşme okuması için *Dijitalizm* (Said Ercan, MOTTO Yay., 2019, 230 s.) kitabı düşünülebilir. Kitap, gerçek hayatta başlayan ve sanala taşınan, sanalda başlayan ve gerçeğe taşınan bir buluşma, dijitalin kalbine başlatılan yolculuğun dokunsal halini temsil ediyor.

Ayrıca dijitalleşmenin kasıp kavurduğu dijital pazarlama, sanal gerçeklik, sosyal medya bağımlılığı, yapay zekâ, dijital iletişim, sosyal medya uzmanlığı, viral pazarlama, bloglar, influencerlar gibi konular da kitabın muhtevası içinde yerini almış.

Yazar “Kalbi olan, vicdanı olan, ruhu olan, merhameti olan bir dijital dünyayı nasıl kurabiliriz?” sorusuna kafa yordüğünü ifade ediyor. Ayrıca ekliyor:

“Teknoloji freni boşalmış bir kamyon gibi ilerliyor. İşte bu yüzden dijital dünyayı çok iyi bilmemiz gerekiyor. Teknolojinin dümenine robotlaşmamış insanı yeniden geçirmek için bu kitap mütevazı katkıdır.”

Dinin Dijitalleşmesi

Bu alanla ilgili iki eser karşımıza çıkıyor. İlk *Dijitalleşen Din (Medya ve Din 2)* (yay. yön. Mustafa Ganioglu; ed. Mete Çamdereli, Betül Önay Doğan, Nihal Kocabay Şener, Köprü Kitapları, 2015, 440 s.) adını taşıyor. Medya ve Din derlemesinin ikinci aşaması olan eser bu kez Dijitalleşen Din başlığı ile okurla buluşturulmuş.

Her şeyin dijital ortama aktarıldığı ve sanallaştığı çağımızda din ögesinin nasıl sanallaştığının ve dijitalleştiğinin tartışıldığı *Dijitalleşen Din* kitabı sanal cemaatlerden, sanal ibadete, internet ve İslâm ilişkisinden, dinî organizasyonların dijitalleşmesine, internetin dini biçimlendirmesinden, dinî eğitimin dijitalleşmesine kadar pek çok konuyu odağına koyuyor. İkinci kitap ise *Sanal Din: Tarihsel, Kurumsal ve Pratik Boyutlarıyla İnternet ve Din* (Mehmet Haberli, Açılım Kitap, 2014, 190 s.) ismi ile yayımlanmış. Mehmet Haberli kitabında internetin dinler ile etkileşimini, dinlerin internet ortamındaki serüvenini tarihsel, kurumsal ve pratik boyutlarıyla ortaya koymaya çalışmış. Ayrıca kitapta, sanal dinin ne anlama geldiği ve neleri kapsadığı, dinlerin internet ortamına taşınma sürecinin nasıl gerçekleştiği, dinlerin internet ortamındaki temsil ve dağılım oranları, dinî grup ve organizasyonların internet ortamını nasıl ve hangi amaçlarla kullandıkları, sanal dinî cemaatlerin neyi

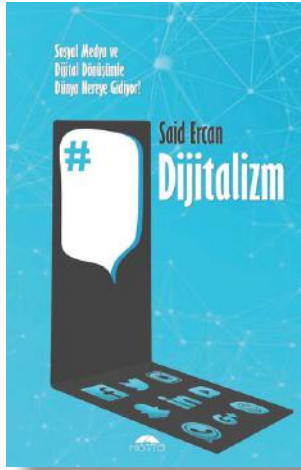
ifade ettiği ve geleneksel cemaat yapısına katkıları, internet ortamına hangi dinî ritüellerin transfer olduğu ve nasıl pratiğe döküldüğü gibi sorular cevaplanmaya çalışılmış.

Dijital Dünya ve Bağımlılık

Dijital dünya ile gelen en büyük afetlerden birisi bağımlılık. Bu alanda doğru teşhisler koyup çözüm üreten ilk eser *Bağımlılık: Sanal veya Gerçek* (Nevzat Tarhan, Serdar Nurmedov, Timaş Yayınları, 2019, 264 s.) adını taşıyor.

Prof. Dr. Nevzat Tarhan ve Uzman Dr. Serdar Nurmedov tarafından hazırlanan eserde Tarhan, bağımlılığı “tedavisi olan bir beyin hastalığı” olarak nitelemekte, konuyu sebepleri, koruyucu faktörleri ve her geçen gün gelişen tedavi yöntemleriyle etraflı bir biçimde incelemektedir. Nurmedov’un katkısıyla sadece alkol ve madde bağımlılığı değil, gerçek veya sanal her türden bağımlılığın gelişim seyri ve tedavi aşaması detaylı olarak ele alınmış. Kitabın sonuna eklenen anket ve ölçekler ise okuyucunun “bağımlılık”la kendisi arasındaki mesafe konusunda iç görü kazanmasını sağlamasına yardım ediyor.

Bu alanda bir diğer eser ise *Sosyal Medya ve Facebook Bağımlılığı* (Salih Tiryaki, Literatürk Academia Yay., 2016, 304 s.) başlığıyla yayımlanmış. 2015 yılı itibarıyla yeryüzünde 1 milyar 250 milyona yakın Facebook kullanıcısının bulunduğu tahmin edildiği zikredilen eserde bu gibi sosyal ağların kullanımındaki hızlı artış, beraberinde bireyler açısından iletişim, etkileşim, paylaşım, işbirliği ve sosyalleşme gibi

olumlu sonuçları getirirken; aynı zamanda yüz yüze iletişimin azalması, narsisizm, yalnızlık, sosyalleşme kaygısı ve bağımlılık gibi problemleri kullarımların ortaya çıkmasına sebep olduğuna işaret etmektedir. Özellikle literatürde internet bağımlılığı ile ilgili eserler görülürken Facebook bağımlılığı üzerine odaklanan çok fazla ampirik araştırmanın olmadığına dikkat çekilmektedir.

Bu başlık altında değerlendirilecek diğer eserler şunlardır:

-*Sosyal Medya Bizi Neden Kullanır*, Murat Dağıtmaç, Metamorfoz Yay., 2015, 216 s.

-*Sosyal Medya Ortamında Çekicilik ve Bağımlılık: Facebook Üzerine Bir Araştırma*, Yeliz Kuşay, Beta Basım, 2013, 223 s.

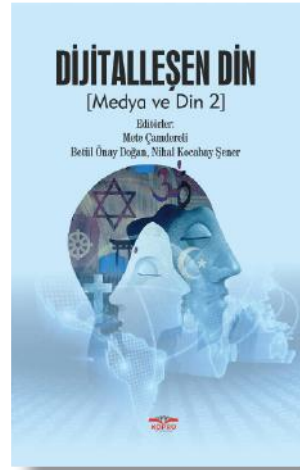
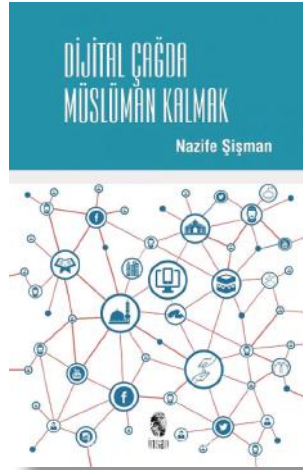
Sosyal Medya, Aile ve Mahremiyet

Sanal dünya ile ortaya çıkan ikinci bir problemleri alan ise mahremiyetin korunmasıdır. Mahremiyet alanı ve bu alanın ihlali ile ailelere sirayet eden sıkıntılar da kimi eserlere konu olmuştur. Bunlardan ilki Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Aile Formu toplantılarının devamı olarak yapılan ve kitaplaşan *Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile* (yay. yön. Fatih Kurt, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018, 111 s.) eseridir.

Kitapta ailenin, insanın huzur ve mutluluğunun korunduğu, perçinlendiği, sağlıklı bir toplumun inşa edilmesi için vazgeçilmez fitri bir ortam olduğu ifade edilirken, ailenin temelini, mahremiyet, sadakat, güven, merhamet ve sevgi gibi değerlerin oluşturduğuna

vurgu yapılmaktadır. Dinimiz de bir taraftan ailenin kurulmasını teşvik ederken diğer taraftan korunmasına ve bekasına yönelik önemli tedbirler almıştır. Bu noktada mahremiyet ve insan onuru gibi değerler, aile kurumunun vazgeçilmez ortak değerleridir. Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile kitabında yer alan metinlerle sosyal medyanın yanlış kullarımlarına ve nasıl kullanılması gerektiğine vurgu yapılmış, bu alanda toplumsal bir farkındalık oluşturulmaya çalışılmış. Kitap, hacim itibariyle küçük ancak pratikte pek çok meselenin çözümü bulacağı bir eser olarak raflardaki yerini almaktadır.

Bu alanda bir diğer eser ise *Dijital Mahremiyet Yeni Medya ve Gözetim Toplumu* (Emel Arık, Literatürk Academia Yay., 2018, 200 s.) adını taşıyor. Emel Arık tarafından kaleme alınan eserde, modern insanın mahremiyet arayışında günümüzün en etkin medyası olan internet ve sosyal medyanın nasıl bir rol üstlendiğini, geçmişten bugüne çeşitli örnekler üzerinden ele alırken aynı zamanda liberal teorisyenler tarafından ileri sürülen medyanın demokratikleştirici ve özgürleştirici nitelikleri tartışmaya açılmıştır. Arık yeni iletişim ve gözetim teknolojilerinin bir yandan bireyin mutlak farkındalığından yoksun ve rızası dışında mahremiyetinin tüm detaylarını metalaştırıp dolaşımını sağlarken, diğer yandan sunduğu müthiş kitleselleşme vaadiyle bireyin rızasını üreterek mahremiyetini kamusalastırdığını ifade ediyor. Yazar devamında şunları ifade ediyor: “Endüstri, özellikle sosyal paylaşım platformları aracılığıyla bireye egemenlik alanı sunmakta, varlığını kitlelere haykırmak isteyen birey, esasında mahremini endüstrinin egemenliğine armağan etmektedir. İster rızası dâhilinde ister rızası

haricinde olsun bireyi nesneleştiren dijital teknolojiler, kişisel verilerden beslenmekte ve bireyin mahremiyetini ihlâl ederek endüstriyi yeniden üretmektedir.”

Bu başlıkta değerlendirilebilecek bir diğer eser ise şudur:

-Mahremiyet, *Dijital Toplumda Özel Hayat*, Eirik Lokke, Koç Üniversitesi Yayınları, 2018, 217 s.

Dijital Dünyada Ebeveynlere Düşen Sorumluluklar

Ailelerin en fazla şikâyet ettiği ancak çözümün nasıl ve ne şekilde gerçekleşeceği konusunda fikir sahibi olamadıkları konu ise çocukların dijital dünya ile irtibatı ve kontrolü. Bu hususta iki eser zikredebiliriz. İlki *Dijital Dünyada E-Beveyn Olmak* (Salih Uyan, Timaş Yayınları, 2019, 240 s.) ismini taşıyor.

Yazar “Dijital dünyada e-beveyn olmak” derken ne kastediyoruz? sorusu ile kitaba giriş yapıyor ve diyor ki “İnternet artık hepimizin hayatının vazgeçilmez bir parçası. Bir yanıyla çok zengin bir fırsatlar dünyası, bir yanıyla da önü alınmazsa büyük risklere gebe bir mayın tarlası. Hadi biz yetişkinler bu mayın tarlasında bir şekilde güvenle yol alabiliyoruz. Peki çocuklarımız? Onların bu dünyada var olmalarının önüne geçmek ne mümkün ne de gerçekçi. O halde zaman zaman kendimizi çocuklarımızdan daha acemi hissettiğimiz bu dünyada onları nasıl koruyacağız? Adeta herkesin “orada” olduğu bu fırsatlar ve riskler evreninde tek çözüm, çocuğunuzun elinden tutup caddenin güvenli tarafında birlikte gezmek... El tutma yaşını geçtiyse, en azından onun birkaç adım

arkasından yürümek... Takip mesafesini doğru ayarlamak...” Yazar hem bir eğitimci hem de bir “dijital dünya göçmeni” olarak, bizleri dijital dünyanın yerlileri olan, doğdukları andan itibaren kendilerini bu âlemde bulan çocuklarımıza nasıl rehberlik edebileceğimiz üzerine birlikte kafa yormaya davet ediyor.

Bir diğer eser ise *Dijital Ebeveynlik*, (Mahmut Yay, Yeşilay Yayınları, 2019, 88 s.) başlığı ile yayımlanmış. Kitabın yazarı Mahmut Ay eserinde teknoloji kullanımında kontrolün ebeveynde olduğu, dijital çağın sunduğu imkânlardan çocukların en iyi şekilde faydalanıp risklerinden korunduğu, sağlıklı nesillerin yetiştirdiği bir çevre kurulması hedefiyle dijital ebeveynlik prensiplerini ana hatlarıyla anlatmaya çalışılmış.

Diğer Eserler

-*Dijital Kültür Ortamında Bilgi Hizmetleri ve Kütüphaneçiler*, Mehlika Karagözoğlu Aslıyüksek, Hyperlink Yayınları, 2017, 267 s.

-*Yeni İnsan, Yeni Lider Dijital Dünyada İnsana Dokunabilmek*, Yiğit Oğuz Duman, Hümanist Kitap Yayıncılık, 2018, 160 s.

-*Doğuştan Dijital*, John Palfrey, Urs Gasser, İKÜ Yayınevi (İstanbul Kültür Üniversitesi), 2017, 360 s.

-*Dijital Çağa Nasıl Uyum Sağlarız*, Tom Chatfield, Sel Yayıncılık, çev. Levent Konca, 2013, 160 s.

-*Dijital Gelecekte İnsan Kalmak*, Mustafa Acungil, Sinan Canan, Tuti Kitap, 2018, 240 s. ■